STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03543

YUDISHE GESHIKHTE

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע

נייע בעארבייט

נאך פראפעסאר **גרעץ**

און אנדערע קוועלען

מיט א פארעדע פון הלל צייטלין.

צווייטער באנד:

פון גלות בבל ביז די אדומער.

דריטע פערבעסערטע אויפלאגע.

פערלאג / ב. שימין / ווארשא.

פערקויף: געז. „צענטראל" ווארשא.

Copyright S. Sreberk
NEW-YORK U. S. A.
1 9 2 4.

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA, NOWOLIPKI 6.

אינהאלט:

דער צווייטער פעריאָד.

ערשטעם קאפיטעל: די גלות-עפּאָכען און דער צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל — — 221

צווייטעם קאפיטעל: עזרא און נחמיה — — 245

דריטעם קאפיטעל: די סופרים — — — 276

פיערטעם קאפיטעל: ארץ־ישראל אונטער דער הערשאַפט פון די מוקדונ׳ער — — 291

פינפטעם קאפיטעל: די שרעקליכע גזירות נעגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אנטיוכס עפיפאַנעס 327

זעקסטעם קאפיטעל: דער מכּביש׳ער אויפשטאַנד — 343

דער דריטער פעריאָד.

ערשטעם קאפיטעל: די ממשלה פון די חשמונאים — 373

צווייטעם קאפיטעל: די חשמונאים-פירשטען שמעון און יוחנן־הורקנוס 390

דריטעם קאפיטעל: דאָס אינערליכע לעבען און דער פּארטייען־קאַמפף 403

פיערטעם קאפיטעל: אַריסטאָבול, I אַלעקסאַנדער יגאי און שלומית אַלעקסאַנדראַ — — 420

פינפטעם קאפיטעל: די לעצטע חשמונאי׳שע מלכים — 442

זעקסטעם קאפיטעל: יודען אין די אַרומיגע לענדער און דאס אינערליכע לעבען פון יהודה — 475

זיעבעטעם קאפיטעל: די ענדע פון דער חשמונאי׳שער דינאַסטיע 477

דער צווייטער פעריאָד.

ערשטעס קאפיטעל.

די גלות-עפאכע און דער צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל.

די פארזאגונג פון די נביאים ישעיה, ירמיהו און אז. וו., אז פון גאנצען פאלק יהודה (יודענטהום) וועט נאר א קליין רעשטעל בלייבען, איז, צום אונגליק, מקוים געווארען. זעהר אונבעדייטענד איז דאס איבערגעבליבענע הייפעל געווען. פון די פיער מיליאן, וועלכע האבען אין הורדס צייטען געבילדעט די בעפעלקערונג פון די צוועלף שבטים איז אויף דעם חלק פון יהודה און בנימין אויסגעקומען א מיליאן נפשות, און אין דעם משך פון די שפעטערדיגע דורות — פאר די לעצטע פיער הונדערט יאהר — איז די בעפעלקערונג נאך פיעל גרעסער געווארען. דער חורבן האט אבער פיעל, פיעל פערטיליגט. הונדערטער טויזענדער זענען פערניכטעט געווארען דורכ'ן שווערד, דורך הונגער און פעסט. א גרויסער טייל איז פערטריבען געווארען אין בבל; קלענערע גרופעס האבען זיך בעזעצט אין מצרים, אנדערע — אין מדי, אין פיניציע. און וויפיעל זענען פערקויפט געווארען פאר שקלאפען אין גריכענלאנד! אויף אזא אופן זענען זעהר ווייניג יהודים (יודען—אידען) געבליבען. ווי אזוי זשע האט געזאלט ערפילט ווערען דער אנדערער טייל פון די נביאים'ס פארזאגונגען, אז ישראל וועט קיינמאל נישט אונטערגעהן? ווי אזוי האט דער דאזיגער איבערגעבליבענער קליינער הייפעל, וועלכער איז געווען שוואך קערפערליך און גייסטיג, וועלכער איז געווען דורכגעדרונגען מיט ליידען און גלות, — ווי אזוי האט ער געזאלט קענען זיך האלטען, ווי אזוי ער געזאלט קענען בייבשטעהן אויף לאנג? דוכט זיך, אז דאס דאזיגע רעשטעל יודען האט גאנץ געשווינד געהארפט און געמיזט כלה-ווערען אין דער פרעמד. דאך איז עס ניט אונטערגעגאנגען, נאר, פער

קעהרט, זיך נאך ערהויבען פון דער שפלות און דערלעבט צייטען פון הערליכען גלאנץ, וואס עס קאן, אהן א שום צווייפעל, גערעכענט ווערען פאר נישט קיין קליינעם וואונדער!

נבוכדנאצר איז געווען ווייך זיך בעגאנגען מיט די פערטריבענע אין בבל. אין גרונד איז ער נישט געווען עהנליך צו די ווילדע זיגער פאר איהם און נאך איהם, וועלכע פלעגען, אוים דעם ענגען נקמה-געפיהל, ברענגען דעם בעזיעגטען פיינד ביז צו פאלשטענדיגער קראפטלאזיגקייט, אדער ווי פלעגען להלוטין איהם פערניכטען, ווי אנ׳אונטערגעשאסענעם פויגעל. דעם מלך פון בבל איז דאס בויען און דאס שאפען אויך אזוי נאהענט צים הארצען, ווי דאס ערקעמפפען. ער האט געשטרעבט זיין מלוכה צו בעפעלקערען, צו מאכען עס רייך און גרויס. צו דער הויפטשטאדט בבל האט ער צוגעבויט א נייעם טייל בייים מזרח-זייט פון טייך פרת און האט עס ארום און ארום פערבויט מיט א וואנד, וואס האט געהאלטען רינגס-ארום אנ׳ערך פון 56 קילאמעטער. אזא ריעזיגע שטאדט, אויב זי וויל נישט עהנליך זיין צו א מדבר, מוז דאך בעזיצען א גרויסע בעפעלקערונג. ער האט דארום פאר די יודישע פערטריבענע, ווי אויך פאר די פערטריעבענע פון די איבעריגע לענדער, אבגעגעבען פלאץ צום וואהנען אינעווייניג אין שטאדט, ארויסווייזענדיג דערביי זיין בעזונדערען גענאד צו די, וועלכע האבען זיך מיט׳ן גוטען ווילען איבערגעגעבען אין זיין רשות אין דער צייט פון דער מלחמה. דער חסד פון מלך האט ביז אזוי וויים דערגרייכט, אז גאנצע פאמיליעס און איינוואהנערס פון די שטעדט אין יהודה און בנימין צוזאמען מיט זייערע קרובים און קנעכט זענען איינע פון די אנדערע נישט אבגעריסען געווארען און האבען אין גלות אויך געלעבט צוזאמען. די פון ירושלים פערטריבענע פרינצען, וועלכע פלעגען אנגערופען ווערען דודים-זיהן, האבען געבילדעט א בעסט פערקניפעלטע גרופע פון מענשען מיט אלגעמיינע אינטערעסען. די מיוחס׳דיגע משפחות האבען זיך אין גלות געפיהלט ווי אין דערהיים. זאגאר די שפראך, וואס האט אין בבל געהערשט, האט זיי דערמאהנט אן זייער פאטערלאנד, זייענדיג זעהר עהנליך צו דער העברעאישער שפראך, און די יודישע אריסטאקראטיע, אויב זי האט אפילו פארן גלות אויף איהר נישט גערעדט, האט זי איהר אלענפאלס גוט פערשטאנען.

די מיוחס׳דיגע פאמיליעס האבען אין אנפאנג פעסט געשטיצט זייער נאציאנאלען פערבאנד, הייל אזוי ווי די איבעריגע פערטריבענע האבען זיי אויך געווארט אויף א גליקליכען צופאל, וועלכער וועט זיי ארויסרייסען פון געפענגעניש און זיי צוריקקעהרען צו דער פריהערדיגער ממשלה. נאך

די דאָזיגע אַריסטאָקראַטען האָבען זיך וועניג וואָס אָבגעלערנט פון דער מאַ״ים׳דיגער שטראָף, וואָס גאָט האָט אויף זיי אָנגעשיקט, און געניסענדיג פון נבוכדנאצר׳ס גענאָד, האָבען זיי די דאָזיגע גנעדיגקייט נישט געוואָלט אַרויסווייזען אין דער בעציהונג צו זייערע אייגענע שוואַכערע און אָרימערע ברידער; און צוליעב דעם האָבען זיי דער אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער אויפלעבונגס־שטרעבונג נישט נאָר קיין נוצען נישט געבראַכט, נאָר, פערקעהרט נאָך פיעל געשטערט. גאוה און אכזריות — דאָס האָט ביי זיי אין האַרצען טיעפע וואָרצלען געלאָזען.

צום גליק איז די צוקונפט פון דעם יודישען פאָלק נישט אָבהענגיג געווען פון די דאָזיגע שטאָלצע און פערדאָרבענע יחסנים. די בעסערע פאָלקס־עלעמענטען, וועלכע זענען אויך אין געפענגעניש אַריינגעפאַלען, און וועלכע זענען געווען טיעף דורכגעדרונגען מיט דער פעלזען־שטאַרקער האָפנונג און מיט׳ן גלויבען אין גאָט׳ס באַרימהערציגקייט, אַז ער וועט נישט לאָזען זיין פאָלק ישראל אונטערגעהן, — זיי זענען געווען דער גרונד, אויף וועלכען עס האָט ענדליך געמוזט זיך אויסבויען די יודישע צוקונפט. זיי האָבען מיט זיך אין גלות געבראַכט זייער צווייטעס פאָטערלאַנד — זייערע גייסטיגע קולטורעלע אוצרות, די רייכסטע זאַמלונג פון די היילינע שעפּפונגען פון דעם יודישען גייסט. צווישען די דאָזיגע פערטריעבענע האָבען זיך אַיינגעפונען די כהנים פון צדוק׳ס הויזגעזינד, וועלכעס האָט זיך אין דעם פערלויף פון זיין פיעל־הונדערט־יאָהריגער עקזיסטענץ זיך קיינמאָל נישט פערשמוצט מיט דער שענדליכער געצענדיענעריי. אָט די דאָזיגע כהנים האָבען מיט זיך מיטגענומען אין גלות דעם „חומש“, וועלכער האָט זיי געוויזען דעם וועג צו אַ היילינען לעבען, צו וואָס זיי האָבען אַליין געשטרעבט און אַנדערע געלערנט צו שטרעבען. ווייטער האָבען זיך צווישען זיי געפונען די לוים, די פערפאַסער און דיכטער פון „תהלים“, וועלכע האָבען מיט זיך מיטגעבראַכט אין גלות זאַמלונגען פון לויב־מזמורים און תפלות. צו די כהנים און לוים זענען צוגעשטאַנען די ענוים, די נאָכפאָלגער פון די נביאים, וועלכע האָבען טיעף אין האַרצען געטראָגען די אידעאַלען פון זייערע גרויסע לעהרער און געשטרעבט זיי צו פערווירקליכען אין לעבען. זיי האָבען מיט זיך מיטגענומען די פיעלע און פערשיעדענע רעדען פון די נביאים, היסטאָרישע ספרים און די מאָראַלישע פערפאַסונגען פון פערשיעדענע יודישע חכמים. זיי אַלע האָבען געשעפּט דעם העכערען, געטליכען אמת פון דעם דאָזיגען רייכען גייסטיגען אוצר, אין וועלכען זיי האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר פערטיעפט, און עס אַנדערע אויך געלערנט. די ערנידערונג פון דעם

אמאליגען נאציאנאלען יודישען שטאלץ און די גרויסע יסורים פון גלות האבען אין זיי פערפעסטיגט די איבערצייגונג, אז אלע טרייסט-רייד פון די נביאים מוזען מקוים ווערען, פונקט אזוי ווי עס זענען מקוים געווארען זייערע רייה וועגען גאט'ס-שטראף. די קאנקרעטע נאציאנאלע רייכטימער זענען פערלוירען געגאנגען, געבליבען איז נאר דאס גייסטיגע, אבסטראקטע, וואס מען האט נישט געקאנט אבנעהמען, און דאס האט גוט פערדייט און פערטיידיגט דער קליינער, נאר בעוואוסטזיניגער גלות-קהלה. זייענדיג אבגעריסען פון דער מלוכה, האט זי זיך געשטיצט אויף דער כהונה, אין דעם ריין אבסטראקטען זין פונ'ם ווארט; זייענדיג פערשטויסען פון דער טעריטאריע, האט זי זיך באזירט אויף דער גייסטיג-קולטורעלער אויטאנאמיע.

די פערטריבענע האבען געשעפט זייערע ערהויבענע בעגריפען און זייער נאציאנאלע וועלט-אנשויאונג פון די הייליגע ספרים, וואס זיי האבען מיט זיך מיטגעבראכט פון זייער פאטערלאנד; דער ערשטער גלות, דער גלות-בבל, האט אבער זוכה געווען אויך צום לעבעדיגען ווארט פון גאט; ער האט זיינע אייגענע נביאים געשאפען. איינער פון זיי איז געווען דער געטליכער יחזקאל בן-בוזי, דער עלטסטער אין דעם דאזיגען דור.

יחזקאל האט געשטאמט פון א מיוחס'דיגער משפחה פון כהנים אין ירושלים. געוואהנט האט ער אויף דעם טייך כבר, וועלכער פאלט אריין אין פרת, צווישען די פערטריבענע פון יהויכינ'ס צייט (אין 597-טען יאהר). זייענדיג אבגעריסען פונ'ם פאטערלאנד אין דער צייט, ווען ירושלים איז נאך נישט וויסט געווארען און דער בית-המקדש האט נאך עקזיסטירט, האט ער דאך זיך נישט געוואלט איינרעדען, ווי זיינע איבעריגע ברידער, אז יהודה וועט מנצח זיין אין דער מלחמה מיט'ן מעכטיגסטען נבוכדנאצר. צוערשט האט ער, צווישען די פאליטישע פאטריאטען, וועלכע זענען פערטריבען געווארען קיין בבל, פערנומען די זעלביגע פאזיציע, וואס ירמיהו האט פערנומען צווישען זייערע אנהענגער אין יהודה. די ערשטע רעדען פון יחזקאל, וועלכע געהערען צו דעם צעהנדליג יאהרען, וואס צווישען דעם גלות-יהויכין און דעם חורבן-ירושלים, טראגען דארום א חאראקטער פון שטראף-רייד, פון מוסר. דער נביא צושטערט אהן רחמנות די אילוזיעס פון זיינע ברידער און טענה'ט אהן אויפהער, אז ירושלים מוז און וועט אין גיכען חרוב ווערען צוליעב די זינד פונ'ם פאלק. אין דער מרידה, וואס צדקיהו האט פערקלערט געגען בבל, האט ער געזעהן נישט קיין נאציאנאלען העלדענטהאט, נאר אנ'אונגוצליכען פערראט געגען נבוכדנאצר'ן און א געפעהרליכען שריט פאר דער מלוכה פון יהודה. פאראויסזעהענדיג די או-פער-

מײַדליכע קאַטאַסטראָפע, האָט יחזקאל געוואָלט פאַרבעריטען צו איהר זײַנע ברידער אין גלות, אָבצווענדען זיי פון דער פּרוכטלאָזער פּאָליטיק-מאַכערײַ און אַרויסרופען בײַ זיי אַ התעוררות פון גײַסטיגער ענערגיע, וועלכע זאָל זיי געבען כחות אַריבערצוטראָגען דעם פאַרשטעהענדען קלאַפּ. ווען דאָס אומגליק האָט אָבער ענדליך אויסגעבראָכען און די ידיעה וועגען דעם האָט געבראַכט די פערטריבענע צו אַ פינסטערער פערצווייפלונג, האָט דער נביא אומגעביטען דעם טאָן און דעם אינהאַלט פון זײַנע רעדען. ער האָט אויפגעהערט צו שטראָפען און צו שרעקען, און אָנגעהויבען צו מונטערען און צו טרייסטען זײַנע מוטלאָזיגע ברידער. די געוועזענע פּאָליטישע פּאַטריאָטען האָבען זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז דאָס פאָלק זאָל קענען ווײַטער עקזיסטירען אין גלות, זײַענדיג צוזייעט און צושפּרייט, אָהן אַ מלוכה, אָהן אַ לאַנד, אָהן אַ בית-המקדש. אין פערצווייפלונג פלעגען זיי טענה'ן: „אונזערע זינד און אונזערע פערברעכען ליגען אויף אונז און מיר ווערען דערשטיקט אונטער זייער לאַסט". זיי האָבען צו זיך צוגעמאָסטען אַן אַלטען ווערטעל: „די עלטערען האָבען אומצײַטיגע פּירות געגעסען און בײַ די קינדער ווערען די צייהנער אײַליג". דערויף האָט זיי יחזקאל געענטפערט: „בעשטראָפט ווערט נאָר די זינדיגע נשמה: דער זוהן איז נישט פערַאנטוואָרטליך פאַר די זינד פון זײַן פאָטער, נישט דער פאָטער — פאַר די זינד פון זײַן זוהן. די גערעכטיגקײַט פון דעם גערעכטען ווערט נאָר פאַר איהם אַליין פערערעכענט און דאָס שלעכטע פון דעם שלעכטען — ווערט נאָר פאַר איהם פאַררעכענט.

אויב בײַ וועמען ס'איז ווערט געבוירען אַ זוהן, וועלכער, זעהענדיג די זינד פון זײַן פאָטער, וויל נישט נאָכטהון זײַנע מעשים, אויב אויף די במות האָט ער (דער זוהן) קיין קרבנות נישט מקריב געווען, צו די אָבגעטער האָט ער נישט מתפלל געווען, דאָס ווײַב פון זײַן חבר האָט ער נישט אומריין געמאַכט, קיינעם נישט גענאַרט, נישט געראַבירט, קיין רבית נישט גענומען, דעם הונגעריגען האָט ער ברויט געגעבען, דעם נאַקעטען האָט ער קליידער אָנגעטהון... וועט ער דאָך נישט אומקומען צוליעב די זינד פון זײַן פאָטער... און אויב אפילו דער זינדיגער אַליין וועט חרטה האָבען פון זײַנע זינד, וועלכע ער האָט געטהון און וועט נעהמען היטען די געבאָטען פון גאָט און וועט שאַפען נאָר גערעכטיגקײַט און גוטהערציגקײַט — וועט ער אויך לעבען בלײַבען, ער וועט שוין נישט שטאַרבען פאַר זײַנע פריהערדיגע זינד... פערלאַנג איך דען דעם טוידט פון'ם רשע? — זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער. — איך וויל נאָר, ער זאָל זיך פון זײַן וועג אומקעהרען, וועט ער

לעבען בלייבען... ווארפט זשע אראב פון זיך אייערע זינד, שאפט אייך א נייעם הארץ און א נייעם גייסט — ווארום זאלט איהר געטויטעט ווערען, דאס הויז פון ישראל?!"....

אין דער נבואה פון יחזקאל איז צום ערשטען מאל בעגרינדעט געווארען דער פרינציפּ פון רעליגיעזען אינדיווידואליזם, — דער פרינציפּ, וועלכער איז טהאטזעכליך פרעמה געווען דער ביזאהעריגער יודישער וועלטאנשויאונג, לויט וועלכער יעדער רעליגיעזער טהאט אדער פערברעך האט זיך גערעכענט אלס געזעלשאפטליכער אקט. יחזקאל איז מבטל די אלגעמיינע ערבות (פעראנטווארטליכקייט) אין דער בעציהונג צום גלויבען און מאראל. נישט די געזעלשאפט אין אלגעמיין טראגט די רעליגיעזע פפליכטען, נאר יעדע פערזאן בעזונדער. איבריגענס, לייקענט ער נישט אינגאנצען אין דעם יסוד פון געזעלשאפטליכקייט, נאר ער מאכט די געזעלשאפטליכקייט אבהענגיג פון דעם פערזענליכען פרינציפּ. פון דער פרומקייט פון די בעזונדערע אינדיווידען איז אבהענגיג די אויפלעבונג פון דעם גאנצען פאלק, אבער נישט פערקעהרט. די אינדיווידועלע פאלקאמענהייט פיהרט צו דער פאלקאמענהייט פון דער געזעלשאפט, דער פערזענליכער מאראל לעגט דעם פונדאמענט פאר דער העכערער סאציאלער ארדונג. דער נביא בעגוגענט זיך אבער נישט מיט די שטראפ-רייד פון א געוועהנליכען מאראליסט; ער קעמפפט אויך אונמיטעלבאר געגען דעם געפאלענעם נאציאנאלען גייסט, וועלכער האט ארומגעהאפט די יודישע פערטריבענע אין דער ערשטער צייט נאך דעם חורבן פון ירושלים. די געדריקטע שטימונג פון פאלק און דאס בעגייסטערטע גלויבען פון נביא ווערען דייטליך געשילדערט אין דער וואונדערליכער זעהונג פון יחזקאל וועגען די פערטריקענטע ביינער.

„גאט'ס האנד האט מיך בעריהרט און גאט האט מיר אין דער בעגייסטערונג גענומען און מיך געבראכט אין א טאל, וועלכער איז געווען מיט ביינער פול. האט ער מיר נעבען זיי ארומגעפיהרט, רינגס און ארום די ביינער; פיעל, פיעל זענען זיי געווען אין דעם טאל און טרוקען זענען זיי געהר געווען. האט ער געזאגט צו מיר: דו מענשען-זוהן, וועלען נאך די דאזיגע ביינער אבלעבען? האב איך געזאגט: גאט דו אלמעכטיגער — דאס קאנסט דו דאך נאר וויסען! האט ער געזאגט צו מיר: זאג נביאות איבער די דאזיגע ביינער, זאג צו זיי: „פערטריקענטע ביינער, הערט גאט'ס ווארט! איך וועל אין אייך א נשמה אריינברענגען און איהר וועט אויפלעבען. איך וועל אויף אייך אדערען בעשאפען, איך וועל אויף אייך פלייש אויפברענגען,

איך וועל אויף אייך הויט אַרויפציהען און גייסט וועל איך אין אייך אַריינגעבען און איהר וועט לעבעדיג ווערען און איהר וועט וויסען, אַז איך בין גאָט דער בעשעפער!" און איך האָב גערעדט, ווי מיר איז פערזאָגט געוואָרען און ס'האָט זיך אַ שטים געלאָזט הערען, ווי איך האָב נאָר מיין נביאות געענדיגט, און אַ שטורם איז אויפגעשטאַנען און די ביינער האָבען זיך דערנעהרט — יעדער ביין צו זיין ביין. האָב איך געזעהן, ווי די אָדערען האָבען זיי פערוויקעלט און ווי דאָס פלייש האָט זיי בעדעקט און ווי דאָס הויט האָט זיך איבער זיי פערצויגען — נאָר קיין גייסט איז אין זיי נאָך נישט געווען. האָט גאָט געזאָגט: זאָג נביאות צו דעם ווינד, זאָג נביאות, מענשען-זוהן, און זאָג צום ווינד: אַזוי האָט גאָט דער אַלמעכטיגער פערזאָגט: פון אַלע פיער זייטען קום, דו ווינד, און בלאָז אַריין אַ אָטעם אין די דאָזיגע טוידטע און זאָלען זיי אויפלעבען! און איך האָב גערעדט, ווי מיר איז פערזאָגט געוואָרען, און עס האָט אין זיי דער גייסט אַריינגעדרונגען און זיי האָבען אָבגעלעבט און זיי האָבען זיך אויף די פיס געשטעלט — אַ גרויסע, גרויסע אַרמעע!

„און גאָט האָט צו מיר געזאָגט: דו מענשען-זוהן! די דאָזיגע ביינער— דאָס איז דאָס גאַנצע פאָלק ישראל! זיי זאָגען: אונזערע ביינער זענען פערדאַרט, אונזער האָפנונג פערלוירען — מיר זענען פערפאַלען! דאַרום זיי מנבא און זאָג צו זיי: אַזוי האָט דער אַלמעכטיגער גאָט געזאָגט: איך וועל נאָך עפענען אייערע קברים, איך וועל אייך פון דאָרטען אַרויסגראָבען, פאָלק מיינס, און איך וועל אייך נאָך ברענגען צוריק אין דאָס לאַנד ישראל... און איך וועל אייך מיין גייסט שענקען און איהר וועט אויפלעבען און איך וועל אייך בערוהיגען אויף אייער אייגענער ערד און איהר וועט דאַן וויסען, אַז איך יהוה, אייער גאָט, האָב געזאָגט און געטהון..."

יחזקאל האָט זיך געמיהט אַריינצוגעבען זיינע צוהערערס דעם געדאַנק, אַז דאָס דאָזיגע צוקונפטיגע גליק וועט פערווירקליכט ווערען, ווען די יודען וועלען אויסגעלייטערט ווערען אין גלות פון זייערע זינד, ווען זיי וועלען ווירקליך אָנהויבען פיהלען אַ טיעפע שטרעבונג צו דער גייסטיגער בעגייאונג. די אויסערליכע אויסגעלייטערטקייט מוז ברענגען צו אַן אינערליכער אויפלעבונג.

„איך וועל אייך צוזאַמענגעדמען פון צווישען די פעלקער — רעדט גאָט מיט די לעפצען פון נביא — און איך וועל אייך צונויפזאַמלען פון אַלע לענדער און איך וועל אייך צוריקברענגען אויף אייער ערד. און איך וועל אויף אייך גיסען ריינע וואַסער, און איהר וועט גערייניגט ווערען. און איך וועל

איך געבען א נייעם הארץ און א נייעם גייסט וועל איך אייך שענקען; אייער שטיינערנעם הארץ וועל איך ביי אייך אבנעהמען און אנשטאט איהם וועל איך אייך שאפען א הארץ פון פלייש... און איהר וועט וואהנען אין דאס לאנד, וועלכעס איך האב געגעבען אייערע אורעלטערען, איהר וועט זיין מיין פאלק און איך וועל זיין אייער גאט... איך וועל די שטעדט בעזעצען, און די חורבות וועלען אויפגעבויט ווערען און די צוטראטענע פעלדער וועלען בעארבייט ווערען, און אלע וועלען זאגען — אט איז דאס וויסטע לאנד, ווי דער גארטען פון עדן איז עס געווארען..."

די אויפגעלעבטע מלוכה פון יהודה, אין דער פאנטאזיע פון דעם נביא, טראגט דעם כאראקטער פון א שטרענגער טעאקראטיע (די הערשאפט פון גייסטליכע). דאס איז נישט אזוי פיעל א פאליטישע, ווי א רעליגיעזע אויפלעבונג. ירושלים — דאס איז די קינפטיגע גייסטיגע הויפטשטאדט, ווייל דארט געפינט זיך דער גרויסער בית-המקדש. אין די לעצטע קאפיטלען פון „ספר יחזקאל" געפינט זיך א אויספיהרליכער פלאן פון דעם צוקינפטיגען בית-המקדש אין ירושלים מיט די בעשרייבונגען פון דעם אויסערליכען בוי-אויסזעהען און דער אינערליכער בעפוצונג. די קרבנות און די צערעמאניע אין בית-המקדש פערנעהמען אין דעם לעבען פון דער קינפטיגער גייסטיגער מלוכה דעם וויכטיגסטען ארט, לויט יחזקאלים נבואה. אין דער הינזיכט געהט זיך דער דאזיגער נביא פונאנדער מיט זיינע פארגעגנער. אויך אין דעם טאן פון זיינע רעדען אונטערשיידעט זיך יחזקאל פון די איבעריגע נביאים: ער איז שטענדיג בעהערשט פון א מיסטישער שטימונג. זיינע פארזאגונגען טראגען שוין א משיח'דיגען, נסים'דיגען כאראקטער; די צוקונפט איז פערהילט אין א פאנטאסטישער קלייד. דאס איז געווען אונפערמיידליך אין דער צייט, ווען אלץ ארום איז געווען אזוי דונקעל און רעטזעלהאפט, ווען נאר די פלאמענדע פאנטאזיע האט געקאנט אבווענדען די געדאנקען פון דער טרויעריגער ווירקליכקייט. די ערהויבענע משיח'דיגע רעדען פון יחזקאל האבען די יהודים געגעבען די קראפט אריבערצוטראגען די ליידען פון צושיידונג מיט דאס אייגענע לאנד און געשטיצט אין זיי זייער זאגאר אונדייטליכען גלויבען אין א בעסערער צוקונפט *) דעם נביא'ס רייד האבען געטרייסט, געמונטערט, געוועקט די האפענונגען. און אויב די אמת'ע גאולה איז נאך געווען ווייט, האבען דאך די פערטריבענע אין גיכען גענומען דערפיהלען א ערלייכטערונג אין זייער לאגע. איבערהויפט האט זיך ביי זיי אנגעהויבען פיעל

*) דובנאוו

לייכטער צו אָטהעמען נאָך דעם טוידט פון נבוכדנאצר (אין יאָהר 561).

נבוכדנאצר'ס זוהן און יורש אויל-מרודך איז גאָרנישט געווען ענהליך צו זיין פאָטער. ער האָט נישט בעזעסען נישט קיין העלדישען כאַראַקטער, נישט קיין תאוה צו מלחמה און בכלל האָט ער זיך ווענינ געזאָרגט פאַר די אינטערעסען פון זיין מלוכה. אין זיין הויף האָבען זיך איינגעפונען יודישע יונגע-קינדער, פון דער קעניגליכער פאַמיליע אין ירושלים, וועלכע האָבען פערטרעטען הויכע שטעלען. דער מלך אויל-מרודך האָט זיך געפונען אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון איינעם פון די דאָזיגע יודישע שרים, וועלכער האָט ביי איהם שטאַרק נושא-חן געווען און איז גיך געוואָרען דעם מלך'ס ליעבלינג; ער האָט געווירקט אויף אויל-מרודך, אַז ער זאָל זיך מיט הסד בעגעהן מיט דעם געפאַנגענעם מלך יהויכין, וועלכער איז פאַר דאָס גאַנצע לעבען פון נבוכדנאצר פערשלאָסען געזעסען אין אַ פינסטערער פעסטינג. אויל מרודך האָט נאָך אין דעם ערשטען יאָהר פון זיין הערשען איבערין לאַנד בעפרייט יהויכין'ען פון דער תפיסה, וועלכע האָט געדויערט זיבען און דרייסיג יאָהר, פריינדליך מיט איהם געשמועסט, איהם געשאָנקען קעניגליכע קליידער, געלאַדען צו זיין טיש און צופריעדענגעשטעלט זיינע אַלע בעדערפענישען. ביי יעדער אונגעוועהנליכער פייערונג, ווען אַרום איהם פלעגען זיך פערקלייבען די גרעסטע מדינה-לייט, פלעגט דער מלך פון בבל איהם בעעהרען מיט אַ מעהר בכבוד'יגען אָרט, ווי די איבעריגע שרים, צו וועלכע ער איז גענויגט געווען. אומעדום איז בעוואוסט געוואָרען, אַז דער געוועזענער מלך פון יהודה האָט זוכה געווען צו אַ בעזונדערער פריינדשאַפט פון דעם הערשער אין לאַנד. ס'איז קיין צווייפעל נישט אין דעם, אַז אַ שטראַהל פון דער דאָזיגער פריינדשאַפט איז אויך געפאַלען אויף די איבעריגע קרובים פון יהויכינ'ען, ווי אויך אויף דאָס גאַנצע פערטריבענע פאָלק. צווישען די יודען האָט דאַן שוין געגומען גליהען אַ פונק פון האָפענונג אויף אַ נאָהענטער אויסלעזונג. ווער ווייסט, אפשר וואָלט אויל-מרודך, אין זיין ליעבליכער שטימונג צו די פערטריבענע, דערגאַנגען ביז דעם, פריי צולאָזען דאָס געפאַנגענע פאָלק, אומצוקעהרען איהם אין זיין לאַנד און אויפזעצען צוריק אויפ'ן טראָן אין ירושלים זיין בעליעבטען יהויכין? דער טוידט האָט אָבער די דאָזיגע אילוזיעס צושטערט. נאָך אַ צוויי-יאָהריגען הערשען איז אויל-מרודך געטוידט געוואָרען דורך זיין איידעם נרגל-שראצר (560-טען יאָהר).

נאָר נישט קוקענדיג אויף די אָבגענאַרטע האָפענונגען, זענען דאָך די בעסטע עלעמענטען פון דער יודישער פערטריבענער קהלה אַלץ מעהר

דורכגעדרונגען געווארען מיט דער אידעע פון דער אייביגקייט פון אברהם'ס קינדער. די לעהרע פון די נביאים האט אלץ טיעפערע ווארצלען געלאזען אין דעם בעוואוסטזיין פון פאלק. צווישען די פערטריבענע איז דענסטמאל געשאפען געווארען די געשיכטע פון ישראל פון צייט ער האט אנגעפאנגען עקזיסטירען אלס פאלק ביז דעם חורבן. ווי ס'שיינט זאל דאס האבען געשריבען ברוך בן־נריה, ירמיהו הנביא'ס א תלמיד. דערביי האט ער זיך בענוצט מיט די היסטארישע מאטעריאלען, וועלכע זענען געווען נאך פון די פערגאנגענע דורות געזאמעלט; דאס איבעריגע האט ער אליין צוגעגעבען, וואס ער האט אליין מיט די אויגען געזעהן. די גאנצע געשיכטע, וועלכע ענטהאלט אין זיך די ספרים: יהושע, שופטים, שמואל און מלכים, בעצייבערט מיט איהר איינפאכער הייליגקייט אינ'ם טאן און אין דער שפראך. און איז דורכגעדרונגען מיט איין אידעע, וועלכע איז אייגענטליך שטענדיג ענטוויקעלט געווארען דורך די נביאים: די אלע פאסירונגען פון פאלק זענען פעסט צוזאמענגעבונדען מיט די מעשים פון פאלק: די געהארכזאמקייט צו גאט פיהרט צום גליק, דאס ווידערשפעניגען אן איהם פיהרט צום אונגליק. די געשיכטע איז געווארען דאס צווייטע פאלק'ס־בוך פאר די פערטריבענע; זיי האבען נישט בלויז מיט גרויסער אויפמערקזאמקייט עס געלעזען, נאך געטומען נאהענט צום הארצען יעדע שורה און זיך געמיהט אריינצודרינגען אין דעם טיעפען געדאנק. די לויים, וועלכע זענען געווען געניט אין דער קונסט פון שרייבען, האבען די דאזיגע געשיכטע איבערגעשריבען אין פיעל עקזעמפלארען און עס פערשפרייט צווישען דער פערטריבענער געמיינדע, און זי האט די פערשטיינערטע הערצער פערוואנדעלט אין לעבענדיגע און אריינגעאטעמט אין זיי א נייעם לעבענס־שטראם.

דאס שטענדיגע פערטיעפען זיך אין דער דאזיגער היסטארישער שעפפונג האט געבראכט דעם פאלק צו בעדיינקונג, און צו טיעפער חרטה אויף דער לאנגיאהריגער זינדיגקייט און רעליגיעזער פערדארבענהייט. די פערגאנגענהייט פון געצענדינעריי און אונדאנקבארקייט צום אמת'ען גאט האבען א סך פון יענע, וועלכע האבען בעגריפען די גרויסקייט פון די זינד, געמיינט אויסצוקויפען מיט טרעהרען פון טיעפען פערדרוס. זיי האבען פערשטאנען, אז די שרעקליכע קלעפ, וואס האבען זיך אויף זיי געשאטען, זענען געווען פערדיענטע, נישט קיין אומזיסטע. „גאט איז זיך מיט זיי בעגאנגען לויט זייערע טהאטען און אונרעכט" און דאס מוז פערגעבען ווערען נאר דורך געבעט און תשובה. די פיער יאהר־צייטען פון די לעצטע פאלק'ס־אונגליקען פאר דער לעצטער עפאכע — דער טאג, אין וועלכען נבוכדנאצר האט

ד. בעלאַגערונג פון ירושלים אָנגעפאַנגען (דער צעהנטער טבת), דער טאָג פון נבוכדנאצר'ס נצחון (דער זיבעצעהנטער תמוז) דער טאָג פון חורבן-בית-המקדש (דער נײַנטער אָב) און דער טאָג פון גדליהו'ס טוידט (דער דריטער תשרי) — אָט די דאָזיגע פיער טעג אין יאהר האָבען די פערטריבענע בעשטימט אַלס טרויער-טעג. אין די דאָזיגע טעג פלעגען זיי פאַסטען און וויינען, קליידען זיך אין שוואַרצען, זיצען אין אַש און אין פולען צער האַלטען די קעפּ צו דער ערד אַראָבגעלאָזען, צו די דאָזיגע טרויעריגע טעג האָבען די לויים, בעגײַסטערטע פון דעם פאָלק'ס-אונגליק, צוגעפּאַסט פיעל יאָמערליכע געזאַנגען (תהלים), וועלכע האָבען אַרויסגערופען אַ ביטערע הרטה אויף דאָס פערגאַנגענע. אין די דאָזיגע געזאַנגען ווערט בעוויינט דער חורבן פון ירושלים, דער פערברענטער בית-המקדש, די לאַגע פון די פערטריבענע, און זיי פלעגען וועקען אין די הערצער פון די פערטריבענע די ליעבע צו זייער פערוויסטען לאַנד, די בענקשאַפט צו די שטיינער פון דער צושטערטער הויפּטשטאָדט, צו די אײַנגעפאַלענע חורבות. אונטער דעם אײַנפלוס פון די דאָזיגע תהלות האָבען זיך געבילדעט גאַנצע גרופּעס פון „אבלי-ציון", וואָס זייער נשמה איז געווען אָנגעפילט מיט ירושלים. דער משורר, וועלכער האָט אַזוי קלאָגליך-פּאָעטיש אויסגעדריקט די ערינערונגען פון דעם הייליגען לאַנד, האָט איבערגעגעבען די שטימונג פון די „אבלי-ציון" אין פאָלגענדע בילדער:

בײַ די טײַכען פון בבל דאָרט זענען מיר אַלע געזעסען,
און מיר האָבען געוויינט, אָן ציון דערמאָהנענדיג זיך.
אויף די ווערבעס פון טײַך האָבען מיר אונזערע האַרפּעס געהאָנגען—
אונזערע פענגערס דאָרט האָבען פון אונז דאַן געזאַנגען געפאָדערט—
אונזערע מערדער דאָרט האָבען אונז דאַן זײַן-פרעהליך געהייסען:
„איהר זאָלט זינגען פאַר אונז די געזאַנגען פון ציון!"
אין אַ פרעמדען לאַנד געטליכע ליעדער ווי קאָנען מיר זינגען??
אָ, פערגעסען זאָל ווערען מײַן האַנד דאַן די רעכטע,
אויב איך וועל, ירושלים, אָן דיר נאָר פערגעסען —
זאָל מײַן צונג זיך בעהעפטען צום גומען,
אויב דערמאָהנען וועל איך דיר נישט אייביג!....

די, וואָס האָבען געטרויערט נאָך ציון פלעגען אין דער צײַט פון תפלה זיך ווענדען מיט'ן געזיכט צו ירושלים, ווײַל דאָס אָרט, אויף וועלכען עס איז פריהער דער בית-המקדש געשטאַנען, האָט נאָך אין זיך זײַן הייליגקײַט ענטהאַלטען און מען האָט געקאָנט האָפען, אַז גאָט וועט פון דאָר-

טען צוהערען דאס געבעט פון די פערטריבענע, וואס זוכען איהם און בענקען נאך איהם. אזוי ווי די גאטספארכטיגע האבען אין דער פרעמד נישט געקאנט ברענגען קיין קרבנות פאר גאט, האבען זיי ביסלעכווייז זיך צוגעוואהנט צום געדאנק, אז תפלה קאן אינגאנצען פערבייטען א קרבן. צו מתפלל-זיין פלעגען זיך א גרעסערע אדער א קלענערע צאהל דריי מאל טעגליך צוזאמען פערקלייבען און דער בית-תפילה האט זיי אנשטאט א בית-המקדש געדיענט.

די יודישע רעליגיע איז געווארען אין א קורצער צייט זעהר בעקאנט אין בבל; די ארטיגע בעפעלקערונג האט זיך צו איהר בעצויגען מיט גרויס דרך-ארץ; פיעל האבען אליין אנגענומען דעם יודישען גלויבען. דאס האט ביי די פרומע פערטריבענע געוועקט זייער נאציאנאלען שטאלץ. די פערטריבענע אריסטאקראטען זענען אבער מייסטענס געבליבען, ווי פריהער, פערדארבען און מאראליש געפאלען. די ריעזיגע הויפטשטאדט בבל און די וואקסענדע כאלדעאישע מאכט האט געגאסען איהר גאלדענעם רעגען אויף די העכערע קלאסען, אויפגעדעקט פאר זיי ווייטע, ברייטע פערספעקטיוען און געגעבען זיי די מעגליכקייט צו ענטוויקלען זייערע קרעפטען. אין דער מלוכה פון בבל האט געבליהט דער האנדעל, די ערד איז געוועזען זעהר א פרוכטבארע און פערשיעדענע אויסגעארבייטע מאטעריעם, וועלכע זענען זעהר גאנגבאר געוועזען אין די ארומיגע לענדער, האבען אנגעפילט דאס לאנד. בבל אליין איז געוועזען זעהר א בעדייטענדער האנדעל'ס-פונקט. די רייכערע, פערמעגליכערע יהודים האבען גיך זיך בעקאנט מיט די בעדינגונגען פון דעם דארטיגען מסחר און האבען זיך מיט איהם בעשעפטיגט.

אויף אזא אופן האבען די יודישע סוחרים זיך דערשלאגען צו גרויסע עשירות, און ממילא אויך צו לוקסוס און צו גרויסער אויסבערענגעריי. די רייכע יהודים פלעגען נאכטהון דעם אויסגעארעלטען ארט לעבען פון די בבליים, האבען אויך אנגענומען דעם קולט פון געצענדיענעריי, פלעגען צו גרייטען א טיש מיט מאכלים פאר דעם גאט פון גליק (גד), פלעגען גיסען בעכערם ווייו פאר דער געטין פון שיקזאל (מני), כדי זי זאל זיי העלפען אין זייערע אונטערנעהמונגען.

אויף אזוי ווייט האבען זיך די פערמעגליכע יודען צוגעוואהנט צו די בעדינגונגען פון לעבען אין גלות, אז זיי האבען ענדליך אינגאנצען פערגעסען אן זייער פאטערלאנד און אן ירושלים, וועלכע זענען נאך אט גאר נישט לאנג געוועזען פערדעכענט פאר דעם ענדע-ציעל פון זייערע אלע שטרעבונגען. איצט האבען זיי פון דעם נישט געוואלט וויסען, נישט געוואל...

הערען און געדענקען. זיי האבען געוואלט זיין און אויך איבער פערבלייבען בבלייער און זיי האבען אבגעלאכט פון די, וועלכע האבען נאר געטרוימט וועגען ירושלים. דאס איז געווען א שוידערליכער פלעק אויף דעם ליכטיגען פאן פון דער איבערגעביטענער שטימונג צווישען די פערטריבענע. דער געגענזאץ איז געווען צו שארף. פון איין זייט האט געבליהט די פרימקייט, דער פלאמענדער אייפער פאר דעם יודישען גלויבען, די אידעאלע שטרעבונג צו ירושלים; און פון דער צווייטער זייט — תאוה, דאס נאכיאגען זיך נאך תענוגים און דאס פאלשטענדיגע פערגעסען די אלטע ערפאהרונגען. אין דעם לאגער פון די פערטריבענע האבען זיך אויסגעבילדעט צוויי פערפרעמדטע קלאסען, וועלכע זענען געווען פערבונדען צווישען זיך נאר דורך זייער אבשטאמונג, און בנוגע צו די געוויסע פאסירונגען און ערשיינונגען אין זייער לעבען, צו זייערע האפענונגען, סימפאטיען און אנטיפאטיען, האבען זיי איינע די אנדערע נישט געקאנט פערשטעהן. אין דער צייט ווען איינע האבען בעוויינט ציון און האבען זיך געטרייסט אין דער שטיל מיט דער האפנונג אויף א בעסערער צוקונפט, פלעגען די אנדערע, גארנישט קלערענדיג וועגען דער דאזיגער צוקונפט און וועגען דעם חורבן פון זייער לאנד זארגלאז פערברענגען די צייט אין פערגעניגענס און לוסטיגקייטען.

דער דאזיגער ווידערשפרוך האט זיך נאך קלערער ארויסגעוויזען א דאנק דער ענטוויקלונג פון די פאליטישע פאסירונגען. אין א יאהר זעקס ארום, נאך דעם געוואלט-טוידט פון אויל-מרודך, האט זיך אויפגעזעצט אויפ'ן טראן אין בבל איינער פון די כאלדייאישע מאגנאטען, מיט'ן נאמען נאבאנאד (555-טען יאהר). מיט איניגע יאהר פריהער האט דער בעריהמטער פרסישער העלד כרש אראבגעווארפען פון טראן דעם מלך פון מדי אסטיאג און האט ביי איהם אבגענומען דאס גאנצע לאנד מדי מיט זיין הויפטשטאדט אכטאבאנא מיט די אונטערווארפענע פראווינצען און געמאכט עס אבהענגיג פון פרס. די מאכט פון פרס האט דאן אנגעפאנגען אונגעהויער שנעל צו וואקסען; כרש האט זיך פערגעבען מיט זעהר ברייטע פלענער וועגען בעקעמפפען די ארומיגע מלוכות. די פרומע און די איבערראשטע יודען האבען זיך זעהר אויפמערקזאם צוגעקוקט צו די דאזיגע ערשיינונגען, ווארטענדיג, אז די פאליטישע איבערקעהרעניש אין אזיען זאל זיי אויך עפיס א ישועה ברענגען. דערווייל האט זיך זיי אבער אין גלות נישט גוט געלעבט. די האפנונגען, וואס זיי האבען געלעגט אויף מרודך-בלאדן זענען מיט איהם צוזאמען אין דער ערד פערזונקען געווארען. נאבאנאד האט בשום אופן נישט געוואלט בעפרייען די געפאנגענע פון גלות, האטש

א געוויסען טייל פון די געפאנגענע פעניצעער האט ער יא געלאזט זיך אומקעהרען אין זייער פאטערלאנד און ערלויבט אויסצוקלייבען פון זייער מיט אנ׳אייגענעם מלך. דאס האט אין די הערצער פון די ברענענדיגע נאציאנאליסטען־יהודים ארויסגערופען א פייערדיגע פיינדשאפט צו בבל און צו איהר מלך. זיי האבען גארנישט געזוכט די דאזיגע שנאה צו בעהאלטען. און זי האט זיך אפען אויסגעדריקט אין טהאטען און אין ווערטער. צו דער פיינדשאפט האט אין א געוויסער מאס געבראכט די פערטריבענע, — ביי וועלכע ס׳איז אלץ מעהר געשטארקט געווארען זייער אמונה — אויך דער עקעל, וואס זיי האבען געפיהלט צו דער ארומיגער געצענדיענעריי, מיט וועלכער בבל איז געווען איבערפילט און מיט וועלכער זי האט זאגאר שטאל־צירט. די יהודים פלעגען גאנץ אפען ארויסזאגען זייערע איבערצייגונגען פאר די כשדים.

זאגט זיי: די געטער, וועלכע האבען הימעל און ערד נישט בעשאפען, וועלען אונטערגעהן!״ — האט פאר זיינע חברים א רעדנער געפרעדיגט מיט היץ. די יהודים האבען אבגעלאכט פון דעם כאלדעאישען (כשדי׳שען) געטערדיענסט, געלאכט פון די פערגעטערטע קלעצער, וועלכע זענען בעפוצט מיט גאלד און מיט זילבער און צוגעשלאגען מיט צוועקעס, זיי זאלען זיך נישט וואקלען, אדער וועלכע מען טראגט אויף די הענד, ווייל זיי קאנען אליין נישט געהן. די שטימען פון די נביאים פלעגען פארזאגען, אז אין גיכען מוז פאלען דאס דאזיגע לאנד, וואס איז איבערפולט מיט גע־צענדיענעריי און אלע אנדערע פערדארבענהייטען. איין נביא האט געזאגט, אז דער שיקזאל פון סדום און עמורה וועט גרייכען אויך די מלוכה פון די כשדים. ווילדע חיות וועלען זייערע נעסטען זיך בויען אין די פאלאצען פון בבל. דעם מלך אליין האט ער פאראויסגעזאגט א שרעקליכען סוף. צוקוקענדיג זיך צו כרש׳ס מארשרוט איבער אזיען, האבען די נביאים גע־זאגט, אז בבל מוז ענדליך ארונטערפאלען אונטער דער אויבערמאכט פון פרס.

ווען נאבאנאד האט זיך דערוואוסט פון די דאזיגע דרייסטע רעדען, איז ער געווארען זעהר אויפגערעגט. עס האבען זיך אנגעהויבען שרעקליכע רדיפות, קודם כל געגען די נאציאנאליסטען און פרומע; אכזריות׳דיגע טוידט־שטראפען האבען זיי בעגעגענט, אזוי ווי דער שיקזאל וואלט געוואלט זיי אויפרובען און אויסלייטערען דורך פיין. אויף פיעל איז ארויפגעלעגט געווארען שווערע צוואנג׳ס־ארבייט, פון וועלכע זאגאר פרויען און אלטע לייט זענען נישט בעפרייט געווארען. מיט אנדערע, ווידער, איז מען נאך שטרענגער

זיך בעגאַנגען. מען האָט זיי געוואָרפען אין פינסטערע גריבער, מען האָט זיי געשלאָגען און געפּייניגט מיט אַלערליי יסורים. די, וועלכע האָבען געוואַגט צו ריידען וועגען דער קינפטיגער מפּלה פון דעם כאַלדעאישען פאָלק, וועגען דער נידעריגקייט פון דאָס געצענדיענעריי און אַז. וו. זענען דורך מיתות-משונות געטוידט געוואָרען. אַ איינינקעל פון דעם געוועזענעם כהן גדול, וועלכער האָט מיט זיין לעבען בעצאָהלט ביים הורבן פון ירושלים,— מיט'ן נאָמען יהושע בן-יהוצדק, האָט מען געהאַט פער'משפּ'ט צום טוידט דורך פערברענען און אויף זיין נצול-ווערען האָט מען געקוקט, ווי אויף אַ נס. די דאָזיגע אַלע רדיפות האָבען די ענוים (די פרומע) אַריבערגעטראָגען מיט אַ אונגעהויערער געדולד און פעסטען כאַראַקטער. אַ נביא פון יענער צייט, וועלכער האָט צוזאַמען מיט זיינע חברים איבערגעליטען יסורים און פיין פאַר דער אמונה, האָט געשילדערט די ליידענדע אין קורצע נאָר ריהרענדע שטריכען. בעטראַכטענדיג די ענוים אַלס קערענדעל פון פאָלק, רעדט ער וועגען זייערע ליידען, ווי וועגען די ליידען פון גאַנצען יודישען פאָלק:

„פערהאַסט און פערגעסען צווישען מענשען, איבערטראָגענדיג ליידען, דורכגעדרונגען מיט וועהטאָגען... האָט ער, אַ געדריקטער און אַ געפּייניגטער, קיין מויל נישט געעפענט; אַזוי ווי אַ שעפּעלע, וועלכע ווערט צום שלאַכט געפיהרט, שטום, ווי אַ שעפּס ביים שערען, האָט ער קיין מויל נישט געעפענט..."

פאַר די יודען אין בבל זענען שלעכטע צייטען אָנגעקומען, וועלכע האָבען אין פיעל הינזיכטען דערמאָהנט די צייטען פון גלות אין מצרים. דער אונטערשיעד איז נאָר געוועזען אין דעם, וואָס, אָנשטאָט קנעכטשאַפט און געצוואונגענע אַרבייט ביי די געביידעס און אויף די פעלדער, האָט די יודען אין בבל ערוואַרטעט טורמעס און טוידט, און די, וועלכע האָבען זיך ענטזאָגט פון זייער נאַציאָנאַליטעט און זייער גלויבען, האָבען געלעבט אין זיכערהייט און רוה. גאַנץ בבל איז דורכגענומען געוועזען מיט איין אונאויפהערליכען הימעלשרייענדען יאָמער. די פינסטערע שטימונג פון די פרומע צוזאַמען מיט זייער טיעפען גלויבען און האָפען אויף אַ גאולה איז פאָלשטענדיג אויסגעדריקט אין די קאַפּיטלעך תהלים, וועלכע זענען געשאַפען געוואָרען צו יענער צייט. נישט וועלענדיג טראָגען צוזאַמען די ליידען פון די דאָזיגע מענשען און אויך נישט וועלענדיג זיין פעראַנטוואָרטליך פאַר זייערע טהאַטען געגען די כאַלדעאישע הערשער, האָבען די יודען, וועלכע האָבען זיך שוין גאַנץ וואַרעם און רוהיג איינגעאָרדענט אין בבל, זיך אַלץ מעהר און מעהר פערפרעמדט פון זייערע ברידער און זיך אַלץ פעסטער און פעס-

טער פערייניגט מיט די בבליים. נאך מעהר: זיי אליין האבען געהאלפען פערפאלגען די נאציאנאליסטען און דורך דעם פיעל פערערגערט זייער שיקזאל. זיי האבען אויף די פרומע געקוקט, ווי אויף משוגעים, וועלכע מען מוז ווירקליך אונשעדליך מאכען; אלס בעלויהן פאר זייער פערפרעמדקייט צו זייערע אייגענע ברידער, פאר זייער פערראט געגען זייער נאציאנאליטעט, האבען די בבליים נאך מעהר פערזיכערט זייער עקזיסטענץ: די בבליים-פריינד האבען געקליבען אוצרות אין לאנד און זיך געפרעהט מיט'ן אייגענעם גליק.

דער ערפאלג און דער וואהלשטאנד פון די פעררעטער — ווי די פרומע האבען זיי גערופען — און פון צווייטען זייט די שרעקליכע לאגע פון די טרייע דיענער פון גאט האבען ארויסגערופען פערשיעדענע ספקות ביים המון, וועלכער האט מיטגעפיהלט די פרומע, נאר האט דאך נישט געקאנט זיך אויפהויבען ביז צו דער מדרגה פון שטאנדהאפטער איבערצייגונג. די לעהרער פון פאלק האבען זיך געמיהט איינצופלאנצען דעם געדאנק, אז דאס גליק, וועלכער ווערט דערגרייכט דורך דעם, וואס עס ווערט פערלאזען די תורה פון גאט, דער גלויבען און די האפנונג אין איהם — אז דאס דאזיגע גליק איז א צייטווייליגעס, א פערבייגעהענדעס. די משוררים פון תהלים האבען געזאגט אין טיעפסטער איבערצייגונג: „ווען די רשעים זאלען אפילו וואקסען ווי גראז, וועלען זיי דאך, אויך אזוי ווי גראז, גיך פערוועלקט ווערען". די קלוגע און ווייטזיכטיגע האבען געלערנט די משוררים — דארפען זוכען דעם גליק נישט אין דער אונדויערהאפטיגער געגענווארט, נאר אין דער צוקונפט. די פרומע, וועלכע ווערען איצט געפייניגט, מוזען זיך אלוא טרייסטען מיט דער גאולה, וואס ערווארט זיי נאכהער:

„די טרייע צו גאט וועלען פון דאסניי דאס לאנד בעזעצען,
די פרומע וועלען אויף אייביג, אייביג דארט בלייבען —
די רשעים וועלען איהר אבער קיינמאל, קיינמאל נישט זעהן מעהר!"...

דערווייל איז די פאליטיק אין דער פאדערשטער אזיען אלץ מעהר פערשארפט געווארען. עס איז אלץ נאהענטער געקומען דער מאמענט, וועלכער האט געזאלט בעשליסען דעם שיקזאל פון דער כאלדעאישער מלוכה, ווי אויך דעם שיקזאל פון די פערטריבענע. דער העלד כרש האט זיך אלץ פלייסיגער געגרייט צום אנפאל אויף בבל. די האפנונגען פון די נאציאנאליסטען זענען אלץ דרייסטער געווארען. די שטימונג איז אהן אנ'אויפהער געדאנק, אז דאס גליק, וועלכעס ווערט דערגרייכט דורך דעם, וואס עס

געגענדען זענען פערשוואומען געוואָרען מיט'ן פּרסישען היל. כּרש'ס נאָמען איז אַליין מעהר בּעריהמט געוואָרען. צווישען די פערטריבּענע איז קלאָהר געוואָרען דער כאַראַקטער פון דעם יונגען העלד. זיין גרויסמוט, זיין גוטהערציגקייט צוזאַמען מיט זיין העלדישקייט האָט געלאָזט ערוואַרטען פון איהם זעהר פיעל. די שטים פון די גאולה-נביאים איז אַליין הילכיגער געוואָרען. נאָך מיט מעהר מוט, ווי פריהער האָבּען זיי גערעדט וועגען דער נאָהנטער נקמה, וואָס גאָט נעהמט פון בּבל פאַר דער שאַנה פון ציון, וועגען דער נאָהנטער ערלעזונג.

צווישען די גאולה-נביאים האָט זיך דענסטמאָל איבּערהויפט אויסגעצייכענט איינער, וועלכענס נאָמען עס איז צו אונז נישט דערגאַנגען, נאָר וועמעס נבואה-רעדען עס קענען דיענען אַלס קרוין פון רוח הקודש; די דאָזיגע נבואה-רעדען זענען צוגעגעבּען געוואָרען צום „ספר ישעיה". צוליעב דעם דאָזיגען אומשטאַנד, ווערט דער אונבּעוואוסטער געניוס אָנגערופען „ישעיה דער צווייטער".

דער דאָזיגער נביא, וועלכער האָט געלעבּט צווישען די פערטריבּענע אין בּבל איז געווען דורך און דורכגעדרונגען מיט דעם אידעאַל פון פּאָליטישער און גייסטיגער בּענייאונג פון זיין פאָלק. אויבּ אין די רעדען פון יחזקאל שפּיגעלט זיך אָב די לאַנגע נאַכט פון געפענגעניש, מיט אידרע מיסטישע זעהונגען און געשפּענסטער, שיינט אין ישעיהו דעם 2-טענס נבואות דער גלאַנץ פון דעם אויפגעהענדען מאָרגענשטערען, הערט זיך אין זיינע רעדען דער מונטערענדער אויפרוף צו בּעפרייאונג, צו אַ נייעם לעבּען, צו בּרייטער נאַציאָנאַלער טהעטיגקייט. דער נביא הערט גאָט'ס-שטים, וועלכע ווענדעט זיך צו די אָנפיהרער פונ'ם יודישען פאָלק:

„איהר זאָלט טרייסטען, איהר זאָלט טרייסטען מיין פאָלק. רעדט צו דעם הארץ פון ירושלים, מאַכט איהר וויסען, אַז איהר טערמין איז שוין געענדיגט, אַז אידרע זינד זענען שוין פערגעבּען, אַז פאַר אידרע אַלע פערבּרעכען איז זי שוין פון גאָט דאָפּעלט בּעצאָהלט געוואָרען... עס רופט אַ שטים: אין דער וויסטעניש (צווישען בּבל און יהודה) מאַכט ריין גאָטס-וועג, מאַכט גלייך דעם שטעג פאַר אונזער אַלמעכטיגען... געהט אַרויס פון בּבל, לויפט פון כשדים — מיט לויבּ, מיט געזאַנג, זאָגט: דער גאָט ירוה האָט בּעפרייט זיין קנעכט יעקבֿ'ן!"

דער שליח פון גאָט'ס ווילען אין דער דאָזיגער איבּערקעהרעניש איז דער פערסישער קעמפפער כּרש: „אַזוי האָט גאָט געזאָגט וועגען זיין געזאַלבּטען כּרש: איך האָבּ פערפעסטיגט זיין רעכטע האַנד, איהם אונטערטעניג געמאַכט

פעלקער, ענטוואפענט מלכים, געעפענט פאר איהם די טהירען און אראב־געשמעלצען די ריגלען פון די טויערען (פון די מלוכות)... (דאס אלעס האב איך געטהון) צוליעב מיין קנעכט יעקב׳ן און מיין אויסדערוועהלטען ישראל. און זאל מען וויסען פון מזרח ביז מערב, אז אויסער מיר איז — גארנישט, אז איך, יהוה, בין גאט און מעהר איז נישטא. איך בעשאף ליכטיגקייט און מאך פינסטערניש, שאף פריעדען און ברענג אונגליק... איך האב די ערד געמאכט און בעשאפען דעם מענשען אויף איהר. מיינע הענד האבען בעצויגען דעם הימעל־געוועלב און איך האב זיינע פלאנעטען בערועצט, איך האב כורש׳ן ערהויבען צוליעב גערעכטיגקייט און אלע זיינע וועגען וועל איך גלייך מאכען; ער וועט אויפבויען מיין שטאדט און מיינע פער־טריבענע וועט ער פריי לאזען..."

אין אלע נבואה־רעדען פון ישעיהו דעם צווייטען ענטוויקעלט זיך דער פאלגענדער לאגישער אידעען־גאנג. די יודישע נאציאן האט אויסגעקויפט איהרע זינד אין גלות און לויט גערעכטיגקייט מוז זי שוין ענדליך בעפרייט ווערען. דער פערמיטלער אין דעם דאזיגען אקט פון בעפרייאונג איז כורש. פיעל האט געקאנט וואונדערן דער אומשטאנד, וואס אזא הייליגע מיסיאן איז ארויפגעלעגט געווארען נישט אויף א יודען גופא, נאר אויף א פרעמדען. נאר דער נביא ערקלעהרט, אז יהוה האט צום בעפרייען זיין פאלק בכיון אויסגעקליבען יענעם גרויסען קעמפפער, וועלכער האט איבערגעביטען די גורלות פון די מלכים און מלוכות. די אויפגעציטערטע וועלט זאל זעהן, אז דער זעלביגער גאט, וועלכער האט איבערגעגעבען די מעכטיגסטע מלוכות אין כורש׳ס הענד, האט דעם לעצטען געמאכט אויך פאר זיין שליח צו מאכען אויפלעבען די קליינע יודישע נאציאן, אז די שטאלצע בבל פאלט, כדי די יודישע געפאנגענע זאלען בעפרייט ווערען. דאס וועט אלעמען איבער־צייגען, אז דער גאט פון יודען איז צוזאמען דערמיט אויך דער פיהרער פון אלע אנדערע פעלקער. פארוואס איז דאס אזוי? דערפאר וואס דער גאט פון יודישען פאלק איז נישט געמאכט דורך מענשען־הענד, אזוי ווי אלע געטער, נאר ער אליין איז דער שעפער פון הימעל און ערד, ער איז דער מנהיג פון וועלט און מענשען, וועלכען עס קאנען נאר אויסערוועהלטע מיט זייער מוח בעגרייפען.

„מיט וועמען קאנט איהר גאט פערגלייכען? וואס פאר א בילד קאנט איהר פאר איהם בעטראכטען? מיינט איהר דען, אז ער איז עהנליך צו דעם געץ, וועלכען עס האט א מייסטער פון מעטאל אויסגעגאסען און וועלכען א גאלד־שמיד האט מיט גאלד בעדעקט, מיט גאלדענע קייטען צוגעשמידט? אין

איך דען שוין לאנג נישט וויסען געמאכט געווארען? איז איך דען נאך נישט קלאר די וועלט-אויפבויאונג? גאט איז יענער, וועלכער אויפזיצט אויף דעם קרייז פון דער ערד, געגען וועמען אידהע בעזיצער זענען געגליכען צו פליגען, יענער, וועלכער האט פערשפרייט דעם הימעל, ווי א וועבינג, וועלכער האט איהם פונאנדערגעווארפען, ווי א געצעלט. פירשטען פערוואנדעלט ער אין גארנישט און ערדישע-פיהרער — אין כאאס"...

אלזא, די אידעע פון וועלט-בעשעפער, די אידעע פון דער העכסטער סובסטאנציע, וועלכע פיהרט אן מיט דעם שיקזאל פון דער מענשהייט און דער בעגריף וועגען יהוה, דער ספעציעלער בעשיצער פון ישראל — גיסען זיך צוזאמען אין איין אידעע פון א וועלט-גאט. ד ע ר נ א צ י א נ א ל ע ר ג א ט פון יודען ווערט פערוואנדעלט אין אן'אוניווערסאלען אייגאיינציגען ג א ט. נישטא קיין גאט אויסער יהוה און ישראל איז זיין אויסערוועהלטער — דאס איז דער לאזונג, וועלכער קלינגט אין אלע רעדען פון ישעיה׳ס דעם צווייטען. „דער קנעכט פון גאט" — דאס איז זיין בעליעבטער עפיטעט, מיט וועלכען ער רופט אן גאנץ אפט דאס פאלק ישראל. דאס איז דאס פאלק, וועלכעס איז בעשטימט געווארען צו פערקערפערען אויף דער ערד דעם אידעאל פון העכערען אמת; עס מוז אויסשטעהן ליידען און בעליידיגונגען, מוז פערפאלגט ווערען פון אלע פעלקער, נאר ענדליך מוז עס דאך גובר זיין, מוז עס דאך זיעגען אין דעם קאמפף פאר געטליכקייט; דאס פאלק ישראל וועט זיין „דאס ליכט פון אלע פעלקער", דער פאהן-טרעגער פון דער וואהרהייט פאר דער גאנצער מענשהייט. די בריק צווישען דעם נאציאנאליזם און צווישען דעם אוניווערסאליזם איז אלזא פעסטגעשטעלט. דאס יודענטהום ארבייט פאר דעם נוצען פון דער גאנצער מענשהייט. עס בעהאלט נישט עגאאיסטיש זיינע גייסטיגע אוצרות, נאר שענקט זיי אלע נויטבעדערפטיגע, ווייל דאס איז זיין היסטארישע מיסיאן. דער גלות פון בבל מוז מיטווירקען צום איבערגאנג פון דער נאציאנאלער רעליגיאן ביז דער אלוועלטליכער: דאס איז א לעהר-שוהל פאר א מיסיאנערען-פאלק, וועלכער מוז פיעל אויסשטעהן, מיט פיעל זיך צוזאמענשטויסען, כדי צו ערפילען ווי בעסער זיין שליחות.

פונדעסטוועגען בלייבט דער נביא נישט שטעהן ביי דעם אידעאל פון א ריין-גייסטיג פאלק. איהם בעגייסטערט אויך די פערספעקטיווע פון דער פאליטישער אויפלעבונג פון יהודה אין דער נאהענסטער צוקונפט. די דורך יסורים אויסגעלייטערטע נאציע מוז זיך צוריקקעהרען אין איהר לאנד, צו דינען פאר דער וועלט אלס מוסטער פון גייסטיגער מעכטיגקייט ביי פער-

העלטניסמעסיג געפאלענע פאליטישע בעדינגונגען. דער נביא איז מבטיח דעם בעפרייטען פאלק נישט קיין קריעג'ס-שטארקייט, נישט קיין הערשאפט איבער אנדערע פעלקער דורך שווערד און געוואלד, נאר דאס בעקעמפפען די הערצער דורך דעם פערשפרייטען די אידעען פון ווארהייט און גוטס. אין רעליגיעזען לעבען פון ישעיהו דעם צווייטען, אין געגענזאץ צו יחזקאל'ן, ווערט דער גרעסטער פלאץ אבגעגעבען נישט קיין אויסערליכע מנהגים און טעמפעל-צערעמאניאלען, נאר דער גייסטיגער פאלקאמענהייט. אין זעהר שארפע אויסדריקען טרעט ער ארויס געגען דעם אויסערליכען רעליגיעזען תשובה-טהון, אין דער פארם פון פאסטען און דאוונען, וואס איז נישט צוזאמענגעבונדען מיט דער גייסטיגער אויפלעבונג פון דעם בעל-תשובה. אין דער פאנטאזיע פון ישעיהו דעם צווייטען וועגען דער בענייטער יהודה, פערנעהמט דער פון דאסניי אויפגעבויטער בית-המקדש נישט אזא וויכטיגען ארט, ווי אין דער נבואה פון יחזקאל. דער נעבעלדיגער מיסטיציזם פון דעם לעצטען איז אויך פרעמד דעם נייעם נביא. אין די רעדען פון ישעיהו דעם צווייטען הערשט הויפטזעכליך די ליכטיגע, לעבענסדורשטיגע שטימונג: אין זיי קלינגט דער דרייסטער, מונטערער אויפרוף צו טהעטיגקייט, אבער נישט צו פאסיווער אבווארטונג:

„ערוואך דיך, ערוואך דיך, קלייד דיך אן אין דיין מעכטיגקייט, ציון, ציער דיך אויס אין דיין פראכטפאלער קליידונג, ירושלים, היילוגע שטאדט; עס וועט אין דיר נישט אריינדרינגען מעהר קיין אונבעשניטענער און קיין אומ-ריינער. טרייסעל אב פון זיך דעם שטויב, שטעה אויף, מעכטיג דיך, ירושלים, צוריים די קייטען פון דיין האלדז, געפאנגענע ציונ'ס-טאכטער". — „ציון זאגט: עס האט מיין גאט מיך פערלאזען, עס האט מיין האר מיך פערגעסען!"— קאן דען די מוטער איהר זויג-קינד פערגעסען, קאן זי זיך דען אויף די פרוכט פון איהר בויך נישט ערבארעמען? ווען זאגאר אזעלכעס זאל קאנען פאסירען, קאן איך (גאט) דיך אבער נישט פערגעסען. אט איילען שוין צו דיר דיינע קינדער און דיינע פערוויסטער וויכען פון דיר. הויב אויף דיינע אויגען און קוק דיך ארום: זיי (דיינע קינדער) האבען זיך פערזאמעלט און ענען צו דיר שוין געקומען. זיי וועלען אויפבויען דיינע חורבות און ענג וועט אין דיר זיין פאר דעם גרויסען איבערפלוס פון דער בעפעלקערונג." — „ווי שען אויף די בערג געהען אויף די פיס פון דעם שטאפעט, דער וואס איז מבשר וועגען שלום, דער וואס איז מודיע וועגען גליק, דער וואס זאגט אן וועגען ערלייזונג, דער וואס רעדט צו ציון: דיין גאט בענייט זיין מלוכה! דיינע וועכטער האבען אויפגעהויבען זייער שטים און זינגען צוזאמען, וויל

אויג־אין־אויג האָבּען זיי דערזעהן, ווי גאָט קעהרט זיך אום צוריק קיין ציון!"...

דער אייַנדרוק פון ישעיהו׳ס רייד איז געווען אונגעהויער. די פערטריבענע געמיינדע האָט מיט אונגעדולד געהאָפט אויף איהר גיכסטער בעפרייאונג, און ווייל דער נביא האָט צוזאַמענגעקניפּט די גאולה מיט דער מפּלה פון בבל, האָבּען די יודען געוואַרט אויף דעם רעזולטאַט פון דער מלחמה צווישען די פּערס׳ער און כאַלדעער פיעל מעהר, ווי דער מלך נאַבאָנאַד (בלשאצר) און דאָס פאָלק פון בבל. די ענדע פון דער מלחמה האָט אָבער נישט געלאָזען לאַנג אויף זיך וואַרטען. נאָך איידער די בבלי׳ער האָבּען בעוויזען זיך אַרומצוקוקען אויף זייער לאַגע, איז שוין כרש געשטאַנען ביי די טויערען פון דער הויפּטשטאָדט מיט זיין גרויסער, מלחמה־דורשטיגער אַר־מעע און נאָך האַלבער־נאַכט האָט ער זיך אַריינגעריסען אין שטאָדט, אין דער צייט, ווען די איינוואָהנער האָבּען זיך זאָרגלאָז לוסטיג געמאַכט אויף בעלער און טעניץ. ווען דער טאָג איז אָנגעקומען, איז דאָס שטאָדט פול געווען מיט׳ן פיינד, און יעדער ווידערשטאַנד איז געווען אוננוצליך. אַזוי איז געפאַלען די זינדיגע בבל נאָך אַ צוויי־יאָהריגער מלחמה (539־טען יאָהר), ווי ס׳איז פאָראויסגעזאָגט געוואָרען דורך די יודישע נביאים. קיין בעזונדערע שטראָף אָדער בעליידיגונג האָט נישט בעגעגענט נישט דעם מלך, נישט דאָס פאָלק פון בבל. כרש איז געווען אַ באַרמהערציגער זיעגער. דאָך איז אין יענעם טאָג געפאַלען דאָס עקעלהאַפטע געצענדיענערייַ. דער קולט פון די פּרס׳ער איז געווען פיעל העכער פון דעם כאַלדעאישען. ביי די פּערסער זענען נאָר געווען צוויי געטער — אַהורמיז, דער גאָט פון גוטס און אַהרימאַן, דער גאָט פון שלעכטס — ביידע מעהר אָדער וועניגער אַבסטראַקטע און זיי, די פּערסער, האָבּען נישט געליטען קיין געצענדיענערייַ.

די מפּלה פון בבל האָט פאָלשטענדיג און אויף אייביג אויסגעהיילט דער יודישער געמיינדע פון דער פריהערדיגער געצענדיענערישער קראַנק. מיט די אייגענע אויגען האָט דאָס פאָלק געזעהן, ווי די געטער, פאַר וועלכע מ׳האָט נאָך נעכטען געקניעט און זיך געבוקט, זענען היינט אויסגעמישט געוואָרען מיט שטויב; ווי בל איז געפאַלען, ווי מרודך איז חרוב, דער חורבן פון בבל האָט אויף אַזאַ אופן פערענדיגט די אויפגאַבע פון די נביאים אין די פערגאַנגענע דורות. עס זענען ווייַך געוואָרען די הערצער פון ישראל. אַלע האָבּען זיך געווענדעט צו גאָט, סיי זינדיגע, סיי פערזונקענע אין הבלי־העולם. עס האָבּען אַלע אַרויסגעזעהן בעשיינפערליך, ווי זיין הייליג וואָרט, וואָס ער האָט אַריינגעגעבען אין מויל פון די נביאים, איז מקוים גע־

וואָרען. די ענוים, וועלכע פלעגען פריהער שטענדיג ציון בעוויינען, האָבען אויסגעהערט צו זיין פערהאַסט און פערפאָלגט; אין געגענטייל, מ'האָט זיי אָנגעהויבען צו אַכטען און די פערטריבענע קהלה האָט זיי געשטעלט אין איהר שפּיץ. דערווייל האָט זיך כּרש אויפגעזעצט אויפ'ן טראָן אין דעם פּאַלאַץ פון בבל. ער האָט געוואָלט, מען זאָל אויף איהם קוקען, ווי אויף דעם מלך פון בבל, ווי אויף אַ יורש פון די אַמאָליגע העלדישע בבלישע מלכים, און די יאָהרען פון זיין מלוכה האָט ער אָנגעהויבען צו צעהלען זייט ער האָט זיך אין בבל בעזעצט (538). אַלע דיענער פון קעניגליכען הויף, וועלכע האָבען פריהער געציטערט און זענען אויף די הענד געקראָכען פאַר נאַבאָנאַדען, זענען געוואָרען די דיענער פון כּרש. צווישען זיי האָבען זיך אויך געפונען סריסים פון דער יודישער קעניגליכער פאַמיליע, מענשען, וועלכע זענען ערהליך און טריי געבליבען זייער פאָלק און זייער רעליגיאָן. אַט די דאָזיגע האָבען אָנגעהויבען זיך משתדל צו זיין פאַר כּרש'ן (דערביי האָט מסתמא מיטגעווירקט אויך זרובבל, דער אייניקעל פון מלך יהויכין), אַז ער זאָל בעפרייען זייערע ברידער. קודם כל זענען בעפרייט געוואָרען פון די טורמעס די יעניגע, וועלכע זענען דורך נאַבאָנאַד'ן פערמשפּט געוואָרען פאַר זייער רעליגיעזער קנאה. וואָס ווייטער האָט מען ביי כּרש'ן אַלץ מעהר געפועל'ט. ענדליך האָט ער צופריעדען געשטעלט דעם הויפּט-בעגעהר פון די פערטריבענע יודען: ער האָט זיי ערלויבט זיך אומצוקעהרען אין זייער לאַנד און צוריקצושטעלען זייער בית-המקדש. מיט דעם נצחון איבער בבל זענען ממילא אַריבערגעגאַנגען אונטער כּרש'ס רשות אַלע פעלקער און לענדער, וואָס נבוכדנאצר האָט אין דעם פריהערדיגען דור איינגענומען, פון פרת ביז מצרים. די יודען, ווידער, זענען אין אַלע הינזיכטען געוואָרען אָבהענגיג פון איהם. וועלכע מאָטיוען די דרייסטע יודישע שתדלנים האָבען אַלזאָ געקאָנט אַרויסשטעלען פאַר'ן מעכטיגען קעמפפער, ווען זיי האָבען געבעטען נישט נאָר פרייהייט פאַר זייער פאָלק, נאָר זאָגאַר פּאָליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פאַר זייער לאַנד? און וואָס האָט כּרש'ן געטריבען, צו פערווירקליכען דעם דאָזיגען דרייסטען חלום? איז עס געווען בלויז אַ מאָמענטאַלע שטימונג? אָדער אפשר האָט איהם איינער פון די נביאים— ווי צווישען יודישען פאָלק האָט זיך נאָכדעם דערצעהלט — מגלה געווען, אַז דאָס איז זיין בעשטימונג פון גאָט, דער פערטריבענער יודישער געמיינדע צו בעפרייען און צוריקצושטעלען? איז אפשר כּרש'ן געפעהלען געוואָרען די יודישע אמונה, וועלכע איז אין גרונד עטוואָס ענליך צו דער פערסישער און דערפאַר האָט ער זיך מיט אַזוי פיעל חסד בעצויגען צו איהרע נאָכ-

פאלגער? — ווי דאס זאל נישט האבען געוועזען און וואס דא זאל נישט האבען געדיענט אלס אורזאך, בלייבט נאך אלץ אונפערשטענדליך דאס, וואס כרש האט גלייך, נאך זיין איינגעהמען בבל, צושיקט דורך זיינע העראלדען שריפטליכע עדיקטען איבער זיין גאנצער נייער מלוכה, אין וועלכער ער האט שטרענג בעפוילען, אז קיינער זאל נישט וואגען צו שטערען די יודען אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים און אויפצובויען זייער בית-המקדש. ער האט אויך ערלויבט די פערבליבענע אין גלות צו פערזארגען און שטיצען זייערע צוריקקעהרענדע ברידער מיט גאלד און מיט זילבער, ווי אויך מיט בהמות, וועלכע זאלען איבערפיהרען אין פאטערלאנד פערשידענע משאות און ענדליך האט ער בעפוילען זיין קאנצלער מיטראדאט'ן, אבצוגעבען די צוריקקעהרענדע די הייליגע כלים פון בית-המקדש, וועלכע נבוכדנאצר האט פערנומען און אוועקגעשטעלט אין דעם טעמפעל פון בל, אלס אנדענקען פון זיין גרויסען נצחון.

ווי נאר די דאזיגע ערלויבניש אויף אומצוקעהרען זיך אינ'ם לאנד איז געגעבען געווארען, האבען זיך באלד איינגעפונען מענשען, וועלכע האבען גענומען אויף זיך, צו ארגאניזירען די זאך און צו בעזייטיגען פאראויס די שטערונגען און שווערינקייטען, וועלכע דער ישוב (צוריקקעהר) האט געקאנט בעגעגענען אויפ'ן וועג פון זיין רעאליזירונג. אן דער שפיץ פון דער ישוב-בעוועגונג זענען געשטאנען צוויי גרויסע לייט, וועלכע זענען געווארען דורכ'ן פאלק אנערקענט*) אלס אנפיהרער, צוליעב זייער גרויסען יחוס. דער ערשטער איז געווען זרובבל, דער איינינקעל פונ'ם מלך יהויכין, א שפראצלינג פון דוד'ס משפחה; דער צווייטער איז געווען—יהושע דער זוהן פון בער.המטען כהן-גדול יהוצדק. צו זיי זענען צוגעשטאנען נאך צעהן מאן, אזוי אז די צאהל פון די אלע ראשים האט אויסגעמאכט צוועלף, װאהרשיינליך אנטקעגען די צוועלף שבטים. צו זרובבל'ן האט זיך כרש בעצויגען מיט א בעזונדערער ליעבשאפט און אכטונג. ער האט איהם בעשטימט אלס פערטרעטער פון דער געגענד, אין וועלכען עס וועלען זיך בעזעצען די צוריקקעהרענדע; זרובבל האט דארט געזאלט זיין א מין רעגענט. אין דער ווירקליכקייט איז דאס פאר יהויכינ'ס איינינקעל געווען א שטאפעל צום טראן פון ירושלים. ביי די דאזיגע צוועלף אנפיהרערס האבען זיך פערשריבען די אלע, וועלכע האבען געוואלט פערלאזען דעם גלות און זיך קעהרען אהיים (העולים). די צאהל פון די לעצטע איז געווען פיעל קלענער אין פערגלייך מיט די, וואס זענען אמאל ארויס פון מצרים, דאך איז עס געווען מעהר, ווי מען האט געקאנט דענקען: צוויי און פערציג טויזענד דריי הונדערט זעכציג

נפשות, מאַנסלײַט, פרויען און קינדער פון צוועלף יאָהר אָן, זענען פון בבל „אויפגעגאַנגען" צוריק אין זייער אייגענעם הייליגען פאָטערלאַנד. דער גרעסטער טייל פון די „עולים" זענען געווען פון שבט יהודה און שבט בנימין, נאָכדעם — פיער גרופּעס כּהנים און אַ רעכטע צאָהל לויים. ווײַטער זענען געווען צווישען די „צוריקקעהרער" מענשען פון די איבעריגע שבטים, ווי אויך בישט ווייניג „גרים", וואָס האָבען אָנגענומען דעם יודישען גלויבען.

אונגעהויער איז געווען די פרייד צווישען די, וואָס האָבען זיך געגרייט צו דער צוריקקעהרונג. זיי האָט ווי אַ זיסער חלום אויסגעזעהן די מעגליכקייט, פון דאָסניי אָנצוזעהען דאָס אייגענע ליעבע לאַנד, פון דאָס־ניי צו בעפעלקערען עס, פון דאָס־ניי דעם בית־המקדש אויפצובויען. די דאָזיגע געוואַלטיגע פאַסירונג האָט פעראינטערעסירט אַלע ארומיגע פעלקער, און זיי האָבען וועגען דעם גערעדט, ווי וועגען אַ נס, וואָס דער גאָט פון ישראל האָט געטהון מיט זיין פאָלק. עס איז צווישען יודען געבליבען אַ געזאַנג, אין וועלכען עס דריקט זיך אויס די ערהויבענע שטימונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די דעמאָלסטיגע „צוריקקעהרער".

„ווען גאָט האָט אונז, געפאַנגענע פון ציון,
אין אונזער היים צוריקגעקעהרט פון גלות,
דאַן זענען מיר פונקט ווי פער׳חלומ׳טע געווען —
אַ אונענדליכע פרייד האָט אָנגעפילט דאַן אונזער מויל,
און אונזער צונג האָט דאַן אונאויפהערליך געזונגען..
געוואונדערט האָבען זיך די פעלקער דאַן אַרום:
„עס האָט גאָט גרויסעס מיט אָט די געטהון!"
גאָט האָט מיט אונז דאַן גרויסעס געטהון —
אַ אונענדליכע פרייד האָט אָנגעפילט דערום אונזער האַרץ—!

ווען דאָס פאָלק האָט זיך געגרייט, אויסצונוצען זיין פרייהייט און אימצוקעהרען זיך קיין ירושלים, האָט איין משורר אין אַ שיר געזאָגט, אַז יעדערער מוז זיך פריהער אויספּרובען, צו האָט ער דעם דאָזיגען געגנאָד פון גאָט פערדיענט. נאָר גרויסע בעלי־זכיות, וועלכע שטרעבען צו גאָט און זוכען זיין הייליגקייט, זענען ראוי צו פערזאַמלען זיך אין דער הייליגער שטאָדט. ווערזשע אָבער האָט דאָס געקאָנט אונטערשיידען צווישען די גוטע און די שלעכטע?...

צווייטעס קאפיטעל.

.(537—342)

אין דעם זעלבען מאָנאט, ווען די אָבות (537—542) זענען מיט אכט אָדער נײַן יאָהרהונדערטען צוריק אַרויס פון מצרים, האָבען די אור-אייניקלעך נײַן יאָהרהונדערטען צוריק אַרויס פון מצרים, האָבען די אור-אייניקלעך, נאָך אַ פופציג-יאָהריגען גלות, פערלאָזען בבל, אומצוקעהרען זיך און פון דאָס-ניי צו בעזעצען זיך אין דעם לאַנגפערלאָזענעם לאַנד, צו וועלכען זיי האָבען אַזוי הייס געשטרעבט.

אין אַ טרויעריגען צושטאַנד האָבען די „צוריקקעהרענדע" געפונען זייער הייס געליעבטער יהודה. דער צענטרום פון לאַנד ירושלים און זיינע אומגעגענדען איז געווען כמעט גאָר אָהן מענשען, אומעדום זענען נאָך געווען טיעף קענטיג די צייכענס פון חורבן, וואָס נבוכדנאצר האָט געמאַכט. אין דער פראָווינץ האָבען געוואָהנט פונאַנדערגעוואָרפען אָרימע יודישע דאָרפסלייט, וואָס דער בעזיגער האָט איבערגעלאָזען. זיי האָבען אָבער פערנומען נאָר אַ קליינע טייל פון דער טעריטאָריע אין יהודה. דאָס איבעריגע האָבען שוין געהאַט פערכאַפט די אַרומיגע האַלב-ווילדע שבטים, וועלכע האָבען אויסגענוצט די שוואַכקייט פונ'ם לאַנד. די אַמאָליגע יודישע שונאים, די אדומ'ער, האָבען פערכאַפט דעם דרומ'דיגען געגענד פון יהודה, דעם בערגעדיגען נגב, און זיי האָבען נאָך געשטרעבט צו ווייטערדיגע פערכאַפונגען. צו מערב-צו האָבען געוואָהנט די אשדודער (אשדודים); די עמונ'ער, ווייטער זענען געקומען פון יענער זייט ירדן און אויך פערכאַפט אַ געוויסע שטיק יודישע ערד. פון צפון-זייט, אין דער געוועזענער מלוכה פון ישראל, האָבען געוואָהנט די שומרונ'ער (שומרונים), וועלכע זענען בעשטאַנען פון אַ קליינעם אַסימילירטען טייל פון דער פריהערדיגער ישראל-בעפעלקערונג און פון

א גרויסער מענגע פון דער פרעמד אנגעקומענע עלעמענטען. אזא אויסגעמישטען כאראקטער האט אויך געטראגען די רעליגיע פון די שומרונ׳ער: זיי האבען געהיט דעם אלטען האלב־יודישען קולטוס פון יהוה, וועלכער האט אמאל אין לאנד געהערשט, צומישענדיג צו איהם פערשידענע מנהגים פון די אנגעקומענע געצענדינערישע שבטים. די שומרונ׳ער זענען אלזא געווען האלבע יודען אי לויט זייער ראסע, אי לויט זייער גלויבען.

זייענדיג ארומגערינגעלט מיט אזוינע שכנים, האבען די יודען געברויכט אנווענדען נישט וועניג קרעפטען, אום צו בעקומען פון דאס־ניי די אויבערמאכט איבער דער פריהערדיגער אייגענער טעריטאריע און פון דאס־ניי אויפצושטעלען די צושטערטע געזעלשאפטליכע ארדנונג. פון איין זייט איז זיי אויסגעקומען ארויסצושטופען די פרעמדע שבטים פון די אבגערויבטע יודישע געגענדען, און פון דער צווייטער זייט — אויפצובויען די פערנאכלעסיגטע ירושלים און די ארומיגע שטעדט. אהן דער הילף פון דער פרסישער ממשלה האבען זיי אין אנהויב נישט געקאנט זיך בעגעהן. ווי ס׳שיינט אבער, איז די דאזיגע הילף געווען נישט בעדייטענד. די נייע זיגער האבען נאך נישט בעוויזען אריינצוברינגען א נייע ארדנונג אין דער פאלעסטינישער פראווינץ, און ס׳איז אונבעוואוסט, אין וואס עס האט זיך אויסגעדריקט זייער מיטווירקונג בנוגע צו דער רעסטאוראציע פון יהודה. פערשידענע היסטארישע דאקומענטען זענען פאראן וועגען דעם, ווי אזוי די ערשטע „צוריקקומענדע" האבען זיך איינגעארדענט אין דער אלטער היימאט, און ווי אזוי עס איז צוגעגאנגען ווייטער דער ענין פון שיבת־ציון. פאר בעשטימט קאן מען רעכענען נאר דאס, אז די ערשטע צוריקקעהרענדע האבען זיך בעזעצט אין ירושלים און אין די נאהענטסטע געגענדען ארום, בילדענדיג אויף אזא אופן א פעסט און ענג צוזאמענגעבונדענע קאלאניע.

איינע פון די ערשטע זארגען פון די צוריקגעקומענע יודען, איז געווען צו בענייען די רעליגיעזע גאטעס־דיענסטען אין ירושלים. דאס האט געפאדערט דאס אנגעשטרענגטע רעליגיעזע געפיהל פון פאלק, וואס האט סימבאליש צוזאמענגעבונדען די גרויסע געשעהעניש פון זיין בעפרייאונג מיט דעם צוריקקעהר פון גאט אין זיין הייליגער שטאדט און הייליגען בית־המקדש. ווען ס׳איז אנגעקומען דער זיבעטער מאנאט תשרי, ווען עס פאלען אויס די גרויסע יודישע הערבסט־ימים־טובים, האבען זיך אין ירושלים פערזאמעלט גרויסע מאסען פון אלע ארומיגע אומגעגענדען. אויף דעם זעלביגען ארט, וואו אמאל איז געשטאנען דער מזבח אין שלמה־המלך׳ס בית־המקדש, איז געווארען אויפגעשטעלט א נייער אלטאר און באלד איז בע־

נײַט געוואָרען דער סדר פון קרבנות, וועלכע איז בטל געוואָרען צוזאַמען מיט'ן חורבן פון ירושלים.

גלײַך נאָכדעם, ווי ס'דערצעהלט די מסורה, האָבען זיך אָנגעהויבען די הכנות אויפצובויען אַ נײַעם בית-המקדש פאַר גאָט אין ירושלים, אויף דעם אַלטען אָרט, אויפ'ן באַרג מוריה. עס זענען געשלאָסען געוואָרען קאָנטראַקטען מיט די פיניציער פון צור און צידון, צו צושטעלען צעדער-געהילץ פון לבנון פאַר בעלוינונג מיט געלד און מיט פּראָדוקטען. עס זענען אויך געדונגען געוואָרען אַרבייטער אויסצוגראָבען און אָנצוהאַקען שטיינער פון די אַרומיגע בערג. ווען די דאָזיגע פאָרבערייטונגען זענען געענדיגט געוואָרען, איז מען צוגעטרעטען צום בנין פון דעם געטליכען הויז; דאָס איז אויסגעפאַלען אין דעם פריהלינגס-מאָנאַט איר, אויפ'ן צווייטען יאָהר נאָכדעם, ווי די געפאַנגענע האָבען זיך צוריקגעקעהרט אין זייער פאָטערלאַנד. די אָנפיהרער און די עלטסטע פון פערשיעדענע קהלות זענען אָנגעקומען צו דער גרויסער עהרליכער פייערונג, ווען עס איז אַוועקגעלעגט געוואָרען דער ערשטער שטיין צו דעם יסוד פונ'ם נײַעם בית-המקדש. די כהנים זענען פון דאָס-נײַ ערשיענען אין זייערע הייליגע אָנקליידונגען, די לויים פון אסף'ס-הויז האָבען געזונגען דאַנק'ס-הימנונ'ען, וועלכע זענען צו אונז דערגאַנגען אין דער זאַמלונג פון תהלים, און ווײַט, ווײַט האָבען געהילכט די פריידענס-אויסגעשרייען פון פאָלק. צווישען דעם דאָזיגען פייערנדען המון זענען אָבער געשטאַנען די געעהרטע זקנים און האָבען הויך געוויינט: די דאָזיגע אַלטע-לײַט האָבען נאָך זוכה געווען מיט זייערע אייגענע אויגען צו זעהען דעם ערשטען בית-המקדש אין זײַן פולער פּראַכט, און איצט פערגלײַכענדיג מיט איהם דעם נײַעם, אָרעם-געגרינדעטען בית-המקדש האָבען זיי נישט געקאָנט אײַנהאַלטען זייערע טרעהרען. „און דאָס פאָלק—גיט צו דער כראָניקער פון יענער צײַט — האָט נישט געקאָנט אונטערשיידען די פריידענס-געשרייען פון דעם קלאָגליכען יאָמער".

די ווײַטערדיגע אַרבייט בײַ דער אויפשטעלונג פונ'ם בית-המקדש האָט אָבער זיך געמוזט באַלד אָבשטעלען צוליעב די „פײַנד פון יהודה און בנימין". צו די דאָזיגע פײַנד האָבען אָנגעהערט די אַרומיגע שכנישע שבטים, וועלכע האָבען פערכאַפּט געוויסע טיילען פון דער יודישער טעריטאָריע און וועלכע האָבען דערום נישט געוואָלט, אַז ס'זאָל זיך פון דאָס-נײַ בילדען אַ צענטרום פון דעם יודישען פאָלק אין דעם יודישען לאַנד. אַ פײַנדליכע פּאָזיציע אין דער בעציהונג צו יודען האָבען פערנומען אויך די האַלבע-קרובים, די שומרונ'ער. ווען זרובבל און די עלטסטע זענען צוגעטרע-

טען צו בויען דעם בית־המקדש, האבען די שלוחים פון די שומרונ׳ער זיי ערקלערט, אז אויך די שומרונ׳ער, אלס דיענער פון יהוה, וועלען אנ׳אנטייל נעהמען אין דעם בנין פון דעם ירושלים׳דיגען בית־המקדש. דער פערלאנג פון די שומרונ׳ער האט געשטאמט נישט אזוי פון זייער רעליגיעזער התלהבות, ווי פון געוויסע פאליטישע אויסזיכטען: זיי האבען גערעכענט, אז דער פעראבאנד מיט די יודען, צו וועלכע דער הערשער פון פרס בעציהט זיך מיט א בעזונדערער אויפמערקזאמקייט, וועט זיי קענען דיענען אלס מיטעל, אויף צו געווינען די סימפאטיע פון דער העכסטער מאכט אין לאנד. זרובבל און די עלטסטע האבען אבער בעשלאסען אבצווארפען דעם פארשלאג פון די שומרונ׳ער. זיי האבען מורא געהאט, אז די פעראייניגונג מיט די האלב־געצענדיענערישע שכנים וועט וויטער ברייגען צו דער פערשפרייטונג פון פערקרימטע רעליגיעזע בעגריפען און שלעכטע, פערדארבענע זיטען. דער דאזיגער בעשלוס האט אויפגערעגט די שומרונ׳ער, און זיי האבען אנגעהויבען מיט א פערביסענער שנאה, רודף צו זיין דער יודישער געמיינדע און איהר צושטערען אין אלע איהרע אונטערנעהמונגען אדער מיט כח, אדער מיט רמאות. זיי האבען זאגאר די פרס׳ישע בעאמטע אופגעהעצט געגען יודען און ווען די לעצטע האבען זיך געווענדעט צו דער העכערער פרסישער מאכט מיט אנקלאגעס, האבען די שומרונ׳ער זיך געמיהט דורך שוחד און אנדערע דרכים צו שטערען דעם ערפאלג פון זייערע שתדלנות. צוליעב די דאזיגע שטערענישען האט זיך געמוזט אבשטעלען די הייליגע ארבייט פון בנין בית־המקדש, וועלכע האט זיך אזוי פייערליך אנגעהויבען — און אין א משך פון פונפצעהן יאהר האט זי זיך נישט געקאנט בענייען.

אין דער דאזיגער קורצער צייט האבען די יודען איבערגעטראגען נאך גרעסערע אונאנגענעהמליכקייטען.. כרש איז געשטארבען און איהם האט געירשנט זיין זוהן קמביז. ווי נאר ער איז ארויף אויפ׳ן טראן, האט דער נייער מלך זיך אנגעהויבען גרייטען צו א מלחמה, מיט׳ן צוועק צו פערנעהמען מצרים און כוש. די אבטיילונגען פון דער גרויסער פרסישער ארמעע זענען דורכגעגאנגען דורך יהודה און איהר איז אויסגעקומען צו פערזוכען דעם טעם פון די אלע צרות, וואס זענען געוועהנליך פערבונדען מיט א מלחמה. די שכנישע האלב־ווילדע פעלקער האבען בעאונרוהיגט די יודען מיט זייערע שטענדיגע אנפאלען און בענוצענדיג זיך מיט דער קריעגס־מהומה, האבען זיי זיך ערלויבט אלע מעגליכע געוואלט־טהאטען. אויף שטיצע פון דער פרס׳ישער מלוכה, איז נישט געווען צו האפען, ווארום, וואס האבען איהם

געקענט אין אַזאַ ערנסטען מאָמענט אָנגעהן די יודען מיט זייערע געשעפטען? ווען קאַמביז האָט זיך אומגעקעהרט פון דער בעריהמטער מלחמה מיט מצרים און איז געשטאָרבען אויפ'ן וועג אין סיריא, האָט איינער סמערדיז פערכאַפּט דעם טראָן און די מלוכה-אָרדנונג אין דער גרויסער פרסישער מאָנאַרכיע איז אינגאַנצען געשטערט געוואָרען. צו דער פּאָליטישער שוצלאָזיגקייט פון יהודה, זענען נאָך צוגעקומען פערשיעדענע עקאָנאָמישע אונגליקען. אייניגע יאָהר נאָכאַנאַנד האָבען זיך אין לאַנד געצויגען די אונגערעטענישען אויף די פעלדער. די פערדיענסטען זענען געווען שלעכטע, דער האַנדעל האָט זיך נישט געקאָנט ענטוויקלען, ווייל די קאַראַוואַנען-וועגען זענען געווען נישט אונגעפעהרליך צוליעב די מלחמות און מהומות אין פרס. די שטימונג ביים פאָלק איז געווען אַ געדריקטע, דער טרויער פון גלות האָט זיך נאָך אַזוי ווי געצויגען. די נאַציאָנאַלע תעניתים, וועלכע זענען איינגעפיהרט געוואָרען אין בבל, האָבען דאָ אויך נישט אויפגעהערט אָבגעהיט צו ווערען.

עטוואָס פרייער האָבען יודען אָבגעאָטעמט פאַר דער ממשלה פון דריוש גיסטאַספּ, וועלכער האָט פון דאָס-ניי פעסטגעשטעלט די מלוכה-אָרדנונגען אין פרס און אין איהרע פּראָווינצען. דער נייער מושל, איז, ווי ס'שיינט, געווען גענייגט צו יודען נישט וועניגער פון כרש'ן, און האָט גאָרנישט געהאַט דאַגעגען, אַז ירושלים זאָל פון דאָסניי בילדען אַ רעליגיעזען צענטרום אין יהודה. אין אָנפאַנג פון דריוש'ס ממשלה זענען אין ירושלים אַרויסגעטראָטען צוויי נביאים, חגי און זכריה, וועלכע האָבען געוועקט דאָס פאָלק, זיך צו נעהמען פון דאָסניי צום בויען דעם בית-המקדש. זיי האָבען געשטרעבט איבערצייגען דאָס פאָלק, אַז זיין אָרימקייט און זיין אונגליקליכע פּאָליטישע לאַגע קאָן נאָך נישט דיענען פאַר קיין פערענטפערונג קעגען דעם, וואָס „דאָס געטליכע הויז" איז נאָך נישט געוואָרען אויפגעבויעט; פאַרקעהרט, די טרויעריגע לאַגע פון פאָלק איז בלויז אַ רעזולטאַט דערפון, וואָס דאָס פאָלק איז צופיעל גלייכגילטיג צו דער הייליגער אַרבייט. ווענדענדיג זיך צו די אָנפיהרער, צו זרובבל'ן און יהושע'ן רעדט דער נביא חגי:

„דאָס פאָלק זאָגט, אַז ס'איז נאָך די צייט נישט געקומען, גאָט'ס הויז צו בויען. און אייך איז יאָ צייט צו זיצען בעקוועם אין אייערע וואָהנונגען, ווען דאָס דאָזיגע הויז פון גאָט איז וויסט און פערלאָזען?... בעטראַכט אייערע וועגען. איהר זייעט פיעל און שניידט ווייניג, איהר עסט נישט צו זאַט, איהר טרינקט נישט צו בעפריעדיגונג, איהר קליידט אייך און נישט צו וואַרעם, און דער, וואָס אַרבייט, לעגט זיין פערדיענסט אין אַ

לעכערדיגער קעשענע... וואָרום איז עס אַזוי? דאָס איז דערפאַר, זאָגט גאָט, וואָס מיין הויז איז פערגעסען, ווען יעדער פון אייך לויפט אין זיין שטוב. דערפאַר האַלט איין דער הימעל דעם טוי, און די ערד — איהר פרוכט. איך האָב גערופען די טריקעניש אויף די פעלדער, אויף די בערג, אויף די וויינגערטנער, אויף די איילבערטבוימער און אויף אַלץ, וואָס עס ברייננט די ערד אַרוים, אויך אויף דעם מענשען, אויך אויף די בהמות, אויך אויף יעדע האַנד-אַרבייט."

דאָס בעגייסטערטע וואָרט פון דעם נביא האָט געווירקט. זרובבל, יהושע און די אַנדערע עלטסטע פון פאָלק האָבען וויטער פלייסיג זיך גענומען צום בויען דעם בית-המקדש. די אַרבייט האָט זיך בעגייט אין צוויטען יאָהר פון דריוש'ס ממשלה און האָט זיך געצויגען אַ יאָהר פינף. אין פערלויף פון דער דאָזיגער צייט, האָבען די אָנפיהרער פון פאָלק געמוזט, אָנווענדען זייערע אַלע קרעפטען, כדי צו דערפיהרען ביז'ן ענדע די אָנגעפאַנגענע זאַך און בעזייטיגען די פאָרשטעהענדע הינדערנישען.

די מסורה דערצעהלט, אַז איינמאָל, אין דער צייט פון דער אַרבייט ביים בית-המקדש, איז קיין ירושלים אָנגעקומען מיט זיין סוויטע דער פערסישער פערטרעטער תתני, וועלכער האָט פערוואַלטעט מיט דער פראָווינץ „עבר-הנהר" (סוריא) און ער איז פערוואונדערט געוואָרען, אָנקוקענדיג די פראַכטפאָלע געביידע פון בית-המקדש. ער האָט געפרעגט די עלטסטע: ווער האָט זיי ערלויבט צו בויען דעם דאָזיגען בנין? — און ער האָט בעקומען אַנ'ענטפער, אַז אַזאַ ערלויבעניש האָבען די ערשטע צוריקגעקומענע קיין ירושלים בעקומען פון כרש, און אַז דער בנין האָט זיך נאָך אָנגעפאַנגען פאַר דעם פערסישען פערטרעטער ששבצאר. אויסהערענדיג די דאָזיגע ער-קלערונג, האָט תתני נישט אָבגעשטעלט די אַרבייט, נאָר ער האָט באַלד וועגען דעם צו וויסען געגעבען דעם מלך דריוש. דער מלך האָט געהייסען נאָכזוכען אין די אַרחיווען און באַלד איז ווירקליך געפונען געוואָרען אין דער מדי'שער שטאָדט עקטאַבאַנאַ דעם מלך כרש'ס פעראָרדנונג, וועגען דעם בנין בית-המקדש אין ירושלים. דאַן האָט דער פחה תתני בעקומען פון דריוש'ן אַ בעפעהל, נישט צו שטערען דאָס בויען פון בית-המקדש, נאָר פערקעהרט נאָך, מיט אַלע מעגליכקייטען צו שטיצען די אַרבייט.

דער בנין פון בית-המקדש איז פערענדיגט געוואָרען אויפ'ן זעקסטען יאָהר פון דריוש'ס ממשלה (516) אין דעם דריטען טאָג פון חדש אדר. זייט עס האָט זיך געענדיגט זיבעציג יאָהר צייט עס איז חרוב געוואָרען דער ערשטער בית-המקדש. דערום ווערט אין די יודישע היליגע ספרים

גערעכענט, אז דער גלות פון בבל האט געדויערט זיבעציג יאהר). דער כהן יהושע און דער נשיא זרובבל האבען איינגעאָרדענט א פייערליכע בעגייאונג פון בית-המקדש, און באלד נאכדעם איז געפייערט געוואָרען דער חג הפסח, אין דער אנוועזענהייט פון א זעהר גרויסען המון, וועלכער איז זיך צוזאמענגעפאהרען קיין ירושלים.

ביים יודישען פאָלק איז וויטער געווען צו בעמערקען א אונגעוועהנליכע, ערהויבענע שטימונג. די נביאים חגי און זכריה האבען מיט זייערע רעדען בעגייסטערט די ירושלים-לייט און האבען אין זיי אריינגעגעבען האָפענונגען אויף א ליכטיגער צוקונפט. חגי האט געזאָגט, אז דעם נייעם „צווייטען בית-המקדש" שטעהט פאר אזא גרויסער רוהם, וועלכען עס האט נישט געהאט אפילו דער ערשטער בית-המקדש, וואס איז געבויט געוואָרען דורך דעם מלך שלמה, און האט זיך אויסערליך אויסגעצייכענט מיט א פיעל גרעסערען פראכט. דער נביא האט אָנגערופען זרובבל'ן „דער אויסדערוועהלטער פון גאט" און האט איהם געהיימניספול פאָרויסגעזאָגט זעהר גרויסע עתידות. נאך מעהר געהיימניספול און מיט א מעהר-פייערליך-משיחודיגען גייסט צייכענען זיך אויס די רעדען פון נביא זכריה. די רעדען טראָגען אין גרעסטען טייל א פאָרם פון פאָעטישע זעהונגען (וויזיאָנען), וועלכע דערמאָהנען צייטענווייז די זעהונגען פון יחזקאל. אין איינער פון די דאָזיגע זעהונגען זאָגט דער מלאך אָן דעם נביא, אויף איבערצוגעבען דעם נשיא זרובבל, די דאָזיגע ווערטער פון גאט, וועלכע זענען נאכהער געוואָרען דער דעוויז פון דעם גאנצען יודענטום, אלס פאָלק פון גייסט: „נישט מיט קיין ארמעע און נישט מיט קיין קראפט, נאר מיט מיין גייסט (וועסטו זיעגען)!" דער נביא האט געפּרעדיגט, אז יהודה וועט זיך ראטעווען נישט מיט מאטעריעלע, נאר מיט גייסטיגע כלי זין. ער שטעלט שטענדיג אין איין רייהע יהושע דעם כהן גדול, אלס פאָרשטעהער פון דאס גייסטיגע לעבען מיט זרובבל דעם נשיא, אלס פאָרשטעהער פונ'ם פּאָליטישען לעבען. פאר דעם בליק פונ'ם נביא טראָגט זיך דאס בילד פון דעם קינפטיגען קרוינטרעגער פון דוד'ס הויז, וועלכער געוועלטיגט איבער יהודה, צוזאמען מיט דעם שפראָצלינג פון די כהנים גדולים פון צדוק'ס-הויז. זכריהו זעהט פאָס אין דער צוקונפט צייטען פון מנוחה און גליק פאר דער בעפרייטער יהודה: אזוי האט גאט געזאָגט: איך האב זיך מיר ווידערגעקעהרט קיין ציון און זיך בעזעצט אין ירושלים; און ירושלים וועט אָנגערופען ווערען „די שטאָדט פון וואהרהייט" און דער בארג פון גאט — דער היילינגער בארג. עס וועט נאך קומען א צייט, ווען אלטע לייט און אלטע פרויען וועלען זיצען

אין די גאסען פון ירושלים און יעדער וועט זיך מיט'ן האנד אויפ'ן שטעקען שטיצען צוליעב דער טיעפער עלטער. און פול וועלען זיין די גאסען פון שטאדט מיט יונגלעך און מיידלעך, וועלכע וועלען זיך פרעהליך שפיעלען".

ווען עס האט זיך אנגעהויבען א פראגע צווישען די כהנים וועגען דעם, צי מ'דארף נאך אלץ אבהיטען די תעניתים, וועלכע זענען מיט יאהרען צוריק אין גלות איינגעפיהרט געווארען צום אנדענקען פון חורבן ירושלים, — האט דער נביא געזאגט, אז עס וועט קומען א צייט, ווען די דאזיגע תעניתים וועלען זיך פערוואנדלען אין ימים-טובים. דערביי האט ער, אזוי ווי די פריהערדיגע נביאים, זיך געמיהט קלאר צו מאכען דעם פאלק, אז נישט מיט דער אויסערליכער פרומקייט קאן מען זיך ראטעווען, נאר מיט גוטע מעשים און מיט וואהרהייט. „אט וואס איהר זאלט טהון: רעדט נאר אמת איינער דעם צווייטען, גערעכטיגקייט און פריעדענסגעריכט זאלט איהר שאפען אין אייערע שטעדט; נישט פערטראכט אין אייער הארצען קיין שלעכטס איינער געגען צווייטען, האסט דאס פאלש-שווערען, ווייל דאס אלעס פערטראג איך נישט — אזוי זאגט גאט!"

דאס אויפשטעלען פון דאס-ניי דעם רעליגיעזען צענטרום אין ירושלים, האט אויף א געוויסע צייט אויפגעהויבען דעם גייסט פון פאלק, נאר די ליכטיגע האפנונגען פון די נביאים זענען נאך נישט אזוי גיך מקוים געווארען. די טעג פון פרייהייט און גליק זענען אין יהודה נאך נישט אנגעקומען. ווי פריהער איז זי נאך געווען אן'ארימע פראווינץ, וועלכע איז געווען אבהענגיג פון די פערסישע פערטרעטער. דער שפראצלינג פון הויז דוד'ס בוים, זרובבל, דער אייניקעל פון מלך יהויכין, האט זיך נישט דערווארט, צו טראגען די קרוין אויף זיין קאפ. נאכדעם, ווי דער בית-המקדש איז אויסגעבויט געווארען, ווערט ער אינגאנצען פערשוואונדען פון דעם יודישען האריזאנט, און אין די היסטארישע דאקומענטען, וועלכע זענען צו אונז דערגאנגען פון יענער צייט, ווערט זיין נאמען מעהר נישט דערמאנט. א שפעטיגערע יודישע מסורה זאגט, אז זרובבל האט זיך אומגעקעהרט צוריק אין בבל און איז שוין דארט געבליבען. עס עקזיסטירט א מיינונג, וועלכע זעהט אויס ריכטיג צו זיין, אז די פערסישע רעגירונג האט מורא געהאט דערפאר, אז זרובבל, אלס איינער פון די זרע המלוכה, זאל נישט נעהמען פרעטענדירען אויף דעם קעניגליכען טראן אין יהודה. און דערפאר האט זי איהם דערוויטערט פון זיין פאטערלאנד. די הנהגה איבער דער יודישער קהלה אין ירושלים איז איבערגעגעבען געווארען אין די הענד פון כהן גדול יהושע

בן יהוצדק, וועלכען עס האט נאך זיין טוידט געירשנ'ט זיין זוהן יהויקים.

די ווייטערדיגע געשיכטע פון יהודה פאר דער ממשלה פון דריוש און זיין טראנספאלגער קסערקס 1 (אחשורוש) בלייבט אינגאנצען נישט בעוואוסט. אין ספר „עזרא" געפינט זיך נאר א אונדייטליכע בעמערקונג, אז אין אנפאנג פון אחשורוש'ס ממשלה האבען די יודישע פיינד זיך געפרובט אנריידען רשעות אויף יהודה פאר דעם פערסישען מלך. ביים פאלק אבער איז געבליבען א מסורה (מגלת אסתר) וועגען דעם, ווי אזוי איינער פון זיינע שרים, המן בן-המדתא, א צורר היהודים, האט אנגערעדט דעם מלך צו פערטיליגען דאס יודישע פאלק אין אלע פראווינצען פון זיין ברייטסטער מלוכה, און ווי אזוי דער מלך האט שוין געהאט דערויף איינגעשטימט און האט שוין זאגאר ארויסגעגעבען א בעפעהל צו זיינע אלע סאטראפען אין אלע מדינות, אויסצוהרג'ענען אלע יודען אין איין טאג; נאר דורך א נס זענען יודען דאן נצול געווארען, מיט דער הילף פון דער שענער יודין אסתר און דעם פרומען שר מרדכי. צוליעב דער גרויסער ישועה ווערט יאהר יעהרליך ביי יודען געפייערט אין חדש אדר דער 14-טער טאג, וועלכער ווערט אנגערופען פורים, ווען לויט דער גזירה און לויט דעם גורל (פור) האט געזאלט אויסקומען די פערטיליגונג פונ'ם יודישען פאלק.

די ערשטע צוריקשטעלונג פון דעם יודישען נאציאנאלען לעבען דורך זרובבל און יהושע, איז געווען ענהליך צו דער ערשטער פעראקערונג פון א פערלאזענעם פעלד, וועלכע פערזיכערט נאך נישט קיין גערעטעניש. דער אויפגעשטעלטער רעליגיעזער צענטרום אין ירושלים איז נאך נישט געווען גענוגענה, אויך צו בעזייטיגען אלע צרות, וועלכע האבען זיך איבערהויפט גענומען פון דער אונשטאנדהאפטיגקייט אין דעם געזעלשאפט-ליכען און עקאנאמישען לעבען פון פאלק. יהודה האט זיך גענויטיגט אין א ברייטער און פעסטער נאציאנאלער אויטאנאמיע, וועלכע זאל ארומ-נעהמען אלע ספערען פון פאלקס-לעבען, די דאזיגע ארבייט האט נאך אבער געווארט אויף איהרע שעפער און ארגאניזאטארען. אין דער נאהענטסטער צייט פאר דער רעסטוראציע, האבען זיך אזעלכע טהעטיגע לייט נישט בעוויזען. יהודה האט נאר געבילדעט א רעליגיעזע געמיינדע, וועלכע איז אנגעפיהרט געווארען דורך די מיוחס'דיגע פאמיליעס, וואס אן זייער שפיץ איז געשטאנען דער כהן-גדול. נאך יהויקים'ן, יהושע'ס זוהן, האט דעם דאזיגען פאסטען פערנומען דער אייניקעל פון דעם לעצטען — מיט'ן נאמען אלישיב (460-טען יאהר). נאהנט צו דער אליגארכישער (אליגארכיע-ממשלה

פון נישט פיעל מיוחסים) הנהגה איז געשטאנען די געלד־אריסטאקראטיע. די עקאנאמישע אונגלייכהייט האט זיך שוין דאן דייטליך ארויסגעוויזען: געגען א קליינעם הייפעל רייכע לייט איז געשטאנען א גרויסע, ארעמע מאסע. די רייכע האבען זיך בענוצט מיט זייער נאהענטקייט צו דער פערוואלטונג אין לאנד, כדי צו דריקען עקאנאמיש די ארעמע קלאסען. אין די יאהרען פון אונגערעטעניש פלעגען די ארימע פערקויפען צו די רייכע אדער פערזעצען ביי זיי זייערע פעלדער, זייערע ווייגערטנער, זייערע הייזער, אפטמאל זאגאר די קינדער, אום צו בעקומען אלס א פראצענטיגע הלואה, אדער תבואה צו דערנעהרען זיך, אדער געלד, צו בעצאהלען מס (צינשען) דעם פערסי־שען פחה.

דער ערשטער דור פון די פערטריבענע, וואס זענען נאך פאר כורש'ן אנגעקומען צוריק אין ארץ־ישראל, האט זיך געהאלטען ווייט פון יענע, וועלכע זענען גאר אין אנפאנג פערבליבען אין לאנד און האבען אנגעהערט איבערהויפט צו די נידעריגערע קלאסען; די ווייטערדיגע דורות אבער האבען זיך שוין מיט זיי אויסגעמישט דורך הייראט'ס־פערבאנדען און געמיינדע־ארגאניזאציעס. די דאזיגע צונויפגיסונג האט געהאט פארביידע צדדים זעהר וויכטיגע פאלגען. די פאלעסטינישע יודען זענען געשטאנען אין גייס־טיגען זין פיעל נידעריגער פאר די אנגעקומענע פון בבל, וועלכע זענען שוין געלייטערט געווארען אין דעם פייער פון צרות; אין זייער גלויבען זענען נאך געבליבען פיעל רעשטען פון די אלטע האלבהיידישע בעגריפען און מנהגים, וועלכע זיי האבען, זאגאר אין א שוואכער פארם, געירש'ענט פון זייערע אורעלטערען. פון צווייטען זייט אבער האט זיך די פון בבל צוריקגעקעהרטע — איינגעגעבען, אויפצוהויבען די דאזיגע מאסען אין א געוויסער מדרגה צו זיך און אבצוגעוועניגען זייערע רעליגיעזע פערשטעלונגען וועגען גאט און מענש. דער פון דאס ניי אויפגעבויעטער בית־המקדש איז געווארען דער צענטרום פון גאטעס דיענסט, און דער אלטער במות־קולטוס האט שוין מעהר נישט געקאנט בייסטעהן געגען איהם. די פיעלצעהליגע כהנים און לויים האבען זיך קאנצענטרירט אין דער הייליגער שטאדט ארום בית־המקדש. דער געזעצליכער קולטוס פון דער תורה און דער כהנים־שטאאט פון יחזקאל, האבען ארויסגעשטופט די נישטצוגעפאסטע פאלקס־מנהגים. נישט לייכט איז אנגעקומען דער יודישער געמיינדע אויסצוהאלטען אט דעם דאזיגען בית־המקדש־קולטוס. זי האט געמוזט צושטעלען בהמות פאר די אלטעגליכע און יום־טוב'דיגע קרבנות און אויסהאלטען א גרויסען שטאאט פון כהנים און לוים. דאס האט אויסגעמאכט זעהר א גרויסער אבצאהל,

וואָס איז געווען בערך נישט נאָך די קרעפטען פון די אָרימע קלאַסען, וועלכע זענען אויסער דעם געווען בעלעסטיגט נאָך מיט פיעל אַנדערע מסים. די פערשיעדענע מתנות-כהונה און מתנות-לויה (תרומה, מעשר א.ד.ג.) פלעגען אָפט צוגעשטעלט ווערען אין אַ קאַרגער מאָס, און דאָס וויעדער, האָט זיך זעהר נישט גינסטיג אָבגעשפּיעגעלט אויף דער לאַגע פון דעם גייסטליכען שטאַנד.

מיט דער צייט האָבען זיך אין דער יודישער געמיינדע אַריינגעריסען אויך פרעמדע עלעמענטען. פיעל היידען פון די אַרומיגע קליינע פעלקער זענען אַריבערגעגאַנגען צו דער יודישער אמונה און אַזעלכע גרים זענען אין זייערע רעכטע פערגליכען געוואָרען מיט די בירגער פון לאַנד. זיי האָבען געדיענט אַלס צוזאַמענבינדענדע קייט צווישען די יודען און די אַרומיגע שבטים; זיי האָבען אונטערגעהאַלטען די פאַמיליען-פערבאַנדען און פלעגען זיך מתחתן זיין מיט זייערע פריהעריגע קרובים, וועלכע זענען נאָך פער-בליעבען ביי זייער געצענדינערייַ. מיט זייערע ביישפּיעלען האָבען זיי שלעכט געווירקט אויך אויף די אמת'ע יודען, וועלכע האָבען זיך אָנגעהויבען צו הבר'ן מיט דער געצענדינערייַ און זיך משדך צו זיין מיט זייערע געצענדינערישע שכנים. אין יודישע פאַמיליעס האָט מען שוין געקאָנט בעגעגענען פרויען פון די עמונ'ער, אַשדוד'ער און שומרונ'ער. דאָס איז איבערהויפּט געווען צו בעמערקען צווישען די יודישע אַריסטאָקראַטען און רייַכע, וועלכע האָבען זיך בעטייליגט אין דער פערוואַלטונג פון פאָלק און האָבען דרום געהאַט די מעגליכקייט צו דערנעהנטערען זיך מיט די יחסנ'ישע און איינ-פלוסרייכע פאָרשטעהער פון די שכנ'ישע פעלקער. אַזעלכע געמישטע התונות האָבען געשמעקט מיט אַ גרויסער געפאַהר פאַר דער ריינקייט פון דער יודישער ראַסע און דער יודישער אמונה. דאָס יודענטהום איז נאָך אַלייך נישט אַזוי פיעל פעסט נאַציאָנאַל און גייסטיג געווען, אום אַריינצונעהמען אין זיך פרעמדע עלעמענטען, נישט אונטערפאַלענדיג אין אַ געוויסען זין אונטער זייער ווירקונג. דאָס יודישע פאָלק האָט זיך דאַן גענויטיגט אין אַ שטרענג נאַציאָנאַלער אָבגעזונדערטקייט; ווייל איהם איז פאָרגעשטאַנען די געפאַהר, צוגאַנגען און צוגאָסען צו ווערען, ווי שניי אין וואַסער, צווישען אַנדערע פעלקער, און דעם יודענטהום — פערוואַנדעלט צו ווערען אין אַ וועלכען ס'איז פאָרמלאָזען מאָנאָטעאיזם, אָהן אַ שום בעזונדערען פראַק-טישען יסוד.

געגען דער דאָזיגער געפאַהר זענען אַרויסגעטראָטען די בעסטע קרעפטען פון פאָלק. עס איז ענטשטאַנען אַ נאַציאָנאַלע אָפּאָזיציע, וועלכע האָט

אויף זיך גענומען די אויפגאַבע, צושיצען דאָס יודישע פאָלק פון דער שעדליכער אַסימילאַציע. אונדייטליכע אָבקלאַנגען פון דעם דאַמאָלסדיגען קולטור=קאַמפף זענען צו אונז דערגאַנגען אין נישט פיעל רעדען פונ'ם נביא מלאכי. דער נביא וואַרפט פאָר זיינע ברידער דאָס, וואָס זיי טרעטען איבער דעם פערזאָג פון היילינקייט, וואָס איז דעם יודישען פאָלק פון גאָט אָנגעבאָטען געוואָרען — די ריינקייט פון דער ראַסע און דער אמונה.

„יהודה האָט גאָט אָבגענאַרט און אַ פערברעך איז בעגאַנגען געוואָרען צווישען ישראל און ירושלים; יהודה האָט פערשוועכט די היילינקייט פון גאָט דורכדעם, וואָס ער האָט ליעב בעקומען און איז דער מאַן געוואָרען פון דער טאָכטער פון אַ פרעמדען גאָט". דער נביא פראָטעסטירט געגען געמישטע הייראַטס=פערבאַנדען און איבערהויפט שטראָפט ער די, וועלכע גט'ען זיך מיט זייערע יודישע ווייבער, כדי צו הייראַטען מיט אַנדערע פון פרעמדע פעלקער, געגען געזעץ. „אַ זוהן עהרט זיין פאָטער, אַ קנעכט ציטערט פאַר זיין האר'ן. בין איך אייך אַ פאָטער — זאָגט יהוה — טאָ וואו איז דאָס עהרע=געפיהל צו מיר, בין איך אייך אַ האר, וואו זשע איז דער שרעק פאַר מיר?"

מלאכי שטראָפט בעזונדער שטרענג די כהנים און די נביאים, וועלכע בעציהען זיך גלייכגילטיג צו זייערע בית־המקדש'דיגע פליכטען, ווי אויך צו זייער ראָליע אַלס רעליגיאָנס=לעהרער. אין געגענזאַץ צו די אַמאָליגע נביאים, גיעט ער אָב כמעט דעם העכסטען אָרט אין דער געזעלשאַפט די גייסטליכע פון בית־המקדש. „די ליפּען פון כהן מוזען היטען די וויסענשאַפט, ביי איהם מוז מען לעהרע זוכען, ווייל ער איז דער געשיקטער פון גאָט". „איהר אָבער — ווענדעט ער זיך צו די גייסטליכע פון זיין צייט — האָט זיך אָבגענייגט פונ'ם געטליכען וועג, פיעל האָט איהר פערפיהרט געגען דעם געזעץ — און אָט פאַרוואָס איך האָב אייך געמאַכט פאַר די פעראַכטעטע און ערנידריגסטע צווישען פאָלק". ווערטער אַליין זענען אָבער נאָך ווייניג געווען, אום אויסצוראָטהען די נייע פערברעכען אין יהודה. דאָ האָט מען געמוזט ענערגיש אַרויסטרעטען און קעמפפען געגען אַ גאַנצע רייהע געפעהרליכע שטרעמונגען. אין יהודה האָט זיך אָבער נישט געפונען, ווער עס זאָל ראוי זיין צו אַזאַ אויפגאַבע. דעם נייעם קעמפפער פאַר דער יודישער אָריגינאַליטעט, פאַר דער יודישער אָבגע־זונדערטקייט איז פאַר דעם ריין יודישען גייסט האָט ווייטער געשאַפען דער גלות: פון צווישען די פערבליבענע יודען אין בבל איז ער אין זיין פאַטערלאַנד געקומען, פול מיט ענערגיע, מיט שטאַרקען חילען, מיט

געטליכען גייסט. מיט מלאכי'ן ווערט פערענדיגט דער פעריאָד פון נבואה ביים פאָלק ישראל, דער רוח-הקודש ווערט אָבגעטהון; דערפאַר אָבער הויבט זיך דאַן אָן אַ נייער פעריאָד פון „סופרים“, פון געלעהרטע עסקנים; פּראַקטישע כלל-טהוער, וועלכע אַרבייטען אָהן אויפהער, אָהן רוה צו פערפאָלקאָמען דאָס געזעלשאַפטליכע און גייסטיגע לעבען פון זייער פאָלק.

דער ראש פון דער נייער תקופה איז עזרא הכהן.

עזרא, וועלכער האָט געוואָהנט אין בבל, האָט געשטאַמט פון כהנים-גדולים. זיין אורעלטער-פאָטער איז געווען דער בעריהמטער כהן גדול חלקיהו, וועלכער האָט אין מלך יאשיהו'ס צייטען געפונען די ספר-תורה אין בית-המקדש און דורכדעם געבראַכט צו אַ גאַנצער איבערקעהרעניש אין'ם גייסטיגען לעבען פון לאַנד; זיין זיידע איז געווען דער כהן גדול שריהו, וועלכען נבוכדנאצר האָט געלאָזט הרג'ענען אין דער צייט פון חורבן, און די קינדער פון וועלכען עס האָבען אין גלות מיטגעבראַכט די היילigע ספרים פון זייער פאָטערלאַנד. עזרא אַליין, וועלכען מ'האָט אין די שפּעטערדיגע דורות פערגליכען מיט משה בן-עמרם, איז געווען צווישען די פערטריבענע אין בבל בעריהמט אַלס גרויסער געלעהרטער, און האָט בעקומען דעם טיטול סופר. ער האָט טיעף ערלעהרענט די יודישע רעליגיעזע ליטעראַטור און האָט זיך געמיהט זי צו פערשפּרייטען צווישען פאָלק אין קאָפּיעס, וואָס ער אַליין האָט, ווי ס'שיינט, צוגעגרייט. „עזרא — דערצעהלט די מסורה — האָט אָנגעברייט זיין האַרץ, אויסצופאָרשען גאָט'ס תורה און איהר מקיים צו זיין, ווי אויך צולעהרנען דאָס פאָלק ישראל געזעצליכקייט און וואַהרהייט“. עזרא האָט קלאָהר פערשטאַנען, אַז די יודישע נאַציע וועט נור דאַן אַ קיום האָבען, ווען זי וועט זיך אין איהר אינערליכען לעבען האַלטען נאָך ביי איהר נאַציאָנאַלען גייסט. אין דער דאָזיגער ריכטונג האָט ער געווירקט צווישען די יודישע קהלות אין בבל און פרס. דערוויסענדיג זיך פון דער געמיינדהייט, וואָס הערשט אין דער יודישער געמיינדע פון ירושלים, האָט ער אָנגענומען אַ בעשלוס, צו בעזעצען זיך דאָרטען, מיט דעם צוועק ארויסצורופען ביים פאָלק אַ שטרעבונג צו אַ גייסטיגער בענייאונג. כדי צו בעוואָהרענען זיך אַ גרעסערען ערפאָלג אין דער אַרבייט אין יהודה און כדי צו האָבען אַ מעגליכקייט צו רעפאָרמירען אַלע געביטען פון דעם געזעלשאַפטליכען, גייסטיגען און פאַמיליען-לעבען פון פאָלק אין דעם גייסט פון משה'ס לעהרע, האָט עזרא געמוזט בעזיצען אַ וועלכע נישט איז קראַפט אין האָבען אַ פאָלמאַכט פון דער פּרסישער רעגירונג. אַזאַ מין בעפאָלמעכטיגונג איז איהם טאַקי געלונגען צו בעקומען פון דעם פּרסישען מלך

ארתחשסתא דעם ערשטען (465—425). עזרא'ן איז געגעבען געווארען דאס רעכט צו בעשטימען אין יהודה ריכטער און צו לערנען זיי, ווי צו משפט'ען, לויט די געזעצען פון יודאאיזם. אויסער דעם איז איהם ערלויבט געווארען, צו קלויבען ביי יודען אין בבל געלד פאר דעם בית־המקדש אדער פאר די פעראריטע פאמיליעס אין ירושלים, ווי אויך מיטצונעהמען מיט זיך קיין יהודה יענע גלויבענס־ברידער, וועלכע ווילען פערלאזען דעם גלות. אזעלכע „צוריקקעהרענדע" האבען זיך אנגעזאמעלט ארום אנדערטהאלבען טויזענד מאן, מאנסלייט; צו זיי זענען נאך צוגעשטאנען א גרופע לוים און כהנים. אלס פערזאמלונגס־פונקט פאר דעם דאזיגען קאראוואן האט געדיענט א פלאץ אויף דעם ברעג פונ'ם טייך אהבה. דארט האט עזרא פערזאגט די פערזאמעלטע צו פאסטען און גאט בעטען וועגען א גליקליכען וועג, ווייל איהם איז אונאנגענעהם געוועזען צו פאדערען ביי ארתחשסתא'ן א היל־שמירה פאר די „צוריקקעהרענדע". אין א געוויסער מאס האט געקאנט עזרא'ן און זיין חברה בעשיצען דאס, וואס ער האט מיט זיך געפיהרט קעניגליכע בריעף צו דעם פחה פון „עבר הנהר" (סוריא און מעסאפא־טאמיען), וואס האט זיך איינגעפונען אויפ'ן וועג קיין ארץ־ישראל און איז געוועזען מיט איהר פערבונדען אין אדמיניסטראטיווער הינזיכט. די מסורה לעגט נאך צו, אז עזרא האט געפיהרט זעהר רייכע געשאנקען פון פרסישען מלך און פון די „בני־הגולה" קיין ירושלים פארן בית־המקדש. אין צוועלפטען טאג פון חודש ניסן האט זיך עזרא געלאזען אין וועג אן דער שפיץ פון זיין סויטע, און דעם ערשטען טאג אין חודש אב איז די גאנצע פארטיע אנגעקומען אין דער הויפשטאדט פון יהודה. נאך א דריי־טאגיגער רוה, האט עזרא איבערגעגעבען די מתנות אין בית־המקדש און די פערסישע בעאמטע האט ער געוויזען דעם בעפעהל פון ארתחשסתא וועגען דעם, אז אין יהודה מוז איינגעפיהרט ווערען א נייע געזעלשאפטליכע ארדנונג, און וועגען דעם, וואס פאר א ראליע עס ווערט איהם, עזרא'ן, אנגעצייכענט אין דער דאזיגער געזעלשאפטליכער רעפארם־בעוועגונג.

אין ירושלים גופא האט זיך איינגעפונען א געוויסער טייל היימע פאטריא־טען, וועלכע האבען זיך בעצויגען זעהר פיינדליך צו דער אסימילאציע און, ווי נאר ס'איז אנגעקומען פון בבל דער נייער רעפארמאטאר, זענען זיי באלד צו איהם צוגעשטאנען. פון די דאזיגע איינפערשטענדיגע האט זיך עזרא דערוואוסט פיעל ערגערע זאכען, ווי ער האט זיך געקאנט פארשטעלען. ער האט זיך אויך גיך איבערצייגט, אז די אבשוואכונג פון דעם נאציאנאל־רעליגיעזען גייסט איז פערשידענע שיכטען פון דער יודישער געזעלשאפט

נעהמט־אן וואס ווייטער אלץ מעהר געפעהרליכע פארמען, און אז די הויפט־אורזאך דערפון זענען די געמישטע התונות. אנ'אויפגערעגטער פון אלץ, וואס ער האט זיך דערוואוסט, האט עזרא זיין פערביטערט הארץ אויסגעגאסען עפענטליך אין א תפלה אין בית־המקדש אין דער צייט פון דער פארנאכטיגער עבודה. דאס פאלק איז גערירט געווארען פון דעם ערנסטען צער און פון די הייסע טרעהרען פון דעם געלעהרטען מאן. א פארשטעהער פון דער פאטריאטישער פארטיי האט זיך געווענדעט צו עזרא'ן מיט פאלגענדע ווערטער: מיר זענען ווירקליך שולדיג געגען גאט דערפאר וואס מיר האבען גענומען פרעמדע ווייבער; נאר מיר האבען נאך א האפענונג: לאמיר זיך דא פאר גאט פערפליכטען אוועקצולאזען אונזערע אלע אזעלכע ווייבער פון פרעמדע פעלקער און די קינדער, וואס זיי האבען אונז געבוירען, לויט דעם געבאט פון גאט און פון די, וועלכע געהען אין זיינע וועגען, זאל פון איצט אן געהיט ווערען די געזעצליכקייט! שטעה־זשע אויף פון דער ערד, ווייל אויף דיר ליעגט דער חוב דאס דורכצופיהרען און מיר וועלען זיך מיט דיר פעראייניגען און דיר העלפען אין דיין ארבייט. שטארק דיך און ווירק!" — עזרא האט געפאלגט דער דאזיגער אויפפאדערונג און דא אויפ'ן ארט האט ער פון אלעמען א שבועה גענומען, אז זיי וועלען געהן אין די וועגען פון דעם נאציאנאל־יודישען גייסט און פון דעם יודישען גלויבען.

באלד האט ער צוזאמענגערופען אין ירושלים א גרויסע פאלקס־פערזאמלונג פון אלע ארטיגע און ארומיגע איינוואהנער. די פערזאמלונג איז אויסגעקומען אין דעם 20־טען טאג פון מאנאט כסליו, אויף דעם פלאץ פאר'ן בית־המקדש. עס האט געגאסען א גרויסער רעגען און די פערזאמעלטע — ווי ס'דריקט זיך אויס דער כראניקער — האבען געציטערט פון קעלט און פון אויפרעגונג. עזרא האט זיי ערקלערט זיין פאדערונג — אוועקצולאזען די פרעמדע פרויען און אין אלגעמיין זיך אבצושיידען פון די פרעמדע פעלקער. דאס פאלק האט הויך אויסגעדריקט זיין איינשטימיגקייט, נור פון זיין זייט האט עס געפאדערט, אז ס'זאלען געגרינדעט ווערען בעזונדערע ראטהען פון עלטסטע און ריכטער, צו בעטראכטען די פערשיעדענע מיספערשטענדנישען, וואס וועלען אויסוואקסען אויף דעם באדען פון די פאמיליען־צושיידונגען. באלד האט זיך אין ירושלים געבילדעט, אונטער דער לייטונג פון עזרא הסופר, א ראטה, וועלכער פלעגט אויספארשען אלע צופאלען פון געמישטע התונות און מיטהעלפען זיי צו צורייסען. דאן זענען אויך צוזאמענגעשטעלט געווארען רשימות פון די פאמיליעס, וואו עס האבען זיך איי־

געפונען פרויען פון פרעמדע פעלקער, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז פיעל פון די גרויסע מיוחס'דיגע משפחות, זאָגאַר פון די כהנים, זענען געווען בעשמוצט מיט דעם דאָזיגען זינד. עזרא'ס מיה איז וואהרשיינליך ניט געווען אומזיסט. די פרעמדע פרויען זענען דערווייטערט געוואָרען פון פיעל יודישע פאַמיליעס. דאָס איז געווען אַ שטרענג מיטעל, מיט וועלכען ס'איז פערבונדען געווען די פונאַנדעררייסונג פון הונדערטער שטאַרקסטע פאַמיליען־פערבאַנדען און פערזענליכע נייגונגען; דער דאָזיגער שווערער קרבן איז אָבער נויטיג געווען, צו פערפעסטיגען דעם פאָלקס־אָרגאַניזם. די פרעמדע עלעמענטען האָבען געמוזט דערווייטערט ווערען פון'ם יודענטום, ווייל זיי האָבען געטראָגען אין זיך אַ געפאַהר פאַר דער ריינקייט פון די יודישע רעליגיעזע בעגריפען.

די דאָזיגע פאַטריאָטישע בעוועגונג אין יהודה געגען די געמישטע חתונה־פערבינדונגען און בכלל געגען די צו־נאָהנטע פערבינדונגען מיט די פרעמדע פעלקער האָט אָבער ביי די אַרומיגע שכנים אַרויסגערופען אַ גרויסע אויפרעגונג. די פרעמדע פרויען, וועלכע זענען ערווייטערט געוואָרען פון יהודה און וועלכע האָבען געמוזט זיך אומקעהרען אין זייערע לענדער, האָבען אויפגעוועקט ביי זייערע פריינד און נאָהנטע געפיהלען פון נקמה פאַר דער אָנגעטהונענער בעליידיגונג. צו דערזעלבער צייט זענען אין דער סורי'שער פראָווינץ, צו וועלכער עס האָט אויך אָנגעהערט פאַלעסטינאַ, פאָרגעקומען גרויסע פאָליטישע מהומות. דער פחה פון סוריא האָט מורד געווען געגען ארתחשסתא און אין אַ משך פון אייניגע יאָהר האָט ער מלחמה געהאַלטען געגען איהם, כדי אָבצורייסען זיין פראָווינץ פון פרס. מיט די דאָזיגע מהומות האָבען זיך בענוצט די שבטים, וועלכע זענען געווען פיינדליך צו יודען. זיי האָבען זיך אַריינגעריסען אין ירושלים, וועלכע איז דאַן געווען נאָך אונבעפעסטיגט פון אויסערן, האָבען צובראָכען די איבערגעבליבענע טיילען פון דעם אַלטען שטאָדט־מויער און אונטערגעצונדען די שטאָדט־מויערען. די עמונ'ער, די אשהוד'ער, די שומרונ'ער האָבען בעקומען אַ פרייען צוטריט צו דער הויפטשטאָדט און האָבען דאָרט געבעל־הבית'עוועט, ווי ביי זיך אין דערהיים..

דאָס האָט זעהר געקרענקט די פאַטריאָטען פון ירושלים, וועלכע זענען געווען עזרא'ס אָנהענגער. זיי האָבען זיך איבערצייגט, אַז צו דער אינערליכער אָבגעזונדערטקייט פון פאָלק איז נויטיג איהם אויסערליך אָבצוזונדערן, אַז ירושלים מוז ווערען אַ פערפעסטיגטע, פערשלאָסענע שטאָדט, וואו עס זאָלען זיך ניט קאָנען לייכט אַריינהייסען קיין פרעמדע שונאים. אַהומצו־

בײַען די הויפּטשטאָדט מיט פעסטע ווענט — איז פון דאַן אָן געוואָרען די הייסעסטע שטרעבונג פון די יודישע פּאַטריאָטען. זייער הויפּטמאַן עזרא, וועלכער האָט אָנגעפאַנגען צו רעפאָרמירען דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, ג׳ס גייסט פון דער יודישער לעהרע און דעם יודישען פאָלקס-געפיהל, האָט זיך גענויטיגט אין אַ מיטהעלפער, וועלכער זאָל בעזיצען פּאָליטישע און צייטענוויַיז אויך דיפּלאָמאַטישע פעהיגקייטען און זאָל קאָנען פערפעסטיגען די אויסערליכע פּאָזיציע פון דעם יודישען פאָלק צווישען די אַרומיגע שבטים. אַזאַ פערזאָן איז ווידער ערשינען אין גלות. דאָס איז געוועזען נחמיה בן-חכליה, וועלכער האָט פערנומען דעם פּאָסטען פון שר-המשקים אין דעם קעניגליכען הויף אין פרס פאַר׳ן מלך ארתחשסתא I אין דער הויפּטשטאָדט שושן.

פון זיין ברודער חנני, וועלכער איז, נאָך די נייע אומגליקען, וואָס האָבען זיך געשאָטען אויף ירושלים, געקומען פון יהודה קיין פרס, האָט זיך נחמיה דערוואוסט אין וואָס פאַר אַ פינסטערער לאַגע עס געפינט זיך זיין פאָלק און זיין פאָטערלאַנד. נחמיה, דער נאָהנטסטער און געליבטסטער שר פו מלך פרס, איז שרעקליך גערירט געוואָרען פון די טרויעריגע ידיעות. נישט קוקענדיג אויף דעם גרויסען פלאַץ, וואָס ער האָט פערנומען אין גלות, האָט דאָך אין זיין הארצען געברענט די הייליגע ליעבע און די אונענדליכע בענקשאַפט צו דער הייליגער שטאָדט, צום בית-המקדש, צו זיינע ברידער, און די שרעקליכע נאַכריכט האָט אין איהם אַ ביטערען טרויער געוועקט. פונדעסטוועגען איז נחמיה נישט אָבהענדיג געבליבען. דאָס איז געוועזען אַ מענש מיט אונגעוועהנליכער ענערגיע, אונגעוועהנליכע פעהיגקייטען און אונגעוועהנליכער שטאַנדהאַפטיגקייט. ביים הויף האָט ער זיך אויסגעלעהרנט די קונסט פון פערוואַלטען, די קונסט פון הערשען איבער מענשען מיט דער הילף פון אונבויגזאַמען ווילען, אויסניצענדיג אַלערליי געשעהעענישען. ער האָט פעסט בעשלאָסען, פערזענליך צו געהן קיין ירושלים און מאַכען אַנ׳ענדע צו דער טרויעריגער לאַגע. זיין הויכער פּאָסטען האָט איהם אָבער נישט ערלויבט מיט אַמאָל צו פערלאָזען פרס. דאָס האָט איהם זעהר געקרענקט. זיינע שווערע אינערליכע ליידען האָבען זיך אָבגעשפּיגעלט אויף זיין אויסערליכען אויסזעהן: זיין געזיכט איז בלייך געוואָרען און די אויגען — אויסגעלאָשען, און ווען ער האָט איינמאָל, אַלס שר המשקים דערלאַנגט דעם קעניג און דער קעניגין דעם באָקאַל, האָט זיין אויסגעמאַטערטער בליק פערוואונדערט ארתחשסתא׳ן. „וואָרום זעהסטו אויס אַזוי שלעכט? — האָט דער קעניג געפרעגט — דו ביסט, דאַכט זיך,

נישט קראנק?!" — „ווי אזוי זאל איך אויסזעהן גוט — האט נחמיה געענט־פערט — ווען די שטאדט, אין וועלכער עס געפינען זיך די קברים פון מיינע אור־עלטערען, איז צורואינירט און איהרע טויערען זענען פערברענט".— דאן האט נחמיה ארויסגעזאגט פאר'ן מלך זיין הייסעסטען פערלאנג, אומ־צוקעהרען זיך אין זיין פערוויסטען פאטערלאנד, כדי מיטצוהעלפען די ארבייט פון זיין בעניאונג. ארתחשתא איז געוועזן אויף אזוי פיעל גענעדיג, אז ער האט איהם אלץ ערלויבט: אונטערצונעהמען זיין רייזע קיין ירושלים אבצובויען איהרע ווענט, און פון דאס־ניי צו ברענגען אין ארדנונג די צורודערטע געמיינדע. ער האט איהם געגעבען בריף צו זיינע בעאמטע מיט א בעפעהל, איהם נישט צו מאכען קיינע שטערונגען אויפ'ן וועג און פערזארגען מיט בוי־מאטעריאל. ער האט איהם געגעבען א מחנה פון פוסגעהער און רייטער און האט איהם בעשטימט אלס פערטרעטער פון יהודה. נאר איין בעדינגונג האט ארתחשתא געשטעלט נחמיה'ן: ער זאל דאך נישט זעהר לאנג פערבלייבען אין ירושלים און אין א געוויסער צייט ארום זיך צוריקקעהרען אין הויף.

מיט נחמיה'ס אנקומען קיין ירושלים הויבט זיך אן א נייע תקופה אין דער געשיכטע פון די יודישע קהלות אין יהודה. אין דער בעגלייטונג פון א גרויסער סויטע פערוואנדטע, בעדינטע און וואך האט נחמיה פערלא־זען די הויפטשטאדט שושן און אזוי ווי דורכרייזענדיג דורך דער געוועזענער אפרים־מלוכה, האט נחמיה געמוזט ווייזען דעם פחה דעם קעניגליכען בע־פעהל, האבען די אנפיהרער פון די יודישע שונאים, די שומרו'נער סנבלט און טוביה, זיך באלד דערוואוסט דעם צוועק פון נחמיה'ס רייזע, און זיי האבען באלד דערפיהלט, אז ס'הויבט זיך אן פאר זיי א צייט פון א נייעם קאמפף. זיי איז איבערהויפט נישט אנגענעהם געוועזן דאס, וואס א יוד ווערט בעשטימט פאר א רעגירונגס־פערטרעטער, און דערצו א יוד, וועל־כער האט בדעה ענערגיש צו בעשיצען זיינע פערפאלגטע ברידער.

אנקומענדיג קיין ירושלים, האט נחמיה זיך אין ערגעץ נישט געוויזען. ער האט פריהער געוואלט גוט אויסשטודירען דעם באדען פון זיין טהעטיגקייט און די מענשען, מיט וועלכע ער וועט איצט מוזען קומען אין געוויסע בע־ציהונגען. דערווייל האט ער זיך ארומגערינגעלט מיט פראכטפאלער הערר־ליכקייט; בעזיצענדיג ריעזיגע רייכטימער, האט ער געלעבט ווי א פירשט. דעם צוועק פון זיין אנקומען האט ער צוערשט געהאלטען אויף אזוי וויים בסוד, אז אפילו די יודישע מאגנאטען האבען אויך וועגען דעם גארנישט געוואוסט: ער האט זיי נישט זעהר אנגעטרויט. איינמאל איז ער ארויסגע־

פאהרען ביינאכט הינטערן שטאדט צו בעטראכטען די צובראכענע שטאדטמויערען, כדי אויסצואורבייטען א פלאן, ווי אזוי זיי אויפצושטעלען. נאכהער האט ער פערזאמעלט די הויפטלייט פון די בתי-אבות (אבשטאמונגען), און זיי מגלה געווען, צו זייער גרויסער בעוואונדערונג, אז נישט נאר ער איז בעפאלמעכטיגט אויפצובויען די צובראכענע שטאדט-ווענט, נאר אויך אריינצוברענגען ארדנונג אין דעם גאנצען לאנד. צום לעצט האט ער אויך צוגעגעבען, אז ער וויל מאכען אנ'ענדע צו דער שאנדע און דעם אונגליק פון דער יודישער געמיינדע אין איהר פאטערלאנד. אלע האבען איהם אויסגעדריקט זייער גרייטקייט, אנצווענדען זייערע אלע קרעפטען פאר דער אלגעמיינער זאך. זאגאר די, וועלכע האבען זיך גע'חבר'ט מיט די ארומיגע שכנות'דיגע פעלקער און זענען געווען מיט זיי אין גוטע בעציהונגען, האבען ארויסגעוויזען זייער צופריעדענהייט. אבער דאך איז אונגעוועהנליך שווער געווען דורכצופיהרען די אויפגאבע, וואס נחמיה האט אויף זיך גענומען. ער האט געמוזט ברענגען אין ארדנונג די פאלשטענדיג צורואינירטע געמיינדע, וואס איהרע מיטגלידער האבען זיך דאך נישט געקענט בעשליסען, זיך געגענצושטעלען דער געפאהר, צוליעב זייער שרעק, צוליעב זייער שוואכקייט, צוליעב זייער אייגענליעבע אדער צוליעב פערשיעדענע אנדערע פאראורטיילען. די ערשטע זארג זיינע איז געווען צו פערפעסטיגען ירושלים, ווייל אהן דעם וועט אוננוצליך זיין יעדע אונטערנעהמונג, יעדע רעפארם.

מיט דער ארבייט פון פערפעסטיגונג האט אנגעפיהרט נחמיה אליין; פערשיעדענע גרופעס האט ער בעשטימט אלס אויפזעהער. דערווייל איז אבער די זאך נישט אזוי לייכט פארווערטס געגאנגען. ווייטער האבען די שומרונים מיט סנבלט און טוביה אן דער שפיץ געפאדערט, אז מען זאל זיי לאזען אנ'אנטייל נעהמען אין דער אויפבויאונג פון דער היילינגער שטאדט, נאר נחמיה האט זיי אויך, ווי זיינע פארגענגער אבגעשטויסען. „קיין טייל, קיינע פערדיענסטען, קיין אנדענקונג דארפט איהר נישט האבען אין ירושלים". דאן האבען זיי אויף אזוי פיעל אנגעהויבען שטערען דעם פערטרעטער אין זיין ארבייט, אויף וויפיעל יענער האט ארויסגעוויזען אונגעוועהנליכע פלייסיגקייט, צו דערפיהרען ביז'ן ענדע די אנגעהויבענע זאך. אין אנהויב האבען זיי זיך בענוצט מיט רמאות.. זיי האבען זיך געפרובט אנרייידען, ווען מען האט געדארפט, אז נחמיה טראגט זיך מיט'ן געדאנק, אבצורייסען יהודה פון פרס און דענקט אליין צו ווערען דער יודישער מלך. נאכהער האבען זיי געמיינט אריינצוברענגען די יודישע ארבייטער אין פערצווייפלונג

הורכדעם, וואָס זיי האָבען אָבגעלאַכט פון זייער בנין און גערעדט, אַז אפילו אַ פוקס וועט די גאַנצע וואַנט קאָנען איינוואַרפען, אַזוי טאַנדעט איז עס געמאַכט. ווען אָבער דער מויער איז שוין ביז העלפט אויפגעבויט געווען, האָבען זיי זיך צונויפגערעדט מיט די איבעריגע פיינדליכע שבטים, צו מאַכען אַ געהיימען אָנפאַל אויף די אַרבייטער, אום פון דאָסניי צו צו־ברעכען דאָס אויפגעשטעלטע.

נחמיה איז אָבער געווען גענוג מונטער און וואַך. אַלס הועכטער האָט ער ביים מויער אַוועקגעשטעלט אַ טייל פון זיינע מענשען אונטער דער השגחה פון יודישע פיהרער; די אַרבייטער זענען געווען בעוואָפענט מיט געוועהר, און די משאות־טרעגער האָבען אין איין האַנד געהאַלטען דעם שווערד און אין דער צווייטער — דאָס מאַטעריאַל. כדי אונטערצואיילען די אַרבייט, האָט נחמיה פעראָרדענט, אַז עס זאָל געאַרבייט ווערען פון זונענאויפגאַנג ביז וואַנען די שטערען בעווייזען זיך; אַ טייל פון די אַר־בייטער האָבען ביינאַכט געמוזט וואַך זיין און היטען. אַז קיינער זאָל אין שטאָדט פון דער פרעמד נישט אַריינדרינגען. די בעוואָפענטע פלעגען זיך לאַנג נישט אויסטהון. נחמיה אַליין פלעגט זיך שטענדיג געפינען אויף דעם פלאַץ פון דער אַרבייט, בעווייזענדיג זיך דאָ און דאָרטען אין דער בע־גלייטונג פון אַ טראָמפּעטיסט. סנבלט און זיינע הכרים זענען דאַן געפאַלען אויף אַנדערע מיטלען, ווי צו שטערען נחמיה'ן אין דער אַרבייט. זיי האָ־בען געוואָלט אין דעם יודישען לאַגער גופא אַרונטעררייסען דעם צוטרוי צו נחמיה'ן און שאַפען געגען איהם פיינד צווישען זיינע אייגענע ברידער. פאַר געלד האָבען זיי געפונען אין יהודה גופא פעררעטער. די הויפּטלייט פון יענע משפחות, וועלכע זענען פון פריהער געווען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט די שונאים פון ירושלים האָבען דורך בריעף זיך פערבונדען מיט טוביה'ן, סנבלט'ס חבר. דאָך האָבען אָט די אַלע הינדערנישען נישט געקאָנט אָבטוידטען אין נחמיה'ן זיין ריעזיגע ענערגיע: ער האָט פערענדיגט די אָנגעהויבענע אַרבייט מיט אַ אונגעוועהנליכער פלייסיגקייט און מיט זיין געלאַסענקייט און אויסגעהאַלטענקייט האָט ער פערוואונדערט זאָגאַר זיינע אייגענע פיינד.

צו דער אייגענער צייט, וואָס נחמיה האָט געפיהרט דעם קאַמפף מיט די אויסערליכע שונאים, איז איהם אויך אויסגעקומען צו ראַנגלען זיך מיט די אינערליכע שונאים פון פאָלק. געוויסע מיוחס'דיגע משפחות, וועלכע האָבען געשפּיעלט אין לאַנד אַ צווייטיגע ראָליע, האָבען, ווי אויבען איז דערמאָהנט, געדיענט אין דער שטיל דעם פיינד, אונטערשטיצענדיג איהם

אין די פערשידענע בלבולים געגען נחמיה'ן. אויסער דעם האבען זיי אויס'ן העכסטען אכזריות'דיגען אופן געדריקט זייערע ארימע ברידער. ווען די ארימע פלעגען לייהען ביי די רייכע געלד אויף דעם ערד-צינז, צו בעצאהלען דעם פרס'ישען הערשער אדער ברויט אין אונגערעטעניש-יאהר, צו שפייזען זייערע הויזגעזינדער און פלעגען דערביי פער'משכונ'ען זייערע פעלדער, וויינגערטנער, איילבערטבוימער, הייזער אדער זאגאר קינדער, פלעגען די מלוים (קרעדיטארען) פערהאלטען אין זייער אייגענטום די ערד פון בעל-חוב, ווען ער פלעגט צום טערמין נישט בעצאהלען, און זיינע זיהן און זיינע טעכטער פלעגען זיי פערקויפען אין קנעכטשאפט. ווען די אנקלאגעס פון די, וואס פלעגען ליידען פון דער דאזיגער אכזריות, האבען אנגעהויבען אלץ אפטער און אפטער זיך צו דערטראגען צו נחמיה'ס אויערען, האט ער בעשלאסען צו פאדערן אנ'ערקלערונג פון די הארצלאזע עשירים. ער האט געלאזען צוזאמענרופען א גרויסע פערזאמלונג און געהאלטען א רעדע, אין וועלכער ער איז שארף ארויסגעטראטען געגען דער אכזריות, וואס איז אזוי פערפלוכט דורך דעם יודישען געזעץ. „מיר, אין פרס, — האט ער אין זיין רעדע געזאגט — קויפען שטענדיג אויס אונזערע ארימע ברידער, וועלכע איהר פערקויפט צו די געצענדינער; אויף אזא אופן, פערקויפט זיי לכתחלה צו אונז". די בעדייטונג פון נחמיה איז געווען אזוי גרויס, זיין שטים איז געווען אזוי וויכטיג און צוזאמען מיט דעם זענען די רייכע און די ווירקונגספולע געווען אזוי אויפמערקזאם צו די געזעצען פון דער תורה, אז זיי האבען באלד צוגעזאגט נישט נאר פרייצולאזען די קינדער פון זייערע בעלי-חובות, נאר אויך אומצוקעהרען זיי זייערע פעלדער, און זייערע גערטנער און זייערע הייזער, זאגאר זיי אינגאנצען מוחל צו זיין די חובות. נחמיה האט זיך בענוצט מיט דער גינסטיגער שטימונג און ער האט זיך געאיילט צו נעהמען ביי די רייכע א שבועה, אז זיי וועלען פינקטליך ערפילען זייער צוזאג.

דאס איז געווען א בעדייטענדער נצחון, וואס איז אבגעהאלטען געווארען דורך נחמיה'ן אינ'ם נאמען פון געזעץ איבער דער אייגענניצינקייט פון די רייכע. דער יודישער פערטרעטער אליין האט דער ערשטער געוויזען דעם ביישפיעל פון גרויסמוטיגקייט. ער האט נישט נאר ענטזאגט זיך פון זיין געהאלט, נאר ער האט נאך אליין געליהען ארימע לייט געלד און ברויט און אין א נויט האט ער זיי מוחל געווען די חובות; קוקענדיג אויף איהם זענען זיך זיינע קרובים און זיינע דינער אויך אזוי בארמהערציג און גרויסמוטיג בעגאנגען מיט די אונפערמעגליכע קלאסען.

מיט דער הילף פון אַזאַ הנהגה איז נחמיה'ן געלונגען נוכר צו זיין אַלע שוועריגקייטען פון זיין וועג און פון דאָסניי צו שאַפען אַ נאָרמאַלען גאַנג פאַר דער ענטוויקלונג פון דער יודישער געמיינדע. דאָס פאָלק האָט זיך צוגעהערט צו זיינע ווערטער מיט התפעלות, מיט דרך־ארץ, מיט הכנעה און מיט'ן גוטען ווילען אָדער זאָגאַר מיט בייזען איהם נאָכגעטהון. — די הינדערנישען האָבען אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט. ווען די ווענד פון שטאָדט־מויער זענען שוין געווען פאַרטיג און די טויערען אויפגעשטעלט, האָט זיך געלאָזט פיהלען אַ מאַנגעל אין לוים, — די שטענדיגע שומרים און אויפזעהער פון בית־המקדש. זיי האָבען זיך צוזייעט איבער דער פראָווינץ, ווייל צייט די לעצטע מהומות אין דער הויפטשטאָדט האָט דאָס פאָלק אויפגעהערט צו ברייגגען זייער מעשר (דעם צענטעל פון די תבואה) און זיי האָבען נישט געהאַט מיט וואָס זיך צו ערנעהרען. דערצו איז אויך די אַלגעמיינע בעפעלקערונג פון דער הויפט־שטאָדט געווען צו קליין אויף צו קאָנען איהר פערטיידיגען אין אַ אונגליקס־צופאַל. מען האָט אַלזאָ געמוזט בעפעלקערען ירושלים און בעזאָרגען דעם בית־המקדש מיט בעדיענערס.

נחמיה האָט צושיקט אויפרופען צו אַלע, וועלכע האָבען פערלאָזען ירושלים נאָך די אָנפאַלען פון די שומרונ'ער און די עמונ'ער, און אויך צו די, וואָס האָבען לכתחלה זיך בעזעצט אין דער פראָווינץ, אַז זיי זאָלען זיך בעזעצען אין דער הויפט־שטאָדט. אַ סך פון יענע, וואָס האָבען אַרויסגעשטאַמט פון גרויסע יחוס'דיגע משפחות, האָבען מיט'ן גוטען ווילען דערצו איינגעשטימט. נאָר אַזוי ווי די צאָהל פון די פרייוויליגע האָט דאָך נישט געקלעקט אויף צו בעפעלקערען גאַנץ ירושלים, איז בעשטימט געוואָרען אַריבערצופיהרען אַהין אַ צענטעל טייל פון די דאָרפסלייט. נחמיה האָט אָבער נישט אַלעמען געפונען פאַר פאַסענד אויף צו בעזעצען זיך אין דער הויפטשטאָדט און ווייניגער פון אַלץ האָט ער, פערשטעהט זיך, געוואָלט איינוויליגען אויף דעם, אַז אין ירושלים זאָלען וואָהנען די געבוירענע פון די געמישטע חתונות. צוליעב דעם האָט ער געפאָדערט פון אַלע, וואָס האָבען געוואָלט זיך בעזעצען אין דער הויפטשטאָדט, אַז זיי זאָלען דערווייזען דעם יחוס פון זייער אָבשטאַמונג. דערביי איז נחמיה זיך בעגאַנגען גאַנץ שטרענג. דריי משפחות פון 642 מיטגלעדער זענען געוואָרען אַרויסגעזעצט פון ירושלים, דערפאַר, וואָס זיי האָבען נישט געקאָנט דערווייזען, אַז אין זייער אָדערען פליסט ריין יודיש בלוט; אַזוי אויך האָט ער אָבגענומען דעם גייסטליכען טיטול פון דריי כהנים־פאַמיליעס.

וועלכע האבען נישט געקענט דייטליך דערוויזען, אז זיי שטאמען פון אהרן הכהן. צוליעב דער פערטיידיגונג פון בית-המקדש, כדי איהם אבצוהיטען פון אן'אנפאל דורך די ערוויטערטע און געפסלטע משפחות, האט ער פון צפון-זייט אויסגעבויעט א פעסטונג מיט'ן נאמען בירות, וועלכע האט צולעצט געשפיעלט א בעדייטענדע ראליע אינ'ם לעבען פון דער הויפטשטאדט.

אויף אזא ארט האט נחמיה פערפעסטיגט ירושלים און איהר פערזארגט מיט א ריין יודישער בעפעלקערונג; ער האט דערי געמיינדע א צענטרום געגעבען, און דעם פאלק — א קערפער, וועלכער איז פעהיג געווען צו פערטיידיגען זיך; נאר דאס אליין איז נאך נישט גענוג געווען; מען האט נאך געדארפט אין דעם קערפער א נשמה אריינבלאזען, מען האט געדארפט א טראכט טהון וועגען איינפיהרען אין גאנצען לאנד געזעצליכקייט און עהרליכקייט. דערצו איז שוין נויטיג געווען די הילף פון די געלעהרטע און הייליגע ספרים. דאן איז פון דאסניי ארויסגעטרעטען עזרא, וועלכער איז פאר דער גאנצער צייט, וואס נחמיה האט אין לאנד ארדנונג געמאכט, געשטאנען ווי מיט א שאטען בעדעקט. אין דעם ערשטען טאג פון דעם זיבעטען מאנאט, דאס הייסט, אום ראש השנה, האט זיך דאס גאנצע פאלק פערזאמעלט אין ירושלים אויף א ברייטען פלאץ פאר'ן בית-המקדש. דא זענען געווען אויפגעשטעלט הויכע שטאפלען, אויף וועלכע עזרא האט געזאלט ארויפגעהן און לעזען די ספר-תורה פאר'ן עולם. מען האט זיך געמיהט צו שאפען א פייערליכע שטימונג. די פערזאמלונג איז געווען א פיעלצאהליגע; דא האבען זיך איינגעפונען נישט בלויז מאנסלייט, נאר אויך פרויען און קינדער. ווען עזרא האט נאר פונאנדערגעוויקעלט די תורה האבען אלע אנגעוועזענע זיך אויפגעהויבען, אויסדריקענדיג מיט דעם זייער הכנעה פאר דעם הייליגסטען ספר. און אז ער האט א תפלה ארויסגעזאגט, איידער ער האט די ערשטע זייטען געלעזען, האט דאס פאלק מיט א דונער אויסגעשריען „אמן". דאן האט עזרא מיט א הילכיגער שטים אנגעפאנגען צו לעזען די תורה און די פערזאמעלטע האבען זיך צוגעהערט מיט אן'אנגעשטרענגטער אויפמערקזאמקייט. די, וועלכע זענען נישט געווען אימשטאנד צו בעגרייפען דעם אינהאלט, איבערהויפט, די פרויען און דארפס-לייט, האבען די לויים אלץ גענוי ערקלערט, וואס עזרא האט פון גאטס-בוך געלעזען. די לעזונג האט געמאכט א שטארקען איינדרוק. עזרא איז צוגעקומען צו דער שטעל אין דער הייליגער תורה, וואו עס ווערען געשילדערט די גרויסע אונגליקען, וואס וועלען מיט'ן פאלק געשעהן,

תען עס וועט פון גאטס־וועג אבטרעטען. ביים פאלק האט זיך ערוואכט דאס בעוואוסטזיין פון זיין זינדיגקייט, און עס איז געווארען געפאלען ביי זיך. א ביטערער יאמער האט אויסגעבראכען ביי די צוהערער. נחמיה, עזרא און די לויים האבען געמוזט בערוהיגען און טרייסטען די בעטריבטע צוהערער. נאר נאכדעם, ווען זיי זענען אביסעל צו זיך געקומען, איז הערליך געפייערט געווארען דער דאזיגער טאג, און דער עולם האט זיך געפרעהט מיט דעם, וואס ער האט די תורה פערשטאנען און בעגריפען. דאס ערשטע מאל האט דאס פאלק אין זיין הארצען איינגעשלאסען דעם בוך פון דער געטליכער געזעצליכקייט. די מהפכה אין דעם יודישען בעוואוסטזיין, וואס האט זיך אנגעהויבען נאך אין גלות, איז איצט פערענדיגט געווארען. די סופרים האבען פערענדיגט דאס, וואס עס האבען אנגעפאנגען זייערע פארגענגער — די נביאים.

דאס פאלק איז אזוי בעגייסטערט געווארען פון דער תורה, וועלכער עס האט פריהער אזוי וועניג געאכטעט, אז עס האט זי געוואלט הערען און הערען אהן אויפהער. די זעלביגע לייט, וואס זייערע עלטערען האבען פריהער אזא ווידערשטאנד געוויזען די נביאים, פלעגען טאג טעגליך קומען צו עזרא'ן און בעטען ער זאל ווייטער לעזען די תורה פאר'ן פאלק, און איהם לערנען די מצות פון גאט. עזרא האט פארגעלייענט די שטעלע וועגען די ימים־טובים, וועלכע דארפען געפייערט ווערען אין זיבעטען מאנאט, אין תשרי. דאן האבען די אנפיהרערס צושיקט שלוחים איבער גאנץ יהודה, מודיע צו זיין דער בעפעלקערונג, אז אלע זאלען אנגרייטען בלעטער און צווייגען פון איילבערטבוימער און פון טייטעלבוימער און פאלמען־בוימער אויף צום בויען יום־טוב־סוכות. דאס פאלק האט מיט א פרעהליכער פלייסיגקייט זיך גענומען פאר דער ארבייט און האט דעם יו־טוב פערבראכט אין אזא ליכטיגער שטימונג, ווי קיינמאל נישט ביז איצט. אין דעם פערלויף פון די אלע אכט יום־טוב־טעג זענען פאר'ן פאלק אין בית־המקדש טעגליך געלעזען געווארען פרשיות און קאפיטלען פון דער הייליגער תורה. פון דאן אן איז דאס לעזען געווארען א טייל פונ'ם גאטעס־דיענסט אין בית־המקדש.

די דאזיגע אויפגעהויבענע שטימונג האבען עזרא און נחמיה אויסגענוצט, כדי צו דערוועקען די יודען איינגאנצען זיך אבצושיידען פון די פרעמדע פרויען, אויף וויפיעל אזוינע געמישטע פאמיליען־פערבינדונגען האבען זיך נאך אין לאנד איינגעפונען. צוליעב דעם טאג איז בעשטימט געווארען א תענית און עס איז צוזאמענגערופען געווארען א פאלקס פערזאמלונג. אלע

זענען געקומען אין בית-המקדש אין טרויער-קליידער, בעשאָטען מיט אַש. דאַן האָבען די לייט זיך מתודה געווען אין דעם נאָמען פון גאַנצען פאָלק פאַר זיינע זינד. עזרא האָט פאָרגעלעזען און ערקלעהרט די פּרשה אין דער תורה, וואו עס ווערען פערבאָטען התונות מיט קינדער פון פרעמדע פעלקער, און וואו עס ווערט דייטליך אָנגעוויזען, וואָס פאַר אַ נאַציאָנאַלע געפאַהר דערפון קאָן אַרויסקומען. באַלד האָבען די יודען, וועלכע האָבען געהייראַטעט מיט פרעמדע ווייבער, זיך צושיידט מיט זיי און אַלע האָבען זיך פייערליך ענטזאַגט פון צו האָבען ווייטער וועלכען ס'איז פאַמיליען-פערקעהר מיט די שומרונ'ער. און ווידער האָבען די אָנפיהרער פערשטאַנען אויסצונוצען די היימישע מינוט: זיי האָבען פון דער פערזאַמלונג אַ פייערליכע שבועה אַרויסבעקומען, צו היטען די געזעצען פון דער תורה און מעהר זיך נישט צולאָזען פערפיהרען אין יענע זינד, צוליעב וועלכע דאָס לאַנד איז וויסט, דער בית-המקדש צושטערט און דאָס פאָלק פערטריבען געוואָרען. די געמיינדע האָט ווייטער געדאַרפט זיין דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון דער תורה, וואָס משה האָט ישראל'ן פון גאָט געגעבען. זאָגאַר די פרויען און די קינדער האָבען געשוואָרען צו היטען גאָט'ס געזעצען. איבערהויפּט האָבען די איניציאַטאָרען פון דער פערזאַמלונג, עזרא און נחמיה, אונטערגעשטראָכען פיעל מאָל דעם איסור אָבצוגעבען יודישע טעכטער פאַר מאַנען פון פרעמדע פעלקער און נעהמען פון זיי פרויען פאַר די זיהן; די פראַגע איז געווען אַ ברענענדיגע און עזרא און נחמיה האָבען געמוזט איינמאָל פאַר אַלע מאָל מיט דער זאַך אַנ-ענדע מאַכען. ווייטער איז געשטעלט געוואָרען די פאָדערונג, שטרענג אָבצוהיטען שבת און יום-טוב; נישט בלויז קיינע מלאכות אין די דאָזיגע טעג נישט טהון, נאָר זאָגאַר נישט קויפען און נישט פערקויפען, נישט ביי קיין יודען און נישט ביי קיין פרעמדען. דאַן איז אויך בעשטימט געוואָרען צו מאַכען יעדען זיבעטען יאָהר שמיטה פאַר די פעלדער, זיי זאָלען נישט געאַקערט און נישט געזייעט ווערען; אין דעם זעלביגען יאָהר מוזען אויך געשאָנקען ווערען אַלע חובות, וואָס זענען ביז דער צייט נישט אויסגעמאָהנט געוואָרען, און עס מוזען אומגעקעהרט ווערען אַלע משכנות. אויף די הוצאות פון בית-המקדש מוז יעדער יוד שענקען אַ האַלבען שקל יעהרליך און אין אַ געוויסען טערמין צושטעלען האָלץ פאַר'ן מזבח. ווייטער מוז יעדען יאָהר געבראַכט ווערען די ערשטע פרוכט (בכורים) פון די בוימער און פון די פעלדער אין בית-המקדש, פאַר די כהנים און די לייט — דאָס, וואָס קומט זיי לויט'ן געזעץ — די תרומות און מעשרות.

דער אינהאלט פון די אלע פפליכטען איז פערשריבען געווארען אויף א בעזונדערער מגלה און די הויפט־לייט פון אלע משפחות האבען זיך געדארפט אונטער'חתמ'ענען מיט זייערע נעמען. דער ערשטער האט זיך אונטערגע'חתמ'עט נהמיה און אין אלעמען זענען געווען ביז 85 אונטערשריפטען פון די אנגעזעהענסטע לייט פון פאלק. עס איז אבער נויטיג געווען צו האבען די חתימות פון אלע 120 פאלקס־פערטרעטער און זיי האט מען צונויפגעזאמעלט דורכדעם, וואס מען האט צו זיי אין זייערע הייזער די מגלה צוגעשיקט און זיי האבען זיך אונטער איהר גע'חתמ'עט.

פיעל, אונגעהויער פיעל האט נהמיה אויפגעטהון אין אזא קורצער צייט! ער האט נישט בלויז אויפגעבויעט די צופאלענע געמיינדע און איהר פערפעסטיגט בנוגע צו אויסערליכע שונאים דורך דער פערשטארקטער הויפט־שטאדט, נאר ער האט פעראייניגט דאס פאלק מיט זיין תורה!

נהמיה האט מיט א כיון זיך בענוצט מיט דעם סיסטעם פון גרויסע פאלקס־פערזאמלונגען, וויל ער האט געשטרעבט אלץ מעהר צו פערטיפען דעם איינדרוק אויף די אנוועזענדע. אזוי האט ער א צווייטען מאל פערופען דאס פאלק צו בעהייליגען די שטאדט־וואנד, וועלכע זענען אויפגעבויט געווארען א דאנק זיין מיה. דא האבען זיך אויך, ווי ביי דער ערשטער תורה־לעזונג, איינגעפונען פרויען און קינדער; אזוי ווי ער האט געוואלט, אז די דאזיגע פייערונג זאל ארויסרופען א פרעהליכע שטימונג, האט נהמיה ארויסגערופען אין ירושלים די לוים־משוררים, זיי זאלען לוסטיג מאכען די הערצער מיט דער הילף פון זינגען און שפיעלען. ער האט איינגעטיילט דעם עולם אין צוויי גרויסע גרופען, וועלכע זענען ארומגעגאנגען ארום דער וואנד אין געגענזייטיגע ריכטונגען און האבען זיך געמוזט צוזאמענטרעפען אין בית־המקדש. פאר יעדען טייל איז געגאנגען א קאהר פון משוררים, וואס האבען געזונגען לויב־און דאנק־געזאנגען; נעבען די משוררים זענען געגאנגען צו אכט לוים, וועלכע האבען דאס געזאנג בעגלייט מיט שפיעלען אויף די הארפען און אנדערע אינסטרומענטען הינטער איין קאהר איז געגאנגען עזרא, הינטער דעם צווייטען — נהמיה — די ביידע געמיינדע־פערוואלטער. יעדער טייל האט אין זיך ענטהאלטען א גלייכע העלפט פון פערזאמעלטען פאלק, פירסטען, פרויען און קינדער. אויף אזא ארט, איז איין טייל ארומגעגאנגען ארום דער שטאדט־וואנד פון מערב, דרום־און מזרח־זייט, און דער צווייטער ארויסגעהענדיג פון זעלביגען פונקט, איז ארומגעגאנגען ארום די מערב־צפון־און מזרח־זייטען פון שטאדט. ווייט, ווייט האבען געהילכט די קלאנגען פון די טראמפייטען.

פֿון די האַרפֿען און די געזאַנגען פֿו די לויים; עס האָט זיי בעגריסט דער אָבקלאַנג פֿון די אַרומיגע הויכע בערג און די הערצער זענען איבערגעפֿילט געווען מיט פֿייערליכקייט און פֿריידע. נאָך די טרויער-טעג איז אָנגעקומען די אַלגעמיינע שמחה.

נחמיה האָט אויך צוגעווענדעט זיין אויפֿמערקזאַמקייט אויף דעם נאָרמאַלען גאַנג פֿון דער הנהגה אין בית-המקדש. אום דאָס קרבנות-דינסט זאָל זיך מעהר נישט איבעררייסען, האָט מען געמוזט פֿערזאָרגען די כהנים און לויים מיט אַ זיכערער מאַטעריעלער שטיצע. די ערד-בעזיצער האָבען זיך געוועהנליך פֿערפֿליכטעט אָבצוגעבען פּינקטליך תרומה פֿאַר די ערשטע און מעשר פֿאַר די צווייטע; דאָס האָט אָבער נחמיה׳ן נאָך נישט געקאָנט צופֿרידען שטעלען. מען האָט געדאַרפֿט אַ שטענדיגע השגחה דערויף. לויט זיין אָרדנונג פֿלעגען די לויים אין דער צייט פֿון שניט דאַרפֿען אַרומרייזען איבער׳ן לאַנד, צונויפֿקלייבען די תרומות און די מעשרות און ברייננגען עס קיין ירושלים. כדי די צוטיילונג נאָכהער זאָל אויסקומען עהרליך און קיינער זאָל נישט זיין בעטריגט און גענאַרט, האָט נחמיה געלאָזט בויען גרויסע שפּייכלערס פֿאַר די צונויפֿגעזאַמעלטע תבואות און פֿרוכטען. פֿון די דאָזיגע שפּייכלערס האָט געמוזט יעדען כהן און יעדען לוי אַרויסגעגעבען ווערען זיין חלק; דערויף האָבען געמוזט אויפֿזעהן בעזונדערע בעאַמטע.

ווי ס׳איז שוין דערמאָהנט געווען, האָט זיך נחמיה געזאָרגט פֿאַר דעם, אַז די ליידיגע ירושלים זאָל בעפֿעלקערט ווערען; צוזאַמען דערמיט אָבער האָט ער געזען צו פֿערזאָרגען דער בעפֿעלקערונג מיט וואָהנונגען. די אָרימע, וועלכע האָבען נישט געהאַט קיין אייגענע מיטלען צו בויען זיך הייזער, האָט נחמיה פֿון זיין אייגענעם פֿערמעגען דערויף געלד געגעבען; און בכלל האָט ער אָהן אויפֿהער זיך געזאָרגט פֿאַר אַלע נויטבעדערפֿטיגע. אויף אַזאַ אופֿן האָט ער אויסגעבויעט כמעט אַ נייע שטאָדט, וואָס איהר פֿפליכט און בעשטימונג איז בעשטאַנען אין דעם, אַז זי זאָל שטרענג אָבהיטען די געבאָטען פֿון געזעצליכקייט. צוועלף יאָהר האָט ער פֿערוואַלטעט מיט יהודה, אַלס פֿערטרעטער פֿון דער פּרסישער הערשאַפֿט (432—44). דאַן איז געקומען דער טערמין, ווען ער האָט זיך געמוזט אומקעהרען צום הויף פֿון מלך אַרתחשסתא. ער האָט זיך פֿעראָבשיידעט מיט זיין פֿאָטערלאַנד אין טיעפֿער האָפֿנונג, אַז דער בנין, וואָס ער האָט אויפֿגעשטעלט, וועט לאַנג בלייבען אונבעריהרט פֿון אויסענוועניג און ביי זיין פֿעסטער אָרדנונג — אינוועניג.

די אַרבייט פֿון דעם שטערבליכען מענשען איז אָבער קיינמאָל נישט

בעוואָרענט. נחמיה האָט קוים נאָר בעוויזען אָבצופּאָהרען און אין יהודה האָט זיך שוין בעוויזען אַ פערדאָרבענע שטרעמונג, וואָס אָן איהר שפּיץ איז געשטאַנען דער כהן גדול אלישיב. אין ווידערשפּרוך צו דעם בעשלוס פון דער גרויסער פערזאַמלונג, האָבען איינינע פון דאָסניי געשלאָסען אחדות מיט די שומרונ׳ער און מיט די געבוירענע פון געמישטע חתונות. צו פערזיכערן דעם בונד מיט זיי האָט איינער פון כהן־גדול׳ס פאַמיליע, מ׳האָט׳ן געהייסען מנשה, פערשדכ׳ענט זיך מיט סנבלט׳ס טאָכטער. דעם ביישפּיעל פון כהן־גדול׳ס הויז האָבען באַלד נאָכגעטהון פיעל אַנדערע, וועלכע זענען אין האַרצען נאָך פריהער ניט געווען צופריעדען מיט דעם שטרענגען בעשלוס פון עזרא און נחמיה. טוביה, דער צווייטער פיינד נחמיה׳ס האָט זיך איינגאַנצען בעזעצט אין ירושלים. אין דער פאָדערשטער עזרה פון בית־המקדש איז איהם אָבגעגעבען געוואָרען אַ גרויסע, געראַמע וואָהנונג.

די דאָזיגע פּלוצלינגע איבערקעהרעניש האָט אַרויסגערופען אין לאַנד אַ גרויסע מהומה; היינט איז אָפען ערלויבט געווען דאָס, וואָס נעכטען איז אַזוי שטרענג פערוועהרט געוואָרען. דאָס פאָלק איז אָבער געווען אַזוי אויפגערעגט געגען כהן גדול און זיינע אָנהענגער, אַז עס האָט איהם אַרויסגעוויזען אַ עפענטליכע שנאה. די ערדבעזיצער האָבען אויפגעהערט צו ברענגען תרומות און מעשרות. אויף אַזאַ אופן האָבען אויך געליטען אונשולדיגע. די לוים האָבען פערלוירען זייער הונה און ליידענדיג גרויס דחקות, האָבען זיי געמוזט פערלאָזען דעם בית־המקדש, ווי אויך די הויפּט־שטאָדט. ס׳האָבען אויך אויסגעפעהלט נדבות אויף קרבנות, און גאָט׳ס מזבח איז פערגעסען געוואָרען, און גאָט׳ס הויז איז ליידיג געוואָרען. פיעל ערגער דערפון איז נאָך געווען די שפּאַלטונג, וואָס די אויבען דערמאָהנטע איבערקעהרעניש האָט געשאַפען אין דער יודישער געזעלשאַפט. אין יעדען הויז זענען אַריינגעדרונגען קריגערייען און מחלוקת. די עלטערען און די קינדער האָבען זיך צוטיילט אין זייערע אַנשויאונגען און זייערע בעציהונגען צו די געשעהענישען אין לאַנד. טיעף פרומע, וועלכע האָבען זייערע איבערצייגונגען איינגעהיט אונבעריהרטערהייד, האָבען זיך פעראייניגט צווישען אַנאַנדער און האָבען געזוכט מיטלען, ווי צו בעזייטיגען די טרויעריגע ערשיינונגען. זייערע בליקען האָבען זיך געווענדעט צו נחמיה׳ן, וועלכער האָט זיך איינגעפונען ביים הויף פון אַרתחשסתא. וואָלט ער פון דאָסניי געקומען אין ירושלים, וואָלט ער זיכער מיט אַמאָל אַנ׳ענדע געמאַכט צו דעם אונערטרעגליכען אונרעכט און פון דאָסניי אַריינגעבראַכט פריעדען

און אייניגקייט אין דער הויפּשטאָדט, און פון דאָסניי אויסגעהיילט די
געמיינדע!

די גאָטספּאָרזיכטיגע האָבען לאַנג נישט געברויכט צו וואַרטען אויף
זייער גייסטיגען גואל. נחמיה, זיצענדיג אין קעניגליכען הויף, ווייט פון
זיינע ברידער, האָט נישט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען זיין פאָטער-
לאַנד. זיין גוף איז געווען אין פרס, אָבער זיין נשמה האָט געשוועבט אין
ירושלים. און ווי נאָר ער האָט זיך דערוואוסט, וועגען דעם, וואָס אין דער
היילִיגער שטאָדט קומט פאָר, האָט ער באַלד פון דאָסניי געבעטען ערלויבניש
ביי זיין הערשער זיך אומצוקעהרען אין יהודה. דער מלך פון פרס האָט
נישט אָבגעזאָגט זיין ליעבלינג אין זיין ביטע און ווי נאָר ער איז אָנגעקומען
אין ירושלים (צווישען 430—425), האָט ער גלייך אָנגעהויבען אַרבייטען.
זיינע אָנהייגער האָבען איהם פערגליכען צו אַ שמעלץ-פייער, צו אַ ריינר-
גונגס-פייער, און ער האָט ווירקליך אָבגערייניגט די געמיינדע פון די גע-
פעהרליכטע עלעמענטען. די ערשטע זאַך האָט ער אַרויסגעטריבען טוביה'ן
דעם עמונ'ער פון זיין פּלאַץ, וואָס ער האָט פערנומען אין דעם הויף פון
בית-המקדש, און זיין בעשיצער און מחותן, דעם כהן גדול אלישיב, האָט
ער דערווייטערט פון זיין גייסטליכען פּאָסטען. נאָכדעם האָט ער צוזאַמען-
גערופען די פאָלקס-מנהיגים און זיי שטאַרקע פאָרווירפע געמאַכט דערפאַר,
וואָס צוליעב זייער נאַכלעסיגקייט האָבען די לויים געמוזט דעם בית-המקדש
פערלאָזען, ווייל זיי האָבען נישט געזאָרגט וועגען דער פּינקטליכקייט פון
דאָס מעשר-אויפמאָהנען. איין אויפרוף פון נחמיה'ן איז געווען גענוג, אום
די ערדבעזיצער זאָלען מקים זיין זייער הוב פאַר די לויים און די לעצטע
האָבען זיך אומגעקעהרט אין ירושלים. נאָר פאַר דער וויכטיגסטער אויפגאַבע
האָט נחמיה גערעכענט דאָס פונאַנדערשיידען די שדוכים מיט די קינדער
פון די פרעמדע פעלקער.

דאָס האָט איהם געבראַכט צו אַ צוזאַמענשטויס מיט די מיוחסים
פון לאַנד. מנשה, דער פערוואַנדטער פונ'ם כהן-גדול האָט פאַר קיין פאַל
נישט געוואָלט זיך צושיידען מיט זיין פרוי ניקסה, די טאָכטער פון סנבלט.
נחמיה איז געווען אַזוי פיעל פעסט ביי זיך, אַז ער האָט זיך בעשלאָסען
איהם אַרויסצוטרייבען פון לאַנד. עס זענען פון יהודה דערווייטערט געוואָ-
רען אויך אַנדערע כהנים און לוים, וועלכע האָבען נישט געקאָנט זיך איינ-
לעבען מיט די שטרענגע סדרים, וואָס נחמיה האָט פון דאָסניי איינגעפיהרט
אין יהודה. ווען די אָרדנונג אין דער הויפּשטאָדט איז געוואָרען צוריקגעשטעלט

אין דעם גייסט פון דער תורה, האָט זיך נחמיה אַוועקגעלאָזען אין דער פראָווינץ, אום אויך דאָרטען אויסצוואָרצלען דאָס שלעכטס. אין די ערטער, וואו די יודען האָבען געלעבט אין נאָהענטער שכנות מיט די פרעמדע שבטים, מיט די אַשדודער, מיט די עמונער, מואָבער און שומרונער, האָבען די געמישטע שדוכים געבראַכט צו אַזאַ רעזולטאַט, אַז זייערע געבוירענע קינדער האָבען טיילוויז גערעדט אויף דער שפּראַך פון זייערע פרעמדע מוטער'ס און די הייליגע שפּראַך פון זייער פאָלק איז זיי געווען גאַנץ פרעמד. די דאָזיגע ווייטקייט פון דאָס אייגענע, נאַציאָנאַלע, האָט נאָכמעהר אויפגערעגט נחמיה'ן און ערוועקט אין איהם זיין גאַנצע ענערגיע. ער האָט שטרענג פאָרגעוואָרפען די עלטערן, זיי געשאָלטען און געשטראָפט, און אַ דאַנק זיין ענערגישער טהעטיגקייט איז איהם געלונגען זיין ציעל צו דערגרייכען.

אַרומרייזענדיג איבער דער פּראָווינץ האָט נחמיה בעמערקט, אַז שבת ווערט זעהר נאַכלעסיג אָבגעהיט. די דאָרפס-לייט פלעגען אום שבת דריקען די וויינטרויבען אין קעלטער, אָנלאָדעווען זייערע אייזלען מיט פערשיעדענע פּראָדוקטען און פיהרען עס אין שטאָדט. ווען די פויערען האָבען זיך פערזאַמעלט אויפ'ן מאַרק, האָט נחמיה פאַר זיי אַ רעדע געהאַלטען און זיי ערקלעהרט, אַז זיי זינדיגען פאַר גאָט מיט אַזעלכע מעשים. זיי האָבען געפאָלגט. מיט מעהר ענערגיע איז ער אַרויסגעטראָטען ביי אַ צווייטען צופאַל. די פיניצער סוחרים פון צור האָבען זיך געהאַט אַ מנהג, צו בריינגען צו פיהרען אום שבת פיש און אַנדערע סחורות און פערקויפען זיי אין ירושלים. נחמיה האָט געלאָזען פערשליסען די טויערען פון שטאָדט און זיי נישט עפענען דעם גאַנצען שבת'דיגען טאָג אַזוי, אַז זיי האָבען אין שטאָדט נישט געקאָנט אַריינטרעטען. ער האָט געבראַכט דערצו, אַז דער שבת איז אָבגעהיט געוואָרען אין לאַנד מיט דער העכסטער שטרענגקייט. די ווייטערדיגע טהעטיגקייט פון נחמיה האָט זיך איבערהויפט אויסגעדריקט אין דעם: אַליין מעהר צו פערפעסטיגען די וואַנט צווישען דעם יודישען פאָלק און די פרעמדע פעלקער, אום עס זאָל שוין קיינמאָל נישט מעגליך זיין איהם דורכצוברעכען. אַליין, וואָס נחמיה האָט אויפגעטהון, האָט ער פערשריבען אין אַ בעזונדערען ספר, וואָס טראָגט זיין נאָמען (נחמיה). בעטראַכטענדיג אַליין די פערשיעדענע שטרענגע מיטלען, וואָס ער האָט אָנגענומען ביים דורכפיהרען זיינע נייע אָרדנונגען אין לאַנד, ערקלעהרט ער עס שטענדיג דערמיט, וואָס דאָס איז געווען צו יענער צייט אונבעדינגט נויטיג, כדי צו ראַטעווען דאָס פאָלק און דאָס לאַנד פון אויסמישונג מיט די אַרומיגע

שבטים. יעדעס מאָל גיעט ער צו: „זאָל דאָס מיר מיין גאָט צו גוטען געדענקען, וואָס איך האָב געטהון פאַר מיין פאָלק!“ דער נאָמען פון נחמיה איז אויף אייביג געבליבען פערהייליגט ביי דעם יודישען פאָלק. איהם און עזרא'ן, די שעפער פון די העכסטע, גייסטיגע שטרעמונגען, שרייבט דאָס פאָלק צו אַ סך גוטע איינפיהרונגען אין דעם יודישען נאַציאָנאַלען לעבען, וואָס זייערע קוועלען זענען געבליבען נישט בעוואוסט.

דריטעס קאפיטעל

דער סופרים־פעריאד

די פיינדשאפט, וואס קוועלט ארויס פון ליעבע, איז שטארקער און ליידענשאפטליכער פון דעם צארן, וואס שפראצט ארויס פון דער אונפערשטענדליכער פערהאסונג, פון קנאה אדער פון איינפאכער נקמה. סנבלט מיט די איבעריגע שומרונים און זייערע חברים האבען מיט זייערע אלע קרעפטען זיך געמיהט צו דערשלאגען דערצו, אז זיי זאלען ווערען אנגענומען אין דער יודישער געמיינדע, בלויז אויס ליעבע צו דעם גאט, וועלכער איז הייליג געוועזען אין ירושלים און צו וועלכען זיי האבען זיך שוין געהאט צוגעוועהנט מיט'ן גאנצען הארצען. די ליידענשאפטליכקייט פון סנבלט'ס פיינדשאפט צו נחמיה'ן האט זיך אייגענטליך גענומען פון ליעבע; ער האט געוואלט איבער געוואלד זיך צוזאמענגיסען מיט זיינע פיינד. ווערענדיג אבער אזוי פיעל מאל אבגעשטויסען, האט די דאזיגע ליידענשאפטליכע ליעבע זיך פערוואנדעלט אין א פייערדיגער שנאה. סנבלט האט געמיינט, אז א דאנק זיין מתחתן־זיין־זיך מיט דעם כהן גדול, האט ער שוין דערגרייכט זיין ציעל. נאר גיך איז איהם אויסגעקומען זיך צו ענטטוישען, — ווען זיין איידים מנשה איז ווירקליך פאר די דאזיגע זינד ארויסגעטריבען געווארען פון לאנד. דאס האט שוין דערפילט די מאס. מיט זיין אנגעבוירענע ערמומיות, האט ער אויסגעקלערט א פלאן, ווי אזוי זיך אונטערצוגראבען אונטער דער יודישער געמיינדע דורך איהרע אייגענע מיטגליעדער. וואס וועט זיין ווען ער וועט פאר דעם דאזיגען גאט אויסבויען א בית־המקדש, וועלכער וועט קאנקורירען מיט דעם ירושלים'דיגען, וועט ער דען נישט קאנען אבנעהמען ביי איהם די בכורה? האט ער דאך, כנבלט הייסט דאס, כהנים פון אהרן'ס קינדער, וועלכע וועלען קאנען אויספיהרען די עבודה אין

בית־המקדש לויט די געזעצען פון דער תורה. זיין איידים מנשה, וועלכער שטאמט פון יהודה׳ן, וועט בעקומען דעם טיטול כהן־גדול און די איבעריגע ארויסגעטריבענע כהנים פון יהודה. וועלען פול מאכען דעם קאמפלעקט פון בית־המקדש־בעדיענטע. אלעם האט, ווי ס׳איז צו זעהן, געזאלט זיין זעהר גינסטיג פאר זיין נייעם פלאן. אויף אזא אופן האט געקאנט פערווירקליכט ווערען זיין שטרעבונג צו בעהעפטען זיך מיט דעם גאט פון ישראל און ס׳האט געקאנט בעפרידיגט ווערען זיין פערלאנג צו שטעלען זיך אן דער שפיץ פון דער געמיינדע

סנבלט האט נישט אבגעלעגט זיין אידעע אויף לאנג. אויף דעם שפיץ פון בארג גריזים, נעבען דער שטאדט שכם, אין דער געגענד, וועלכע קאן זיך ווירקליך רעכענען אלס צענטרום פון ארץ־ישראל, האט ער אויסגעבויעט א בית־המקדש, מסתמא, נאך דעם טוידט פון ארתחשסתא (420). דער אויסוואהל פון דעם פלאץ איז אנגעוויזען געווארען דורך די כהנים, די געלעהרטע אין דער תורה, וועלכע זענען ארויסגעטריבען געווארען דורך נחמיה׳ן פונ׳ם לאנד. פון דעם דאזיגען בארג האט אמאל, לויט דער אנווייזונג פון משה רבנו, יהושע געבענשט די, וואס וועלען היטען גאט׳ס געבאט. איבעריגענס, די שומרונים האבען געגעבען דערצו אן אנדער פירוש. זיי האבען גערעכענט און רעכענען ביז היינטיגען טאג דעם דאזיגען בארג גריזים אלס א „בארג פון גליק”. זאגאר די דערביאיגע שטאדט שכם איז ביי זיי אנגערופען געווארען „בענטשונג” (מאברכתא). סנבלט, אדער די כהנים פון בית־המקדש אויפ׳ן בארג גריזים, האבען זיך געמיהט צו דערווייזען, אז די שומרונ׳ער שטאמען נישט פון דער אויסגעמישטער בעפעלקערונג, וואס סנהריב האט אמאל אהער געבראכט אנשטאט די פערטריבענע ישראלים, נאר פערקעהרט — זיי שטאמען פון די אמת׳ע בני־אפרים, וואס זענען אין לאנד פערבליבען נאך דעם חורבן פון שומרון. יעדענפאלס האבען זיך ווירקליך צווישען זיי געקאנט איינגעפינען איניגע ישראל־פאמיליעס פון אמאל, וועלכע האבען זיך נאך דער מפלה פון דער צעהן־שבטים׳דיגער מלוכה אויפגעהאלטען אין שכם. דאך האט זייער שפראך ארויסגעוויזען זייער צומישטע אבשטאמונג. דאס איז געווען א ווילדע געמישלדער, עפעס אנ׳אויסמישונג פון ארמיש, אבעסניש, כאלדעאיש און אנדערע ווילדע עלעמענטען, וואס ס׳איז אונמעגליך געווען צו בעשטימען זייער אבשטאמונג.

דערווייל איז אבער דאס הויפט־ציעל דערגרייכט געווארען. די שומרונ׳ער האבען געהאט א בית־המקדש, ארום וועלכען זיי האבען געקאנט זיך קאנ־

צענטרירען, זיי האבען געהאט כהנים פון אהרנ'ס הויזגעזינד, מיט דרייסטקייט האבען זיי זייער בארג גריזים אנטקעגען געשטעלט דעם הייליגען בארג מוריה, זיי האבען דערוויזען אויף דעם גרונד פון דער תורה, אז גאט אליין האט אויסדערוועהלט דעם דאזיגען בארג, אלס דעם איינציגען ארט פאר קרבנות־ברייגגען, און זיי האבען מיט שטאלץ זיך אנגערופען ישראלים. סנבלט און זיינע אנהייגגער האבען געשטרעבט דערצו, צו צוציהען צו זיך וואס מעהר ווירקליכע יודען. יענע יודען, וועלכע פלעגען זיך בעזעצען צווישען זיי, פלעגען זיי, די שומרונ'ער, אבגעבען פארטיגע הייזער און פעלדער און געשטיצט זיי מאטעריעל. די יודען, וואס זענען עפעס א פערברעכען בעגאנגען אין יהודה און האבען מורא געהאט פאר א שטראף, פלעגען דעריבער לויפען צו די שומרונ'ער, וואו זיי פלעגען אנגענומען ווערען אלס טייערע געסט. פון אזעלכע עלעמענטען האט זיך אויסגעבילדעט די נייע האלב־יודישע געזעלשאפט, אדער סעקטע שומרונער אין דער געגענד פון שומרון, וואו אלס צענטרום האט געדיענט אדער די שטאדט, וואס האט דער געגענד איהר נאמען געשאנקען, אדער די שטאדט שכם. די אנהייגגער פון דער דאזיגער סעקטע האבען געבילדעט א רוהיגע, גאר שטארקע געמיינדע, וואס האט זיך מיט הוילע וואונדער דערהאלטען ביז היינטיגען טאג, נישט קוקענדיג אויף איהר קלייגקייט און אויף דער אונבעהייטענדע צאהל פון איהרע מיטגליעדער. דער קיום פון דער דאזיגער סעקטע איז אייגענטליך דער נצחון פון דעם יודישען גלויבען און דער הערכט בעוויז פון זיין גרויסקייט און לעבענספעהיגקייט, ווארום אט האט אזא מישמאש פון פערשידענע שבטים, ווי די שומרונים, געקאנט זיך פעראייניגען דורך דער דאזיגער רעליגיע, אויסקויבען איהר פאר זייער וועג־פיהרערין און, נישט קוקענדיג אויף אלע צרות און אונגליקען, וואס זיי האבען געמוזט דער־בער אויסשטעהן, זיך קיינמאל מיט איהר נישט געשיידעט. די שומרונ'ער, פונקט אזוי ווי די יודען, האבען זיך שטענדיג געהאלטען און האלטען זיך נאך ביז היינטיגען טאג ביי דער תורה, וואס די ארויסגעטריבענע כהני' פון יהודה האבען מיט זיך צו זיי געבראכט, און איהרע געבאטען שטעלען פאר מיט זיך די פארמען פון זייער רעליגיעזען און געזעלשאפטליכען לעבען. טראץ אבער די דאזיגע אלגעמיינע גרונדשטריכען, האט דאס יודישע פאלק גארנישט פערדיענט פון דעם דאזיגען צוקומעניש, וואס האט כלומרשט געטיילט זיך מיט איהם זיין אמונה. די דאזיגע ערשטע יודישע סעקטע האט געבראכט יודען נישט וועניגער ליידען, ווי פיעל די איבעריגע סעקטעס, וואס האבען פון איהר אין די שפעטערדיגע דורות ארויסגעשפראצט. די

שומרונ׳ער האָבען נישט נאָר זיך פערהאַלטען מיט אַ שטאַרקער שנאה צו דעם יודישען פאָלק, נאָר זיי האָבען זאָגאַר געפרובט פיעל מאָל זיך אונטערגעגראָבען אונטער איהם. עס האָט זיך זיי געוואָלט אַליין בלייבען אַלס די אָבשטאַמונג פון ישראל, זיי האָבען געלייקענט אין דער הייליגקייט פון ירושלים און איהר בית־המקדש און זיי פלעגען אַרויסשטעלען דאָס, וואָס איז געשאַפען געוואָרען דורכ׳ן יודישען פאָלק, אַלס אַ פאַלשע נאָכאַהמונג פון דעם ווירקליכען אַלטען ישראל׳טהום. און נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זיי פלעגען שטענדיג זיך צוקוקען צו דעם, וואָס עס קומט פאָר ביי זייערע שונאים, אום איינצופיהרען ביי זיך אַלץ, וואָס דאָרטען ווערט איינגעפיהרט, וואָלטען זיי דאָך מיט פערגניגען פערניכטעט זייער אייגענעם אידעאַל, ווען דאָס וואָלט נאָר געווען אין זייער רשות. פון דער יודישער זייט איז די פיינדשאַפט צו זיי אויך געווען נישט קלענער. די יודען פלעגען די שומרונ׳ער אָנרופען „די פערשאָלטענע כותים“. די שנאה צווישען ירושלים און שומרון האָט ווידער אויפגעלעבט, אַזוי ווי אין די צייטען פון דער אפרים־מלוכה. זי האָט שוין מעהר נישט געטראָגען קיין פאָליטישען תאַראַקטער; איהר אינהאַלט איז געווען געגרינדעט אויף אַנ׳איגערליכען, רעליגיעזען באָדען, און דעריבער איז זי געווען פיעל ליידענשאַפטליכער.

די ענטשטעהונג פון דער שומרונ׳ישער סעקטע האָט געהאַט זעהר אַ גרויסע ווירקונג אויף דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון דעם יודישען פאָלק. איינגעפינענדיג זיך אין אַ נאָהענטע שכנות און צוזאַמענשטויסענדיג זיך שטענדיג מיט דער דאָזיגער סעקטע, אויסהערענדיג שטענדיג מיינונגען, וועלכע זענען פאַר זיי געווען העכסט שעדליך, האָבען די ישראלים אַלץ שטייפער זיך פערבונדען מיט אַנאַנדער. די שומרונ׳ער האָבען מיטגעווירקט צו פערטיפען ביי די יודען זייער זעלבסטבעוואוסטזיין, וועלכען זיי האָבען געשעפּט הויפּטזעכליך פון דער הייליגער תורה. די תורה איז געוואָרען ביי זיי נישט נאָר דער באַזיס פון דער רעליגיאָן, נאָר דער פונדאַמענט פון זייער נאַציאָנאַלען וועזען. אַזוי ווי עס איז אין די צייטען פון נביאים גרויס געווען ביים פאָלק די גלייכגילטיגקייט צו דעם דאָזיגען „ספר המצוות והחוקים“; אַזוי איז אין דער עפּאָכע נאָך עזרא און נחמיה גרויס געוואָרען די פערעהרונג זיינע. דאָס פאָלק האָט אויף דער תורה גענומען קוקען, ווי אויף אַ קוועלע פון אונענדליכער געטליכער חכמה. די יודישע פאָעזיע צו יענער צייט האָט איהר ערהויבען און בעזונגען מיט הימעלשע לויב־ליעדער און געטליכער התפעלות. זעלבסטפערשטענדליך, אַז די תורה האָט דערום געמוזט ווערען דער יסוד פון געזעצליכקייט אין דער קליינער מלוכה פון יהודה,

ביי יעדען אומשטאנד פלעגט געפארשט ווערען אין דעם „בוך פון גאט“, אויב ס'איז בעגאנגען געווארען עפ"י דין. צו יענער צייט איז אינגאנצען פערשוואונדען געווארען אין דעם יודישען לאנד דער מנהג פון קנעכטשאפט. אז א יוד האט געוואלט זיך פערקויפען פאר א קנעכט האט ער נישט געהאט, ווער ס'זאל איהם קויפען. דאס יודישע פאלק איז דורכגעדרונגען געווארען מיט דעם בעוואוסטזיין פון זיין הייליגקייט אין העכסטעה געטליכער בעשטימונג. יעדער יוד איז א קנעכט פון גאט („כי לי בני ישראל עבדים“), און קאן נישט דיענען אלס קנעכט פון א „בשר ודם“. דער הויפט־פרינציפ פון דעם דערמאהנטען מנהג, לויט וועלכען מ'האט געקאנט א מענשען פערזעצען אדער פערקויפען, דער פרינציפ, וואס האט דאן עקזיסטירט ביי אלע פעלקער, איז אין יהודה אינגאנצען אויסגעמעקט געווארען דורכדעם, וואס יעדער חוב האט געמוזט בטל ווערען אינ'ם יאהר פון שמיטה. די פערזאן פון יעדען מענשען איז דורכדעם ערהויבען געווארען, געהייליגט געווארען, איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט איז אונבעדינגט בעשטעריגט געווארען. די דאזיגע בעציהונג צו יעדען יודען בכלל האט ממילא געמוזט וועקען אין הארצען רחמנות צו יעדען אונגליקליכען מיטגליעד פון פאלק. געבען נדבות איז פערדרעכענט געווארען אלס איינע פון די גרעסטע מצות. אין יעדער שטאדט זענען געווען אויסגעקליבען בעזונדערע ממונים, אנצופיהרען מיט די געזעלשאפטליכע צדקה־ענינים. די פריהערדיגע געוואלדען פון די נביאים וועגען דער אכזריות, וואס האט געהערשט אין לאנד אין דער בעציהונג צו די ארימע און הילפסלאזע, האבען איצט אין יהודה מעהר קיין ארט נישט געהאט.

די אויפפיהרונג פון געריכט איז אין יהודה געווען די פאלקאמסטע; די פערשידענע מיספערשטענדנישען צווישען אנאנדער פלעגען געלעזט ווערען מיט אזא רייניגערציגער עהרליכקייט, אז די אינסטיטוציע האט דאן געקאנט דיענען אלס מוסטער פאר אלע פעלקער פון דער וועלט. פאלשטענדיגע גלייכהייט פאר'ן געזעץ איז פאר יעדען געווען אזוי קלאהר, אז דאס איז גאר געווען איבעריג אונטערצושטרייכען. צוויי מאל אין וואך פלעגען פארקומען געריכטס־זיצונגען אין אלע שטעדט און שטעדטלעך, נאמענטליך: אלע מאנטאג און דאנערשטאג. צוליעב די ספקות, וואס האבען געקאנט אפטמאל ארויסוואקסען אין פערשידענע פראגען, וועלכע ווערען נישט דירעקט בעצייכענט אין דעם ספר־החוקים, האט געדארפט געגרינדעט ווערען א העכסטעס צענטראל־געריכט, וואס זאל אין אזעלכע צווייפעלהאפטע צופאלען בעשטימען דעם דין לויט דעם אלגעמיינעם גייסט

פון דער תורה. די לייט, וועלכע זענען געשטאנען אן דער שפיץ פון דער געמיינדע נאך עזרא און נחמיה האבען דעם דאזיגען „העכסטען געריכט" געשאפען; ער איז בעשטאנען פון א מאן זיבעציג, וועלכע זענען געווען די „עלטסטע" אין זייערע משפחות און געאכטעט אינ'ם גאנצען לאנד. די דאזיגע אייגענארטיגע אינסטיטוציע, וועלכע האט עקזיסטירט אין יהודה ביז דעם צווייטען חורבן און וועלכע איז שטענדיג געשטאנען אויף דער וואך, אבצוהיטען די געזעצליכקייט, האט זיך אייגענטליך אויסגעבילדעט פון די שטענדיגע פאלקס-פערזאמלונגען, וואס נחמיה האט איינגעריכטעט; זי האט בעשלאסען אלע וויכטיגע רעליגיעזע, געריכטליכע און זיטליכע פראגען. די פרס'ער האבען זיך, ווי ס'שיינט, צום „העכסטען געריכט" פערהאלטען מיט עהרע און סימפאטיע און האבען איהם פארגעשטעלט דאס רעכט, צו פערוואלטען מיט דער געמיינדע, דערום האט ער געהאט אויך א געוויסע פאליטישע בעדייטונג. דאס דאזיגע געריכט („סנהדריה-גדולה" אדער „בית-דין") איז געשטאנען אונטער דער אויפזיכט פון א פארזיצענדען מיט דעם טיטול „אב-בית-דין" און „ראש-הסנהדרין"; די איבעריגע מיטגליעדער זענען צווישען פאלק אנגערופען געווארען „סופרים" — ד"ה געלעהרטע. דער סנהדרין האט גלייך מיט זיין ענטשטעהונג אנגעהויבען צו ווירקען אינ'ם גייסט פון עזרא און נחמיה: אריינצוברענגען אין יודישען לעבען און אין די יודישע געוואהנהייטען גערעכטיגקייט און יודישקייט. ער האט ארויסגערופען א ווירקליכע איבערקעהרעניש אין לאנד; און אלע ענדערונגען, וואס מען האט נאכהער, אין א יאהר צוויי הונדערט ארום, געקאנט בעגעגענען אין דער יודישער געמיינדע, זענען געשאפען געווארען בלויז נאר מיט זיין הילף. די נייע איינריכטונגען, וועלכע די מסורה איז מיחס צו עזרא'ן, זענען אייגענטליך אויך זיין שאפונג. ער האט אוועקגעלעגט דעם גרונד פאר דעם בנין, וועלכער עקזיסטירט שוין ביי יודען טויזענדער יאהרען. פריהער פון אלץ האט ער איינגעפיהרט רעגעלמעסיגע פעריאדישע פארלעזונגען פון דער תורה פארן פאלק. יעדען שבת און יעדען יום-טוב האט געמוזט געלעזען ווערען א געוויסער טייל פון דער תורה פאר דער פערזאמעלטער געמיינדע. נאכהער זענען אויך אין די וואכעדיגע טעג איינגעפיהרט געווארען אזעלכע פארלעזונגען אום מאנטאג און דאנערשטאג, ווען די דארפס-לייט פערזאמלען זיך אין שטאדט צוליעב די געריכטס-זיצונגען. דאס האט געזאלט אלץ טיעפער צוזאמענבינדען דאס פאלק מיט דער תורה. דער טעקסט פון דעם געטליכען בוך איז אבער געווען ניט פאר אלעמען לייכט צום לעזען. ביז יענער צייט פלעגען די היילגע ספרים געשריבען ווערען מיט דעם פיניציאישען שריפט,

וועלכער איז צוליעב זיין שווערינקייט בעקאנט געוועזן נאָר פאַר די געלעהרטע. פאַר די יודען, וועלכע האָבען געוואָהנט אין פרס, איז נאָך דער דאָזיגער שריפט פיעל שווערער און אונפערשטענדליכער געוועזן און דערום איז די תורה געוועזן פאַר זיי נאָך מעהר פרעמד, נאָך מעהר נישט צוגענגליך.

אויף אַזאַ אַרט האָט זיך אויסגעבילדעט אַ נייע בעדערפעניש, צו פערבייטען די אַלטע פיניציאישע בוכשטאַבען מיט נייע, וועלכע זענען שוין דאַן געברויכט געוואָרען ביי די פעלקער, וואָס האָבען געוואָהנט אַרום די טייכען הדקל און פרת. דער דאָזיגער נייער קאַנטיגער שריפט (רבוע), וואָס איז שוין פון לאַנג אַריין אינ'ם אַלטעגליכען געברויך ביי די פאַלעסטינישע און איבערהויפט ביי די פערסישע יודען, איז איינגעפיהרט געוואָרען פאַר דער תורה און פאַר די „נביאים", ווי אויך פאַר די איבעריגע הייליגע ספרים און האָט בעקומען דעם נאָמען אשור־שריפט (כתב־אשורי), ווייל ער איז צוערשט ערפונדען געוואָרען אין די אשורישע פראָווינצען. די שומרונ'ער, אין געגענטייל, אויס שנאה צו יודען, האָבען איינגעהיט בלויז פאַר דער תורה און די איבעריגע הייליגע ספרים דעם אַלטען פערפלאָנטערטען פיניצער־כתב, הגם אין אַלטעגליכען לעבען האָבען זיי אויך שוין לאַנג זיך נישט בענוצט מיט איהם. זיי פלעגען מאַכען יודען פאָרווירפע, אַז זיי בעגעהן אַ פערברעך דערמיט, וואָס זיי האָבען געביטען דעם כתב פון משה און די נביאים, און נאָך ביז היינטיגען טאָג זענען ביי די שומרונ'ער די ספרי־תורה געשריבען מיט דעם אַלטען כתב, וועלכער איז פרעמד זאָגאַר זייערע אייגענע גייסטליכע.

ווען ס'איז איינגעפיהרט געוואָרען דער נייער שריפט און די תורה איז געוואָרען ווירקליך אַ פאָלקס־בוך, וואָס יעדער האָט איהם געקאָנט לייכט לעזען און פערשטעהן, האָבען די סופרים איינגעאָרדענט אַ נייעם אַנשטאַלט: שולען פאַר דער יוגענד. דאָרטען האָט מען די יונגע יודישע קינדער געלעהרנט די יסודות פון רעליגיאָן, פון געזעצליכקייט און איינגעפלאַנצט אין זיי אַ בעזונדער ליעבשאַפט צו דעם אַלעמען. די גייסטיגע פיהרער פון פאָלק אָדער, ווי זיי זענען אָנגערופען געוואָרען: די „אנשי כנסת־הגדולה", האָבען געפאָדערט פון די קומענדיגע דורות זיי זאָלען שאַפען, „וואָס מעהר געלעהרטע יונגע לייט" (העמידו תלמידים הרבה"); פערשטעהט זיך, אַז זיי אַליין האָבען זיך געמיהט דורכצופיהרען אין לעבען דאָס, וואָס ס'האָט געהאַט אין זייערע אויגען אַזאַ גרויסע נאַציאָנאַלע בעדייטונג. אַזאַ שול פאַר דער יוגענד איז געגרינדעט געוואָרען אין ירושלים. די לעהרער זענען געווען די זעלביגע „סופרים" אָדער „חכמים"; די שילער האָבען זיך אָנגערופען „תלמידי

הכמים". די טהעטיגקייט פון די דאזיגע חכמים איז געווען א דאפעלע. פון איין זייט האבען זיי זיך פערנומען דערמיט, וואס זיי האבען ערקלערט און אויסגעטייטשט די תורה; פון צווייטען זייט האבען זיי זיך געמיהט איינצופיהרען אין לעבען די פארשריפטען פון דאזיגען היילגען כפר, דורך דער ווירקונג אויף די תלמידים. זייערע ערקלערונגען צו דער תורה האבען בעקומען דעם נאמען „מדרש". דאס איז געשאפען געווארען נישט לויט דעם פרייען ווילען נאר לויט געוויסע רעגעלען, וועלכע פיעל פון זיי האבען געהאט בקבלה פון די פריהערדיגע דורות ביז די זקנים, יהושע און משה. די שולען און די „סנהדריה גדולה" האבען געארבייט צוזאמען אין איין און דערזעלבער ריכטונג און האבען ערגענצט איינע די צווייטע.

די העכסטע גייסטיגע אויטאריטעט, די „סנהדריה גדולה" האט זיך בעגנוגענט מיט די קאמענטאריעס (פירושים) צו דער תורה, און מיט דעם, וואס זי האט איהרע געזעצען דורכגעפיהרט אין לעבען; זי האט אויך ארויסגעגעבען זעלבסטשטענדיגע דינים, צו רעגולירען און פערפעסטיגען די רעליגיעז-מאראלישע טהעטיגקייט ביים פאלק. אן אלטער שפריכווארט פון יענער צייט זאגט אן לדורות: „מאכט אן אבצאמונג פאר דער תורה" („עשו סיג לתורה"). אין די דאזיגע ווערטער דריקט זיך אויס דער האראקטער פון דער ריכטונג, ביי וועלכער ס'האט זיך געהאלטען די דעמאלסטיגע געזעצגעבונג: עס מוזען פערוועהרט ווערען געוויסע ערלויבטע זאכען, וועלכע גרענעצען זיך זעהר נאהענט מיט אונערלויבטע און קאנען אלזא ווערען פערביטען איינע מיט די צווייטע. די דאזיגע שטרעבונג צו פערהיטען פאראויס פון אן עבירה, די דאזיגע אבצאמונג, האט אין יענער צייט געהאט א געוויסען גרונד. די פאלקסמאסען, וועלכע זענען געווען אונענטוויקעלט, האבען געדארפט אויף אזא אופן זיך צו געוואהנען, צו פאלגען די געזעצען און צו ערפילען זייערע פליכטען. א דאנק דער דאזיגער אויפגאבע, אבצוהאלטען דאס פאלק פון א זינד, זענען געשאפען געווארען א גאנצע רייהע דינים, וועלכע געהערען צו דעם דור פון די „סופרים" („דברי סופרים"). די קאטעגאריען פון קרובה'שאפט, צ. ב. ש., מיט וועלכע עס איז לויט דעם דין פון דער תורה (מדין תורה) פערוועהרט געווארען צו הייראטען, איז פיעל פערברייטערט געווארען מדברי סופרים (עריות). מיט א בעזונדער זארגזאמקייט זענען פערהיט געווארען די עבירות געגען אונשולד. א מאנספערשוין האט זיך נישט געטארט געפינען איינער אליין מיט א פרעמדער פרויענצימער אין א פערבארגענעם ארט (יחוד). געגען דער לייכטזיניגקייט, מיט וועלכע די בעפעלקערונג האט זיך פערהאלטען צום שבת אין נחמיה'ס צייטען,

איז געשאַפען געוואָרען אַ האַרבע, שטרענגקייט פון שבת־פערהיטונג. צו פערהיטען די מעגליכקייט פון הלול שבת און הלול יום־טוב איז איינגעפיהרט געוואָרען פאַר אַ חוב, צו פערענדיגען אַלע וואָכיגע אַרבייטען ערב שבת און יום־טוב נאָך אַ צייט פאַר זון־אונטערגאַנג.

לויט דעם גייסט פון די סופרים, האָבען די היילינגע שבת׳דיגע און יום־טוב׳דיגע טעג געדאַרפט אַרויסרופען אין האַרצען פון יעדען יודען אַ פייערליכע געטליכע שטימונג, און ברענגען צום פערגעסען די אַלטעגליכע אינטערעסען און וואָכעדיגע ליידען. פרעהליכקייט און בעגייסטערונג האָבען געדאַרפט בעלעבען די יודישע נשמה. צו דעם צוועק האָט יעדער יוד געמוזט ביי׳ם אָנקומען און ביי׳ם אַוועקגעהן פון שבת אויסטרינקען אַ כוס ווין. ביי׳ם אָנקומען דערמאָהנט זיך, מיט אַ תפלה אויף די ליפען, די היילינגקייט פון טאָג (קדוש); ביי׳ם אויסגעהן, — אום דער טאָג זאָל מאַכען אַנ׳איינדריק אויך אויפ׳ן וואָך (הבדלה). אַ דאַנק די דאָזיגע און נאָך פיעל דינים וועלכע זענען ביי׳ם פאָלק נישט פערשטיינערט געוואָרען, האָט דער שבת אָנגענומען מיט דער צייט זעהר אַ שענעם און ערהויבענעם האַראַקטער. די זעלביגע היילינגקייט האָבען אויך בעקומען די פערשידענע ימים־טובים אַ דאַנק די בעזונדערע תקנות פון די סופרים.

אַ גרויסען תקון האָבען זיי, די סופרים, אויך געשאַפען בנוגע צו דעם גאָטעס־דיענסט. די נביאים נאָך, זענען אויך שוין אַ סך מאָל שאַרף אַרויסגעטרעטען געגען די קרבנות, וועלכע האָבען זיך פערוואַנדעלט אין אַ טרוקענעם צערעמאָניאַל און האָבען גאָרנישט געווירקט, אויפצוהויבען דעם מענשליכען גייסט. די סופרים האָבען מתקן געווען, אַז צוזאַמען מיט די קרבנות זאָלען איינגעפיהרט ווערען רעגעלמעסיגע תפלות (גאָט׳ס־געבעטען), צו וואָס די יודען האָבען זיך נאָך אין דעם פאָריגען גלות צוגעוואָהנט. מען האָט געברויכט מתפלל צו זיין דריי מאָל טעגליך: מיט זונענאויפגאַנג, (שחרית), מיט זונענאונטערגאַנג (ערבית) און אין האַלבען טאָג (מנחה). די תפלות זענען פאָרגעקומען בצבור נישט נאָר אין בית־המקדש, נאָר אויך אין פערשידענע שטעלען, ווי אין ירושלים אַזוי אויך אין דער פראָווינץ, אין ספעציעלע הייזער, וואָס האָבען געטראָגען דעם נאָמען „בית־הכנסת”. די סופרים האָבען נישט בלויז איינגעפיהרט די אָרדנונג פון דאַווענען, נאָר זיי האָבען זאָגאַר געשאַפען די הויפט־תפלות פון דאַווענען (סדור), וועלכע זענען ביי׳ם יודישען פאָלק איבערגעגאַנגען דערנאָך פון דור צו דור. אין די תפלות ווערט, אין אַ גרויסאַרטיגער הערליכער פאָרם, איבערהויפט געלויבט די גרויסקייט פון דעם איינציגען, ענדלאָזען גאָט, דעם בעשעפער פון דעה

וועלט, דעם פאטער פון יודישען פאלק; אין זיי ווערט געבעטען פון גאט ליעבע, גענאד, און בארמהערציגקייט צו ישראל, צו דער וועלט, צו אלע בעשעפענישען. א גרויסען ארט פערנעהמט די תפלה וועגען דער תורה, אז זי זאל אריינדרינגען אין די הערצער און אנפילען זיי מיט היילינקייט, מיט גוטסקייט און פערשטענדיגקייט.

די תפלות פון שבתים און ימים-טובים האבען זיך כמעט ווי נישט אונטער-געשיידט פון די תפלות פון דער וואך. עס איז בלויז צוגעקומען א תפלה, וועלכע האט אונטערגעשטריכען די היילינקייט פון טאג. דער צערעמאניאל פון דאווגען אין די יום-טוב'דיגע און שבת'דיגע טעג האט זיך אבער אויסגע-צייכענט מיט דעם, וואס דאן פלעגט זעהר פיעל געלייענט ווערען פון דער תורה (קריאת התורה). דערצו נאך פלעגען צוגעגעבען ווערען געקליבענע שטי-לען פון די נביאים, וועלכע האבען געהאט א שייכות אדער צום טאג אדער צו דאס געלעזענע פון דער תורה (הפטרה). ארויסגערופען אין א געוויסען זין דעם מנהג פון דער הפטרה האט דער אנטאגאניזם צווישען די יודען און די שומרונ'ער. די לעצטע, וועלכע האבען געלייקענט אין ירושלים און אין דעם דארטיגען בית-המקדש, האבען אינגאנצען אבגעשטויסען די נביאים, וועל-כע שטרייכען אונטער שטענדיג דאס „געטליכע הויז" און די „געטליכע שטאדט" פון יהודה. אויף אזא ארט האט פון דאסניי אבגעהילכט דאסווארט פון די נביאים, וועלכע האבען ביים לעבען געהאט פאר זיך וועניג צוהערערס און נאכפאלגערס. דאס דאזיגע ווארט האט געקלונגען אין יעדען בית-הכנסת און בילעכווייז האט עס אריינגעטראגען א ערהויבענע בעגייסטע-רונג אין די הערצער פון פאלק. דאן האט זיך געלאזט פיהלען א נויטיגקייט צונויפצוזאמלען די רעדען פון די נביאים, ברענגען זיי אין א פאל-שטענדיגע ארדנונג און אזוי ו.. דערמיט האבען זיך, ווי ס'שיינט, אויך די סופרים בעשעפטיגט. אין דער דאזיגער זאמלונג זענען אריינגעגאנגען די פיער היסטארישע ספרים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים (נביאים ראשונים). דריי גרויסע ספרים פון די נביאים: ישעיה, ירמיה, יחזקאל; צוועלף קלענערע נבואה-ספרים: הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי (נביאים אחרונים).. די אלע צונויפגעזאמעלטע ספרים האבען בעקומען דעם טיטול „היילינע שריפטען" און הגם זיי זענען נישט אזוי היילינ ווי די תורה גופא, דאך פערנעהמען זיי נאך איהר דעם ערשטען פלאץ.

אין דער עפאכע פון די כנסת-הגדולה זענען אלזא פעסטגעשטעלט געווארען צוויי אופנים פון גאטעס-דינסט: קרבנות און תפלה. דאס ערשטע

פלעגט פארקומען נאר אין בית־המקדש, דאס צווייטע איבערן גאנצען לאנד, ווייל גאנץ יהודה איז בעדעקט געווארען מיט בתי־כנסיות. די ביידע פארמען פון עבודה (גאטעס־דיענסט) האבען געבילדעט איין איינהייט, ערגענצענדיג איינע די צווייטע און אבלעהרנענדיג זיך איינס פון צווייטען. די תפלה איז אבהענגיג געווען פון די קרבנות אין בעציהונג צו דער צייט. אין דער זעלבער צייט ווען די כהנים פלעגען אין בית־המקדש צוטרעטען צו די קרבנות, פלעגט דער צבור אין בית־הכנסת זיך פערזאמלען צו תפלה. אום שבת און יום־טוב ווען עס פלעגען פיער קרבנות געבראכט ווערען, פלעגט צו די דריי טעגליכע תפלות צוגעגעבען ווערען א פערטע — מוסף. דער סדר פון קרבנות האט זיך אויך נישט געקאנט בעגעהן אהן דאס לעבענדיגע ווארט און עס זענען דערביי איינגעפיהרט געווארען אלס חוב די לויב־געזאנגען פון די לויים.

דער ענין פון עבודה און קרבנות האט געהאט אין זיך א מערקווירדיגען מאמענט. דאס איז דער בעשטאנד פון „ריינליכקייט“ און „אונריינליכקייט“ (דיני טומאה וטהרה). די געזעצען פון דער תורה גיבען דערויף גאנץ דייטליכע רעגעלען. דער אומרייניגער טאר נישט מקריב זיין קיין קרבנות, טאר נישט אריינקומען אין בית־המקדש; איבערהויפט טאר ער נישט עסען דאס, וואס ס׳איז פערהייליגט געווארען דורכ׳ן דין. ס׳שיידען זיך אונטער פערשיעדענע מדרגות אין טומאה; יעדע מדרגה האט זיך איהר בעזונדערען דין אין בעציהונג צו קדושה.. דאס געזעץ ווייזט אויף אן די מיטלען, דורך וועלכע דאס אונרייניגע קאן גערייניגט ווערען. בעזונדערע כללים זענען געשטעלט געווארען פאר די, וואס זענען אומריין געווארען צוליעב׳ן אנריהרען זיך אן א טוידטען קערפער (טמא מת). פרישעס קוואל־וואסער שפיעלט אין דעם ענין פון אפרייניגען זיך פון טומאה זעהר א וויכטיגע ראליע.

אין דער דאזיגער צוויי הונדערט יעהריגער עפאכע האט זיך די גאנצע טהעטיגקייט פון דער יודישער געמיינדע אויסגעדריקט אין איהר אינערליכער גייסטיגער פערפאלקאמענונג. אינ׳ם וואכעדיגען לעבען האט דער יוד זיך בעשעפטיגט בלויז מיט רוהיגער, פריעדליכער ארבייט. מיט מלחמה־אנגעלעגענהייטען האט ער זיך נישט אינטערעסירט זאגאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל דאס איז נויטיג געווען צו פערטיידיגען די אייגענע גרענעצען פון די שכניישע אנפאלען. אין דער ווירקליכקייט איז מקוים געווארען דאס, וואס עס האט פאראויס געזאגט דער נביא יחזקאל, שילדערענדיג דעם קינפטיגען צושטאנד פון דער יודישער מלוכה נאכדעם, ווי דאס פאלק וועט זיך אומקעהרען פון גלות אין זיין פאטערלאנד. א מלוכה פון גייסט, וועלכע

װעט נישט װיסען פון קריעג און פײַנדשאַפט — אַזוי האָט אויסגעזעהען דאָס בילד פון דער צוקונפטיגער יודישער געמײנדע אין דער פאָרשטעלונג פונ׳ם נביא. אין דער תקופה פון די סופרים האָט דאָס בילד אָנגעפאַנגען פערקערפערט צו װערען.. די יודען האָבען קײן אַנטײל נישט גענומען אין די מלחמות, װאָס זענען צו יענער צײַט פאָרגעקומען נעבען זײַערע גרענעצען. פאַר ארתחשתא דעם 2-טען און ארתחשתא דעם 3-טען האָבען די אונצופרידענע מצרים (עגיפטער) געפרובט פון זיך אַראָבװאַרפען דעם יאָך פון פרס און װערען פון דאָסנײַ זעלבסטשטענדיג. אָפט זענען פאַרבײַ די יודישע ברעגען פון מיטלענדישען-ים פאַרבײַגעגאַנגען די פרסישע חילות קײן מצרים, אָדער די מצרים׳דיגע חילות קײן פוניצעאָ, װי אויך די געדונגענע גריכישע אַרמעען, װעלכע פלעגען העלפען מלחמה-האַלטען אַמאָל דעם צד, אַמאָל יענעם צד פון די שטרײַטערס, פלעגען פאַרבײַגעהן אַהין און צוריק, און פון זײַערע הויכע בערג האָבען די יודען געקאָנט באָבאַכטען דאָס קריעגס-טעאַטער. נאָך אַלעמען אָבער האָבען זײ פונדעסטװעגען פאָרט נישט שטענדיג געקאָנט בלײַבען פאַסיװע צושויערס בנוגע צו די קריעגס-געשעהענישען, װאָרום אויב זײ זענען נישט געװען מחויב צוצושטעלען קײן מענשען פאַר דער פרסישער אַרמעע, האָבען זײ דאָך אויף זיך געהאַט אַנדערע מלחמה-פליכטען, װי צוצושטעלען פראָדוקטען און אַזוי װ. די בעציהונגען פון דער פרסישער רעגירונג צו זײ אין יענער צײַט איז פיעל ערגער געװאָרען. צוליעב דער השפעה פון גריכענלאַנד, מיט װעלכער פרס איז דאַן געקומען אין נאָהנטסטען פערקעהר, זענען די פרס׳ער געװױנט געװאָרען צו דער װילדער געצענדיענערײַ און זײ האָבען בײַ זיך אין לאַנד אײַנגעפיהרט דעם קולט פון פיעל גריכישע געטער. איבערהויפט איז דאָרט זעהר פאָפולער געװאָרען די געטין פון גראָבע קערפערליכע פערגעניגענס — אַפראָדיטאַ, װעלכער די אויסגעלאַסענע פרס׳ער האָבען געדיענט, צו איהר זיך געבוקט און קרבנות געבראַכט. צוליעב די גרויסע נצחונות זײַערע, איז דאָס לאַנד אונגעהויער רײַך געװאָרען און די בעפעלקערונג האָט זיך איבערגעגעבען אינגאַנצען צו פערשיעדענע װילדע תאוות, װאָס נאָר די געטין אַפראָדיטאַ האָט עס געקאָנט בעגריסען. אָננעהמענדיג דעם קולט פון דער דאָזיגער תאוה-געטין האָבען זײ איהר אַ נאָמען געגעבען אַנאַאיטאַ און צוגערעכענט צו זײַערע אײגענע געטער. ארתחשתא דער דריטער האָט איהר קעניגליך סאַנקציאָנירט, אַלײן האָט ער צו איהר זיך געבוקט און פערזאָגט אויסצושטעלען איהרע סטאַטועען אומעדום אין זײַן גרויסער מאָנאַרכיע—אין בבל, אין שושן און אין עקבאַטאַן, אין די דרײַ הויפטשטעדט זײַנע, נאָכהער אין דמשק, אין סאַרדעס און אין

אַלע איבעריגע שטעדט פון פרס און מדי. אויף אַזאַ אופן האָט דער ריין פרס׳ישער קולט בעקומען אַ דאָפּעלען קלאַפּ: עס זענען אריינגעפיהרט געװאָרען פרעמדע געטער אין לאַנד און דאָס װילד-מגושמ׳דיגע געצענדיענסט, פון װאָס פרס איז שטענדיג ריין געװען, האָט זיך דאָרטען אַ פעסטען נעסט אויסגעפלאָכטען. אַ דאַנק דער רעליגיעזער איבערקעהרעניש אין פרס, איז פונאַנדערגעריסען געװאָרען דער איינציגער גייסטיגער פאַדעם, װאָס האָט די פרס׳ער פערבונדען מיט׳ן יודענטום, — די פערהאַסונג צו דער געצענדיענעריי. אין פרס האָט מען אויפגעהערט צו אַכטען דעם גייסטיגען, אַבסטראַקטען יודישען גאָט. װי ס׳זעהט אויס, האָט ארתחשתא, צװינגענדיג זיינע אַלע אונטערטעניגסטע פעלקער אָנצונעהמען דעם קולט פון דער תאוה-געטין, זיך אויך געפּרובט דאָס זעלבע צו טהון אין יהודה; די מסורה דערצעהלט, אַז די יודען האָבען דאַן פון די פרס׳ישע פערטרעטער פערשידענע בעלייי-דיגונגען איבערגעטראָגען; אַז די דאָזיגע פערטרעטער האָבען זיי גענויט צו פערלאָזען דעם גאָט פון זייערע עלטערן; די יודען האָבען אָבער בעסער אויסגעליטען אַלע מיני יסורים, זאָגאַר זיך געלאָזען הרג׳ענען דורך שװערע ענוים, און ניכט בוגה געװען אין זייערע איבערציינגונגען און אין זייער אמונה.

ס׳איז פערהאַן אַ ידיעה, אַז ארתחשסתא אחו׳ס האָט אין דער צייט פון דער מלחמה מיט מצרים (361 — 360) פעריאָגט פיעל יהודים פון זייער לאַנד און האָט זיי בעזעצט אין אירקאַניע אויפ׳ן קאַספּישען־ים.

אין ירושלים גופא האָבען די יודען געליטען פיעל צרות פון איינעם פון די פערזאָנען, װאָס האָבען אָנגעהויבען אונגעהויער גיך װאַקסען און מאַכט בעקומען ביים פרס׳ישען הויף, צוליעב דעם כאַאָס און אומאָרדנונג, װאָס האָט געהערשט אין דער פרס׳ישער אימפּעריע און אין דעם פרס׳ישען רעגירונגס-מעכאַניזם צו יענער צייט. דאָס איז געװען דער סרים בגוס, װעלכער האָט פאַר ארתחשסתא דעם 3-טען בעקומען אַ גרויסע קראַפט און װירקונג. זיין מעכטיגקייט איז ענדליך געװאָרען אַזוי גרויס, אַז ארתחשסתא און זיין גאַנצע משפחה זענען אינגאַנצען אויסגעראָטען געװאָרען און ער, בגוס, האָט פערהאַפט דעם טראָן. פריהער אָבער, איידער ער האָט נאָך די מלוכה בעקומען, האָט ער אויסגענוצט זיין גינסטיגע לאַגע אין דער אַרמעע, װעלכע האָט זיך איינגעפונען אין סוריא און פיניציאַ, כדי אָנ-צוזאַמלען אַ סך עשירות. מיט דעם דאָזיגען מאַן האָט זיך דאַן געחבר׳ט דער זוהן פון כהן גדול, װעלכער האָט געהאָפט, אַז דורך שוחד, װאָס איהם דער פרס׳ישער שר העלפען צו בעקומען די כהונה-גדולה און צו

בעזייטיגען זיין עלטערען ברודער, יהוחנ'ן, וועלכען דער טיטול האט געהערט לויט דער ארדנונג פון ירושה. דער לעצטער האט זיך בעצייטענס דערוואוסט פון זיין ברודערס שטרעבונגען; ער איז צוליעב דעם זעהר אויפגערעגט געווארען און האט גע'הרג'עט אין בית-המקדש גופא זיין ברודער יהושע, דעם ליעבלינג פון בגוים. דער דאזיגער אומשטאנד איז געוועזען א טרויעריגער צייכען פאר דער צוקונפט. ווארום דערווייזענדיג זיך וועגען דעם, וואס האט פאסירט אין ירושלים, האט דער סרים בעפעהלען אין דער הויפטשטאדט פון יהודה, נישט נוקם צו זיין זיך פאר זיין פריינד, נאר אלס שטראף, ארויסצודריקען פון דער בעפעלקערונג וואס מעהר געלד. דאס פאלק האט געמוזט פאר יעדען טעגליכען קרבן-תמיד צאהלען א געוויסען אויסקויף-געלד, וואס האט געמוזט יעדען פריהמארגען איינגעצאהלט ווערען פאראויס.

די יודען האבען געמוזט אין די דאזיגע פינסטערע צייטען פון דאמבי קעמפפען פאר זייער עקזיסטענץ. אין אלגעמיין זענען אין דעם משך פון די דאזיגע צוויי יאהר-הונדערט אין דעם יודישען לאנד פארגעקומען זעהר וועניג ליכטיגע מאמענטען: א ווייל האט פאר דעם יודישען פאלק א ליכט געגעבען די זון פון גליק פאר דריוש דעם ערשטען, וועלכער האט זיך צו זיי זעהר פריינדליך פערהאלטען; נאכהער איז אויך גיך פערשוואונדען געווארען די לעבהאפטע תקופה פון נחמיה און עזרא. דערנאך הערשט שוין אין לאנד אינגאנצען א ניעדערגעשלאגענע שטימונג. עס שטארקט זיך די ארימקייט, די הילפלאזיגע לאגע רופט ארויס א ביטערען רחמנות. דאס פאלק האט זיך ווי פערלוירען, די געזיכטער פון זיינע זיהן האבען אויסגעדריקט דעם ביטערען פערצווייפלונגס-אויסרוף: „מאין יבוא עוזרי?“ — „פון וואנען וועט די הילף אנקומען?“. די געדריקטע שטימונג פון דער דאזיגער צייט האט געהאט איהר ווירקונג אויף די שעפפונגען פון יענע צוויי יאהר-הונדערטען. אין דער צייט פון גלות האבען דאס לעבעדיגע אונגליק צוזאמען מיט דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט געהאלטען דעם פאלקס-גייסט שטענדיג אין אנגעשטרענגטען בעשטאנד און א דאנק דעם איז געשאפען געווארען די וואונדערליכע אויפבליהונג פון נביאות און פאעזיע. ווען אבער די אויפרעגונג האט זיך איינגעשטילט, און די האפנונגען זענען פערוואנדעלט געווארען אין ווירקליכקייט, איז אבגעשוואכט געווארען אויך דער גייסטיג-פאעטישער פלוג. אויסגעשעפט איז געווארען דער שאפענדער גייסט פון די משוררים, די בעלי-תהלים, וועלכע ווידערהוילען זיך אונענדליך און בענוצען זיך אפט מיט די מוסטערען פון די פריהערדיגע דורות.

די פערצייכנונג פון די היסטאָרישע פאַסירונגען איז אינגאַנצען פערלאָזען געוואָרען. זאָגאַר די עטליכע מעמואַרען, וועגען יענער תקופה, וואָס זענען געבליבען פון עזרא און נחמיה, זענען אויך ווייניג בעאַרבייט בנוגע צו דער אויסערליכער ליטעראַרישער פאָרם.

אַ נייע עפּאָכע אין דעם יודישען לעבען הויבט זיך אָן צוזאַמען מיט דער ענדע פון צווייטען יאָהרהונדערט נאָך גלות בבל. דאָס פאָלק האָט געמוזט פון דאָסניי אָנווענדען אַלע זיינע קרעפטען, אָנשטרענגען דעם גאַנצען געניוס, כדי צו ראַטעווען זיין זעלבסטשטענדיגקייט. די דאָזיגע עפּאָכע איז אָנגעקומען, אַדאַנק דער ווירקונג פון העלעניזם. דאָס גריכישע פאָלק און דער גריכישער גייסט האָבען פערורזאַכט אַ בעדייטענדע איבערקעהרעניש אין דעם אַרט דענקען, אין דער מאָראַל און אין די אַלגעמיינע לעבענס־פאָרמען פון דער גאַנצער מענשהייט. זיי האָבען אויף פיעל שטאַפּלען העכער אויפגעהויבען יענע פעלקער, וועלכע זענען געווען פעהיג צו ענטוויקלען זיך. די פערברייטערונג פון דעם גריכישען גייסט איז אָבער אין אייראָפּע און אין אַזיען אָנגעקומען נישט דירעקט פון גריכענלאַנד, נאָר דורך די מוקדוניער (מאַקעדאָניע), וועלכע האָבען אפילו געשטאַמט פון דעם זעלביגען מקור, וואָס די גריכען, נאָר וועלכע זענען שוין דאָך געוועזען אויסגעמישט אויך מיט פרעמדע פעלקער. מוקדוניא, וועלכע האָט אין איהר צייט אויפגעריעשט די גאַנצע וועלט מיט איהרע נצחונות, האָט אויך אויסגעמונטערט דעם יודישען פאָלק פון זיין מוטלאָזיגקייט און דרימעל.

פיערטעס קאפּיטעל.

ארץ־ישראל אונטער דער הערשאַפט פוי די מוקדונ׳ער.

(175—332).

אלכסנדר דער גרויסער, דער מלך פון מוקדוניא, וועלכען אַ יודישער נביא האָט פערגליכען מיט אַ לעמפּערט, וואָס איז בעגאַבט מיט אָדלער-פליגלען, צוליעב זיינע וואונדערליך-געשווינדע נצחונות, האָט געגעבען אַ טוידט-קלאַפּ דער פּרס׳ישער מאָנאַרכיע. קליין-אזיען, סוריא, פיניציא זענען געלעגען פאַר זיינע פים, פיעל מלוכות און לענדער האָבען איהם מיט׳ן גוטען ווילען זיך אונטערגעגעבען. צור, נאָך אַ זיעבען׳חדשים׳דיגער, און עזה, נאָך אַ צוויי׳חדשים׳דיגער בעלאַגערונג, זענען איינגענומען געוואָרען און פאַר זייער שטאָלץ האָט זיי בעגעגענט אַ ביטערע שיקזאַל. וואָס איז געשעהן מיט דער קליינער שוואַכער יהודה פאַר דער צייט פון דעם גרויסען קעמפּפער, פאַר וועלכען עס האָט געמוזט דעם קאָפּ בויגען זאָגאַר דאָס לאַנד פון די פּרעה׳ס? די היסטאָרישע אָנדענקונגען רעדען וועגען דעם אין דער פאָרם פון לעגענדעס און גיבען אַלזאָ נישט קיין דייטליכען בעגריעף פון די געשעהענישען אין יענעם אַלמענשליך-וויכטיגען מאָמענט.

עס איז שווערליך צו גלויבען, אַז די יודען זאָלען זיך האָבען ענטזאָגט צו אַנערקענען מיט׳ן גוטען ווילען די הערשאַפט פון אַלכסנדר צוליעב דעם, ווייל זיי זענען געוועזען פערבונדען מיט אַ שבועה געטריי צו זיין פּרס. ערשטענס, איז אין ערגיץ נישט דערמאָהנט, אַז די יודען זאָלען ווען ס׳איז האָבען געגעבען אַזאַ שבועה. צווייטענס, האָבען די שלעכטע בעציהונגען פון די פּרס׳ער צו זיי אין די לעצטע יאָהרען נישט געדאַרפט זיי לאָזען לאַנג צווייפלען. עס געפינט זיך אַ מסורה, אַז אלכסנדר איז שוין געוועזען אָנגעקומען נאָהענט צו יהודה, און די צערעמאָניע פון די גייסטליכע, וואָס ער האָט בעגעגענט,

האט איהם געבראכט דערצו, אז ער זאל זיך מיט חסד בעגעהן מיט'ן יודישען פאלק. דער כהן־גדול אין זיין הייליגער קליידונג, דערצעהלט די לעגענדע, מיט א גרויסער מיינגע כהנים און לויים איז איהם ארויס אנטקעגען; די דאזיגע פייערליכע פראצעס'ע האט אויף דעם יונגען מלך געמאכט אזא געוואלדיגען איינדרוק, אז ער האט היים בעגריסט די מיינגע, זיין צארן איז פערוואנדעלט געווארען אין גענאד און זיין סוויטע האט ער ערקלערט, אז נאך אין מאקעדאניע, אין חלום, האט ער געזעהן דאס געשטאלט פון דעם דאזיגען הייליגען מאן, פון דעם כהן־גדול, אין דער בעגלייטונג פון דער זעלביגער מענגע כהנים און לויים, און דער כהן־גדול האט איהם אין חלום פאראויסגעזאגט, אז ער וועט אומעדיים אבהאלטען גרויסע נצחונות. דער ערשטער צוזאמענשטויס פון די ביידע וועלטען, פון דעם יודאאיזם מיט דעם העלעניזם, איז אויף אזא אופן פארגעקומען אויפ'ן פריעדליכען שטייגער. יהודה איז פערעכענט געווארען אלס א טייל פון דער געגענד, וועלכע האט זיך איינגעפונען צווישען די בערג תבור און לבנון, פון צפון־זייט, און מצרים — פון דרום זייט, און האט בעקמען דעם נאמען צעלאסוריא. דער מוקדוני'שער פערטרעטער פון דער דאזיגער ריעזיגער פראווינץ, וואס האט זיך מיט א געוויסער צייט פריהער געטיילט אויף אזוי פיעל גרויסע און מעכטיגע מלוכות, האט זיך בעזעצט אין שומרון, וועלכע איז געווען, ווי ס'שיינט א זעהר פערפעסטיגטע שטאדט. אויסער דעם האט זי פערנומען דעם צענטרום אין דער פראווינץ און איז געווען ארומגערינגעלט מיט זעהר גוטע פעלדער. דער ערשטער פערטרעטער איז דא געווען אנדרומכוס.

ס'איז שווער צוזאגען, פארוואס זענען די שומרוני'ער נישט געווען צופריעדען מיט דעם דאזיגען כבוד? האט זיי אפשר פערדראסען דאס, וואס אלכסנדר האט די יודען, זייערע פיינדליכע שכנים און פערוואנדטע, ארויסגעוויזען מעהר אכטונג ווי זיי? א פאקט אבער איז, אז זייער אויפהעבונג איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז זיי האבען, גארנישט טראכטעדיג וועגען די פאלגען, געהאפט אנדרומכוס'ען און פערברענט אין פייער (331). ווען אלכסנדר האט זיך דערוואוסט פון דער דאזיגער אונזיניגער רציחה, האט זיין ווילדער צארן פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט. גאנץ מצרים ליעגט געווארפען אונטער זיינע פיס, און אזא קליין פאלק'על וועט וואגען איהם צו טהון, דערווידער?! פון מצרים, וואו ער האט דאן פערענדיגט זיין זיעג, איז ער גיך אנגעקומען קיין שומרון, זיך נוקם צו זיין אן די מערדער. ער האט זיי שרעקליך געפייניגט, נאכהער האט ער

בעשטימט א נייעם פערטרעטער מיט'ן נאמען מעמנאן; אויסער דעם האט ער אין שומרון בעזעצט א בעדייטענדע צאהל מוקדוני'ער. נאר דאן האבען זיך די שומרוני'ער בערוהיגט. און אזוי ווי אלכסנדר האט געוואוסט, ווי שטארק ס'איז די שנאה פון די שומרוני'ער צו די יודען, האט ער נאכמעהר חסדים געטהון מיט די לעצטע, כדי צו ווייזען אויף אזא אופן זיין אונצופריעדענהייט מיט די ערשטע. איניגע גרענעץ-שטעדט צווישען שומרון און יהודה, וועלכע האבען שטענדיג ארויסגערופען מחלוקת צווישען די די ביידע שכנ'ישע לענדער, האט אלכסנדר להלוטין אבגעגעבען יהודה; אויסער דעם האט ער דאס גאנצע לאנד בעפרייט פון מס (צינשען) פאר יעדען שמיטה-יאהר. די דאזיגע גנעדיגע בעציהונגען פון הערשער צו זייערע שונאים האט אויפגעבראכט די שומרוני'ער. יעדעם פרישע ווינטעל האט מיט זיך געבראכט נייען ברען-מאטעריאל.

דערוויל אבער, כל זמן אלכסנדר האט געלעבט, זענען די שומרוני'ער געוועזן געצוואונגען צו בעהאלטען זייערע געפיהלען. דער מלך פון מוקדון האט נישט געליטען, אז ווער ס'איז פון זיינע אונטערטעניגע פעלקער זאל זיך עפעס ערלויבען צו טהון אהן זיין וויסען. זיינע ראשיגע און גליקליכע נצחונות, וועלכע האבען איהם צוגעבראכט אזש ביז קאווקאז, האבען געהאלטען אלע פעלקער, ווי אין קייטען, און האבען איינגעשמידט יעדע זעלבסטשטענדיגע בעוועגונג. פון גריכענלאנד ביז הודו און פון כוש (אבעסיניען) ביז'ן קאספישען ים, אין די אלע לענדער, וועלכע ער האט איינגענומען און וועלכע האבען איהם געטריי געדינט, האט געהערשט פאלשטענדיגער פריעדען. אלכסנדר איז געוועזן דער ערשטער הערשער, וועלכער האט געקוקט אויף דער גרעסטער קאמפליציטקייט אין בעציהונג צו דער אריגינאליטעט פון פרעמדע פעלקער, ווי אויף אנ'אונבעדינגטען פרינציפ אין דער פאליטיק. ער האט אויך געאכטעט די פערשידענהייטען פון די פרעמדע רעליגיעס און פון זייערע קולטוס-פארמען. אין מצרים האט ער ארויסגעוויזען זיין פערערעטערונג צו אפיס'ען און אמאנ'ען (דער גאט פון דער זון), אין בבל האט ער ארויסגעוויזען זיינע ערהרע-געפיהלען פאר בל און נבו. אין מיטען, איידער ער האט נאך בעוויזען צו ענדיגען זיינע גראנדיעזע פלענער וועגען איין גרויסער וועלט-מלוכה, וועלכע זאל אלע פעלקער פעראייניגען און פערוואנדלען אין ברידער פון איין אלעוועלטליכער מאנארכיע, איז דער גרויסער קריגס-העלד געשטארבען, נישט איבערלאזענדיג נאך זיך קיין יורש; אין מאקדוניא האט זיך קיין צווייטער נישט געפונען, וועלכער זאל קאנען פערבייטען דעם גרויסען אלכסנדר און פארטזעצען זיינע ריעזיגע

פלענער. א ווילדע הילפסלאזיגקייט און צוטומלעניש האט זיך אנגעפאנגען צווישען די פעלקער פון אלע לענדער אין דער וועלט, ווי אויך צווישען דער מיליאניגער אלכסנדר'ס ארמעע, פונקט ווי ווען אין די נאטור-געזעצען וואלט פארגעקומען א איבערקעדערעניש, וואס צווינגט צו צווייפלען אין דעם ווייטערדיגען רעגעלמעסיגען גאנג פון טאג און נאכט. אלכסנדר האט איבערגעלאזען א גרויסע צאהל קריעגס-אנפיהרער, וואס זייער קריעגס-קונסט און זייערע קריעגס-פעהיגקייטען זענען שוין געוועזען גענוג אויסגעפרובט אויף פיעל שלאכטפעלדער אזוי, אז זיי זענען געוועזען אימשטאנד אונטערצוהאלטען דער ווייטערדיגער עקזיסטענץ פון דער מוקדוניא-מלוכה, ווען צווישען זיי וואלט געהערשט אחדות. זיי האבען אבער פון די גריכען געירש'ענט — הגם אין זייערע אדערען האט געפליעסט אויך בלוט פון אנדערע פעלקער — דעם גייסט פון אונאבהענגיגקייט און זעלבסטשטענדיגקייט, די שטרעבונג צו שטעלען די אייגענע פערזענליכקייט העכער פאר דעם גליק פון דער מלוכה; זיי האבען אויך, ווי די גריכען, געקוקט אויף דער מאכט, ווי אויף א מיטעל, צו בעקומען וואס מעהר תענוגים און רייכקייט, מיט איין ווארט, זיי האבען זיך אבגעלעהרענט פון די העלענער אליץ, וואס אין יענע איז געוועזען שלעכטעס און אונמאראלישעס. עס האבען זיך אנגעפאנגען אויף דער גאנצער ברייט פון דער מוקדוני'שער מאנארכיע בלוטיגע מלחמות, וועלכע האבען צוזאמען פארגעשטעלט מיט זיך איין אונגעהויערען ריעזען-קאמפף. די זאך איז דערגאנגען אזוי ווייט, ביז ס'איז פונאנדערגעפאלען די מלוכה פון מוקדוניא און די פערטרעטער פון איהרע פערשיעדענע פראווינציען האבען איהר צווישען זיך פונאנדערגעטיילט. תלמי דער ערשטער (פטאלאמעאוס I), וועלכער האט בעקומען מצרים אויף זיין חלק, האט דורכ'ן שווערד בעקומען אויך צעלאסוריא און יהודה. ווען אויף זיין פאדערונג זיך אונטערצוגעבען, האבען די איינוואהנער פון ירושלים זיך ענטזאגט איהם צו פאלגען, איז ער פלוצלונג אנגעפאלען אויף דער הויפטשטאדט, אום שבת, ווען די יודען האבען נישט געוואגט זיך נעהמען פאר'ן געוועהר צוליעב דער הייליגקייט פון טאג. ער האט זיך מיט זיין חיל אריינגעריסען אין שטאדט און האט פיעל פון דער בעפעלקערונג פערטריעבען אין געפענגעניש קיין מצרים. שומרון, וועלכע האט אויך אין אנפאנג ארויסגעוויזען א ווידערשטאנד געגען דעם בעזיעגער, האט בעגעגענט דער זעלביגער שיקזאל.

יהודה און די שומרונ'ער האבען אין דער ווירקליכקייט געקאנט לעבען גאנץ גליקליך, ווען זיי וואלטען אויף לאנג געבליעבען אונטער דער הער-

שאפט פון תלמי. ער איז געווען בכלל זעהר א הומאנישער קריעגס־העלד און האט געוואוסט צו שוינען פרעמדע מעלות; ער האט קיינמאל נישט בערשאפט זיינע פיינד מעהר שאדען, ווי דאס איז נויטיג געווען צו זיין נצחון. איהם האט נאך אבער געפעהלט דאס פאלקאמע רעכט אויף צעלאסוריע און ארץ־ישראל. דער מוקדונישער פעלדהער אנטיגאנעס מיט זיין זוהן דימיטריאס האבען מלחמה געהאלטען מיט תלמי'ן און געליטען א גרויסע מפלה (312). אין דער מלחמה האט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט דער פעלד־מארשאל סיליקוס, דער גרינדער פון דער סיריש־גריכישער סעלייקידישער דינאסטיע, און פון דעם נצחון האט זיך אנגעהויבען א נייע ערא אין דער געשיכטע (די דאזיגע ערא איז אין משך פון פיעל הונדערטער יאהרען געווען אנגענומען אויך ביי יודען, בעזונדער אין אפיציעלע דאקומענטען, פארוואס עס האט געהייסען „מנין שטרות”).

פאר תלמי II האט זיך די מלחמה בעניט. איצט איז תלמי אבגעטרעטען פון סוריא און פערוויסט די פעסטונגען: עכו, יפו, עזה, שומרון, ירושלים, כדי דער שונא זאל זיך אין זיי נישט בעפעסטיגען. לסוף אבער האט ער אבגעהאלטען א פאלשטענדיגען נצחון איבער'ן פיינד, מיט דער הילף פון נאך דריי בעריהמטע מוקדונישע קריעגס־אנפיהרער: סיליקוס, קאסאנדי און ליזימאך. (301). די דאזיגע פיער העלדען האבען פון דאסניי צוטיילט צווישען זיך די מוקדונישע מאנארכיע. תלמי האט בעקומען גאנץ מצרים און אלע איהרע אומגעגענדען צוזאמען מיט יהודה, און ביי סעלעווקיס'ן איז געבליבען כמעט גאנץ אזיע, סוריא, צוזאמען מיט פרס, ביז'ן טייך הודו (אינד). אויף אזא אופן זענען די יודען פון יהודה אבהענגיג געווארען אן תלמי'ן און זיינע יורשים, און די יודען פון פרס און בבל — אן סיליוקיס'ן און זיינע יורשים.

איבריגענס האט זיך די לאגע פון די יודען אין יהודה פון דער דאזיגער פאליטישער איבערקעהרעניש אויסערליך נישט קיין סך געענדערט. די זעלביגע ציינשען, וועלכע פלעגען אין לאנד געזאמעלט ווערען, און פריהער אבגעשיקט ווערען קיין פרס, פלעגען נאר איצט אבגעשיקט ווערען קיין מצרים. די פרייהייט און די זעלבסטשטענדיגקייט איז ווי פריהער נישט בעגרענעצט געווארען. אין דער הינזיכט זענען, פערקעהרט, נאך געגעבען געווארען געוויסע פריווילעגיעס. דער כהן־גדול, וועלכער איז נאך פון פריהער פעראנטווארטליך געווען פאר די ציינשען, איז דורך דער מצרים־מוקדונישער

רעגירונג אנערקענט געווארען פאר דעם פאליטישען הויפטמאן אין לאנד. תלמי, ווי געזאגט, איז געוועזן א מענש א גוטער פון דער נאטור און יעדע שריט זיינער איז געוועזן אויסגערעכענט בלויז לויט די נוצען, וואס עס קאן איהם ברינגען. צו דריקען דעם יודישען פאלק האט ער נישט געהאט קיין אורזאך. די נייע שטאדט אלכסנדריא, וואס אלכסנדר האט ביים ים אין מצרים אויסגעבויעט, און וואס דער ערשטער מצרים=מוקדוניישער הערשער תלמי האט פאר זיין רעזידענץ געמאכט, האט זיך גענויטיגט אין א גרויסע בעפעלקערונג, כדי זי זאל קאנען בעקומען די עקאנאמיש=פאליטישע און קולטורעלע בעדייטונג, אלס א פונקט, וועלכער פערבינדט אלע דריי וועלטטיילען: אזיע, אפריקע און איירופע; תלמי'ן האט נאר געקאנט פרעהען דאס, וואס די יודען האבען זיך דארטען מאסענוויי בעזעצט פון די שכנ'ישע לענדער. אין דער אונרוהיגער צייט פון דער מלחמה מיט דימיטריוס האבען קיין אלכסנדריא עמיגרירט פיעל יודען, וועלכע תלמי האט גלייך געמאכט אין זייערע בירגערליכע רעכטע מיט אלע זיינע אונטערטאנער. אויף אזא אופן איז געגרינדעט געווארען די יודיש=אלכסנדר'ישע געמיינדע, וועלכע פערנעהמט נאכהער אין דער געשיכטע א וויכטיגען פלאץ. יודישע קאלאניעס האבען זיך צו דער זעלבער צייט געגרינדעט אויך אין אנדערע ערטער אין מצרים. תלמי האט אליין בעזעצט פיעל יודען אין די פעסטונגס=שטעדט, זענענדיג איבערצייגט אין זייער טרייהייט. סעלייקוס, דער נייער הערשער פון פרס (אזיען), האט אויך זיך בענוצט מיט יודישע עלעמענטען ביים בעפעלקערען נייע געגענדען. אין יאהר (300) האט ער געגרינדעט א נייע שטאדט אנטיוכיא, אין וועלכער ער האט זיך בעזעצט מיט זיין הויף. די שטאדט, ווי פיעל אנדערע נייע שטעדט, האבען זיך אויך גענויטיגט אין איינוואהנער. סעליוקוס האט דארטען אריבערגעפיהרט פיעל יודען פון פרס און בבל. אויך דער דאזיגער הערשער האט געשאנקען די יודען פאלשטענדיגע גלייך=בערעכטיגונג.

פונקט אזוי, ווי די יודישע קאלאניעס האבען זיך פערשפרייט אין די גריכיש=מוקדוניישע געגענדען, אזוי אויך האבען זיך אנגעפאנגען צו ענטוויקלען גריכישע קאלאניעס אויף דעם יודישען באדען. אין דער לענג פון דעם ברעג פון דעם מיטעללענדישען ים אין פאלעסטינא זענען אויסגעבויעט געווארען נייע פארט=שטעדט; איינינגע פון די אלטע זענען בענייט, פערברייטערט און פערפוצט געווארען לויט דעם גריכישען געשמאק און האבען בעקומען גריכישע נעמען. די נאכפאלגער פון דעם גרויסען אלכסנדר, האבען אויך געשטרעבט צו רעאליזירען דעם גראנדיעזען פלאן פון צונויפ־

שמעלצען דעם מערב מיט׳ן מזרח, און צו דעם צוועק האָבען זיי קיין בעסערן צונויפגיעסונגס-מאַטעריאַל, ווי די יודישע מאַסען, נישט געקענט געפינען. אין אַלעקסאַנדריע האָבען יודען געלעבט גאַנץ אָבגעזונדערט פון דער אָרטיגער קאָפּטישער בעפעלקערונג; דאַגעגען אָבער האָבען זיי זיך זעהר גערן דערנעהנטערט צו די געבילדעטע גריכען, און די ווירקונג פון דער גריכישער קולטור האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזען אין אַלע וויַטען פון דעם יודישען לעבען אויך אויסער די גרענעצען פון אַלעקסאַנדריע. גאַנץ יהודה איז פון אַלע זייטען געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ גריכיש-רעדענדער בעפעלקערונג, און וואָס ווייטער האָט די גריכישע שפּראַך אַלץ מעהר אַרויסגעשטופּט דעם אַראַמעאישען דיאַלעקט, מיט וועלכען עס האָבען זיך ביז דאַן בענוצט אַלע יודען פון דער פּאָדער-שטער אַזיען. צוזאַמען מיט דער גריכישער שפּראַך האָבען זיך, נאַטירליך, אַריינגעריסען אין דעם יודישען לעבען אויך די גריכישע גוטע און שלעכטע זיטען, און נאָר די שטעדט טיעפער אין לאַנד האָבען פערגעשטעלט מיט זיך אַן אויסנאַהם אין דער הינזיכט. דאָ האָבען געוואוינט די אָרימערע קלאַסען פון דער יהודה׳שער בעפעלקערונג, און זייער רעליגיעז-בעטריבטע ערנסטקייט האָט זיך גאַנץ ווייניג געלאָזען בעאיינפלוסען פון דער גריכיש-אַפּיקור׳סישער לייכטזיניגער קולטור; אויך דאָ אָבער האָבען זיך דערטראָגען מאַסען גריכישע ווערטער פון די שכנ׳ישע בעפעלקערונגען, און זיי זענען ביסליכווייז אַריינגענומען געוואָרען אין דער אומגאַנגס-שפּראַך.

ווי געזאָגט, איז די רעכטליכע לאַגע פון יהודה אונטער דער הערשאַפט פון די תלמי-מלכים געווען גאַנץ בעפריעדיגענד. די גאַנצע הנהגה פון פאָלק איז געווען קאָנצענטרירט אין די הענד פונ׳ם כהן-גדול, וועלכער איז געווען כמעט דער פאַקטישער הערשער פון לאַנד און האָט געקענט ענטוויקלען און ווייטער ציהען די יודישע איינענטימליכקייט און דעם יודישען געדאַנקענגאַנג; אינערליך, גייסטיג איז אָבער דאָס פאָלק אין יהודה שרעקליך אָרעם געווען, און פון נחמיה׳ן אָן האָט עס קיין איין פּערזענליכקייט נישט אַרויסגעגעבען, וואָס זאָל געבען אַ געוויסע ריכטונג זיין גייסטיגער ענטוויקלונג און איהם העלפען אויסבילדען זיין וועזען און זיין אָריגינעלע אַנשויאונג. דער צענטר פון דעם יודישען גייסטיגען לעבען, פון וועלכען די יודען אין יהודה האָבען ביז אַהער זייער יניקה געצויגען, איז געווען בבל און פּרס, און איצט, נאָך דער פּאָליטישער איבערקערעניש, וואָס האָט איבערגעגעבען די דאָזיגע ביידע

לענדער אין די הענד פון אנ'אנדער דינאסטיע, — איז יהודה פון דעם
צענטר אינגאנצען אבגעריסען געווארען. די יודען פון יהודה האבען שוין
נישט געקענט איצט אזוי לייכט און פריי פערקעהרען מיט זייערע ברידער
ארום די טייכען פרת און חדקל, ווייל די רעגירענדע דינאסטיען פון
די ביידע מלוכות, די תלמי'אידען און סעלייקי'דען, האבען געקוקט מיט
חשד איינע אויף דער אנדערער, און די אפטע בעזוכען פון די סעלייקי=
דישע אונטערטאנען אין ירושלים, וואלט דעם חשד נאך מעהר פער=
שטארקט. קוים וואלט דאס פאלק אין יהודה נישט געקענט איצט אויס=
קומען אהן דער הילף פון זיינע אויסוועניגסטע גייסטיגע פיהרער, וואלט
עס, אלזא, בעשטימט אונטערגעהן, אזוי ווי עס זענען אונטערגעגאנגען
יענע אלע פעלקער, וואס האבען זיך אליין נישט געקענט דערהאלטען און גע=
מוזט ציהען זייער גייסטיגע השפעה פון אויסוועניג, פון אנ'אנדער לאנד;
דאס איז אבער נישט געווען דער פאל מיט דעם יודישען פאלק, און
אויף דער ארענע פון דעם יודישען לעבען האט זיך צו דער רעכטער
צייט בעוויזען א גרויסע, ליכטיגע געשטאלט, וואס לייכט ארויס, ווי
א בעוואקסענער, פערצווייגטער בוים פון א וויסטען מדבר. דאס איז
געווען שמעון הצדיק, דער זוהן פון חוניו I (פון 300 ביז 270).
די געשיכטע פון דער יודישער טעאקראטיע (כהנים=הערשאפט)
האט צו פערצייכנען עטליכע נעמען פון גוטע און שלעכטע כהנים גדולים,
וואס האבען פערטרעטען דעם דאזיגען פאסטען ביז שמעון הצדיק; די
יודישע לעגענדע אבער האט איבערגעלאזען פאר די קומענדיגע דורות
דעם אנדענקען בלויז פון דעם איינציגען כהן גדול, וואס האט ווירקליך
עטוואס געטהון פאר זיין פאלק און געלאזען נאך זיך בעדייטענדע שפורען
אין דער געשיכטע פון יענער צייט. „ער האט געזארגט פאר זיין פאלק,
עס זאל נישט צופאלען ווערן", און געזוכט צו בעפעסטיגען זיין לאגע
אין אלע היניכטען: ער האט אויסגע'פועל'ט ביים קעניג אנ'ערלויבניש,
ווידער איפצובויען יענע מויערן פון שטאדט, וועלכע תלמי דער ער=
שטער האט געהאט צושטערט; דעם בית המקדש, וועלכער איז זעהר
אבגעלאזען געווארען פאר די צוויהונדערט יאהר, וואס ער איז געשטא=
נען, האט ער געלאזען אבפרישען און בענייען; אויסער דעם האט ער
נאך געלאזען ציהען אנ'אונטערערדישען קאנאל ביז צום טייך איתם (עט=
ליכע שעה וויט פון ירושלים) און אויף אזא אופן פערזארגט מיט פריי=
שען וואסער נישט ביז דעם בית המקדש (וואס האט זיך גענויטיגט אין
א סך וואסער צוליעב די אפטע וואשונגען פון די לויים און כהנים),

נאָר אויך דער גאַנצער שטאָדט.

די פּערז׃ פון שמעון הצדיק אַלס כהן גדול, ביי דעם צערעמאָני־יאַל פון גאָטעס־דינסט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט אין זיין צייט מיט אַנ׳אונגעוועהנליכער פּראַכט, איז מיט בעגייסטערטע ווערטער געשיל־דערט געוואָרען פון דעם דיכטער, וואָס האָט געלעבט אין אַ צייט אַרום, ישוע בן־סירא:

ווי הערליך איז ער געוועזען, ווען ער האָט דעם היכל פערלאָזען,
ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען פון הינטערן פרוכת!
ווי דער מאָרגענשטערן, וואָס שיינט אַרויס פון צווישען די וואָלקען,
ווי די פולע לבנה אין די טעג פונ׳ם פריהלינגס־יום־טוב (פסח).

— — — — — — — — — — — —

אַז טוט ער אָן זיינע עהרענקליידער,
און הילט זיך איין אין די פּרעכטיגע געוואַנדען.

— — — — — — — — — — — —

און ער שטעהט איבער דעם אויפגעלעגטען שייטער־הויפען (פון מזבח),
אַרומגענומען, ווי מיט אַ קראַנץ, פון זיינע ברידער. —
די יונגע צעדערן פון לבנון

— — — — — — — — — — — —

אַז האָט ער געענדיגט די עבודה ביים מזבח
און אהרנ׳ס זיהן, די כהנים, בלאָזען אין די שופרות,
און רופען אויס אין דער הויך, דערמאָהנענדיג גאָט׳ס נאָמען.
אַלע שטערבליכע פאַלען גלייך מיט׳ן פּנים צו דר׳ערד,
זיך בוקענדיג פאַר דעם אַלערהעכסטען, פאַר דעם הייליגסטען פון ישראל.
עס האָבען זיך דערהערט די שטימען פון די זינגער׳ס
און אָנגעצונדען האָט זיך דאָס האַרץ פון פאָלק,
און געפרעהט האָבען זיך אַלע מענשען פון דר׳ערד!...

דער דאָזיגער כהן גדול איז געשטאַנען נישט בלויז אָן דער שפּיץ פון בית המקדש און פון דער יודישער געמיינדע; ער איז געזעסען בראש אויך פון דער כנסת הגדולה און פערנומען דעם גרעסטען פּלאַץ צווישען די לעהרער פון דער ישיבה, וואָס האָט אויסגעטייטשט און געלעהרנט דעם פאָלק גאָט׳ס וואָרט. ער האָט איבערגעלאָזען זיינע תלמידים דעם

פאלגענדען אפאריזם: „אויף דריי זאכען שטעהט די וועלט (די יודישע קהלה), אויף לערנען (תורה), אויף גאט בעטען (עבודה) און אויף וואוילטעטיגקייט (גמלות חסדים)", און אלס וועג־ווייזער און לעהרער קען מען איהם צושרייבען א געוויסען חלק אויך אין דעם אפאריזם, וואס עס האט געלאזען נאך זיך איינער פון זיינע בעדייטענדסטע תלמידים, אנטיגנוס פון סוכו (אנטיגנוס איש סוכו): „איהר זאלט נישט זיין, ווי די שקלאווען, אם דינען זייער האר, אום צו בעקומען זייער בעלויהנונג, נאר ווי יענע דינער, וואס דינען טריי זייער האר, נישט ערווארטענדיג קיין שום שכר"

די דאזיגע רוהיגע צייט האט זיך אבער לאנג נישט געצויגען, און נאך דעם טוידט פון שמעון הצדיק ברעכען אויס אין לאנד אינערליכע סכסוכים און קריגערייען, וואס רואינירען אויף א לאנגע צייט דאס נארמאלע לעבען פון פאלק און קאסטען איהם א סך ביטערע קרבנות. שולדיג אין די סכסוכים זענען געווען די קינדער פון דעם זעלביגען שמעון הצדיק — זיין איידים, וואס האט אויך געשטאמט פון א מיוחס׳דיגער כהנים־פאמיליע, טוביה, און זיין זוהן חוניו, וואס האט איבערגענומען פון פאטער דעם כהן־גדול־שטוהל און געשפילט א בעדייטענדע ראליע אין דער געשיכטע פון דעם יהודה׳שען פאלק, א דאנק די מלחמה־שפילען פון די סעלייקי׳דען (דער צווייטער, דריטער און פערטער) מיט די תלמי׳אידען (דער צווייטער און דריטער) איבער צעלאסוריע, וואס האבען זיך געצויגען צעהנדליגער יאהרען און געווירקט אויך אויף דעם גורל פון יהודי

יהודה, צוזאמען מיט צעלאסוריע, האבען געלעבט גאנץ רוהיג אונטער דער אויבער־הערשאפט פון מצרים, און ווי די ערשטע צוויי מלכים פון דער תלמי־דינאסטיע, האט אויך דער דריטער, עווערגעטוס, זיך גאנץ פריינדליך בעצויגען צו זיי און זיי אלע פרייהייטען געגעבען; האט אבער דער צווייטער פון די סעלייקי׳ען, קאליניקאס, דורכאויס געוואלט אברייסען די דאזיגע פראווינצען פון עגיפטען און, ווי ס׳ווייזט אויס, האט זיך איהם איינגעגעבען איבערצוציהען אויף זיין זייט אויך די העכערע ספערען פון דער יודישער בעפעלקערונג אין ירושלים מיט דעם כהן גדול חוניו II אין דעם שפיץ. דער לעצטער האט אויף דעם סמך זיך אבגעזאגט אריינצוטראגען אין דער צענטראלער עגיפטישער רעגירונגס־קאסע דעם בעשטימטען יעהרליכען מס פון 20 טאלאנטען און דאס האט נאטירליך ארויסגערופען א שטארקען כעס אין דעם עגיפ־

טישען הויף, וואו מ'האָט געקוקט אויף דעם דאָזיגען קליינעם אָבצאָהל,
ווי אויף דעם איינציגען צייכען פון אונטערטעניגקייט. תלמי III האָט
דאַן געשיקט קיין ירושלים זיינעם אַ שליח, אַנטהעניאָנ'ען, מיט
דער פאָדערונג, גלייך אַריינצוטראָגען די דערמאָהנטע סומע, דראָהענדיג
דער בעפעלקערונג, אַז אי'ם פערקעהרטען פאַל, וועט ער די גאַנצע
ערד פון יהודה פונאַנדערטיילען צווישען די גריכישע קאָלאָניסטען, חוניו
האָט זיך אָבער איינגע'עקשנ'ט און נישט געוואָלט נאָכגעבען. דאָס האָט
אויפגעבראַכט געגען איהם די ברייטערע שיכטען פון פאָלק, וועלכע זע=
נען גאַנץ צופריעדען געווען מיט דער אויבער=הערשאַפט פון די תלמי'אי=
דען, און עס האָט שוין געהאַלטען ביי אַ בלוטיגען אויפשטאַנד געגען
דער גאַנצער רעוואָלוציאָנערער פאַרטיי, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דאָס
פאָטערלאַנד אין אַזאַ ביטערער לאַגע. דאַן האָט זיך אַנ'ענערגישער,
ענטשלאָסענער מענש בעוויעזען אויפ'ן האָריזאָנט פון דעם יודישען פאָלי=
טישען לעבען, און איהם איז געלונגען די זאַך אין אָרדנונג צו ברענגען.
גערופען האָט מען דעם מענשען, וואָס האָט אַ נייע ריכטונג גע=
געבען דעם גאַנג פון די געשעהענישען אין לאַנד, יוסף בן טוביה —
ער איז געווען אַ זוהן פון שמעון הצדיק'ס איידים, טוביה, ד. ה. אַלזאָ
אַ שוועסטערנ=זוהן פונ'ם כהן גדול. ענערגיש, ערפינדעריש, ענטשלאָ=
סען און אַנציהענד, איז אָט דער אייניקעל פון דעם אַלטען שמעון
הצדיק, ווי געבוירען געוואָרען צום הערשען, איהם איז אָבער אין וועג
געשטאַנען זיין אַלטער פעטער, דער כהן גדול, וועלכער איז אויך גע=
וועזן דער פאָליטישער פיהרער פון פאָלק, און דער איצטיגער צוזאַמענ=
שטוים מיט דער עגיפטישער מאַכט האָט איהם געדיענט אַלס גינסטיגע
געלעגענהייט, אַריינצונעהמען די הנהגה אין זיינע הענד. בעקומענדיג די
ידיעה וועגען תלמי'ס שליח, וואָס איז געקומען מיט אַזאַ שטרענגער
פאָדערונג קיין ירושלים, און וועגען דער אונצופריעדענהייט מיט'ן כהן
גדול, וואָס וואַקסט אין פאָלק און נעהמט אָן אַ שטורמדיגען כאַראַקטער,
האָט ער גלייך פערלאָזען זיין געבורטסאָרט און איז געקומען צום פעטער
מיט דעם ביטערסטען פאָרוואורף פאַר זיין עקשנות, וואָס שטעלט אין
געפאַהר די עקזיסטענץ פון גאַנצען פאָלק, און מיט דער עצה, — ער,
דער פעטער, זאָל פאָהרען צו תלמי'ן און בעטען ביי איהם מחילה.
אויף דעם האָט דער שטאָלצער חוניו געענטפערט, אַז ער וועט גיכער
זיך אָבזאָגען אינגאַנצען פון זיין טיטול, איידער זיך אַזוי צו ערניעדרי=
גען. דאַן האָט יוסף ביי איהם די ערלויבניש געבעטען, אַליין קיין אַלעק=

סאנדריע צו פאהרען און אונטערהאנדלונגען צו פיהרען וועגען דעם קאנ-פליקט, און גלייך נאכדעם, ווי ער האט די דאזיגע בעפאלמעכטיגונג בעקומען, האט ער צונויפגערופען א גרויסע פאלקס-פערזאמלונג אין בית-המקדש, וואו ער האט בערוהיגט דער בעפעלקערונג און צוגעזאגט דעם גאנצען סכסוך בשלום אויסצוגלייכען, — אויב דאס פאלק וועט איהם נאר זיין צוטרוי שענקען, און דאס פאלק האט איהם זיין צוטרוי געשענקט — עס האט איהם דעם טיעפסטען דאנק אויסגעדרוקט און מיט דעם טיטול פאלקס-פיהרער בעקרוינט (230).

מעהר האט יוסף נישט געדארפט: פון דער מינוט אן טרעט ער ארויס מיט דער פעסטער ענטשלאסענקייט פון א מאכט-בעזיצענדער פערזאן און שטעלט זיך פאר קיין זאך נישט אפ, ווען עס האנדעלט זיך אום דעם — זיין ציעל צו ערגרייכען. ער קען גוט די שוואכע זייטען פון דער גריכישער נאטור און בעשיט דעם שליח פון אלעקסאנדריע מיט חניפות, מתנות און גלענצענדע מאהלצייטען. אנטהעניאן איז ענטציקט פון דעם ליעבענסווירדיגען, עלעגאנטען און אינטעליגענטען יודישען אריסטאקראט, און פאהרט צוריק קיין אלעקסאנדריע א געטרייסטער, א צופריעדענער. אין דער זעלביגער צייט פיהרט יוסף אונטערהאנדלונ-גען מיט זיינע גוטע פריינד אין שומרון וועגען א גרויסער געלד-הלואה, — אום אויפגענומען צו ווערן בכבוד אינ'ם עגיפטישען הויף, מוז ער פרעכטיגע קליידער טראגען, רייכע געשפאנען בעזיצען און א סך געלד ביי זיך האבען, און זיין פערמעגען איז קליין און אין גאנץ יהודה וועט ער אזוי פיעל געלד נישט קריעגען: די בעפעלקערונג לעבט פון לאנד-ווירטשאפט און האט קיין עשירות זיך נאך נישט אנגעזאמעלט; שומרון אבער לעבט פון האנדעל און האט א סך געלד-מאגנאטען.

יוסף האט דאס געלד בעקומען און זיך געלאזען אין וועג אריין קיין אלעקסאנדריע, און דארט איז שוין אנטהעניאן געוועזען, און מיט בע-גייסטערטער ענטציקונג גערעדט פון דעם יודישען פערטרעטער, וואס דארף אנקומען. דער קעניג אליין ווארט אויף יוסף'ן און וויל איהם שוין זעהען וואס שנעלער, און נאך דער ערשטער אויפנאהמע, איז ער אויך בעצויבערט פון איהם און לאדעט איהם איין אויף דעם באל, וואס דארף פארקומען אין הויף. די געזאנדטע פון די פאלעסטינישע און פעניצישע שטעדט זעהען, ווי דער פערהעלטניסמעסיג נישט זעהר-רייך אויפגעפוצ-טער יודישער פערטרעטער ווערט אריינגענומען אינ'ם ענגסטען קרייז פון קעניגליכען הויף, און זענען איהם מקנא; ער גיט זיי אבער באלד די

געלעגענהייט איהם מעהר, ווי מקנא צו זיין.

יוסף בעגעגענט זיך אין אלעקסאנדריע מיט די אבצאָהלונגס-חוכרים (ארענדאטאָרען) פון אלע עגיפּטישע פּראָווינצען, וועלכע זענען זיך צוזאמענגעקומען אין דער רעזידענץ, אום אין דער געגענוואַרט פון קעניג און הויף אָנצובאָטען זייערע פּרייזען און די ארענדע צו בעקומען פון די קעניגליכע אָבצאָהלונגען — יעדערער אין זיין שטאָדט אָדער פּראָווינץ. זענענדיג אלע גלייך פעראינטערעסירט אין דער זאך, שליסען זיי צווישען זיך יד-אחת און באָטען דעם קעניג, נאטירליך, וואָס וועניגער. דאן רופט זיך יוסף ארויס צו צאָהלען דעם קעניג נאָכאמאָל אַזוי פיעל פון דער אָנגעבאָטענער סוממע. איבערראשט און ערשטוינט האָבען די אָנוועזענדע חוכרים אָנגעקוקט דעם חוצפּה'דיגען יוד, וואָס האָט אויסגעזעהען, ווי א בעטלער געגען זיי; די סימפּאטיע פון קעניג איז שוין אָבער לאנג געווען אויף זיין זייט און דערצו איז זיין סוממע צוויי מאָל אזוי פיעל געווען פון זייערער. יוסף האָט פערזיכערט דעם קעניג, אז זיין סוממע וועט נאָך אויך געבען א שענעם ריוח, און ווען דער לעצטער האָט פערלאנגט פון איהם, ער זאָל דער קרוין גאראנטירען די סוממע, וואָס ער פערפליכטעט זיך צו צאָהלען, האָט דער יודישער שתדלן שארפזיניג געענטפערט, אז ער גיט די בעסטע גאראנטיע, וואָס איז נאָר מעגליך — דעם קעניג מיט דער קעניגין. דער דרייסטער און אין דער זעלביגער צייט חנופה'דיגער ענטפער, איז ערגעטעס'ן שטארק געפעלן געוואָרען און יוסף איז געוואָרען דער הויפּט-אָבצאָהלונגס-ארענדאטאָר פון אלע צעלאָסורישע און פיניצעאישע פּראָווינצען. בעקומענדיג נאָך דערצו א מחנה פון צוויי טויזענד סאָלדאטען, וואָס זאָלען איהם בעהילפיג זיין ביים איינמאָהנען די שטייערן.

און דער קעניג האָט זיך מיט איהם ווירקליך נישט גענארט. בעזיצענדיג אזא קראפט, האָט יוסף מיט דער אויסערגעוועהנליכסטער שטרענגקייט אויפגעמאָהנט די שטייערן, און אין יענע שטעדט, (עזה און בית-שאָן), וואו די גריכישע בעפעלקערונג האָט געפּרובט אויסלאכען דעם אידען-ארענדאטאָר און זיך אָבזאָגען פון צאָהלען, — האָט ער די פאָרנעהמסטע און רייכסטע בירגער געלאָזען טויטען און זייער פערמעגען קאָנפיסקירט. די דאָזיגע אכזריות'דיגע שטרענגקייט האָט געווירקט אויף די ארומיגע שטעדט, און דער נייער ארענדאטאָר האָט פערדאָפּעלט די הכנסות פון דער מלוכה, און אויסער דעם נאָך פיעל טייערע מתנות געשיקט אין הויף, אום צו בעפעסטיגען זיין לאגע. יוסף איז אויף אזא

אופן געוואָרען דער פאַקטישער הערשער איבער גאַנץ פּאַלעסטינא, פאַרשטעלענדיג מיט זיך די איינציגע פּערזאָן, וואָס איז געשטאַנען צווישען פאָלק און דעם אַלעקסאַנדרישען הויף.

צוויי-און-צוואַנציג יאָהר האָט יוסף געהאַלטען אין זיינע הענד די הויפּט-שטייערונגס-פערוואַלטונג פון גאַנץ צעלאָסיריען און פעניציע און, ערוואַרבענדיג זיך אין דעם פערלויף פון דער צייט אונגעהויערע רייכטימער, האָט ער געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָליע אויך אין דעם פּאָליטישען לעבען פון די דאָזיגע ביידע פּראָווינצען. פאַר דער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אין לאַנד דער קאַפּיטאַליזם, עס האָט זיך פערברייטערט דער אינטערנאַציאָנאַלער עקאָנאָמישער פערקעהר און צוזאַמען דערמיט איז אַלץ טיעפער אַריינגעדרונגען אין אַלע ספערען פון פאָלק אויך די גריכישע קולטור; יוסף האָט אָבער די דאָזיגע רייכע רעפּובליקען נישט געשוינט, און אונטער דער הערשאַפט פון דעם IV-טען תלמי, פ י ל אָ פּ אַ ט אָ ר (222 ביז 206), האָט ער אויך מיט אַזאַ אכזריות געדריקט דער בעפעלקערונג ביים אויפמאָהנען די שטייערן, אַז דאָס פאָלקס-ווערטעל האָט זיך געקלאָגט אויף איהם: „יוסף האָט פון גאַנץ סוריא דאָס פלייש אָבגעשונדען און נאָר די ביינער איבערגעלאָזען".

דאַן האָט זיך פאַר איהם אויך אַן׳אונרוהיגע צייט אָנגעהויבען. אינ׳ם בלוט פון דער תלמי׳אידישער דינאַסטיע האָבען זיך שוין געהאַט דאַן טיעף איינגעזויגען די אַלע שוואַכע זייטען פונ׳ם העלעניזם: די ליידענשאַפטליכע נייגונגען צו פערשווענדעריי, אונזיטליכקייטען און דעספּאָטיזם, — וואָס ס׳האָט, נאַטירליך, זיך שלעכט אָבגערופען אויך אויף דער אַרמעע און אויף דער פערטיידיגונג פון די אַלגעמיינע מלוכה-אינטערעסען. אין דער צייט איז אָבער די סעלייקי׳דישע דינאַסטיע געווען געזונד און קרעפטיג, און אַ נ ט י אָ כ ו ס III „ד ע ר ג ר ו י ס ע ר" האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט געוואַלדיגע קריעגס-פּלענער, שטרעבענדיג צו פערוואַנדלען זיינע פערשידענע פּראָווינצען אין איין גרויסער וועלט-מלוכה. איצט ביי דעם דעמאָראַליזירטען צושטאַנד פון דער עגיפּטישער אַרמעע, האָט ער געגלויבט פאַר זיך אַ גוטע געלעגענהייט צו האָבען און אויסנוצענדיג דעם פערראַט פון איינעם פון די עגיפּטישע פעלדמאַרשאַלען, האָט ער אַריינגעפיהרט זיין מיליטער אין צעלאָסוריא און פעניציע און פערנומען דאָרט עטליכע שטעדט צוזאַמען מיט שומרון. דאָס איז אָבער געווען אַ נצחון בלויז אויף אַ קורצע צייט, וואָרום באַלד נאָכדעם האָט זיך פילאָפּאַטער אויסגעניכטערט פון זיינע פער׳שכור׳טע

אויסגעלאַסענקייטען, און צוטרעטענדיג מיט זיין אַרמעע ביז נאַפּיאַ, האָט ער געצוואונגען דעם שונא צו אַנטלויפען און אינגאַנצען אויפצוגעבען דעם פּלאַן וועגען איינעהמען צעלאָסוריא. דאָס האָט יוסף'ן ווידער אויף די פיס געשטעלט, און דערצו נאָך האָט איהם פילאָפּאַטאָר נישט פערגעסען אויך דאָס, וואָס יהודה מיט ירושלים אָן דער שפּיץ, — וואו יוסף'ס ממשלה איז בעזונדער שטאַרק געווען — איז פון אָנהויב אָן טריי געבליבען דעם עגיפּטישייז טראָהן און האָט זיך אַנטיוכס'ן נישט אונטערגעגעבען

און דער וואוילשטאַנד פון פאָלק איז דערוויל געוואַקסען. די גרויסע רייכטימער, וואָס יוסף האָט זיך ערוואָרבען, האָבען אַריינגעבראַכט אין לאַנד (בעזונדער אין די גרעסערע שטעדט) אונגעהויערע קאַפּיטאַלען, און צו איהם זענען צוגעקומען נאָך הונדערטער יודישע בעאַמטע, מיט וועלכע ער האָט זיך בענוצט ביים אויפמאָהנען די שטייערן אין די אַלע פּראָווינצען, וואָס האָבען זיך געפונען אונטער זיין רשות, און וועלכע זענען אויך רייך און גרויס געוואָרען. די דאָזיגע רייכטימער, צוזאַמען מיט יוסף'ס חשיבות אין קעניגליכען הויף און זיינע סאָלדאַטען-אָבטיילונגען, מיט וועלכע ער האָט אין דער מורא געהאַלטען די פלשתים, פיניקיער, אדום'ער און זאָגאַר אויך די גריכיש-מאַקעדאָנישע קאָלאָניעס, — האָבען אויפגעהויבען דעם פּרעסטיזש נישט בלויז פון איהם אַליין מיט זיין קרייז, נאָר אויך פון דער אַלגעמיינער יודישער בעפעלקערונג; דערביי זענען די יודען פון יהודה אַלץ מעהר און מעהר אַרונטערגעפאַלען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם, און אַלע זייערע אויסערע לעבענספאָרמען האָבען שוין געטראָגען אויף זיך דעם שטעמפּעל פון דעם פיינעם גריכישען געשמאַק. אַזוי האָבען די יודישע וואוינונגען, למשל, אָנגעהויבען שענער געבויט צו ווערן און אויך די מאַלעריי האָט אָנגעהויבען בענוצט צו ווערן אין דער יודישער גאַס. די יודען פון אַלעקסאַנדריע, וואָס האָבען איבער הונדערט יאָהר זיך געפונען אין אַ גריכישער אומגעבונג און זענען שוין אינגאַנצען העלעניזירט געווען, האָבען אויך געווירקט אין דער ריכטונג אויף די איבריגע צענטערן פון יהודה, דורך דער פערמיטלונג פון די יודען, מיט וועלכע זיי זענען געקומען אין פערבינדונג אַ דאַנק יוסף'ס געשעפטען, און דאָס יודישע פאָלק האָט זיך אַזויערנאָך ביסליכווייז אינגאַנצען בעפרייט פון יענע אונגעשליפענע אַזיאַטישע מנהגים, וועלכע האָבען אַ סך הונדערטער יאָהרען געהערשט אין דעם יודישען לעבען.

די דאָזיגע אויסערליכע פײַנקײַט און די אַלע איבריגע גוטע זײַטען פון דער גריכישער קולטור האָבען אָבער מיטגעבראַכט מיט זיך אין דער יודישער גאַס אויך די שלעכטע זײַטען איהרע, און אַנשטאָט דעם נאַטירליכען פראָצעס פון צופּאַסען זיך צו אַ פרעמדען פאָלק און איבערנעהמען זײַנע בעסערע זיטען און מנהגים, היטענדיג דערבײַ דעם אײגענעם פאָלקס=וועזען און די גוטע נאַציאָנאַלע אײגענטימליכקײַטען — איז דאָ די זאַך גאַנץ אַנדערש צוגעגאַנגען: די יודישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען צו פערגעטערן די גריכישע קולטור און נאָכצואַהמען, ווי אַפען, דאָס גאַנצע גריכישע לעבען מיט אַלע זײַנע ווילדע מנהגים און אויסגעלאַסענקײַטען, פערלאַכטענדיג אינגאַנצען די טראַדיציאָנעלע תמימות פון פאָלק און זײַן היסטאָרישע זיטען=רײַנהײַט. די גריכען האָבען ליעב געהאַט געזעלשאַפט, אַלגעמײַנע מאָלצײַטען און אויסגעלאַסענע פערווײַלונגען, און די יודישע אַריסטאָקראַטיע האָט עס כלומר'שט נאָכגעמאַכט אין אַנ'אונשולדיגער פאָרם: זי האָט אויך אָנגעהויבען אַזעלכע געמײַנשאַפטליכע מאָלצײַטען אײַנצואָרדנען, בײַ וועלכע די פערזאַמעלטע זענען געלעגען צו=דרײַ אויף אַ רוהע=בעט, און דערבײַ האָט זי אײַנגעפיהרט ווײַן, מוזיק און ליעדער. דערמיט אַלײן האָט זיך אָבער די רעפאָרם נישט געענדיגט — באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די דערמאָהנטע מיטלען זענען נאָך ווייניג אויף אַרויסצורופען אַ פאָלשטענדיגע הײַטערע שטימונג, און די אויסגעלאַסענקײַט האָט איהרע קרבנות אַלץ טיעפער און טיעפער אַראָבגעצויגען אינ'ם תהום פון אונזיטליכקײַט און פערברעכען. יוסף האָט אָפט פערבראַכט אין פילאָפּאַטאָר'ס הויף, וואו די ווילדע פרעהליכקײַט האָט איהר טריאומף געפײַערט און פון קײַן גרענעץ נישט געוואוסט. דאָ איז די אונצוכט אָפען אַרומגעגאַנגען און האָט פערפיהרט דאָס פאָלק און די אַרמעע; פילאָפּאַטאָר האָט זיך אײַנגערעדט, אַז זײַנע אורעלטערן זענען אַרויסגעקומען פון דעם ווײַנגאָט דיאָניזאָס (באַקחוס); ער האָט זיך דעריבער געפיהלט פערפליכטעט צו דיענען דעם דאָזיגען גאָט מיט וואָס=מעהר פער'שיכור'טע ערלויכטעטע און אויסגעלאַסענקײַטען, און ווער עס האָט געוואָלט געווינען דעם חסד פון קעניג אָדער פון זײַנע מקורבים, האָט געמוזט אַנ'אַנטײל נעהמען אין די דיאָניזישע אָרגיען און דערבײַ וואָס=מעהר ווילדקײַט אַרויסווײַזען. פון דער דאָזיגער קעניגליכער עהרע האָט אויך יוסף גענאָסען, און בײַ אײנעם פון די הויף=מאָלצײַטען, האָט זיך אין שמעון הצדיק'ס אײניקעל אַזוי צופלאַקערט די ליעבע צו אײנער פון די דאָרטיגע טענצעריג'ס, אַז ער האָט

זיין ברודער שלום דרינגענד געבעטען, ער זאָל זי איהם שטילערהייט בעזאָרגען אין דערהיים, האָטש ער איז שוין געוועזען דעמאָלט אַ פאָטער פון זיעבען קינדער. (דער ברודער האָט איהם, איבריגענס, אָבגענאַרט און אַנשטאָט דער טענצערין-געבראַכט זיין אייגענע טאָכטער, מיט וועלכער יוסף האָט שפּעטער חתונה געהאַט).

דערביי אַליין האָט זיך יוסף נאָך נישט אָבגעשטעלט. פאַר איהם איז וועניג געווען דאָס, וואָס ער אַליין האָט זיך אַזוי ענג צוזאַמענגעלעבט מיט די פערדאָרבענע זיטען פון דער גריכישער אַריסטאָקראַטיע — דעם כהן-גדול'ס אייניקעל האָט זיך געוואָלט דעם גאַנצען קולט פון וויין און ווייב איינפלאַנצען אויך אויף דעם יודישען באָדען, און צו דעם צוועק האָט ער אין ירושלים איינגעפיהרט איינעם פון די דיאָניזישע יום-טובים, וועלכע זיין בעשיצער, דער קעניג, האָט אַזוי ליעב געהאַט. אין דער איבערגאַנגס-צייט פון ווינטער צום פריהלינג, ווען דער וויינשטאָק האַלט אין רעכטען בליהען און דער וויין געהט צום צווייטען מאָל אויף אין די פעסער, פלעגען די גריכען פייערן איינעם פון זייערע גרעסטע דיאָניזיען-יום-טובים; צוויי טעג פלעגט דער דאָזיגער „וויין-יום-טוב" געדויערן, אוןביידע טעג זענען געווידמעט געוועזען דער אַרבייט פון שכור'ן און אונצוכט טרייבען. גוטע פריינד פלעגען זיך איינע די אַנדערע שענקען אין דער צייט אָנגעפילטע קריגלעך מיט וויין, און דער, וואָס האָט אַממעהרסטען געטרונקען, איז אַלס זיעגער געפייערט געוואָרען. אָט דעם שכורים-יום-טוב האָט יוסף-בן-טוביה אויך אין יהודה איינגעפיהרט — צוויי טעג אין יאָהר האָבען יודען דעם וויינגאָט געדיענט, און אום דעם דאָזיגען פרעמדען יום-טוב כלומר'שט אַ יודישען כאַראַקטער צו געבען, איז איינגעפיהרט געוואָרען, אַז די רייכערע זאָלען אין די טעג שענקען מתנות פאַר אָרעמע!

און וואו עס האַנדעלט זיך וועגען אַ באַקחוס-יום-טוב, דאָרט בלייבט עס שוין נישט ביים וויין אַליין: דער יודישער אַדעל האָט די געזעצען פון זיין פאָלק פערלאָזען און די צניעות פון זיינע עלטערן אויסגעלאַכט, און זינגערינס, טענצערינס און אויסגעלאַסענע פרויען האָבען די רייכע לופט פון יהודה מיט שענדליכקייטען און שמוציגע מעשים פערפעסטעט.

נאַטירליך, האָבען זיך אין פאָלק געפונען נישט וועניג אַזעלכע, וואָס דאָס האַרץ האָט זיי געבלוטעט, צוזעהענדיג די שרעקליכע הנהגה פון זיינע פיהרער, און ביי איינעם פון די דאָזיגע טריי-געבליבענע יודען האָט זיך פון האַרצען אַ וואָרנונג אַרויסגעריסען.

קום נישט קיין אויסגעלאסענער פרוי אנטקעגען,
אום דו זאלסט אין איהר אבגרונד נישט אריינפאלען.
פערברענג נישט ביי קיין טענצערין,
אום דו זאלסט אין איהרע (צויבער־) קינסטלעריען נישט געפאנגען ווערן.

די שטימע פון אזעלכע איינצעלנע יודען איז אבער פערזונקען געווארען אין דעם ברויזענדען שטראם פון די העלעניסטישע אידעען, וואס האבען זיך אריינגעריסען אין דער יודישער גאס און ארויסגערופען אנ׳אמת׳ע איבערקעהרעניש אין דער גאנצער יודישער וועלט־אנשויאונג. דער גריכישער אידעען־גאנג האט זיך אונטערגעגראבען אונטער די יסודות פון דער יודישער אמונה און א גרויסער טייל פון פאלק האט אנגעהויבען ערנסט צו צווייפלען אין דעם, צי איז ווירקליך אמת דאס אלץ, וואס די יודישע תורה לעהרנט; צי פערלאנגט טאקי די געטליכקייט פונ׳ם מענשען, ער זאל זיך אבזאגען פון אלע וועלטליכע פערגעניגענס און צי בעשעפטיגט זיך די גאטהייט איבערהויפט מיט אונזער וועלט און מיט דעם מענשען. דאס זענען אבקלאנגען געווען פון עפיקור׳ס לעהרע, וועלכע האט צו יענער צייט געהערשט אין דער גריכיש־מאקעדאנישער וועלט און, ווי ס׳איז זיך לייכט פארצושטעלען, האט דער שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ביידע היסטארישע קולטורען געמוזט ארויסרופען אנ׳אנגעשטרענגטע גייסטיגע טעטיגקייט ביי די יודישע שריפטשטעלער און דענקער, פאר וועלכע עס זענען איצט ענטדעקט געווארען נייע האריזאנטען, נייע שאפונגס־פארמען און נייע געביטען פון דעם מענשליכען גייסט און פערשטאנד.

עס עקזיסטירט דעריבער א השערה, אז אין יענער עפאכע זענען געשאפען געווארען די ביידע ווערק, וועלכע די טראדיציע האט צוגעשריבען דעם קלוגען שלמה: „שיר השירים“ און „קהלת“. דאס ערשטע פון די דאזיגע ביידע ווערק, וועלכע זענען אריינגענומען געווארען אין דעם לעצטען טייל פון דער ביבעל, שטעלט פאר מיט זיך א דראמאטישע פאעמא, וואס בעזינגט די ליעבע פון א וואונדער־שענער פאסטוך־מעדעל צו איהר פריינד, „וועלכער פיטערט (זיינע שאף) אין די רויזען־פעלדער“. דאס איז א הערליך־שענעם קונסטווערק, געשאפען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איבערגעטראגענעם העלעניזם, אין וועלכען עס שפיגעלט זיך אב דער ראזיגער גלאנץ פון דער דאמאלדיגער גליקליכער, ליכטיגער יודישער געגענווארט; אין וועלכען עס פיהלט זיך די

לעבענספרעהליכע זאָרגלאָזיגקייט פון הייטערע הימלען, גרינע פעלדער און בערוישענדע בלומען. עס איז דאָס ליעד איבער אַלע ליעדער און דאָס איינציגע ווערק אין דער גאַנצער אַלט=העברעאישער ליטעראַטור, וואָס איז אונגעוועהנליך רייך אין וויילקייט, אין טיעפע עמפפינדונגען און אין מאַלערישע נאַטור=שילדערונגען, און בעזינגט אויף דעם נאַטירליכסטען אופן, אָהן אַ שום רעליגיעזער שאַטירונג, דעם בערוישענדען צויבער פון דער ליעבע.

דער געפיהלפולער דיכטער האָט טיעף איינגעזויגען אין זיך דעם גלאַנץ און די שענע שאַפונגס=פאָרמען פון דער גריכישער קונסט=וועלט, אין זיינע פערזען הערען זיך די שענע קלאַנגען פון טעאָקריט און אַנאַקרעאָן, — דאָס אַלץ אָבער האָט זיך ביי איהם אָרגאַניש צונויפגעשמאָלצען מיט די האַרציגע טענער פון דער יודישער ליריק, און דער גאַנצער אינערליכער גייסט, מיט וועלכען עס איז דורכגעדרונגען זיין „שיר השירים“, טראָגט אויף זיך אַן'אָריגינעל=יודישען שטעמפעל. אינ'ם גע־ענזאַץ צו דער נישט=זויבערער און אויסגעלאַסענער ליעבע פון די גריכישע ווענוס=טעכטער און באַקחוס=פרויען, האָט ער אַן'אידעאַל=ביLD געשאַפען אין דער געשטאַלט פון עמינדב'ס שענער פאַסטוך=טאָכטער שולמית, די פלאַמענדע ליעבע פון וועלכער עס איז דורכגענומען מיט אַ בעצויבערנדער נאַאיוויטעט און מיט אַ ריהרענדער צניעות'דיגער איינפאַכקייט. שולמית פערקערפערט מיט זיך די פאָלקאָמענע שענהייט: איהר שטימע איז זיס, איהר געזאַנג — פער'שכור'נד, איהר טאַנצען — געטליך=רייצענד; זי אַנטלויפט אָבער פון שטאָדט, פיהלט זיך געפייניגט אינ'ם קעניגליכען שלאָס און בענקט נאָך די „וויינשטאָקבוימער פון עין=גדי“ און נאָך די איינזאַמע „ליליען=פעלדער“, וואו איהר פריינד פיטערט זיינע שאָף. אָט דעם „פריינד“ ליעבט זי מיט דעם גאַנצען גלוט פון איהר יונגען האַרצען, און ריין בלייבט די דאָזיגע גליהענדע ליעבע, — ריין פון יעדען נישט=אַנשטענדיגען וואָרט, פון יעדער נישט=זויבערער האַנדלונג, פון יעדען אונרייינעם געדאַנק.

איהר געליעבטער זינגט צו איהר:

שטעה אויף, געליעבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה=דיר!
דען דער הערבסט איז שוין אַריבער
און די רעגענס זענען שוין פערביי,
די בליטען האָבען זיך געוויזען אויף דר'ערד;

די צייט פון נאכטיגאל איז אנגעקומען,
און די שטימע פון דער טירקעל-טויב הערט זיך אין אונזער לאנד.
עס זענען צייטיג געווארען די שפראָצען פונ׳ם פייגענבוים,
און די בליטען פון די ווייַנשטאָק-בוימער האבען אָנגעהויבען שמעקען.
שטעה אויף, געליעבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה דיר!

— — — — — — — — — — — — — —

ביז עס וועט א בלאָז טהון דער טאָג
און די שאָטענס וועלן אנטלויפען,
וועל איך געהן צו דעם בארג פון די מירטען
און צו די הינלען פונ׳ם ווייהרויך
מיט מיר פון לבנון, כלה!
מיט מיר פון לבנון וועסטו געהן.
דו וועסט אראבקוקען פונ׳ם שפיץ-בארג אמנה
פון די שפיץ-בערג שניר און חרמון
פון די לייבען-הויהלען
פון די לעמפערט-בערגער.
און שולמית ענטפערט:
קום, מיין טייערער!
מיר וועלן ארויסגעהן אין פעלד,
מיר וועלן נעכטיגען אין די דערפער.
מיר וועלן זיך פעדערן צו די וויין-גערטנער,
מיר וועלן זעהען, צי עס האט געבליהט דער ווייַנשטאָק,
צי עס האבען זיך געעפענט די בליטען
צי עס האבען זיך פונאנדערגעלאָזען די מילגראמען —
דאָרט וועל איך געבען מיין ליעבע דיר!

און אזוי ווערט כסדר געשילדערט די שטימונג פון דער העלדין. אלס טאָכטער פון דער נאטור, אי׳ם געגענזאץ צו דער שטימונג פון די וועלטליכע „ירושלים׳ס טעכטער״, און איהר צניעות׳דיגע, אונשולדיגע ליעבע געגען דער ליידענשאפטליכער אונציכטיגקייט פון די עפענטליכע טענצערינס און זינגערינס, וואס האבען אנגעפילט דאָס ווילד-אויסגעלאסענע לעבען פון די שטאָדט-איינוואוינער.

ענדיגען ענדיגט זיך די פאעמא מיט דעם אפאטעאז: „שטארק, ווי דער טוידט איז די ליעבע... איהרע פייערדיגע פונקען זענען — א פלאם פון גאט. א סך וואסערן קענען נישט אויסלעשען די ליעבע און טייכען — וועלן זי נישט פערפלייצען"; און אויב דער דאזיגער ליעבעס-הימן איז, ווי מיר האבען שוין דערמאהנט, אריינגענומען געווארען שפעטער אין די „היילינע שריפטען", איז עס געשעהען בלויז דעריבער, וואס יודען האבען דאן — זענענדיג שוין דערוויטערט פון אזא זונענגלאנץ און פון אזעלכע ליכטיגע לעבענסבילדער — אנגעהויבען בעטראכטען דאס ווערק, ווי א מין אלעגאריע, אין וועלכער די כנסת ישראל (שולמית) טענה'ט זיך אוים מיט איהר געליעבטען (גאט) און גיעסט אוים פאר איהם איהרע צערטליכסטע, הייליגסטע געפיהלען.

א גאנץ אנדער כאראקטער, דאגעגען, טראגט אויף זיך דאס צווייטע ווערק פון יענער עפאכע, „קהלת". די יודישע אגדה האט כאראקטעריזירט די דאזיגע ביידע ווערק, וועלכע די טראדיציע האט צוזאמען מיט'ן ספר „משלי", צוגעשריבען שלמה המלך'ן, אין דעם פאלגענדען אפאריזם: „ווען דער מענש איז יונג, זינגט ער ליעדער (שיר השירים); ווען ער ווערט עלטער, זאגט ער משלים (משלי); און ווען ער ווערט גאר אלט, זאגט ער הבל הבלים (קהלת)". און ס'איז ווירקליך אזוי: „שיר השירים" איז דאס ליעד פון דער לעבענספרעהליכער יוגענד, פונ'ם בליהענדען פריהלינג, און דאגעגען איז „קהלת" די פערצווייפלונג פון דער עלטער, די בעטריבטע שטימונג פון א מענשען, וואס איז אי פיזיש, אי גייסטיג איבערזעטיגט, און געפינט נישט מעהר אין לעבען נישט קיין מאטעריעלען גליק און נישט קיין מאראלישע בערוהיגונג *). דאס גאנצע ווערק איז דורכגעדרונגען מיט א פינסטערן, פערצארנטען פעסימיזם, וואס טרעט מיט די פיס אלע בלומען פון לעבען און זעהט אין דעם גאנצען סיסטעם פון דער וועלט, — א נארעשע שפיעל. אויך דא, ווי אין „איוב", רעדט זיך וועגען גאטספארכטיגקייט און פרומקייט; קהלת לאזט אבער די דאזיגע טענער פערזינקען אין דער מעלאנכאלישער שטימונג, וואס עס רופט ארויס די אלגעמיינע נישטיגקייט, די אלגעמיינע פוסטקייט פון לעבען. די סקעפטישע געדאנקען פערגיפטען יעדען גאטספארכטיגען געפיהל אלץ איינם, ווי יעדען פערגניגען, ווי יעדען

*) דובנאוו.

לעֶבּענס=גענוס, און אַ בִּיטעֶרעֶר פעֶרצווייפלונגס=אויסרוף רייסט זִיךְ פון
האַרצעֶן אַרויס: „גאָרנִישט מִיט גאָרנִישט, אַלץ אִיז גאָרנִישט!”
נאַרעֶש און מאָנאָטאָן אִיז דעֶר גאַנג פון דִי מעשים אִין דעֶר נאַ=
טור, וואָרום „אַ דור געֶהט אַוועֶק און אַ דור קומט און דִי עֶרד בּלייבּט
אייבִּיג שטעֶהן; וואָס עֶס אִיז געֶוועֶן, דאָס וועֶט זיין, און וואָס ס'אִי=
איינמאָל געֶשעֶהעֶן, וועֶט געֶשעֶהעֶן נאָכאַמאָל — און ס'אִיז קיין נייעֶס
נִישט פאַרהאַן אונטעֶר דעֶר זון”. לעֶבּעֶן און שטאַרבּעֶן, זוכעֶן און פעֶר=
לאַנגעֶן, פאָרשעֶן און דעֶרגעֶהן — „דאָס אִיז אויךְ אַ פעֶרבּלעֶנדעֶנִיש פון
גייסט, וואָרום וואָס מעֶהר חכמה, אַלץ מעֶהר פעֶרדרוס, און וואָס
מעֶהר ווִיסעֶן — אַלץ מעֶהר וועֶהטאָג”. געֶנִיעֶסעֶן פון דִי עֶרדִישעֶ פעֶר=
גנִיגעֶנס קעֶן אויךְ נִישט גערעֶכעֶנט ווערן פאַר קיין בּעֶפרִיעֶדִיגונג: „דאָס
אִיז אויךְ גאָרנִישט”. עֶס קומט אַלזאָ ממילא אויס, אַז דעֶר נאַר און
דעֶר חכם, דעֶר רשע און דעֶר צדיק — אַלעֶמעֶנס גורל אִיז גלייךְ, און
דאָס בּעֶסטעֶ פאַר'ן מעֶנשעֶן אִיז, „עֶר זאָל עֶסעֶן און טרִינקעֶן און זִיךְ
לאָזעֶן וואויל געֶהן אִין זיין מאַטעֶרנִיש”, ווייל דאָס אִיז אויךְ פון גאָט
געֶגעֶבּעֶן.
אִים געֶגעֶנזאַץ צו דעֶם גייסט פון נסים און אִיבּעֶרנאַטירלִיכעֶ וואונ=
דעֶר, וועֶלכעֶר העֶרשט אִין דִי פרִיהעֶרדִיגעֶ פראָזאאִישעֶ און פאָעֶטִישעֶ
ווערק פון דעֶר בִּיבּעֶל, בּעֶמִיהט זִיךְ קהלת פעֶסטצושטעֶלעֶן דִי צוועֶק=
מעֶסִיגקייט פון דעֶר נאַטור און דעֶם אייבִּיגעֶן זִיכעֶרן גאַנג פון דִי געֶשעֶ=
העֶנִישעֶן אִינ'ם וועֶלטאַל; גראָד דעֶר געֶדאַנק פעֶראורזאַכט אִיהם אָבּעֶר
אויךְ טִיעֶפעֶ ליידעֶן, ווייל עֶר קעֶן נִישט צוזעֶהן דעֶם סִיסטעֶמאַטִישעֶן
נצחון פון דאָס שלעֶכטעֶ אִיבּעֶר דאָס גוטעֶ, פון דעֶר אַכזריות אִיבּעֶר
דעֶר געֶרעֶכטִיגקייט: „און אִיךְ האָבּ צוגעֶזעֶהעֶן דִי אַלעֶ רויבּעֶרייעֶן, וואָס
טועֶן זִיךְ אָבּ אונטעֶר דעֶר זון, און אָט אִיז דִי טרעֶר פון דִי בּעֶרויבּ=
טעֶ, וואָס האָבּעֶן קיין טרייסטעֶר נִישט” — — —; „און אִיךְ לויבּ דִי
טוידטעֶ, וועֶלכעֶ זעֶנעֶן שוין געֶשטאָרבּעֶן, בּעֶסעֶר פון דִי לעֶבּעֶדִיגעֶ,
וואָס לעֶבּעֶן נאָךְ; און בּעֶסעֶר פון דִי בּיידעֶ — דעֶם, וואָס אִיז נאָךְ
גאָרנִישט געֶוועֶן, וואָס האָט נִישט געֶזעֶהעֶן דִי שלעֶכטעֶ מעשים, וואָס
טועֶן זִיךְ אָבּ אונטעֶר דעֶר זון”.
און פון דעֶם דאָזִיגעֶן פִינסטעֶרן, סקעֶפטִישעֶן פעֶסִימִיזם, קעֶהרט
עֶר זִיךְ אָפּט צורִיק אום צו דִי טרייסטעֶנדעֶ טעֶנעֶר פונ'ם עֶפִּיקורעֶאִיזם:
„פרעֶה דִיךְ, בּחור, אִין דיין קִינדהייט און לאָז דִיר דיין האַרץ וואויל
געֶהן אִין דִי טעֶג פון דיין בּחור'שאַפט און געֶה אִין דִי וועֶגעֶן פון דיין

הארץ און (פאלג) די זעהונגען פון דיינע אויגען, און טו אב דעם כעס פון דיין הארצען און דערוויטער דאס שלעכטע פון דיין לייב, דען די קינדהייט מיט דער יוגענד זענען — גארנישט".

דאס איז אבער נישט די אייגענטליכע פילאזאפישע לעזונג פון דעם אונענדליכען לעבענס-פלאנטער. קהלת ראט דעם מענשען צו לעבען, צו געניסען פון לעבען, צו עקספלאאטירען דאס אלץ, וואס דאס לעבען איז אימשטאנד צו געבען, — נישט ווייל דאס איז דער זין פון לעבען, נישט ווייל ער זעהט אין דעם די אינערליכע אידעע פון דער וועלט-הנהגה, נאר ווייל דאס איז א מיטעל אויף צו פערטויבען דעם שרעקליכען „יתוש", וואס הערט נישט אויף צו לעכערן דעם מענשליכען מוח מיט זיינע אייביגע שאלות און ספקות.

ענדיגען ענדיגט זיך דאס ווערק מיט דעם צוגעגעבענעם גאטס-פארכטיגען פסוק: „דאס לעצטע ווארט: אלץ איז געהערט געווארען; האב מורא פאר גאט און היט אב זיינע מצוות, דען דאס איז דער גאנצער מענש" (דער גאנצער זין פון לעבען), און א דאנק דעם, ווי אויך א דאנק דער טראדיציע, וואס האט צוגעשריבען דאס ווערק דעם קעניגליכען מחבר פון „שיר השירים" און „משלי", — איז „קהלת" אריינגענומען געווארען אין דער רייהע פון די ביבעל-ווערק.

דאס איז געוועזען די פרוכט פון דער יודישער געדאנקען-טעטיגקייט אין יענער עפאכע פון וואוילשטאנד און פאלקס-גליק; באלד אבער האבען זיך אנגעהויבען וואלקענס צו ווייזען אויף דעם הימעל פון יהודה און פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג. אין דער פאמיליע פון דעם קעניגליכען ארענדאטאר יוסף בן טוביה האבען זיך אנגעהויבען גרויסע מחלוקת, און דאס האט זיך שלעכט אבגערופען אויך אויף דער פאליטישער לאגע פון לאנד; אנגעהויבען האט זיך די מחלוקת צווישען יוסף'ס זיבען זיהן פון זיין ערשטער פרוי און דעם יונגסטען זוהן, הורקנוס, די פרוכט פון יוסף'ס נישט גאנץ-כשר'ן פערקעהר מיט זיין ברודער'ס טאכטער סאלימיע. א דאנק זיינע בעסערע פעהיגקייטען און זיין געשיקטקייט, איז הורקנוס געווארען דער ליעבלינג פונ'ם אלטען ארענדאטאר, און ווען ביים קעניג פילאפאטאר איז אונערווארטעט א זוהן געבוירען געווארען (210) און אלע פערטרעטער פון צעלאסיריען האבען זיך געקליבען קיין אלעקסאנדריע צו בעגריסען די בעגליקטע קעניגליכע עלטער, און זיי מתנות צו ברענגען, האט יוסף, נישט קענענדיג אליין פאהרען, אויסגעקליבען זיין יונגסטען זוהן, אלס דעם פאסענדסטען קאנדידאט

אויף צו פערטרעטען זיין פלאץ ביי דער דאזיגער פייערליכער מיסיע. די עלטערע ברידער האט עס, נאטירליך, שטארק געקרענקט און זיי האבען געגעבען א ווונק אין אלעקסאנדריע, מ'זאל איהם אברוימען פון וועג; דאס האט זיך זיי אבער נישט איינגעגעבען: דער געשיקטער הורקנוס האט זיך גלייך ערווארבען די סימפאטיע פון גאנצען הויף און מיט זיינע פערשווענדערישע מתנות — הונדערט שענע שקלאפען פאר'ן קעניג און אזוי פיעל שענע שקלאפינם פאר דער קעניגין, וועלכע האבען אלע געהאלטען אין די הענד צו איין טאלאנט אויף איבערצוגעבען עם זייערע נייע געביטער — האט ער אין שאטען געשטעלט אלע איבריגע פערטרעטער פון לאנד. און דערמיט אליין האט זיך נאך זיין ערפאלג נישט געענדיגט; ער האט מיט זיין אינטעליגענץ און שארפזיניגען וויץ פילאפאטאר'ן אליין בעצויבערט, און איז זיין נעהנטסטער ליעבלינג געווארען. שטאלץ און טריאומפירענדיג האט זיך דאן הורקנוס צוריקגעקעהרט קיין ירושלים; און וויעדער האבען זיינע ברידער געלויערט אויף איהם אין מיטען וועג מיט זייערע מענשען, אום איהם צו דער'הרג'נען. דאס גליק האט איהם אבער אויך דאס מאל נישט פערלאזען, און ארויסטרעטענדיג צוזאמען מיט זיינע בעגלייטער געגען די אנפאלער, האט ער צוויי פון זיינע ברודער געטויט.

הורקנוס איז בשלום אהיים געקומען. דא האט אבער דער צארענדיגער פאטער אנגעהויבען צו איהם טענות צו האבען פאר אלע זיינע לעצטע מעשים און בעזונדער פאר די אונגעהויערע סומען געלד, וואס ער האט פערשווענדעט; דאס האט געבראכט דערצו, אז הורקנוס האט נישט געקענט לענגער בלייבען אין ירושלים און איז אוועק צוריק קיין אלעקסאנדריע.

אין א קורצע צייט ארום איז יוסף געשטארבען (208), און דאן האט זיך די מחלוקת צווישען די קינדער נאך שטארקער צופלאקערט. די שטייער=ארענדע צוזאמען מיט די אלע דערמיט פערבונדענע הכנסות און כבודים איז, וואהרשיינליך, איבערגעגאנגען צו פילאפאטאר'ס ליעבלינג, ד. ה. צו דעם יונגסטען פון יוסף'ס זיהן. דער האס פון זיינע ברידער צו איהם איז געוואקסען, און ווען ער איז קיין ירושלים געקומען, אום איבערצונעהמען די שטייער=פערוואלטונג, זענען זיי אפען ארויסגעטרעטען געגען איהם און אנהענגער געזאמעלט, אום מיט געוועהר אין די הענד איהם פון שטאדט צו פערטרייבען. נאטירליך האט הורקנוס אויך נישט געשוויעגען, און ארגאניזירט א גאנצע פארטיי פון זיינע אנ=

העַנגער, וועלכע זענען גרייט געווען אַרויסצוטרעטען אין אַן אָפענער בלוטיגער בירגער-מלחמה. און געקומען איז דער קאַמפף ביז אַזוי ווייט, **אַז די** עלטערע ברידער, אָדער ווי מ'האָט זיי גערופען די טוביה'אידען, האָבען זיך, אין צוזאַמענהאַנג מיט די פּאָליטישע געשעהענישען פון יענער צייט, גלייך ערקלערט פאַר אָפענע אָנהענגער פון דער סעלייקי'דישער דינאַסטיע, און צו זייער צד איז צוגעשטאַנען אויך דער כהן גדול שמעון II, דער זוהן פון יענעם חוניו II, וועלכער האָט געפיהרט אַן אַגיטאַציע געגען די תלמי'אידען נאָך פאַר פּטאָלאָמעאוס עווערגעט III. הורקנוס איז דאַן אַנטלאָפען קיין אַלעקסאַנדריע, אום זיך צו בעקלאָגען געגען די ברידער; דאָרט האָט זיך אָבער דערווייל די לאַגע אינגאַנצען געענדערט און קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט. זיין בעשיצער, דער קעניג פילאָפּאַטאָר, איז געשטאָרבען, איבערלאָזענדיג נאָך זיך אַלס טראָנפאָלגער דעם מינדעריעהריגען פּטאָלאָמעאוס V עפּיפאַנוס; דאָס האָט אַרויסגערופען אין די עגיפּטישע רעגירונגס-קרייזען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש, און מיט דער שוואַכקייט פון דעם תלמי'אידישען הויף האָבען זיך דערווייל געוואָלט בענוצען די ביידע שכני'שע שטאַרקע מלכים, אַנטיוכס דער גרויסער פון סיריען און פיליפּ פון מאַקעדאָניען, אום צו פערכאַפּען גאַנץ עגיפּטען מיט אַלע פּראָווינצען.

ווי געזאָגט, האָט זיך אין ירושלים שוין געהאַט אויסגעבילדעט אַ שטאַרקע פּאַרטיי מיט'ן כהן גדול אָן דער שפּיץ, וואָס האָט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון דעם סעלייקיד אַנטיוכס; דאָס האָט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקייט מיט גאַנץ לייכטע קרעפטען איינצונעהמען יהודה. די טוביה'אידען האָבען פאַר'ן קעניג פון סיריען די טויערן פון ירושלים געעפענט און איהם בעגריסט; די אָנהענגער פון דעם עגיפּטישען הויף, האָבען זיך אויך געמוזט אונטערגעבען דער שטאַרקערער מאַכט. אַזוי איז יהודה נאָך הונדערט יאָהר עקזיסטירען אַלס אַ טייל פון צעלאָסיריען אונטער דער אויבערהערשאַפט פון די פּטאָלאָמעער, איבערגעגאַנגען אין דעם רשות פון די סעלייקידען (202).

די אַלעקסאַנדרישע רעגירונג האָט זיך אָבער אַזוי לייכט נישט אונטערגעגעבען, און אָנשטרענגענדיג די לעצטע כחות, האָט זי אַרויסגעשיקט דעם אַטאָלישען קריגספיהרער סקאָפּאַס מיט אַן אַרמעע פון געדונגענע סאָלדאַטען, אום דעם קאַמפף געגען די סירישע אונטערצונעהמען און זיי אַרויסצושטופּען פון די פערכאַפּטע פּראָווינצען אַרום ירדן. אומזיסט האָבען זיך דאַן די טוביה'אידען מיט זייערע אָנהענגער אָנגע-

שטרענגט, אויסצוהאלטען דעם אנגריף פון דער דאזיגער ארמעע און נישט ארונטערצופאלען ווידער אונטער דער געוואלט פון די פטאלאמע־ער — סקאפאס מיט זיין ווילדער מחנה האט ירושלים מיט'ן שטורם איינגענומען און אין שטאדט א חורבן אנגעמאכט. מיט א וואוטיגען צארן האט ער זיך אויפ'ן בית־המקדש ארויפגעווארפען און אלע מיטגלידער פון דער סעלייקידישער פארטיי זענען דורך איהם גע'הרג'ט אדער אכזריות'דיג געפייניגט געווארען. א סך איינוואוינער פון ירושלים זענען דאן אנטלאפען פון שטאדט און, אום די איבערגעבליבענע פון דער בעפעלקערונג אין דער מורא צו האלטען, האט ער זיך א וויכטיגען פונקט געלאזען און בעזעצט מיט סאלדאטען די פעסטונג באריס אדער עקרא, אין צפון־מערב זייט פון בית־המקדש.

נאך דעם אלעמען אבער איז סקאפאס'ן דאך נישט געלונגען, פאקטיש אבצונעהמען צוריק פאר דער עגיפטישער קרוין די צעלאסירישע פראווינצען. אין דעם שענעם טאל צו־פוסענס פון בארג חרמון, ביי די שטראמען פון ירדן, האט זיך א בלוטיגע שלאכט צופלאקערט, אין וועלכער סקאפאס מיט זיין מחנה איז אינגאנצען צושלאגען געווארען. ווידער איז אנטיוכס געווארען דער הערשער פון דעם גאנצען ראיאן, אין וועלכען ס'איז אריינגעגאנגען אויך יהודה, און ווידער האט זיך אין ירושלים די ביטערע מחלוקת אנגעהויבען. יהודה איז געגליכען געווען אין יענער צייט צו א שיף אין מיטען א שטורמדיגען ים, וואס ווערט געשליידערט פון איין זייט אין דער אנדערער. ביידע קריגס־פיהרענדע פארטייען האבען דעם לאנד שווערע וואונדען געלאזען און פיעל פון די איינוואוינער זענען אין געפאנגענשאפט אוועקגעפיהרט געווארען.

געזיעגט האט אבער דאך די סעלייקידישע פארטיי, און ווען אנטיוכס איז צוגעקומען מיט זיין ארמעע — נאכדעם, ווי ער האט שוין געהאט איינגענומען די פראווינצען אבילא און שומרון פון ביידע זייטען ירדן — צו די טויערן פון דער הייליגער שטאדט, זענען די אנגעזע־העגסטע מיטגלידער פון דער קהלה צוזאמען מיט די כהנים איהם ארויסגעגאנגען אנטקעגען, האבען איהם מיט פאראד אריינגעפיהרט אין שטאדט און לעבענסמיטעל געגעבען פאר דער ארמעע און די עלעפאנטען. די עקרא־פעסטונג איז אבער נאך בעזעצט געווען מיט אטאלישע סאלדאטען, און אין דעם קאמפף, וואס אנטיוכס האט אונטערגענומען, אום צו פערניכ־טען דעם דאזיגען שפור פונ'ם עגיפטישען גארניזאן, האבען איהם די איינ־וואוינער פון ירושלים פיעל געהאלפען.

אַנטיוכס, וואַהרשיינליך, האָט זעהר אָבגעשאַצט די דאָזיגע הילף און דעם יודישען מיטגעפיהל, און דערום האָט ער אָנגעזאָגט זיין שר תלמי, אַז ער זאָל זיך בעגעהן מיט חסד. ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, צו רעמאָנטירען דעם בית־המקדש און אָבצובויען די חורבות פון שטאָדט. אַנטיוכס האָט דעם יודישען פאָלק געשאָנקען פיעל זכיות און איהם ערלויבט צו האָבען אַנ׳אינערליכע, אייגענע פערוואַלטונג לויט די אייגענע געזעצען. אויסער דעם האָט ער פערוועהרט אַלעמען, וועלכע געהערען נישט אָן צו דעם יודישען פאָלק, מיט געוואַלד אַריינצורייסען זיך אין בית־המקדש און אַריינצוברענגען אין ירושלים נבלות און פגרים, כדי נישט מטמא צו זיין די הייליגע שטאָדט.

אַנטיוכס איז אויף אַזאַ אופן געבליבען דער הערשער פון סוריא צוזאַמען מיט יהודה. ער האָט זיך אָבער מיט דעם אַליין נישט בענוגענט. איהם האָט געצויגען צו מצרים און איהרע אומגעגענדען, וועלכע וועלען, ווי עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, זיין גרינג צו בעקעמפפען, דערפאַר וואָס זיי האָבען זיך געפונען אונטער דער מאַכט פון אַ נישט־ווירדיגען הערשער. און ווען די רוימער, זוכענדיג נייע מלחמות, נאָך דעם ווי זיי האָבען איינגענומען קרתגא און מנצח געווען דעם בעריהמטען האַניבאַל׳ען, האָבען איהם צוגעזאָגט זייער הילף, האָט ער, אַנטיוכס, שוין דאַן פערקלעהרט אַ פּלאַן, ווי אַזוי צו בעזיעגען די רוימער גופא און צו פערהאַפּען גאַנץ קליין־אַזיען צוזאַמען מיט דעם אַלטען גריכענלאַנד. אין די קליינע מדינה׳לעך פון קליין־אַזיען, וועלכע זענען שוין געווען איהם אונטערגעוואָרפען, האָט ער בעזעצט פיעל פאַמיליעס פון יודען, האָבענדיג צו זיי אַ בעזונדער צוטרוי און גלויבענדיג, אַז צווישען די פיינדליכע בעזיעגטע עלעמענטען, וועלכע זענען איבערהויפּט בעשטאַנען פון גריכען, וועלען די איהם איבערגעגעבענע יודען דיענען אַלס אַ זיכערע שטיצע. אַנטיוכס האָט די דאָזיגע קאָלאָניסטען־עמיגראַנטען געשאָנקען אויך אַלע בירגערליכע רעכט און נאָך צוגעגעבען פיעל גרויסע הנחות. די דאָזיגע פאַמיליעס האָבען געלעגט דעם ערשטען פונדאַמענט פאַר די יודישע קהלות אין די קליין־אַזיאַטישע שטעדט — אין עפעס, פאַרדעס און פערגאַם. אין זייער נייעם פאָטערלאַנד האָבען זיי איינגעהיט זייער צוגעבונדענקייט צו יהודה, צו ירושלים, צום בית־המקדש אין אַ משך פון הונדערטער יאָהרען

די וואַקסענדע מאַכט פון זיין הערשאַפט האָט אָבער אַנטיוכס אַליין מיט זיינע אייגענע הענד פערניכטעט, האָבענדיג אַ צו הויכע פאָר־

שטעלונג וועגען זיין אונבעגרענעצטער גרויסקייט. ער האט זיך נישט געוואלט רעכענען מיט דעם וואוקס פון דער רוימישער מלוכה. אנטיוכס האט זיין פאליטיק געפיהרט מיט א זינלאזער דרייסטקייט; די רוימער, וועלכע ער האט געגלויבט ארויסצוטרייבען פון גריכענלאנד מיט דער הילף פון בלויזע אנשרעקונגען, האבען איהם (190) אזוי צוקלאפט (ביי מאגנאזיע), אז ער האט געמוזט זיי אבגעבען אלע זיינע שטעדט אין גריכענלאנד און קליין־אזיען, זיין גאנצען פלאט און דערצו נאך זיך מתחיב זיין אין א משך פון צוועלף יאהר צו צאהלען קאנטריבוציע, פונפצעהן טויזענד טאלאנטען יעהרליך. צו פערזיכערען דעם אבמאך און די קאנטריבוציע, האט ער געמוזט שיקען קיין רוים אלס משכון זיין צווייטען זוהן אנטיוכס עפיפנוס, אויף וועלכען ס'איז שפעטער אויסגעפאלען דער גורל אריינצושרייבען א בלוטיגען בלאט אין דער געשיכטע פונ'ם יודישען פאלק. זעהר שלעכט האט זיך אבגעשפיגעלט אויף דער סליקוס־מלוכה דער בלוטיגער טעות פון אנטיוכס בנוגע צו זיינע אייגענע קרעפטען; אום אומשטאנד צו זיין איינצוצאהלען יעהרליך אין רוים אזא גרויסע סומע פאר די מלחמה־הוצאות, האט ער, דער מלך פון סוריא, געמוזט ראבירען די הייליגטומען פון די אונטערטעניגסטע פעלקער; דאס האט, געוועהנליך, ארויסגערופען געגען איהם א ביטערע שנאה און זאגאר די רוהיג־געשטימטע פעלקער האט עס גערופען צום ווידערשטאנד. אנטיוכס, וועלכער האט זיך גערופען דער גרויסער, איז ווירקליך דער'הרג'עט געווארען ביי אזא אנפאל. זיין זוהן האט אבער נישט אויפגעהערט צו בערויבען די אונטערדריקטע פעלקער, און געבראכט ענדליך דערצו, עס זאל אבגעשוואכט ווערען די מלוכה פון די סיליוקידען און אין דער יודישער מלוכה זאל אנ'אויפשטאנד אויסברעכען.

דערווייל האט זיך נאך אבער אין יהודה אלץ געפיהרט אויפ'ן אלטען שטייגער. דער העלעניסטישער גייסט, וועלכען דער מוכס יוסף האט אריינגעבלאזען אין ירושלים, האט זיך אלץ טיעפער איינגעווארצעלט אין לאנד. די יודישע גריכען, די העלעניסטען, האבען געבילדעט שטארקע פארטיי אין פאלק, וואס איז הויפטזעכליך בעשטאנען, נאטירליך, פון די רייכע אריסטאקראטישע פאמיליעס, וועלכע זענען פערבלענדעט געווארען פון דעם גלאנץ פון דער גריכישער קולטור. צו דער דאזיגער פארטיי האט אויך אנגעהערט דער כהן גדול ישוע, וועלכער האט אין זיין נויגונג צום העלעניזם זאגאר זיין נאמען איבערגעענדערט אויף יזון, כדי עס זאל קלינגען מעהר גריכיש. די מעשים פון כהן גדול

האָבען שוין ממילא נאָכגעטהון פיעל אַנדערע פון די בני אהרן, און דאָס האָט בעזונדער שטאַרק געווירקט אויף די ברייטערע פאָלקס-מאַסען. אָן דער שפּיץ פון דער העלעניסטישער פּאַרטיי זענען געשטאַנען יוסף דעם מוכס'ניקס זיהן און אייניקלעך, וועלכע האָבען געבילדעט אינאיינעם אַ פערדאָרבענע באַנדע פון געלדגייציגע לייט. דער הויפּט ציעל פון די אַנפיהרער פון דער דאָזיגער פּאַרטיי איז געווען, צו געפעלען אַנטיוכס'ן, וועלכער איז געווען אַליין אַ גריך און האָט זעהר געשעצט דעם גריכישען פאָלק און די גריכישע קולטור, חאָטש ער האָט זיך נישט געמישט אין די אינערליכע רעליגיעזע אַנגעלעגענהייטען פון יהודה.

אינ'ם היסטאָרישען לעבען פון יעדען פאָלק, וועלכעס איז נאָך געזונג לעבענספעהיג, פּאַסירט עס אָפט, אַז איין עקסטרעם, איין צו-שטאַרקע נייגונג צו איין זייט, רופט אַרויס אַ צווייטען עקסטרעם, אַ צו-שטאַרקע נייגונג אין דער צווייטער זייט. די, וואָס האָבען מיט טיעפען בעדויער און צאָר'ן זיך צוגעקוקט צו די שטרעבונגען פון די העלעניס-טען, האָבען זיך פעראייניגט אין איין געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך געשטעלט אַלס ציעל, פעסט צו האַלטען ביי דער אייגענער אמונה און ביי די אייגענע פאָלקס-מנהגים און היטען די תורה, ווי דעם שוואַרצ-אַפּעל פון אויג. זיי האָבען זייער געזעלשאַפט אַ נאָמען געגעבען „כת חסידים". די דאָזיגע חסידים, אין געגענזאַץ צו די מופקרים'דיגע הע-לעניסטען, האָבען געדרעכענט יעדע קלענסטע אָבנייגונג פון דעם יודישען געזעץ פאַר אַ פערברעך געגען גאָט און געגען פאָלק. קיין שאַרפערע הפכים פון די צוויי פּאַרטייען קאָן מען זיך גאָרנישט פאָרשטעלען; זיי האָבען געקוקט איינע אויף די צווייטע, אַזוי ווי ווען זייערע מיטגליעדער וואָלטען גאָרנישט געווען קיין קינדער פון איין פאָלק און קיין ברידער פון איין פאַמיליע. דאָס, וואָס ביי די העלעניסטען איז פעררעכענט געווען פאַר אַ אידעאַל, פאַר אַ ציעל, האָבען די חסידים גערעכענט פאַר אַ פערברעך, פאַר אַ פערדאָרבענעם זינד, פאַר אַ פעררעט. זייערע געגנער האָבען זיי אָנגערופען „רשעים" און „בוגדים". די העלעניסטען, האָבען גע-קוקט ווידער, אויף אַלץ, וואָס איז געווען טייער און הייליג ביי די חסידים, ווי אויף ווילדקייטען און נאַרעשקייטען, און האָבען אין דעם געזעהען אַ הינדערניש פאַר'ן גליק פון דער יודישער געמיינדע. צו די חסידים, וועלכע האָבען זיך ווירקליך אויסגעצייכענט מיט זייער שטרענגער עהרליכקייט און מיט זייער אונצוויייפעלהאַפטער פרומקייט האָבען געהערט די בעריהמטע חכמים יוסי בן יועזר איש צרידה און יוסי בן

יוחנן איש ירושלים. דאָס זענען שעפּפער פון צווײ ריכטונגען אין יודישען רעליגיעזען לעבען. דער ערשטער האָט איבערהויפּט צוגעגעבען אַ גרויסע בעדײַטונג דעם ענין פון לערנען די תורה (למוד), דער צווײטער ווידער האָט בעזונדער שטאַרק געהאַלטען פון מקיים זײַן די תורה (מעשה). יוסי בן יועזר פלעגט זאָגען: זאָל דײַן שטוב זײַן אַ פערזאַמלונגס=הויז פאַר תלמידי חכמים, וואַלגער דיך אין דעם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע רייד; זײַן חבר יוסי בן=יוחנן פלעגט אָבער לערנען: זאָל דײַן שטוב זײַן ברייט פאַנאַנדערגעעפענט, זאָלען די אָרימע זײַן דײַנע הויז=לײַט און מײַד אויס דאָס איבעריגע שמועסען מיט דער פרוי. די מעהרהײַט פון פאָלק, ווי דאָס פאַסירט שטענדיג, איז נישט צוגעשטאַנען נישט צו דער, נישט צו יענער פון די עקסטרעמע פאַרטײען — דעם המון איז פון איין זײַט געפעלען געוואָרען דאָס אויסערליך גלאַנציגע און פרעהליכע לעבען פון די גריכען און ער האָט נישט געקענט מיט=שטימען מיט דער גרויזאַמער שטרענגקײַט פון די חסידים; ער האָט אָבער אויך נישט געשעצט די גרויסע התפעלות פון די העלעניסטען פאַר דער גריכישער קולטור. די מאַסע האָט נישט געקאָנט זיך שיידען מיט איהר פערגאַנגענהײַט און נאָך מעהר האָט זי נישט געקאָנט דערלאָזען אינגאַנצען עס צו פערניכטען דורך די נײַע איינפיהרונגען און גריכישע נאָכאַהמונגען. אין דעם ליידענשאַפטליכען קאַמפף צווישען די חסידים און די העלעניסטען, האָבען ענדליך, געמוזט זיך אַרײַנמישען די פאָלקס=מאַסען.

די פרומע נאַציאָנאַליסטען האָבען נאָך פעסט געהאַלטען אין זייערע הענד די הנהגה אין ירושלים. אָן דער שפּיץ פון די דאָזיגע איז געשטאַנען דער כהן גדול חוניו III, שמעון דעם צווייטענס אַ זוהן, וועלכער איז אין דער זעלבע צײַט געווען אויך זייער פּאָליטישער אָנפיהרער. דאָס איז געווען אַ'אויסגעצייכענטער מענש און חאָטש ער איז פון דער נאַטור געווען ווייך און נאָכגיעביג, איז ער דאָך געווען העכסט אייפעריג אין דער בעציהונג צו דער תורה; אַ פײַנד פון די רשעים און אַ שיצער פון די חסידים, האָט ער מיט דער גרעסטער שטרענגקײַט איינגעצוימט די שטרעבונגען פון די העלעניסטען און דערום האָבען זיי איהם שרעקליך פײַנד געהאַט. זײַנע הויפּט=געגנער זענען געווען דרײַ ברידער פון אַ בעריהמטע פאַמיליע פון שבט בנימין, וועלכע האָבען זיך כמעט אַלע גלייך אויסגעצייכענט מיט זייער נאַרע=

שער דרייכטקייט. דאָס זענען געווען: שמעון, חוניו (דער זעלבער האָט זיך אויך גערופען מיט'ן גריכישען נאָמען מענעלאַס) און ליזימך. צו זיי דאַרף מען צורעכענען אויך די טוביה'אידען. די לעצטע האָבען זיך פיינדליך בעצויגען צום כהן גדול נישט בלויז דערפאַר, וואָס ער איז געווען געגען זייערע נייע גריכישע איינפיהרונגען, נאָר אויך צוליעב דעם, וואָס ער איז געשטאַנען אין פערבינדונגען מיט הורקנוס'ען, וועלכען זיי האָבען געהאַסט נאָך פון די אַלטע צייטען. אָט דער הורקנוס, האָט זיך, ווי ס'ווייזט אויס, ענדליך ערוואָרבען די סימפּאַטיע פון דעם יונגען אַלכסנדרישען מלך, תלמי דעם פינפטען, און ער האָט אַ דאַנק דעם בעקומען די חכירה (אַרענדע) פון די אָבצאָהלונגען אין די געגענדען פון יענער זייט ירדן. דאָרטען אין די געגענדען פון חשבון און מי-דיבו, האָט ער אויסגעאיבט זיינע פליכטען מיט דער זעלביגער אונבאַרמהערציגקייט, מיט וועלכער ס'איז זיך בעגאַנגען אויך זיין פאָטער, יוסף, אין צעלאָסוריאַ. ער האָט צונויפגעזאַמעלט גרויסע רייכטימער און נישט וויט פון חשבון האָט ער זיך אַ פּאַלאַץ אויפגעשטעלט אויף אַ באַרג, וועלכען ער האָט אַרומגעצוימט מיט אַ גרויסער פעסטונג, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען צור.

מורא האָבענדיג צו האַלטען ביי זיך איבעריגע אוצרות, פלעגט הורקנוס פון צייט צו צייט זיינע געלד און זילבער אַריבערשיקען קיין ירושלים, כדי צו בעהאַלטען עס אין בית-המקדש, וועלכען די געצענדיענער זאָגאַר האָבען געהאַלטען פאַר אונבעריהרליך. הורקנוס איז געשטאַנען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט'ן כהן גדול און האָט איהם דערום אָנגעטרויט זיין געלד; צוליעב דעם און צוליעב זיין שנאה צו דער גריכישער קולטור, וועלכע די העלעניסטען האָבען געוואָלט איינפלאַנצען אין יהודה, האָט שמעון, דער אָנפיהרער פון דער העלעניסטישער פאַרטיי, צוזאַמען מיט די טוביה'אידען, אַזוי שרעקליך פיינד בעקומען דעם פרומען כהן-גדול חוניו, אַז אין ירושלים האָט געמוזט שנעל אויסברעכען אַ ביטערליכער ברידער-קאַמפף. שמעון האָט אויך געהאַט אַ שטעלע אין בית-המקדש און ער האָט, ווי ס'שיינט, אומעטום זיך געמיהט צו בילדען אַן אָפּאָזיציע געגען דעם כהן-גדול. אום אַן ענדע צו מאַכען צו דער לאַגע, האָט חוניו אַרויסגעטריבען פון בית-המקדש שמעונ'ען און צוזאַמען מיט איהם אויך טוביה'ס פאַמיליאַנטען. דערמיט אָבער האָט ער נאָך פונאַנדערגעבלאָזען דעם פייער פון מחלוקת.

שמעון — צי ער אַליין, צי מיט דער הילף פון זיינע פאַרטייַ=
ט — האָט אויסגעאַרבייט אַ ניעדערטרעכטיגען פּלאַן, ווי אַזוי נקמה
נעהמען פון זיין הויפּט=פייַנד. ער האָט זיך געווענדעט צום אָנפיה=
רער פון חיל אין צעלאָסוריאַ און פיניציאַ, צו אַפּאָלאָניוס, און אָנגע=
וויזען אויף דעם, אַז אין בית=המקדש פון ירושלים געפינען זיך אייַן
אוצרות, וועלכע געהערען נישט צום גאָטעסדיענסט און האָבען בכלל
קיין בעל=הבית נישט, און דערום מוזען זיי לויט דעם געזעץ אָבגענו=
מען ווערען פאַר דער רעגירונג. אַפּאָלאָניוס האָט, פערשטעהט זיך,
אומגעזאַמט צו=וויסען געגעבען דערפון דעם מלך פון סוריאַ, סיליוקוס IV
(187 — 186); דער לעצטער האָט זיך דאַן זעהר גענויטיגט אין
געלד, אום איינצוצאָהלען די יעהרליכע קאָנטריבוציע אין רוים און
אָנחאַפּענדיג זיך אָן דעם דאָזיגען בלבול, האָט ער געגעבען אַ בע=
פעהל זיין שאַך=מייסטער אליודור, ער זאָל קומען אין ירושלים און
פערנעהמען די אוצרות פון בית=המקדש. ווי מען האָט געקאָנט פאָר=
אויסזעהן, האָט חוניו נישט געוואָלט מיט'ן גוטען ווילען פאָלגען דעם
אונגעזעצליכען בעפעהל. אליודור האָט אָבער דורכאויס געפאָדערט
מקיים צו זיין דעם פערזאָג פון מלך; גרויס איז געווען די אויפרעגונג
פון דער בעפעלקערונג אין ירושלים, ווען זיי האָבען געזעהן, ווי דער
געזענדיענער האָט זיך אַרייַנגעריסען אין בית=המקדש, כדי איהם צו=
ראַבירען. דאָ האָט אָבער, פּאַסירט עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט
אליודור'ן געשטערט אויסצופיהרען זיין פּלאַן. וואָס אייגענטליך עס
האָט דאָ געטראָפען, איז אונבעוואוסט; די מסורה דערצעהלט פון אַ
נס, וואָס איז געשעהן: ווען אליודור איז אַרייַן אין בית=המקדש, אין
קודש הקדשים, וואו אַ יוד זאָגאַר האָט נישט געטאָרט אַרייַנטרעטען,
האָט זיך איהם בעוויזען אַ מלאך אויף אַ ווייַסען פערד און האָט איהם
צו דר'ערד געוואָרפען.

שמעון האָט זיך אָבער נאָך אַלץ נישט בערוהיגט און ער האָט
כסדר געזוכט מיטלען, ווי נקמה צו נעהמען פון זיין פייַנד דעם כהן=
גדול. ער האָט זאָגאַר צוגעשיקט צו חוניו מערדער, אין דער שטיל
זיין לעבען אָבצונעהמען. חוניו האָט זיך דעריבער אַרומגעזעהן, אַז
די רוהיגקייט און דער שלום וועט נאָך דאַן אין ירושלים צוריק פעסט
געשטעלט ווערען, ווען דער מלך וועט וויסען די ווירקליכע לאַגע
פון די פאַרטייען אין ירושלים; ווען ער, חוניו, וועט סיליקוס'ן דער=
צעהלען וועגען די אונרעכטען, וואָס זיינע געגנער בעגעהן אַנטקעגע=

גען איהם און די חסידים און וועט בעטען בײַם מלך שטיצע. ער האָט דערום זיך בעשלאָסען צו פאָהרען קײַן אַנטיוכאַ און זײַן ברודער ישוע (יזון) האָט ער דערווײַל געלאָזען אויף צו פערטרעטען זײַן שטעלע אין בית־המקדש. די דאָזיגע צײַט פון זײַן אָבוועזענהײַט האָבען די העלעניסטען אויסגענוצט און האָבען זיך גענומען שטאַרקער צו זײערע מעשים. זײ העבען געוואָלט דורכאויס אָבנעהמען פון איהם דעם טיטול כהן־גדול און אויסקלויבען אָנשטאָט איהם וועמען עס איז פון זײערע. אַ כהן־גדול פון זײערע וואָלט געווען ניט נאָר דער בעל־הבית פון די אוצרות פון בית־המקדש, נאָר אויך דער פיהרער פון פאָלק. ער וואָלט געקאָנט גיכער דורכפיהרען די רעפאָרמען אין העלעניסטישען גײַסט, צו וועלכע זײ האָבען געשטרעבט, און עס בעהײליגען מיט'ן גײַסטליכען אַמט; ניט קוקענדיג אָבער אויף דעם, וואָס זײ האָבען געהאַלטען זײערע מעשים בסוד, איז זײער שטרעבונג דאָך ענטדעקט געוואָרען, און דאָס האָט שרעקליך אויפגערעגט יענע, וועלכע האָבען נישט געקאָנט קוקען גלײַכגילטיג אויף דעם פאַקט פון אַרונטערוואַרפען די אַלטע אָרדנונג און פערשוועכען די הײליגסטע זכרונות פון דער פערגאַנגענהײַט.

אין יענער צײַט האָט געלעבט דער דיכטער און דענקער בן־סירא, אליעזר'ס זוהן פון ירושלים. איהם האָבען שטאַרק געקרענקט די דאָזיגע אַלע געשעהענישען, און ער האָט זיך געסטאַרעט צו פערהיטען פון אונטערגאַנג יענע, וועלכע זענען געגאַנגען אויפ'ן פאַלשען וועג. די אונאָרדנונגען, וועלכע ער האָט אַלײן איבערגעלעבט אין זײַן אײגענער שטאָדט, האָבען איהם פערשאַפט זעהר פיעל פערדרוס און צער און ער האָט בעשלאָסען אַרויסצוגעבען אַ ספר פון משלים, כדי אויפצווײַזען דעם פאָלק זײַנע פעהלערען און איהם אַרויפצופיהרען אויפ'ן דרך הישר. פון יוגענד אָן האָט ער זיך איבערגעגעבען דער תורה, די נביאים און אַנדערע הײליגע שריפטען. איבערהויפּט האָט ער טיעף און גרינדליך ערלערענט די משלי־שלמה און פון דאָרט האָט ער גענומען די פאָרם פאַר זײַנע משלים.

בן־סירא האָט ניט אָנגעהערט צו יענע חסידים, וועלכע האָבען זיך אַלײן אָבגעזאָגט פון ערלויבטע פערגעניגענס און אַנדערע אויך פערבאָטען צו געניסען פון לעבען. ער האָט זעהר פיעל געהאַלטען פון געמײנזאַמע מאָלצײַטען מיט װײַן און מוזיק, און וועגען יענע אַסקעטען, וועלכע האָבען געזוכט אויסצומײַדען יעדע לעבעדיגע און

פרעהליכע פערוויילונג, האט ער איראניש געזאגט:

„חקירה־זיך מיט טיעפער געלעהרזאמקייט,
„ווי עס פאסט פאר דיר; נאר ניט שטער דאס געזאנג.
„דארט, וואו מ'טרינקט ווייַן, ניט קום מיט דייַנע חקירות.
„מיהע דיך ניט צו זייַן א חכם דארט, וואו דאס איז איבריג.
„ווי א בריליאנטענער פינגערעל אין א גאלדענער פאסונג,
„אזוי איז דאס ליעד בייַם זיסען ווייַן.

בן־סירא האט פערטיידיגט די מעדיצין געגען די אנפאלען פון יענע, וועלכע האבען עס געהאלטען פאר א גרויסע זינד, ווייַל נאך זייער מיינונג שיקט גאט א רפואה צו יעדער קראנקהייַט, ווען מ'איז מתפלל צו איהם. בן־סירא האט אויסגעוויזען די נויטיגקייַט פון רופאים און רפואות, וועלכע גאט אליין האט בעשאפען פאר'ן מענשען. ניט מיט ווייניגער היץ האט ער געארבייַט אויפצוהויבען דעם זיטליכען און רעליגיעזען שטאנד פונ'ם פאלק. מיט שטעך־ווערטער האט ער גע־טאדעלט די גאוה און די פאלשקייַט פון די רייַכע, וועלכע האבען געבילדעט מיט זיך די מעהרהייַט פון דער העלעניסטישער פארטיי, —יענע, וועלכע האבען זיך געבוקט צום ממון (דעם גאט פון געלד), געיאגט נאך טענצערינם און זינגערינם און בכלל אריינגעבראכט אין דער יודישער גאס די אלע פעהלערן און אויסגעלאסענקייַטען פון דעם גריכישען לעבען. דערבייַ ווערען בייַ איהם די יודישע טעכטער אויך געמאלט נישט מיט קיין אנציהענדע פארבען.

בן־סירא האט געגלויבט, אז די הויפט אורזאך פון דער זיטלי־כער פערדארבענהייַט איז די אויבערפלעכליכע בעציהונג צו דער יודי־שער אמונה. און ער האט זיך גענומען שטרייַטען געגען דער דאזי־גער ערשיינונג. בן־סירא האט אויך בעריהרט די שווערע פראגע, מיט וועלכער עס האבען זיך פערנומען די העכערע קרייַזען אין ירושלים: די חוצפה'דיגע מעשים פון די העלעניסטען און זייער שטרעבונג אבצו־נעהמען פון כהן־גדול זייַן טיטול און אויסקלויבען אנשטאט איהם איי־נעם פון זייערע. זיי האבען געשטעלט א פראגע: צי דען מוז דער טיטול כהן־גדול אריבערגעהן בירושה און בלייַבען נאר אין די גרע־נעצען פון איין פאמיליע? געגען דעם דאזיגען עהרגייַץ און געגען דער שטרעבונג איבערצוקעהרען די אלטע ארדנונג האט בן־סירא גע־

קעמפּפט אין זיינע ספרים; אָפען רעדען האָט ער אָבער ניט געקאָנט און ער האָט זיך געמוזט בעגוגענען מיט רמזים:

וואָרום אונטערשיידעט זיך איין טאָג פון׳ם אַנדערן,
און פון דעסטוועגען שיינט די זון אין יעדערן פון זיי?
דורך דער חכמה פון גאָט אונטערשיידען זיי זיך איינער
פון׳ם אַנדערן.
גאָט האָט בעשטימט ימים טובים און אַנדערע טעג.
איינינע פון זיי האָט ער ערהויבען און בעהייליגט,
די איבעריגע האָט ער בעשטימט פאַר אַרבייט.
אַלע מענשען זענען אַרויסגעקומען פון ערד:
אָדם איז בעשאַפען געוואָרען פון ערד,
און פונדעסטוועגען האָט גאָט מיט זיין חכמה זיי
פונאַנדערגעטיילט.

. . . .

איינינע פון זיי האָט ער געבענשט און ערהויבען,
איינינע האָט ער בעהייליגט און ערנעהנטערט צו זיך.

דער פּאָעט מיינט דערמיט צו זאָגען, דאָס אַזוי ווי די יום־טובים צייכענען זיך אויס צווישען אַלע טעג, אַזוי צייכענט זיך אויך אויס אַ וועלכע עס איז פאַמיליע מיט דעם זכות צו דיענען גאָט אין בית־המקדש. אָט די אָרדנונג טאָר דער מענש נישט צושטערען. ער האָט זיך געמיהט צו דערווייזען מיט משלים פון דער יודישער פערגאַנגענהייט, מיט וועלכע גליקליכע רעזולטאַטען עס איז געווען פערבונדען די איבערגעבענהייט צו דער אמונה און צו די אַלטע טראַדיציעס און וועלכע אונגליקען עס האָבען געבראַכט די פּראָבעס, אַרונטערצוואַרפען די אַלטע אָרדנונג. צו דעם צוועק רעכענט ער אויס אַ לאַנגע רייהע פון היסטאָרישע פּערזענליכקייטען און שילדערט קורץ זייערע גוטע און שלעכטע מעשים. מיט אַן׳אָפענער כונה שטעלט זיך בן־סירא אָב אויף דעם אויפשטאַנד פון אַ באַנדע חצופים, וועלכע האָבען ווילד און שרעקליך מקנא געווען אהרן׳ען. נאָר „זיי זענען אומגעקומען דורך אַ פלאַם־פייער, און אהרנ׳ס שיין איז נאָך קלערער און ליכטיגער געוואָרען". דאָס איז געווען אַ רמז, אַז מיט די וועלכע שטעלען זיך געגען כהן־גדול, קאָן אויך טרעפען דאָס, וואָס עס האָט

געטראָפען מיט יענער באַנדע. ער רעדט זעהר פיעל אויך וועגען פנחס'ן, אהרן'ס זוהן; אין קורצען שילדערט ער די אונגליקליכע עפּאָ= כע פון צושפּאַלטונג און זינדיגקייט אין דער יודישער געשיכטע, און שטעלט זיך בעזונדער אָב אויף דער טהעטיגקייט פון די נביאים. פון דער עפּאָכע, וואָס נאָכ'ן גלות=בבל, דערמאָהנט ער נאָר זרובבל'ן, דעם כהן גדול יהושוע און נחמיה'ן. צום סוף שילדערט בן=סירא מיט מעהר סימפּאַטישע שטריכען דעם דערמאָהנטען שמעון הצדיק פון דער נאָהנטער פערגאַנגענהייט, זיינע מעשים און זיין גייסטיגע גרויסקייט. אַזוי ווי די פאַמיליע פון די דעמאָלדיגע כהנים גדולים, אויך די טוביה'= אידען, האָבען געשטאַמט פון שמעון הצדיק, האָט בן=סירא'ס ביישפּיעל געדאַרפטווירקען אויף זיי, אַלס אַ מוסר און התראה און אָבוועגדען די עהרגייציגע פון זייערע פלענער.

אָנשטאָט דער געווינשטער אחדות האָט זיך אָבער פערשטאַרקט נאָר די קנאה און די שנאה און דאָס יודישע פאָלק איז אַ דאַנק דער טהעטיגקייט פון די זעלביגע העלעניסטען, צוגעקומען צום ברעג פונ'ם תהום.

פינפטעם קאפיטעל.

די שרעקליכע גזירות געגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אנטיוכס עפיפאנוס.

אויף דער היסטארישער ארענע האט זיך בעוויזען א מענש, וועלכער האט נאך מעהר פערגרעסערט די איינגע אונארדנונגען אין דעם יודישען לעבען און געבראכט אויף דעם יודישען פאלק אזעלכע אונגליקען און צרות, פון וועלכע עס האט נאך קיינמאל ניט געוואוסט. דאס איז געוועזען אנטיוכס עפיפאנוס, — א מענש מיט א משונה'דיגען קאמפליצירטען כאראקטער: גוט און שלעכט, פאלש, אויסגערעכענט און אין דער זעלבער צייט פול מיט אלערליי קאפריזען, קליין אין גרויסע זאכען און גרויס אין קליינינקייטען. די מענשען פון זיין צייט האבען זיך ניט געקאנט פונאנדערקלייבען אין זיין נאטור און ניט געקאנט פערשטעהן די אורזאך פון זיינע פערשיעדענע משוגעת'ן (עפילאנעס). צי האט ער באמת געהאט א גייסטיגען פעהלער, אדער ער האט נאר געטראגען א מאסקע?

די שול, וועלכע ער איז דורכגעגאנגען אין די יוגענד, האט פיעל געווירקט אויף דעם, אז ער זאל אראבגעהן פון גלייכען וועג. זיין פאטער האט איהם געשיקט אין רוים אלס אנ'ערבות פאר די מלחמה־הוצאות, וועלכע ער האט זיך אנגענומען צו בעצאהלען. אנטיוכס האט דארטען פערבראכט צוועלף יאהר. רוים איז דאן געווארען, א דאנק די נצחונות איבער קארטאגא, מאצעדאניען און סיריען — אנ'אלוועלטליכע רעזידענץ. עס האט זיך שוין אנגעהויבען

מערקען דער איבערגאנג פון קאנטאנ'ס שטרענגער זיטליכקייט צו
דער צולאזענקייט פון די קלוידיוס'ן, וועלכע האט שוין אינגאנצען גע=
טראגען אויף זיך דעם שטעמפעל פון דער גריכישער אויסגעלאסענ=
קייט. בעזונדער אבער האט זיך אנטיוכס אויסגעלערנט אין רוים פער=
אכטען מענשען, נאציאנאלע אנשטאלטען און מנהגים; ער האט זיך
דארט ערווארבען די גרויזאמקייט, וועלכע ווייס ניט פון קיין רחמנות,
און האט ליעב זיך אנצושפיעלען מיט'ן קרבן, איידער זי מאכט פון
איהם א סוף.

אנטיוכס האט גע'פועל'ט, אז אנשטאט איהם זאל מען שיקען
אלס אנ'ערבות קיין רוים זיין שוועסטער=קינד דימיטריוס, דעם זוהן
פון מלך סיליוקוס פילאפאטער. אנטיוכס אליין האט זיך אומגעקעהרט
פון רוים קיין סוריא איבערצונעהמען דעם טראן פון זיין ברודער. איהם
האט אבער אנ'אנדערער מקדים געווען: איינער פון די הויף=שרים
האט דער'הרג'עט סיליוקוס'ן און פערחאפט דעם טראן (175). עס איז
ניט בעוואוסט, צי אנטיוכס האט עפעס געהאט א שייכות צו דער
רציחה. ער איז דאן געווען אויפ'ן וועג קיין אתונא. עמיימענעאוס,
דער מלך פון פערגאם, און זיין ברודער אטאלוס, האבען געהאלפען
אנטיוכס'ן ארויסטרייבען דעם מערדער עליאדארוס און ווערען מלך פון
סיריען און אזיען. אנטיוכס איז אלזא ארויף אויפ'ן טראן מיט דער
הילף פון בעטרוג און אונרעכט, ווייל דער כסא=המלוכה האט אייגענט=
ליך גאר געהערט צו דעם זעלביגען דימיטריוס'ען, וועלכער איז גע=
שיקט געווארען אנשטאט איהם קיין רוים אלס אנ'ערבות.

די רוימער האבען בעשאטען אנטיוכס'ן מיט זייערע חסדים,
דאפענדיג אז דורכדעם, וואס זיי וועלען זעהען אונארדנונגען און קריג
אין דער קעניגליכער פאמיליע, וועט זיך זיי לייכטער איינגעבען אב=
צושוואכען די מלוכה, וועלכע זיי האבען נאך נישט אינגאנצען געהאט
אין זייערע הענד; אנטיוכס האט אבער געוואלט נאך איבערשטייגען
די רוימער. ער האט איינגעפיהרט אין אנטיוכיא די רוימישע גלאדיא=
טאר=שפיעלען, און די קריגס=געפאנגענע אדער קנעכט האבען זיך
געמוזט אזוי לאנג ראנגלען צווישען זיך, ביז איינער פון זיי איז ניט
געפאלען פערוואונדעט אדער גע'הרג'עט. אנטיוכס האט בכלל ניט
געהאלטען פון קיין רעליגיע. „ער האט ניט געשעצט די געטער פון
זיינע עלטערען, און האט אין אלגעמיין ניט אנערקענט קיין גאט, ווייל
ער האט זיך געהאלטען העכער פון אלע".

און אַט אונטער דער הערשאַפט פון אַזאַ מין בעשעפעניש, וואָס האָט נישט געהאַט אין האַרצען קיין פונק אַכטונג צו וועלכע ס'איז מענשען, געזעצען און רעליגיאָנען — האָבען זיך די יודען געפונען.

ווען צווישען די לעצטע וואָלט געווען אַחדות וואָלט אפשר אַנטיוכס זיך אַזוי פיעל ניט אינטערעסירט מיט פּאַלעסטינע; די געוואַלדיגע סכסוכים אָבער, וואָס די העלעניסטען האָבען אַרויסגערופען אין לאַנד, האָבען ממילא געמוזט פיהרען דערצו, אַז ער זאָל זיך אָנהויבען אַריינמישען אין די אינערליכע יודישע ענינים. ערשטענס האָבען די העלעניסטען איהם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף הורקנוס'ן, וועלכער האָט געקליבען צינזש אין נאָמען פונם מצרים'שען מלך, און הורקנוס, וועלענדיג אויסמיידען די שענדליכע שטראָף, האָט זיך אַליין דאָס לעבען גענומען. דאַן האָבען זיך די העלעניסטען גענומען פערווירקליכען זייער אַלטען פּלאַן: צו אָבנעהמען פון חוניון דעם טיטול כהן גדול. חוניו'ס אייגענער ברודער, יזון, האָט צוגעזאָגט אַנטיוכס'ן אַ גרויסע סומע געלד, אויב ער וועט איהם איבערגעבען דעם טיטול כהן גדול און אַזוי ווי אַנטיוכס, — וועלכער האָט אַגב חושד געווען חוניו'ן, אַז ער איז אַנ'אַנהענגער פון די תלמי'ס, האָט זיך דאַן זעהר גענויטיגט אין געלד, האָט ער, נישט פיעל קלערענדיג, ערפילט זיין בקשה (174). נאָכדעם האָבען די העלעניסטען, אָדער דער כהן גדול יהושוע-יזון, געבעטען אַנטיוכס'ן, אַז יענע יודען, וועלכע וועלען זיך גוט אויסלערנען די גריכישע שפּיעלען, זאָלען אַנערקענט ווערען אַלס מוקדונער אָדער אַנטיוכ'ער, אָדער זיי זאָלען בעקומען פולע בירגעררעכט און מעגען אַנ'אַנטייל נעהמען אין אַלע עפענטליכע פערוויילונגען פון די גריכען. די גריכען האָבען שטענדיג ערנסט געקוקט אויף די פערוויילונגען און האָבען זיי געהאַלטען פאַר אַ לעבענס-ציעל; די פּאַלעסטינישע און פיניצעאישע גריכען האָבען אונטערגעהאַלטען זייער נאַציאָנאַלען פערבאַנד דורך דעם, וואָס זיי האָבען אַריבערגעטראָגען אין פרעמדע לענדער די טראַדיציאָנעלע אָלימפּישע פערוויילונג. דער, וועמען די גריכען האָבען צוגעלאָזען צו זייער פערוויילונג, האָט עס געהאַלטען פאַר אַ גרויסען כבוד פאַר זיך, ווייל דאָס האָט געהייסען כמעט דאָס זעלבע, ווי מען וואָלט איהם צוגעשריבען צו דער גריכישער אַריסטאָקראַטיע. יזון און די העלעניסטען האָבען גערעכענט צו גרינדען אין ירושלים אויסער די גימנאַסטישען פערוויילונגען, אויך אַ גימנאַזיע, וואו יודען וואָלטען ערלערנט גרינדליך די גריכישע גע-

וועגען. דערמיט האָבען זיי געהאָפט אָבצושוואַכען די שנאה, מיט וועלכער די גריכען האָבען פערפאָלגט די יודען און ווי נאָר יזון האָט בעקומען אויף דעם אַנ'ערלויבניש פון אַנטיוכס'ן, האָט ער אונגעזאַמט אָנגעהויבען איינפיהרען די גימנאַסטישע איבונגען, אָהן וועלכע מען האָט ניט געקענט קיין אַנטייל נעהמען אין די אָלימפּישע שפּיעלערײַען. צו דעם צוועק האָט דער כהן גדול אָבגעצוימט אַנ'אָרט פאַר די איבונגען, פאַר דער גימנאַזיע און פאַר דער נידעריגער שול אין אקרא, צו צפון=מערב זייט פון בית=המקדש. וואַהרשיינליך, האָט מען געדונגען גריכישע לעהרער צו לערנען יודישע יונגע לייט די מלחמה=שפּיעל, וועלכע איז בעשטאַנען אין לויף=קאָנקורסען, אין שפּרינגען, אין ראַנגלען זיך, און אין האַנדגעשלעג.

אין גיכען אָבער האָבען זיך די יודען אויף די דאָזיגע פערווײַלונגען בעגעגענט מיט פיעל אונבעקוועמליכקייטען. בעשעפטיגענדיג זיך מיט דער מלחמה=שפּיעל, האָט מען געדאַרפט זיך אויסטאָן נאַקעט, — אַזוי האָט געפאָדערט דער גריכישער מנהג. די יודישע יונגע לייט האָבען געמוזט דעריבער אַראָבוואַרפען פון זיך די גאַנצע בושה, שטעהענדיג נאַקעטערהייד נעבען בית=המקדש, און דערצו פלעגט זיך דערבײַ, געוועהנליך, אַרויסווייזען דער יודיש=נאַציאָנאַלער לייב=צייכען, וועלכער האָט אַרויסגערופען בײַ די גריכען געלעכטער און שפּאָט. האָבען שוין יודען נאָכדעם געקאָנט אַנ'אַנטייל נעהמען אין די אָלימפּישע פערווײַלונגען? מ'האָט אָבער דערצו אויך אַ מיטעל געפונען. מען האָט איבער זיך געלאָזט מאַכען פערשידענע ספּעציעלע אָפּעראַציעס, כדי אויסערליך ניט זיין עהנליך צו קיין יודען. די גימנאַזיע איז געוואָרען גאַנץ גיך איבערפולט מיט שילער, יונגע כהנים פלעגען אַוועקוואַרפען די עבודה אין בית=המקדש, כדי זיך צו בעטייליגען אין די מלחמה=איבונגען. פרומע יודען האָבען מיט שרעק געקוקט אויף דעם, זיי האָבען אָבער געמוזט שווייגען. אפילו יזון'ס אָנהענגער אַליין זענען שוין אויך אונצופריעדען געווען מיט זיינע מעשים, וועלכע האָבען געפיהרט דאָס יודענטום אויף דעם וועג פון פערניכטונג, און אויף דעם באָדען האָט זיך אָבגעשפּיעלט אַ כאַראַקטעריסטישע סצענע: ווען ס'האָבען געדאַרפט פאָרקומען אין צור די אָלימפּישע פערווײַלונגען, אויף וועלכע מען פלעגט ברענגען קרבנות דעם גריכישען גאָט צעאוס, ווען'ס נאָמען ס'זענען געווידמעט גע=

ווען די פּערוויילונגען, האָט יזון אַוועקגעשיקט אַהין פאָרשטעהער פון יודען, וועלכע האָבען גוט געוואוסט די מלחמה-שפּיעל און אויף אַזאַ אופן האָבען זיי זיך געקענט בעטייליגען אין דעם גריכישען יום-טוב. די קרבנות (פאַר דעם גאָט צ ע א ו ס) האָבען געפאָדערט אַ געוויסע סומע געלד, און דאָס האָט דער כהן גדול יזון מיטגעגעבען די יודישע דעלעגאַטען, וועלכע זענען, געוועהנליך, געוועזען ערצויגען אין דעם גריכישען גייסט. יודען אָבער זענען די דאָזיגע דעלעגאַטען דאָך געוועזען און אום צו ברענגען אַ קרבן פאַר דעם גריכישען גאָט, האָבען זיי געמוזט שטאַרק קעמפּפען פריהער מיט זייער געוויסען; זיי האָבען דעריבער אויסגענומען אַ תנאי, אַז זיי מעגען דאָס געלד פערנוצען אויף אַנאַנדער זאַך, אויב דאָס וועט נויטיג זיין. אַזוי טיעף איז געוועזען איינגעוואָרצעלט דער יודישער בעגריף וועגען געטליכקייט אפילו ביי די, וועלכע האָבען געהערט צו די העלעניסטישע פּאַרטייען!

אין ירושלים האָט זיך דערווייל די מחלוקת צופלאַקערט ביז דער העכסטער שטופע. יזון האָט אין גיכען אָנגעוואָרען דעם חן ביי די העלעניסטען, אָדער צוליעב זיין עהרגייציגקייט, אָדער וויייל ס'האָבען זיך געפונען אַזעלכע, וואָס ס'האָט זיך זיי געדאַכט, אַז ער אַרבייט נאָך אַלץ וועניג ענערגיש אָבצושאַפען די אַלטע אָרדנונג. דורך אייגעם פון די אונצופריעדענע העלעניסטען, חוניו-מענעלאַס, פלעגט יזון שיקען דעם מלך ציניוש. מענעלאַס האָט צוגעזאָגט דעם מלך צאָהלען יעהרליך מיט 300 טאַלענטען (מטבעות) מעהר, אויב ער וועט איהם מאַכען פאַר אַ כהן גדול. ער האָט איהם פערזיכערט, אַז אַ דאַנק זיין ווירקונג און איינפלוס, וועט ער האָבען די מעגליכקייט צו אַרבייטען פאַר דעם מלך'ס אינטערעסען ענערגישער פון יזון'ן. אַנטיוכס איז, זעלבסטפערשטענדליך, מרוצה געוואָרען, אָבצוגעבען דעם טיטול כהן-גדול דעם, וועך עס האָט געגעבען פאַר איהם מעהר (172 — 171). ער האָט באַלד געשיקט אין ירושלים זיין בעאַמטען סאָקראַטעס מיט חיל, צו דערשטיקען יעדען ווידערשטאַנד, וועלכער קאָן אויסברעכען געגען אָט דער פעראָרדנונג. סאָקראַטעס האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיט'ן חיל אין אקרא און געמעלדעט די איינוואוינער פון ירושלים, אַז יזון איז אָבגעזאָגט פון זיין שטעל אַלס כהן גדול. דער לעצטער האָט געמוזט אַנטלויפען פון ירושלים.

דער דאָזיגער פאַקט האָט דעם טומעל אין ירושלים נאָך פערגרעסערט. דער גרעסטער טייל פון פאָלק איז געוועזען זעהר אויפגע-

רעגט דערפון, וואס אויף אהרנ'ס שטוהל זעצט זיך איינער, וועלכער שטאמט גארנישט פון דער כהנים-דינאסטיע און איז בעוואוסט אלס געגנער פון דער יודישער אמונה.

מיט מענעלאס'ען זענען נישט געווען צופריעדען אויך יענע, וועלכע האבען געשטרעבט צו רעפארמען און נייע איינפיהרונגען. צו אזעלכע האבען געהערט טייל פון יזונ'ס אנהענגער און טייל פון טוביה'ס, וועלכע האבען זיך נאך ניט אינגאנצען אבגעריסען פון יודענטהום. זיי האבען אבער אלע געמוזט שווייגען, מורא האבענדיג פאר דעם סורישען בעאמטען מיט זיין חיל. און ערשט אין א קורצע צייט ארום האט זיך די שטארקע אונצופריעדענהייט געלאזען פיהלען. שולדיג אין דעם איז געווען מענעלאס אליין; ער האט צוגעזאגט אנטיוכוס'ן צו צאהלען צינזש מעהר, ווי פיעל ער האט געקאנט. מענעלאס האט זיין הבטחה נישט געקאנט מקיים זיין און אנטיוכוס איז געווארען אויפגערעגט און איהם ארויסגעפאדערט צו זיך; דער לעצטער האט געמוזט אבפאהרען אין אנטיוכיא. אויף זיין ארט האט ער איבערגעלאזען זיין ברודער ליזימאכוס, ארויסגנב'נעדיג פון בית-המקדש פיעל אוצרות, מיט וועלכע ער האט געהאפט צופריעדענצושטעלען אנטיוכוסן. מענעלאס פערברעך האט זעהר אויפגערעגט דוניו'ן, דעם געוועזענעם כהן גדול, וועלכער האט זיך דאן געפינען אין אנטיוכיא. ער האט איהם בעשולדיגט אין בערויבען דעם בית-המקדש, אויף וואס די גריכען האבען אויך געקוקט ווי אויף אגרויסען פערברעכען. צום בעדויערען, האט זיך די בעשולדיגונג אויסגעלאזן ביטער פאר חוניון, מענעלאס האט אונטערגעקויפט איינעם פון די שרים, אנדראניקאס'ן, וועלכער האט גענומען אויף זיך צו טויטען חוניו'ן נאך איידער דער מלך וועט זיך דערוויסען פון דעם פערברעך אין בית-המקדש חוניו מורא האבענדיג פאר שונאים איז דאן געווען אין אפאלאנס טעמפעל אין דאפנע, ביי אנטיוכיא. אנדראניקאס'ן איז אבער געלונגען איהם ארויסצונארען פון דארטען מיט אלערליי שבועות און פערזיכערונגען, און האט איהם געטוידט אויפ'ן שוועל פון טעמפעל (171). דער פאקט פון הרגענען א פרומען כהן גדול איז ניט געפעלען געווארען אפילו די סירישע גריכען! און אנטיוכוס האט געמוזט בעשטראפען דעם מערדער אנדראניקאס, מענעלאס ווידער האט געדארפט יעצט צו געפינען מיטלען ווי מפצה צו זיין דעם מלך און נושא חן צו זיין ביי איהם אויף ווייטער. צו דעם צוועק האט ער געהייסען זיין ברודער ליזימאכוס ארויסנעמען פון בית-המקדש נאך אוצרות און איהם צושיקען. דאס האט אבער גיט געקאנט אראבגעהן גלאט. ווען מען האט אנגעהויבען וועגען דעם צו ריידען און אנווייזען אויף ליזימאכוס'ן

אַז ער האָט בערויבט דעם בית־המקדש, איז דאָס פאָלק שרעקליך אויפגערעגט געוואָרען, און די אויפרעגונג האָט אָנגענומען אַ ערנסטען האַראַקטער. די, וואָס האָבען געוואוינט אַרום ירושלים, דערהערענדיג וועגען די מעשים פון די ביידע ברידער, האָבען זיך אַלאָז געטהון קיין ירושלים און האָבען געוואָלט טויטען די פערברעכער. ליזימאַכעס האָט בעוואָפענט זיינע אָנהעַנגער אונטער דער אָנפיהרונג פון אויראַנעס — אַן אַיינגעוואָרצעלטער בעל־עבירה. דאָס אונבעוואָפענטע פאָלק האָט זיך אָבער נישט אָבגעשראָקען און איז זיי בעפאַלען מיט שטיינער און שטעקענס. פיעל זענען געטויטעט געוואָרען, אַנדערע זענען פערוואונדעט געוואָרען פון די קלעפ אָדער זענען זיך צולאָפען. ליזימאַכעס אַליין איז דערהרג'עט געוואָרען נעבען בית־המקדש. מענעלאוס האָט זעלבסטפערשטענדליך, דערלאַנגט אַנ'אָנקלאַגע אויף די מורדים אין ירושלים, און דער מלך האָט אין צור פעראָרדענט אַ געריכטס־זיצונג אויסצופאָרשען די געשיכטע. דריי מיטגליעדער פון סנהדרין, וועלכע דאָס פאָלק האָט אויסגעקליבען צו דעם צוועק, האָבען אַזוי קלאָהר דערוויזען די שולד פון ליזימאַכעס'ן און זיין ברודער אי'נ'ם בערויבען דעם בית־המקדש און אין די בלוטיגע געשעהענישען אין ירושלים, אַז מענעלאס האָט בעדאַרפט בעקומען אַ האַרבען שטראָף. דעם לעצטען אָבער האָט זיך איינגעגעבען אַריבערצוציהען אויף זיין זייט אַזאַ מערדער, ווי ער אַליין, וועלכענ'ס מיינונג ס'האָט פיעל געווירקט אויפ'ן מלך. אנטיוכס האָט די שולדיגע פריי־געשפראָכען. ער האָט פריי געמאַכט מענעלאוס'ן און פער'משפט צום טויט די דריי פון די סנהדרין. די צור'ער, וועלכע זענען געווען עדות פון אַזאַ געוואַלד־טהאַט, האָבען אויסגעדריקט זייער אונצופריעדענהייט דערמיט, וואָס זיי האָבען אַרויסגעוויזען מיטגעפיהל די דריי אונשולדיגע קרבנות אויף זייער לייה. מענעלאס האָט געקליבען נחת; ער איז פערבליבען כהן גדול איבער דעם פאָלק, וועלכעם האָט איהם שרעקליך געהאַסט, און כדי צו דערשטיקען אָט די שנאה, האָט ער גענומען בעקלערען נייע רציח'ת.

ער האָט אָנגעהויבען מסר'ן פאַר אַנטיוכס'ן אויף זיינע שונאים, ד. ה. אויף דעם גאַנצען פאָלק. ערשטענס האָט ער בעשולדיגט זיינע שונאים אין דעם, אַז זיי זענען אָנהענגער פון מצרים'שען הויף און זיי פערפאָלגען איהם, מענעלאס'ן, דערפאַר, ווייל ער שטערט זיי אויסצופיהרען זייערע פלענער; צווייטענס, האָט ער אָנגערעדט רכילות אויף דאָס גאַנצע יודענטהום; ער האָט ערקלערט, אַז משה'ס געזעצען זענען פול מיט מענשען האַס און די תורה פעדרעהט אַ יודען איינצולאַדען צום טיש אַ ניט־

יודען און אין אַלגעמיין זיך גוט צו בעציהען צו איהם. אַנטיוכס האט האַן זיך געקליבען איינצונעהמען מצרים. מענעלאס'עס מסירות האָבען דעריבער געמוזט פיעל ניט איז ווירקען, און אנטיוכס האט אָנגעהויבען מיט השד צו קוקען אויף זיינע אונטערטהעניגע יודען. עס איז איהם זעהר נישט בעקוועם געווען צו האָבען הינטער זיך אַ שונא אין אַ צייט פון אַגעפעהרליכער מלחמה.

אַנ'אויסרייד צו אַ מלחמה האט אַנטיוכס גיך געפונען. זיין שוועסטער קלעאָפּאַטרע, תלמי דעם פינפטענ'ס פרוי, איז געשטאָרבען און האט איבערגעלאָזען צוויי אונמינדיגע זיהן: פילאמעטער און פיסקאנעס. דער עלטערער האט זיך גערעכענט פאַר אַ מלך, נאָר אָנשטאָט איהם האָבען רעגירט צוויי אַפּוטרופּסים, איילעאוס און לענעאוס. אַנטיוכס האט אָנגעהויבען זאַמלען מיליטער, כדי צו בעפאַלען מצרים אונטער דעם אויסרייד, אַז ער וויל בעשיצען זיינע צוויי פּלימעניקעס פון זייערע אַפּוטרופּסים. מורא האָבענדיג פאַר די רוימער, האט אַנטיוכס לאַנג אָבגעצויגען די הכנות. נאָר ווען די רוימער האָבען אָנגעהויבען פיהרען אַ מלחמה מיט פּערסעאוס'ן, דעם מוקדונישען מלך, האט ער ענדליך בעשלאָסען זיך אַריינצורייסען אין מצרים. ביידע אַפּוטרופּסים מיט'ן יונגען מלך פילאמעטאר זענען ענטלאָפען. אַנטיוכס האט פערנומען גאַנץ צפון־מצרים און האט בעלעגערט אלכּסנדריא. דערווייל האָבען די איינוואוינער אויסגעקליבען פאַר אַ מלך דעם יונגערען זוהן, פיסקאנעס'ן, און האָבען אָנגעהויבען בעשיצען די שטאָדט אַזוי ענערגיש, דאָס אַנטיוכס האט זיך מיאש געווען איהר איינצונעהמען. ער האט דעריבער אַרויסגערופען אין מצרים דעם עלטערען ברודער, האט געשלאָסען מיט איהם אַנ'אָבמאַך און איהם צוגעזאָגט מלחמה צו האַלטען, נאָר פאַר זיינע אינטערעסען.

אין יהודה האט מען אויפמערקזאַם געקוקט און אונגעדולדיג געוואַרט אויף דעם אויסגאַנג פון דער מלחמה. אין פאַל ווען מצרים וואָלט מנצח געווען, וואָלט מען געקאָנט האָפען אויף אַ סוף צו די אַלע קריגערייען און אונגליקען, וועלכע עס האט אַרויסגערופען דער פערהאַסטער כהן גדול. דער מצרים'שער הויף האט מיטגעפיהלט דער נאַציאָנאַל־יודישער פּאַרטיי און פלעגט אויפנעהמען די יודישע פּאַטריאָטען, וועלכע זענען אַהינצו אַנטלאָפען, זיך צו שיצען פון אַנטיוכס'עס און מענעלאס'עס געוואַלד־טהאַטען.

דערווייל איז געקומען דער פריהערדיגער כהן־גדול יזון־יהושוע פון די בני עמון, וואו ער האט זיך בעהאַלטען, און האט געבראַכט מיט זיך מיליטער צו פערנעהמען ירושלים. מענעלאאס האט געהייסען פערשליסען

די טויערען און אבשטויסען איהם פון שטאדט. דאן האט אויסגעבראכען אנ'אמת'ע בירגער־קריעג צוליעב דער עהרגייציגקייט פון די צווי מענשען, פון וועלכע יעדערער האט געוואלט זיין כהן־גדול און אויף אזא אופן בעקומען די מאכט. אזוי אבער ווי נאר איינ'גע פון די שטאדט־איינוואוינער האבען זיך אנגענומען פאר דעם פערהאסטען מענעלאוס'ן, איז יזונ'ען מיט זיין אבטהיילונג מיליטער געלונגען צו פערנעהמען די שטאדט. מענעלאוס האט געמוזט אנטלויפען און זיך בעהאלטען אין אקרא.

אנטיוכס איז דאן געגאנגען פון מצרים מיט פיעל רויב. ער האט זיך, ווי עס ווייזט אויס, געקליבען אויפצואמלען נאך מיליטער. ווען ער האט דערהערט וועגען די געשעהענישען אין ירושלים, האט זיך אין איהם אנגעצונדען א שרעקליכער צארן אויף דעם גאנצען יודישען פאלק. ער איז פלוצלונג בעפאלען ירושלים און האט דארט אנגעמאכט א שרעקליך־בלוטיגען חורבן; אין זיין גרויזאמער אונמענשליכקייט האט ער נישט רחמנות געהאט נישט אויף קיין אלטע, נישט אויף קיין קינדער, נישט אויף קיין פרויען. און קיין חלוק נישט געמאכט צווישען פריינד און פיינד. ער האט זיך אריינגעריסען אין בית־המקדש און אין קדשי־קדשים, האט צוגענומען אלע אוצרות, דעם גאלדענעם מזבח, די מנורות, דעם שלחן, אלע גאלדענע כלים און אלע קאסטבארקייטען, וואס זענען דארטען געוועזען. אינ'ם בערויבען דעם בית המקדש האט איהם געהאלפען מענעלאס. כדי זיך צו פערענטפערן און כדי בעשער צו ווערען פון די אלע פערברעכען, האט אנטיוכס פערשפרייט א העפליכען רכילות, צו וועלכען עס האט איהם טיילווייז צוגערעדט דער כהן גדול און וועלכע האט ארויפגעווארפען א שאנד־פלעק אויף דעם גאנצען יודישען פאלק. ער האט געזאגט, אז ער האט געפונען אין קדשי־קדשים א שטיינערנעם בילד פון א מאן מיט א לאנגער בארד, וועלכער איז געזעסען אויף אנ'אייזעל מיט א ספר אין האנד. אנטיוכס האט געזאגט, אז דאס די סטאטוע שטעלט פאר מיט זיך דעם יודישען געזעץ־געבער משה, וועל־ האט געגעבען די יודען מענשען־פיינדליכע, העסליכע געזעצען, לויט וועלכע מען דארף זיך האלטען אבגעזונדערט פון אלע פעלקער און ניט טהון זיי קיין שום טובה. פון דעמאלט האבען די גריכען און רוימער גענומען מיינען, דאס די יודישע אמונה איז אינגאנצען געבויט אויף דער פערגעטערונג פון אנ'אייזעל. דער זעלבער אנטיוכס האט פערשפרייט נאך א העסליכען ליגען. ער האט געזאגט, אז ער האט געפונען אין קדשי־קדשים א גרעק, וועלכער איז געלעגען דארט געבונדען און האט איהם, אנטיוכס'ן, געבעטען, ער זאל איהם בעפרייען פון דער יודישער אכזריות. דער גרעק

האט איהם געזאגט, דאס יעדער יאהר טוידטען די יודען א גרעק כדי אויפצועסען זיינע געדערין, און דערביי שווערען זיי, צו האסען און צו פערניכטען די גריכען. עס איז ניט בעוואוסט, צי האט אנטיוכס אליין אויסגעקלעהרט אט דעם ליגען, צי אנדערע רכילות'ניקעס, האבען איהם דאס אין מויל אריינגעלעגט, נאר ווי ס'זאל נישט זיין, האט אנטיוכס דער ערשטער פערשפרייט די מיינונג, אז דאס יודענטהום לערנט זיינע נאכפאלגער צו האסען און צו פערניכטען אנדערע פעלקער.

אין טרויער האט זיך אנגעטהון ירושלים, און יעקב'ס הויז איז בעדעקט געווארען, מיט שאנדע. דערימט אליין האט זיך עס נאך נישט געענדיגט. דעם לאנד יהודה איז בעשערט געווען אויסצושטעהן נאך שרעקליכערע טעג. אנטיוכס האט ווידער ערקלערט א מלחמה מצרים, און די יודען האבען געמוזט אריבערטראגען אלע זיינע אכזריות'ען. ביידע קעניגליכע ברידער אין מצרים האבען צווישען זיך שלום געשלאסען, א דאנק דער אריינמישונג פון זייער שוועסטער און די רוימער, און דער עלטערער פילאמעט, איז געווארען מלך אין אלכסנדריא. ווען אנטיוכס האט דאס דערהערט, איז ער געווארען שטארק אויפגעבראכט, און אזוי ווי די רוימער זענען נאך געווען פערנומען אין מאקעדאניען, האט ער זיך בעשלאסען ווידער אנצופאלען אויף מצרים (1168). ער האט נישט בעגעגענט קיין שום ווידערשטאנד און איז אויף אזא אופן דערגאנגען ביז אלכסנדריא. די מצרים'שע מלכים האבען אוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, צו בעטען שטיצע, און דער רוימישער סענאט האט זיי ניט אבגעזאגט און געשיקט קיין מצרים דריי היל-אבטיילונגען, אבצושטעלען אנטיוכוס'ן. נאך דעם גליקליכען געשלעג ביי פידנע, ווען דאס מאקעדאנישע מיליטער האט געהאט א גרויסע מפלה און דער מלך פערסעאוס אליין איז אנטלאפען, זענען די דריי רוימישע שרים געקומען צו אנטיוכס'ן אין לאגער (22 יוני 168) און האבען איהם איבערגעגעבען דעם בעפעהל פון סענאט — אין דער מינוט אבצוטרעטען פון מצרים; און ווען דער סורישער מלך האט געבעטען וויפיעל עס איז צייט, אויף א ישוב-הדעת, האט פאמפיליוס לענאס געמאכט א צירקעל מיט זיין שטעקען און געזאגט, אז איידער ער וועט דורכגעהן דורכ'ן צירקעל, דארף אנטיוכס בעשליסען און אויסקלייבען איינס פון די ביידע: שלום מיט רוים, אדער מלחמה. אנטיוכוס האט גאנץ גוט געקאנט די עקשנות פון די רוימער און בעשלאסען גלייך אבצוטרעטען. אויסער זיך פון כעס און ערגערניש האט זיך אנטיוכוס אומגעקעהרט אין זיין רעזידענץ-שטאדט, און איבערהויפט האט איהם געקרענקט דאס, וואס

ער האָט געמוזט פאַר די רוימער, זיינע ביטערסטע שונאים, שפּיעלען די ראָליע פון אַ גוטען פריינד.

כּל המתי האָט אנטיוכוס דאַן אויסגעגאָסען אויף די יודישע קעפּ. צי האָבען זיך די יודען אָפּען געפרעהט אויף זיין מפּלה, אָדער זיי האָבען צו הויך גערעדט וועגען דעם, אַז גאָט, וועלכער ערניעדעריגט בעלי־גאוה׳ס האָט איהם בעשטראָפט? ווער קאָן עס זיכער בעשטימען. בעשטראָפט זענען זיי אָבער געוואָרען אויף אַ שרעקליכען אופן. איינער פון אנטיאָכוס׳עס שׂרים, אַפּאָלאָניוס, איז מיט אַ גאַנצער הויבער־באַנדע געקומען אין ירושלים, כּלומרשט מיט פריינדליכע רייד און אַ פאַלשער מינע פון שלום. נאָר אין אַ שבת־טאָג, ווען די בעפעלקערונג האָט ניט געקאָנט זיך ווידערשטעלען מיט געוועהר, איז דאָס מאַקעדאָנישע חיל בעפאַלען די איינוואוינער, האָט געטוידט פיעל דערוואַקסענע מענער, געפאַנגען פרויען און קינדער אין זיי אַוועקגעפיהרט אין פרעמדע לענדער, צום פערקויפען אלס שקלאַפען. ווער עס האָט געקאָנט, איז אַנטלאָפען פון שטאָדט. פיעל בנינים זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין חורבות, די טויערען פון ירושלים זענען צובראָכען געוואָרען, דעם בית־המקדש אָבער האָט דער מערדער אַפּאָלאָניוס און זיין באַנדע געלאָזען צורוה, ווייל, — אַנטיוכס האָט איהם צוליעב אונבעוואוסטע טעמים — נישט געוואָלט בעריהרען. דערפאַר אָבער האָבען זיי ניט גע־שוינט די אויסערליכע בנינים, האָבען פערברענט די הילצערנע טויערען און האָבען צישטערט די גאַלעריען מיט העק און האַמערס. אין בית המקדש איז ניט געווען וואָס צו ראַבירען. אויף די ליידיגע גאַסען פלעגט מען קאָנען טרעפען נאָר העלעניסטען, סירישע סאָלדאַטען און אויסלענדער. „ירושלים איז געוואָרען אַ פרעמדע שטאָדט פיר איהרע אייגענע קינדער". דער בית־המקדש איז געוואָרען ליידיג. דער מאַרק פון אקרא האָט געבילדעט אין ירושלים נאָך אַ שטאָדט. דאָרט האָבען זיך בעזעצט די סירישע סאָלדאַטען; דאָרטען האָבען אויך געוואוינט די העלעניסטען. כּדי צו בעשיצען אקרא פון אַנאָנפאַל, האָט מען איהר אַרומגערינגעלט מיט פעסטע ווענד און הויכע טורעמס, העכערע ווי די ווענד פונ׳ם דערבייאיגען בית־המקדש, און זיך פערזיכערט מיט געוועהר און עסענוואַרג.

מענעלאוס, וועלכער האָט געבראַכט צו די אַלע שוידערהאַפטע חורבנות, איז אָבער אויך ניט געווען צופריעדען מיט דער פּריכט פון זיין אַרבייט. וואָרום פאַר וועמען האָט ער איצט געזאָלט שפּיעלען די ראָליע פון אַ כּהן גדול, — איצט ווען קיינער האָט דעם בית־המקדש נישט בעזוכט, ווען

דאס גאנצע פאלק האט זיך אבגעקעהרט פון איהם ? ער איז געבליבען אליין : ער האט אין בית-המקדש געהערט נאר דאס עכא פון זיין אייגענעם קול, און דאס האט ביי איהם ארויסגערופען א נייעם פלאן. דאס יודענטום, דאס געזעץ, די תורה אלץ דארף פערניכטעט ווערען און די יודען דארפען אננעהמען דעם גריכישען קולטוס. זענענדיג שטארק אויפגעבראכט אויף די יודען און זייער רעליגיאן, האט ער אקצעפטירט דעם פלאן און מיט גרויס אכזריות זיך גענומען איהם פערווירקליכען. דאס יודישע פאלק מוז אינגאנצען העלעניזירט ווערען און טריי דינען אנטיוכוס'ן — דאס איז געווען די אידעע פון דעם נייעם בעפעהל, וועלכער האט געדראהעט מיט טויט-שטראף יעדען, וואס וועט וואגען איהם עובר צו זיין.

דערמיט האט אנטיוכס געוואלט דערוויזען די אונמאכט פון גאט, וועמען דאס יודישע פאלק איז געווען אזוי שטארק איבערגעגעבען און געטריי. אנטיוכס, פערהאלטענדיג זיך גלייכגילטיג צו זיינע אייגענע געטער, האט זיך געפונען פערזענליך בעליידיגט דערפון, וואס די יודען, נישט קוקענדיג אויף די בלוטיגע פערפאלגונגען און רדיפות, וואס זיי זענען אויסגעשטאנען און שטעהען אוים ביז יעצט, גלויבען פון דעסטוועגען אין זייער גאט און הערען נישט אויף צו האפען, אז ער וועט פערניכטען אלע זייערע פייניגער און רשעים. אט דעם יודישען גאט האט ער געוואלט מנצח זיין, און צו דעם צוועק האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל, וועלכער איז פובליקירט געווארען דורך ספעציעלע בעאמטע אין אלע שטעדט פון יהודה, אז מען זאל אויפהערען מקים זיין די מצות פון דער תורה און מען זאל מקריב זיין קרבנות נאר פאר די גריכישע געטער. דערצו האט מען אומעטום געדארפט אוועקשטעלען מזבחות און סטאטועןן. אנטיוכס האט געוואלט טרעפען מיט זיין קויל אין מיטען הארצען פון יודענטום און האט דעריבער געהייסען, מען זאל נויטען יודען, מקריב צו זיין אויף די מזבחות אומריינע בהמות און איבערהויפט חזירים.

די הייליגסטע דריי געזעצען, מיט וועלכע יודען האבען זיך אונטערשיידט פון די געצענדינער : מילה, אבהיטען שבת און ניט עסען קיין טרפ'ע שפייז, — זענען איצט שטרענג פערבאטען געווארען און דעם מלך'ס בעאמטע האבען אהן רחמנות געטויט יעדען, ווער עס פלעגט האנדלען געגען דעם מלך'ס ווילען.

אנגעהויבען האט מען מיט'ן בית-המקדש. אנטיוכס האט צוגעשיקט אין ירושלים איינעם פון זיינע שרים, ער זאל פון בית-המקדש מאכען א טעמפעל פאר'ן גריכישען גאט צעאוס, אויפ'ן מזבח פון דער פאדער-

שטוב (עזרה) האט מען מקריב געווען א חזיר, מיט זיין בלוט האט מען פערשפריצט דעם קדשי-קדשים, דאס פלייש האט מען אויסגעקאכט און מיט דעם פעטס האט מען פערגאסען די הייליגע תורה. נאכדעם האבען דער כהן גדול און די איבעריגע יודישע העלעניסטען געמוזט אויפעסען דעם געבראטענעם קרבן. די תורה, וועלכע מען האט געפונען אין בית-המקדש, האט מען געשענדעט און פערברענט, וויל לויט אנטיוכס'עס מיינונג, האט זי געפלאנצט אין די הערצער ניט ריינע מדות און מענשען-ליעבע, נאר שנאה און האס. נאכהער האט מען אוועקגעשטעלט אויפ'ן מזבח די אפבילדונג פון צעאוס, און פאר איהם האט מען געדארפט מקריב זיין קרבנות (ארום 17 תמוז — יולי 168).

אזוי איז דער גאט פון ישראל פערטריעבען געווארע דורך צעאוס'ן און וויעדער איז געשענדעט און פערשמוצט געווארען דאס איינציגע ארט אויף דער וועלט, וואס איז געווען גלייך הייליג פאר יעדען יודען!

די טיעפע ליידען און שמערצען, וואס ס'האבען געפיהלט די יודישע הערצער, זעהענדיג דעם חלול-הקדש און די נאציאנאלע אונגליקען, האבען געפונען אנ'אויסדריק אין צוויי קאפיטלען פון תהלים, וועלכע אונבעקאנטע משוררים-לוים האבען פערפאסט. איז איינעם פון זיי ווערט געזאגט:

א פייער האבען זיי אנגעצונדען אין בית-המקדש,
פערשוועכט האבען זיי דעם משכן פון דיין נאמען....
נישטא ביי אונז נישט קיין מופת, נישט קיין נביא....
און קיינער פון אונז וויים ניט, ביז ווי לאנג,
ביז ווי לאנג, א גאט, וועט דער בעליידיגער דיין
הייליגקייט פערשוועכען,
דער שונא דיין נאמען לעסטערן?..

און דאס פאלק? ווי האבען זיך די ברייטערע פאלקס-שיכטען פאקטיש פערהאלטען צו די דאזיגע שענדליכע בעפעהלען פון דעם קעניגליכען טיראן, וועלכע האבען געהאט פאר זיך דעם איינציגען צוועק, — אבצורייסען יודען פון זייער גאט און אויסצולעשען אין זיי דעם לעצטען פונק פון זייער נאציאנאלען געפיהל?

א שרעקליכען נסיון האבען יודען געהאט דאס מאל אויסצושטעהן. ו" תליה האט ערווארטעט יעדען, וואס האט געוואגט עפענטליך צו הי-

טען די געזעצען פון דער תורה; זאגאר מיט דעם נאמען יהוד'עער (יוד) איז פערבאטען געווארען זיך אנצורופען. און דאס אלץ האט פון דעסט־וועגען ניש... געהאלפען, אויסצומעקען דעם יודישען נאמען און גאט'ס ווארט צו פערניכטען! שטראמען פון מערטירער־בלוט האבען די ערד פון יהודה פערפלייצט, די בעסטע קינדער פון פאלק זענען געהאנגען און אכזריות'־געפייניגט געווארען, און — יודען האבען זייער גאט נישט פערלאזען און זיינע געזעצען נישט פערשוועכט.

די יודען פון די סירישע און פעניקישע שטעדט, וועלכע האבען געלעבט צווישען די גריכען און צוזאמען מיט זיי, האבען, אמת נישט אויסגעהאלטען די שרעקליכע צוואנגסמיטלען פון אנטיוכס'עס בעאמטע און געבויגען זייערע קעפ פאר די גריכישע אבגעטער, פערלייקנענדיג, אדער טראגענדיג בעהאלטען טיעף אין הארצען, זייער גלויבען און זייער צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאלק; אויך דא אבער האבען זיך געפו־נען אזעלכע, וועלכע האבען די ערשטע געגעבען דעם ביישפיעל פון העלדישען מערטירערטום, אפפערנדיג אלע ערדישע פערגניגענס, אויס־שטעהענדיג די שרעקליכסטע ענויים און אוועקגעבענדיג זאגאר דאס גאנ־צע לעבען — פאר דעם אידעאל, פאר דאס הייליגע און אמת'ע, פאר דעם זין פון לעבען. אין אנטיוכיא גופא איז אנ'אלטער געלעהרטער, מיט'ן נאמען אליעזר, אויסגעשטאנען די שרעקליכסטע יסורים און ענדליך אויך דאס לעבען מקריב געווען דערפאר, וואס ער האט נישט געוואלט עפענטליך אויפעסען דאס שטיקעל בשר פלייש, וואס אנטיוכס'־עס משרתים האבען איהם דערלאנגט מיט דעם צוועק, דאס פאלק זאל מיינען, אז ער עסט חזיר. די פאלקס־לעגענדע ווייסט אויסער דעם צו דערצעהלען אויך פון א מוטער מיט איהרע זיבען זיהן, וועלכע האבען זיך איינער נאכ'ן אנדערן אבגעזאגט צו ערפילען אנטיוכס'עס פערלאנג, און זענען דעריבער אכזריות'דיג געפייניגט געווארען דער מוטער אין די אויגען. לעבעדיגערהייד האט מען זיי אויפ'ן פייער געבראנט, די הויט האט מען פון זיי אראבגעשונדען און איינצעלנע גליעדער אבגעשניטען, — און די יודישע מוטער איז געשטאנען און האט געקוקט און האט נישט אויפגעהערט אויפצומונטערן די קינדער, זיי זאלען די שרעקליכסטע יסורים אריבערטראגען, אבי גאט'ס נאמען נישט שענדען, אבי פאר די אבגעטער דעם קאפ נישט בויגען!

אין יהודא גופא איז די צאהל פון די מערטירער נאך גרעסער גע־ווען; וואו נאר אנטיוכעס'עס בעאמטע זענען געקומען, האבען זיי גלייך

מזבחות אויפגעשטעלט און געפאָדערט פון דער בעפעלקערונג אינ׳ם נאָמען פון קעניג, זי זאָל מקריב זיין חזירים פאר דעם גאָט צעאוס און דאָס פלייש עסען, זי זאָל עפענטליך ארבייטען אום שבת, און אין די דיאָני־זישע וויין־יום־טובים איז נאָך דערצו צוגעקומען אויך די גזירה, אז יודען זאָלען פייערליכע פראָצעסיעס איינאָרדענען לכבוד דעם גריכישען וויין־גאָט און איהם עהרען מיט אלערליי אויסגעלאסענקייטען און שכור׳ע שמחות. קיין ערפאָלג האָבען אָבער די דאָזיגע בעאַמטע נישט געהאָט: זייערע אויפרופען האָבען גאנץ ווייניג יודען צוגעפגעבראכט וויל די מעהר־הייט פון זיי איז שוין פון פריהער געהאַט אנטלאָפען פון שטאָדט און זיך בעהאלטען אין די הויהלען און טאָלען פון די יהודה׳אישע בערג נאָדער אין די מדבריות׳ען ארום דעם ים־המלח. דער דאָזיגער פערעקשנ׳טער ווי־דערשטאַנד האָט אנטיוכס׳ען נאָך מעהר אויפגערייצט, און ער האָט געשיקט איין בעפעהל נאָכ׳ן אנדערן צו בעשטראָפען די „איינגעשפאַרטע״ יודען מיט דער גרויזאַמסטער אכזריות. די בעאַמטע האָבען די דאָזיגע בעפעהלען, נאטירליך, דורכגעפיהרט: געפונענע מגילות פון דער תורה זענען דורך זיי צוריסען און פערברענט געוואָרען; די יודען, וועלכע האָבען אין די דאָזיגע הייליגע מגילות א טרייסט געזוכט, אויף צו שטילען דעם וועהטאָג פון זייערע בלוטיגע פערפאָלגונגען, זענען אויף דעם גרויזאַמסטען אופן געטויט און געשענדעט געוואָרען, אלע שוהלען און ישיבות אינ׳ם לאַנד האָבען זיי צושטערט און פערוויסט, און הונדערטער שוואכע פרויען, וועלכע האָבען אין דער אָבוועזענהייט פון זייערע מענער אריינגעבראכט די קינדער אינ׳ם בונד פונ׳ם יודישען פאָלק (מילה), זענען דורך די אונמענשליכע טיראַנען אויפגעהאָנגען געוואָרען אויף דער מויער פון שטאָדט מיט זייערע צאַרטע קינדער אויפ׳ן האלז. —

די ווירקונג פון די דאָזיגע אונמענשליכקייטען און גרויזאַמקייטען איז אָבער געווען פונקט דער היפך דערפון, וואָס אנטיוכס האָט פון זיי ערוואַרטעט: אָנשטאָט אָבצושרעקען דעם פאָלק, האָבען זיי איהם נאָך מעהר פערביטערט און נאָך מעהר פערעקשנ׳ט; דער טוידט האָט זיין שרעקליכקייט פערלוירען, און צוזאַמען מיט די פערפאָלגונגען איז געוואַקסען אויך די אינערליכע גרויסקייט, די שטאַנדהאַפטיגקייט, דער רעליגיעזער עקסטאַז. די דאָזיגע בעגייסטערונג איז אונטערגעהאלטען און נאָך שטאַרקער צופלאַקערט געוואָרען א דאַנק דער פייערדיגער אגיטאַציע פון די חסידים. דורך בעהאַלטענע וועגען פלעגען זיי זיך פון זייערע מערות ארויסגגב׳נען און ארומגעהן פון שטאָדט צו שטאָדט

און פון דאָרף צו דאָרף, צונויפרופענדיג אומעטום די איינוואוינער און בעשווערענדיג זיי מיט פייער און גלות, זיך נישט אונטערצוגעבען, נישט צו פערשוועכען גאָט'ס תורה און זיך מוסר-נפש צו זיין פאַר גאָט'ס נאָמען.

די סורישע בעזאַמטע אין ירושלים זענען אָבער באַלד געוואָהר געוואָרען, פון וואַנען עס שטאַמט די העלדישע עקשנות, און דער פיהרער פון'ם גאַרניזאָן, פיליפוס, האָט זיך אַוועקגעלאָזען אין די בערג, אום אויפצוזוכען די אַלע פערנומענע מערות און בעהעלטענישען. ווי די לעגענדע דערצעהלט, האָט ער אין אַ געוויסען שבת'דיגען טאָג געלאָזען זיינע סאָלדאַטען אַרומרינגלען איינע פון די דאָזיגע מערות, אין וועלכער עס האָבען זיך געפונען טויזענדער מענער, פרויען און קינדער, און זיי אויפגעפאָדערט, אַרויסצוגעהן און זיך אונטערצוגעבען אַנטיוכס'עס בעפעהל. די בעלאַגערטע האָבען איינשטימיג געענטפערט: „ניין, מיר וועלען זיך אַנטיוכס'עס בעפעהל נישט אונטערגעבען, און די הייליגקייט פון שבת וועלען מיר נישט פערשוועכען". פיליפאָס האָט דאַן בעפעהלען זיינע סאָלדאַטען זיך אַריינצורייסען אין דער מערה, און די חסידים האָבען, נישט וועלענדיג מחלל שבת זיין, קיין שטיין פון דר'ערד נישט געריהרט, אום דעם אַריינגאַנג צו שטערן, און בלויז הימעל און ערד פאַר עדות גענומען, אַז זיי ווערן אָהן אַ שום זינד געטויט. אַלע בעלאַגערטע זענען דאַן דער'הרג'עט, דערשטיקט און פערברענט געוואָרען דורך דער דאָזיגער מערדער-באַנדע, וועלכע האָט אין אַלע עפנונגען פון דער מערה פייער-קנויטען אַריינגעשליידערט, אום עס זאָל זיך קיינער נישט קענען ראַטעווען.

טיעף איז געווען דער שמערץ פון די טריי געבליבענע יודען, הערענדיג וועגען די דאָזיגע שרעקליכע קרבנות, און אויך די מוטיגסטע פון זיי האָבען אָנגעהויבען אַרובצופאַלען ביי זיך. מיט וואָס וועלען זיך די אונערטרעגליכע צרות ענדיגען? און פון הימעל זעהט זיך קיין צייכען נישט, וואָס זאָל טרייסטען און האָפנונג איינפלאַנצען; און קיין נביא שטעהט נישט אויף, וואָס זאָל פיהרען און דעם וועג ווייזען, וואָס זאָל גאָט'ס וואָרט מיט זיך ברענגען און אָנזאָגען, ווי לאַנג די בלוטיגע פערפאָלגונגען וועלען דויערן.

דאָס איז איינע פון די שרעקליכסטע צייטען געווען אין דער געשיכטע פון דער יודישער מאַרטיראָלאָגיע.

זעקסטעס קאפיטעל.

ער מכבי'שער אויפשטאנד.

(106—107)

ווען די בלוטיגע רדיפות האבען שוין דערגרייכט זייער העכסטע מדרגה, צוברעכענדיג דעם אידישען פארק ביז דעם תהום פון אונטערגאנג און פערניכטונג, האט אין יהודה אויסגעבראכען א'ן אויפשטאנד. די אנפיהרער פונ'ם אויפשטאנד זענען געוועזן פון דער פאמיליע חשמונאים אדער מכב'ער, וועלכע האבען זיך, אויסער זייער איבערגעגעבענהייט צו דער אמונה, אויסגעצייכענט אויך מיט זעלטענער קלוגהייט, אונגעוועהנליכער גבורה, און געלאסענער פארזיכטיגקייט. איין גרייז-גראהער פאטער מיט זיינע פינף זיהן האבען אויפגעהויבען די פאהן פונ'ם אויפשטאנד, וועלכער האט אריינגעבלאזען א גייסט פון שטארקייט און מוט אין די אידישע הערצער אויף לאנגע לאנגע יאהרען; דער פאטער האט געהייסען מתתיהו, יוחנן'ס זוהן און דער אייניקעל פון שמעון חשמונאי, וועלכער האט געשטאמט פון אהרן הכהן. ער האט פריהער געוואוינט אין ירושלים, נאר צוליעב די רדיפות האט ער זיך געמוזט איבערקלייבען אין דעם קליינעם שטעדטיל מודעית (12 קילאמעטער צו צפון פון ירושלים). פון זיינע פינף זיהן האט יעדער געהאט א'ן ארמ'יש צונאמען: יוחנן הגדי, שמעון התרסי, יהודה המכבי, אלעזר אברן און יונתן אפוס.

[ד]י דאזיגע חשמונאים האבען זיך מיט א טיעפען צער צוגעקוקט צו [דע]ר שרעקליכער לאגע פונ'ם פאטערלאנד. „אלע בתי-מדרשים זענען [צ]ושטערט, יהודה איז א שקלאפין געווארען, טא וואס טויג אונז נאך אונזער לעבען?“ אזוי האט דער אלטער מתתיהו געזאגט צו זיינע זיהן און ענדליך בעשלאסען, זיך נישט צו בעהאלטען מעהר אין [פ]ערבארגענע ווינקעלעך און הוהלען, נאר ארויסצוטרעטען מוטיג און [ר]עטען דאס פאלק פון פערטיליגונג, אדער — שטארבען פאר דעם

הייליגען אידעאל! ווען איינער פון די סורישע בעאמטע, אפולאס, איז געקומען אין מודעית, נויטען די איינוואוינער, זיי זאלען דינען די גריכישע געצען און האט אנגעהויבען פאדערען פון מתתיהו, אז ער, אלס דער אנגעזעהענסטער מענש און פארשטעהער, זאל דער ערשטער וויזען א ביישפיעל פון געהארכזאמקייט און אונטערטעניגקייט, האט דער לעצטער געענטפערט: ווען אפילו אלע פעלקער פון דער סורי'שער מלוכה וועלען זיך ענטזאגען פון זייער רעליגיאן, איך אבער, מיינע זיהן און מיינע ברידער וועלען פערבלייבען טריי דער אמונה. עס האט זיך געפונען דארט איין איד, וועלכער האט געוואלט געפעלען ווערען דעם סורי'שען בעאמטען און איז צוגעגאנגען צום מזבח מקריב צו זיין א קרבן פאר צעאוס'ן. דא האט ענדליך געפלאצט מתתיהו'ס געדולד; עס האט זיך אין איהם אנגעצונדען דאס פאטריאטישע און רעליגיעזע פייער און ער איז בעפאלען דעם בוגד און איהם געטויט נעבען דעם אלטאר; זיינע זיהן, בעוואפענט מיט מעסערס, זענען בעפאלען אפולעס'ן און זיין חיל, האבען זיי דערהרג'ט און דעם אלטאר האבען זיי צובראכען. די דאזיגע פאסירונג איז געווען פאר אלע טרייע נאציאנאליסטען א סיגנאל ארויסצוטרעטען געגען שונא אין א ענטשלאסענעם קאמפף אויף לעבען און טויט און ניט צו פאלען, אזוי ווי שלאכט-קרבנות.

מתתיהו האט גלייך נאך דער דאזיגער געשיכטע ארויסגעלאזען אן'אויפרוף: „ווער עס וויל נקמה נעהמען פאר דער תורה און אמונה, זאל געהן נאך מיר!" באלד זענען צו איהם צוגעשטאנען די איינוואוינער פון מודעית און פון דער אומגעגענד, און מתתיהו האט געזוכט פאר זיי א געשיצטען ארט אין די בערג פון אפרים. דא איז צו איהם צוגעשטאנען אויך דאס ביסעל חסידים, וועלכע האבען זיך גערעטעט פון טויט און די אלע, וועלכע זענען געקומען צולויפען אהער פון די שרעקען און רדיפות, און אזוי איז אלץ מעהר און מעהר געוואקסען די צאהל פון די פערטיידיגער פונ'ם פאטערלאנד און פון דער אמונה. מתתיהו האט זיי פריהער געזאגט אז זיי וועט אויסקומען צו פיהרען א שווערען און בלוטיגען קאמפף און האט זיי צוגעגרייט, מפקיר צו זיין דאס לעבען פאר דער הייליגער זאך. מ'האט בעשלאסען זיך צו בעשיצען מיט געוועהר פון א'אנפאל אפילו אום שבת, נישט ווי די חסידים, וועלכע האבען נישט געוואגט אויפצוהייבען א שטיין אין דעם הייליגען טאג. עס האט זיך אנגעהויבען א

הייסע בעוואָפונגס=אַרבייט און אפילו יענע חסידים, וועלכע האָבען געוואוסט בלויז זיך צו פערטיעפען אין הייליגע ספרים, האָבען מאַסען=ווייז געקומען צושטעהן צו מתתיהו׳ס מחנה און זיך פערזאָרגען מיט כלי=זיין. די לאַגע אין לאַנד איז געווען אַזוי ווי אין דער צייט פון נאָך די שופטים; די איינוואוינער זענען צוזייהט און צושפרייט געווען אין היהלען איבער די בערג, אַ טייל האָט געהאַלטען פאַר׳ן שונא, און נאָר אַ קליינער הייפעל איז געווען גרייט אויסצולייזען דעם פאָטערלאַנד מיט׳ן אייגענעם בלוט; האָט אָבער דער הייפעל וועניג געוועהר געהאַט און איז בכלל גאַנץ וועניג איינגעאיבט געווען אין דער קונסט פון מלחמה. אַ נצחון איז איצט, אַלזאָ, נאָך מעהר אונמעגליך געווען, ווי אין אָנהויב פון שאול׳ס מלוכה.

מתתיהו האָט אויסגעמיטען אַנ׳אָפענעם געשלעג מיט די סורי׳ער, ווייסענדיג, אַז די צאָהל פון זיין היל איז זעהר קליין. נור זענענדיג בעקאַנט מיט יעדען ווינקעל פון דעם לאַנד, איז ער מיט זיינע זיהן און חיל פלינק איבערגעגאַנגען פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער, האָט צעשטערט די אַלטאַרען פון די גריכישע געטער, בעשטראָפט די איינוואוינער, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר׳ן שונא, און פערפאָלגט די גריכען, וועלכע האָבען זיך איהם געטראָפען אויפ׳ן וועג. עס איז איהם איינציגע מאָל געלונגען אויך צו צושלאָגען אַ שוואַכען סורי׳שען חיל, אָן וועלכען ער האָט זיך אָנגעשטויסען. ווען דער סורי׳שער בעאַמטער פלעגט אַרויסשיקען פון ירושלים געגען די מורדים אַ גרעסערן חיל, פלעגען זיי מיט אַ מאָל נעלם ווערען און מ׳האָט זיי ניט געקענט געפינען. קורץ, מתתיהו האָט געפיהרט געגען דעם שונא אַ מלחמה, וועלכע איז מעגליך נאָר אין געבירגיגע געגענדען און קען פערמאַטערן זאָגאַר דעם שטאַרקסטען געגנער.

ווען דער אַלטער מתתיהו האָט געהאַלטען ביי׳ם שטאַרבען, האָט ער פאַר אַ ראַט=געבער בעשטימט זיין עלטערן זוהן שמעון און אַלס אָנפיהרער פונ׳ם אויפשטאַנד דעם יונגער׳ן, יהודה. ער האָט זיי אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלען נישט קוקען אויף לעבען און טויט און שטרייטען ביז׳ן לעצטען טראָפען בלוט פאַר זייער גאָט און פאָטערלאַנד. באַלד ווי יהודה המכבי איז געוואָרען אָנפיהרער האָט דער ווידערשטאַנד אָנגענומען נאָך אַ שאַרפערען כאַראַקטער. ער איז געווען אַ העלד, וועמעס גלייכען די אידען האָבען נישט אָנגעזעהן פון דוד׳ס און יואב׳ס צייטען אָן. פון זיין העלדען=נשמה האָט געשטראָמט אַזאַ

אונזיכטבארע קראפט, וואס האט די אלע, וועלכע האבען זיך געפו־נען אונטער זיין אנפיהרונג, מיט טוידט־מוט אנגעפילט. דערצו איז ער געווען בעגאבט מיט א שארפזיכטיגען אנפיהרער־בליק, אנצוהויבען א קאמפף צו דער צייט, אויסצונוצען די שוואכע זייטען פון שונא און אבנארען איהם דורך א כלומר׳שטער אטאקע. פון איין זייט „איז ער געווען גלייך ווי א לייב אין זיין צארן" און פון דער אנדערער זייט „ווי א טויב, מיט זיין ווייכקייט און צערטליכקייט". ער איז געווען טריי דער אמונה, ווי די בעסטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער פערגאנגענהייט. ער פלעגט זיך ניט פערלאזען אויף זיין איינענער קראפט, נאר אויף גאט׳ס הילף, צו וועלכער ער פלעגט זיך ווענדען פאר יעדען ארויסטריט. יהודה המכבי איז געווען אנ׳אמת ער אידי־שער העלד, וועלכער פלעגט זיך ערלויבען בלוט פערגיסען נאר אין נויט, אום צו בעפרייען און ערהויבען דאס אונטערדריקטע און גע־פאלענע פאלק, און די גאנצע עפאכע פון דעם דאזיגען אויפשטאנד־טראגט אויך זיך זיין נאמען, זיין שטעמפעל און זיין כאראקטער.

אין אנהויב האט ער נאכגעטאן זיין פאטער און פלעגט זיך בע־נוגענען מיט׳ן בעשטראפען די בוגדים, מיט׳ן צוציהען צו זיך די, וועלכע האבען זיך נאך ניט אבגעריסען פון יודענטום און אנטהון שא־דען קליינע אבטיילונגען פונ׳ם סורי׳שען חיל; ווען די צאהל פון זיי־נע אנהענגער איז אבער פערגרעסערט געווארען דורך די, וועלכע האבען שוין נישט געקענט מעהר רוהיג בלייבען אונטער דעם פרעמ־דען יאך, האט יהודה בעשלאסען ארויסצוגעהן אפען געגען דעם גרי־כישען חיל, וועלכער האט זיך געפונען אונטער דער אנפיהרונג פון אפאלאניוס.

דער ערשטער אפענער געשלעג, וועלכען יהודה האט דורכגע־מאכט, האט זיך אויסגעלאזען זעהר גליקליך: (166) אפאלאניוס איז געפאלען טויט אויפ׳ן שלאכט־פעלד און זיינע סאלדאטען זענען אדער פערוואונדעט געווארען אדער זיך צולאפען. דער בעזיעגטער סורי׳שער חיל איז אפילו געווען ניט פיעל אין צאהל, פונדעסטוועגען האט דער דאזיגער נצחון צוגעגעבען מוט די יודישע קעמפפער. דעם ער־שטען מאל האבען זיי דעם שונא גלייך אין די אויגען געקוקט און עס האט זיי אבגעגאלטען! זיי האבען דערין געזעהן א ציכען, אז גאט האט נישט פערלאזען זיין פאלק, נאר ער בעשיצט עס מיט זיין אונזיכטבארער האנד. יהודה האט אבגענומען ביי דעם דער׳הרג׳־

טען אַפּאָלאָניוס'ן זיין שווערד און האָט מיט איהם געקעמפפט ביז'ן לעצטען אָטעם-צוג.

דאַן איז געגען יהודה'ן אַרויס דער סורי'שער קריגס-פיהרער העראָן מיט אַ גרויסען חיל; מיט איהם זענען מיטגעגאַנגען בוגדים-העלעניסטען, אום צו ווייזען איהם בעקוועמע וועגען איבער די בערג, וואו יהודה האָט זיך געפונען. ווען די יודישע קעמפּפער האָבען צו-ערשט דערזעהן די גרויסע מחנה פונ'ם פיינד נעבען בית חורון האָ-בען זיי אויסגעשריגען: „ווי וועלען מיר עס וואַגען צו שטרייטען גע-גען אַזאַ גרויסען חיל?“ נאָר יהודה האָט זיי בערוהיגט און אויפגע-מונטערט און זיי דערמאָהנט אַלץ, וואָס זיי האָבען דאָ צו פערטיי-דיגען — זייער לעבען, זייערע קינדער און זייער תורה. נאָכדעם איז ער שטורמיש בעפאַלען די סוריער און האָט זיי אינגאַנצען צו-שלאָגען. אַכט הונדערט מאַן פון העראָנ'ס חיל זענען געבליבען אויפ'ן שלאַכט-פעלד און די איבריגע זענען אַנטלאָפען צו מערב-זייט אין לאַנד פון די פלשתים. יהודה'ס ערשטער פּאָלשטענדיגער נצחון איבער'ן שטאַרקען שונא ביי בית חורון האָט פונאַנדערגעפלאַקערט אין די יודישע הערצער די האָפנונג, אַז דער אויפשטאַנד וועט זיך גליקליך ענדיגען, און אַלע שכנ'ישע פעלקער האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען פאַר דער העלדענקראַפט פון די מכב'ער.

אַנטיוכס'ן האָט אין אָנהויב ווייניג וואָס געקימערט דער אויפ-שטאַנד אין יהודה, ווייל ער איז זיכער געווען, אַז זיין חיל איז נאָך גענוג שטאַרק, אום צו אונטערדריקען דעם אויפשטאַנד אין רעכטען אָנהויב; ווען אָבער ער האָט אָנגעהויבען בעקומען אָפטע ידיעות וועגען די מפלות פון זיינע חיל-אַבטהיילונגען אין יהודה, און דערהערט וועגען דעם יודישען העלד יהודה המכבי, האָט ער פערשטאַנען, אַז זיין רעכנונג בנוגע צו דער יודישער קראַפט איז געווען אינגאַנצען פאַלש. שטורמיש-צוקאָכט און אויפגעברויזט האָט ער בע-שלאָסען צו מאַכען איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף פון יודען אינגאַנ-צען; ער האָט אָבער דעם דאָזיגען פּלאַן ניט געקענט באַלד אויספיה-רען, ווייל האָבענדיג אַ קליינעם גאַרניזאָן חיל, האָט ער געמוזט דינגען סאָלדאַטען. צו דעם צוועק האָט ער געדאַרפט האָבען געלד, און דאָס האָט איהם גראָד געפעהלט, ווייל זיינע ווילדע פערשווענדונ-גען און הוצאות האָבען ווייט אַריבערגעשטיגען די הכנסות; ערוואַרטענ[דיג] אָבצאָהלונגען און מסים פון יהודה האָט ער שוין געוויס ניט גע-

קענט. דערצו זענען נאך צוגעקומען אנדערע פערלעגענהייטען אויך:
„שרעק=נאכריכטען זענען איהם אנגעקומען פון מזרח און צפון". ארזא=
צעס, זיין סאטראפ פון אדום, האט זיך אבגעריסען פונ'ם סוריש=בבל'=
שען מלך און בעפרייט דאס פאלק פון זיין יאך; ארטאקסיאס, דער
מלך פון ארמעניען, האט זעהר וועניג אונטערטהעניגקייט ארויסגעוויזען
צו אנטיוכס'ן און האט זיך געפיהרט ווי א אונאבהענגיגער פירשט. די
איינוואוינער פון אראדוס אין אנדערע פיניצעאישע שטעדט זענען איהם
אויך וועניג וואס געהארכזאם געוועזען. דאס אלץ האט שטארק געווירקט
אויף צו פערקלענער'ן זיינע הכנסות. כדי ווידער פול צו מאכען זיין
קאסע, האט ער געמוזט פיהרען מלחמות מיט די דאזיגע פעלקער, און
אום די דאזיגע מלחמות צו פיהרען, האט ער ווידער געמוזט געלד
האבען. אין אזא פערצווייפעלטער לאגע האט זיך אנטיוכס געפונען.

איהם האט פונדעסטוועגען פארט זיך איינגעגעבען אבצושפארען
וויפיעל עס איז געלד און דינגען חיל אויף איין יאהר. מיט א העלפט
פון דעם דאזיגען חיל האט ער גערעכענט אליין ארויסצוטרעטען געגען
די פעלקער אויף יענער זייט פרת, וועלכע האבען זיך פון איהם אב=
געריסען, און די אנדערע העלפט האט ער איבערגעלאזען אונטער
דער אנפיהרונג פון איינעם פון דער קעניגליכער פאמיליע, ליזיאס,
וועלכען ער האט איבערגעגעבען זיין יונגען זוהן צו ערציהען. בנוגע
ווידער צו דעם יודישען פאלק האט ער זיין פלאן אינגאנצען געענ=
דערט. ניט צו העלעניזירען די אידישע מאסע האט ער איצט גע=
שטרעבט — דאס האט שוין פאר איהם קיין רייץ נישט געהאט. ער
האט דאן פעסט בעשלאסען, אינגאנצען צו פערניכטען און צו פער=
טיליגען דאס איבערגעליבענע פון דער אידישער בעפעלקערונג. צו
דעם צוועק האט ער ליזיאס'ן בעפוילען, ארויסצוטרעטען מיט'ן חיל
געגען יהודה'ן, און צו פערניכטען יעדען שפור פון אידען, אויסצומע=
קען יעדער זכר פון דעם אידישען נאמען און צו בעזעצען אינ'ם
לאנד אנדערע פעלקער, דערביי איז הארארטעריסטיש דאס, וואס אינ'ם
כלל פון דעם דאזיגען פערניכטונגס=פלאן זענען אריינגעגאנגען אויך די
יודישע העלעניסטען.

באלד ווי עס איז בעוואוסט געווארען דער דאזיגער פלאן, איז
ארויפגעפאלען אנ'אימה אין א שרעק אויף אלע יודען און איבערהויפט
אויף די, וועלכע האבען געוואוינט צווישען פרעמדע פעלקער. קיינער
האט ניט געקענט גלויבען, אז יהודא'ס קליינער חיל וועט קענען זיך

ווידער-שטעלען געגען אַזאַ מחנה קריגסגעלערנטען מיליטער, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַזאַ בעוואוסטען פעלד-מאַרשאַל, ווי ליזיאַס. אין יעדען לאַנד און שטאָדט, וואו עס איז אָנגעקומען דעם מלך׳ס בעפעהל, איז ביי די יודען אַ גרויסער טרויער אויסגעבראָכען געוואָרען; מ׳האָט געפאַסט, געוויינט און געקלאָגט, מ׳האָט זיך אָנגעטאָן אין צוריסענע בגדים און זיך געוואַלגערט אין אַש. דערפאַר אָבער האָט דער דאָזיגער אונגעהערטער פּלאַן, צו פערניכטען דאָס גאַנצע פאָלק, מענער פרויען און קינדער, — שטאַרק פערגרעסערט די צאָהל פון די פּאַטריאָטישע העלדען און קעמפּפער פאַר׳ן פאָטערלאַנד. צו די מכב׳ער זענען יעצט צוגעשטאַנען אפילו יענע, וועלכע האָבען זיך נישט אַזוי שטאַרק איבערגענומען מיט׳ן יודענטום, ווייל זיי האָבען שוין קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט. אום צו פערפעסטיגען און אונטערצוהאַלטען צווישען די קעמפּפער די הויכע שטימונג, איז פערפאַסט געוואָרען אַ אייגענאַרטיגער ספר, וועלכער איז דערנאָך פערשפּרייט געוואָרען אינ׳ם גאַנצען לאַנד; דאָס איז דער ספר דניאל. פערפאַסט איז דער ספר געוואָרען דורך די חסידים און איז געווען געווענדעט צו די, וועלכע זענען געווען איבערצייגט אין גאָט׳ס השגחה אויף דעם יודישען פאָלק און געקענט גלויבען אין זיינע נסים.

די פרומסטע און טייערסטע פון פאָלק האָבען דאָך אָנגעהויבען צווייפלען אין די חסידים, וואָס גאָט טוט מיט יודען, דען עס האָט זיך ניט בעוויזען קיין נביא, וועלכער זאָל פּאָראויס זאָגען אַ סוף צו די אונגעהויערע צרות און אונגליקען. דער ספר דניאל האָט דעריבער געדאַרפט בערוהיגען די דאָזיגע גלויביגע און בעפרייען זיי פונ׳ם שעדליכען סקעפּטיציזם, איבערצייגענדיג זיי, אַז די נביאי׳שע קראַפט איז נאָך ביי יודען נישט אויסגעגאַנגען.

צו ערשט ווערען אין דניאל געבראַכט ביישפּיעלען פון רעליגיעזער שטייפקייט און זעלטענער מסירת-נפש בנוגע צו דער אמונה, און דערביי קומען, די ביישפּיעלען פון אַזעלכע מענשען וועלכע זענען לויט זייער ערציהונג צוגעוואוינט געווען צו פרעמדע זיטען. אַזוי ווערט דאָרט גערעדט וועגען דניאל׳ן, חנניה׳ן, מישאל׳ן און עזריה׳ן, וועלכע זענען ערצויגען געוואָרען אין כאַלדעאישען (כשדים׳שען) און פּרסישען הויף.

זייענדיג פעסט איבערצייגט, אַז די מלוכה, וועלכע שטיצט זיך אויף געצענדינערייַ און געוואַלדטאַט קאָן קיין קיום נישט האָבען, זאָגט

דער מחבר פון דניאל נביאות וועגען דער נאָהנטער מפלה פון דער סורי׳שער מלוכה. די נביאות ווערט, אמת, אַרויסגעזאָגט האַלב פערוויקעלט, האַלב פערדונקעלט, דאָך איז עס געוועזען גענוג פערשטענדליך צו יענער צייט. די פירטע מלוכה אויף דער ערד — בבל, פרס, און אַלכסנדר מוקדן, וועלכע האָבען געהערשט איבער ארץ־ישראל, זענען די ערשטע דריי — וועט גאָט לעסטערען און שטרעבען זיינע הייליגע לייט צופערניכטען און זיין פאָלק פון זיינע געזעצען אָבצורייסען. די הייליגע לייט וועלען זאָגאַר מוזען איהם זיך אונטערגעבען איין צייט און צוויי צייטען און אַ האַלבע צייט (אַ יאָהר אין צוויי יאָהר אין אַ האַלבען יאָהר). דאַן וועט די הערשאַפט איבערגעהן צום הייליגען פאָלק אויף אייביג און אַלע מלכים וועלען איהם לויבען. אין אַ׳נאַנדער פאָרם ווערט דאָס זעלבע אויסגעדריקט אַזוי: די חוצפה׳דיגע סורי׳שע מלוכה, דער קלייגער האָרן פון דער פריהערדיגער גרויסער פרסי׳שער און מוקדוני׳שער אימפעריע, וועט זיך פונאַנדערוואַקסען ווייט און ברייט קיין מזרח, מערב און צפון, וועט זיך ביז׳ן הימעל ערהויבען, וועט די שטערען אַראָבשלײַדערן און מיט די פים צוטרעטען; וועט זיך אויפהויבען איבער דעם בעשעפער פון די שטערען, וועט די טעגליכע קרבנות שטערען און אין בית־המקדש אַ געץ אויפשטעלען. אויף דער פראַגע, ווי לאַנג וועט דאָס געדויערען, ווי לאַנג וועט דער קרבן־תמיד בטל זיין, ווי לאַנג וועט דער געץ אין בית־המקדש געוועלטיגען, ווי לאַנג וועט דאָס הייליגטום געטראָטען ווערען? — ענטפערט די שטים פון דער נבואה: ביז אָוועגד און פריהמאָרגען 2300, דאַן וועט ענדליך דער בית־המקדש אויסגעלעזט ווערען.

דער רעטעניש־פולער ספר דניאל מיט זיין טיעף־דורכגעדרונגענעם נבואה־טאָן, מיט זיינע טיעף־ריהרענדע בילדער־פאַרבען איז זעהר פיעל געלעזען געוואָרען צווישען די חסידישע קרייזען. די מלאכים, וואָס פיגוריר en אין ספר, די נסים, וואָס ווערען דאָרט דערצעהלט, דערצו די אַפּאָקאַליפטישע פאָרם, אין וועלכער יעדער שטריך האָט זיך זיין כונה און דערצו אויך די בעדייטונג, וועלכע שפיעגעלט אָב די לאַגע פון דער געגענוואַרט, מאַכט נאָך דאָס הייליגע ווערק פיעל שפּאַנענדער. די געהיימניספולע שפּראַך, האַלב חעברעאיש און האַלב אַראַמיש (כאַלדעאיש), מאַכט נאָך גרעסער די ווירקונג. אין דער צייט, ווען די נביאים זענען שוין פערשוואונדען געוואָרען, האָט דאָס פערפאָלגטע פאָלק אין דעם דאָזיגען ספר אַ נייע געטליכע ערשיינונג געזעהען און געזוכט אין דעם צו געפינען אַ רמז אויף זיין ערלעזונג!...

דערווייל רוקט זיך אלץ נעהענטער אן די געפאהר איבער דעם אידישען לאנד. ווען אנטיוכוס איז מיט א טייל חיל צום מזרח אוועק, האט זיין שטעלפערטרעטער ליזיאס בעשטימט אלס שר-צבא תלמי'ן און אלס געהילפען ניקנור און גורגיאש. דעם לעצטען איז אבגעגעבען געווארען א בעפעהל אנצוהויבען די מלחמה געגען יהודה; ער האט געפיהרט זיין חיל — לויט דער מסורה א מאן 40,000 אויסער רייטער — ביי'ם ברעג פון ים גלייך צום צענטער פון דעם הייליגען לאנד. די שומרונ'ער און די פלשתי'מער, די אייביגע שונאים פון יהודה — זענען איהם צו הילף געקומען. ער איז אזוי זיכער געוועזען אין זיין נצחון, אז ער האט שוין פעררופען פארויס אין זיין לאגער די שקלאפען-הענדלער מיט געלד און קייטען צו קויפען און צו בינדען די געפאנגענע יודען. אין דער צייט, ווען דער פיינד פערקויפט שוין פאראויס זייערע לייבער, קלויבען זיך די יודישע חילות צונויף אונטער דער פאהן פון יהודה המכבי, זייער צאהל גרייכט קוים זעקס טויזענד. איידער זיי אויף'ן שלאכט-פעלד צו-פיהרען, האט זייער גרויסער אנפיהרער געוואלט זיי מיט העלדענמוטיגער בעגייסטערונג אנפילען; ער האט דערום בעשטימט א פייערליכע פערזאמלונג אין דער היסטארישער בערגשטאדט מצפה.

א מערקווירדיגע איבערחזר'ונג! מיט ניין דורות צוריק האט דער נביא שמואל א'ענהליכע פאלק'ס-פערזאמלונג צונויפגערופען אין דער זעלביגער שטאדט, ווען דעם פאלק איז א'ענהליכע געפאהר פארגעשטאנען ווען איבער'ן לאנד איז געהאנגען די שווערד פון פערניכטונג. יהודה האט מצפה אויסגעוואוילט אויף דרום, ווייל דאס ארט איז נאך אמאל פערהייליגט געוועזען ביים פאלק און ווען דער בית-המקדש איז חרוב געווארען, פאר גדליה'ס צייטען, האט די דאזיגע שטאדט פאר א צענטרום געדיענט פאר די איבערגעבליבענע פון חורבן אין פערטרייבונג, און דארטען איז אויך א הייליגטום צום בעטען אויפגעשטעלט געווארען. יהודה המכבי האט אין מצפה גערופען זיין חיל צו בעטען פאר גאט. א גרויסע פאלקס-מענגע פון די ארומיגע שטעדט האבען זיך דארט פערזאמעלט, כדי א'אנטייל צונעהמען אין דער פייערליכער תפלה פאר דער ישועה פון לאנד. זיי זיצען א גאנצען טאג אין א שטרענגען תענית, טוען זיך אן אין טרויער-קליידער און פערגיסען ביטערע טרערען פאר גאט, ער זאל זיך פון זיינע הויכע הימלען איבער זיין אונגליקליכען פאלק דער-בארימען און זיין אונגליקליכען לאנד א הילף שיקען. א ספר-תורה, וואס איז פון בית-המקדש ארויסגעראטעוועט געווארען פון אנטיוכוס'ס הענד

און וועלכע דער חיל האָט מיט זיך גענומען אַלס פּאָהן פון קאַמפּף, ווערט פונאַנדערגעשפּרייט און געלייענט, און די פערזאַמעלטע ווייַנען, זיך דערמאָהנענדיג, אַז דער שונא וויל דאָס דאָזיגע הייליגטום פון זייַער האַרצען אַרויס רייַסען, כדי זיי פּאַר געצען־דינער צו מאַכען. ווען די דאָזיגע בעגייַסטערענדע פּאָרבערייַטונגען זענען געענדיגט געוואָרען, האָט יהודה זיך פערנומען מיט דער סטראַטעגישער אייַנאָרדנונג פון זייַן חיל. ער צוטיילט עס אויף פיער טיילען און איבער יעדען טייל בעשטימט ער אַלס אַנפיהרער איינעם פון זייַנע דריי איבעריגע ברידער. לויט דעם געזעץ פון דער תורה הייסט יהודה אויסרופען צווישען חיל: ווער עס האָט נאָר וואָס געהייראַטעט און מיט זייַן פרוי זיך נאָך נישט אָנגעפרעהט אָדער ווער עס האָט נאָר וואָס אַ הויז געבויעט און נאָך איהם נישט בענייַט, אָדער ווער עס דאָס האַרץ שרעקט פאַר דער מלחמה, יענער זאָל די מחנה פערלאָזען און אַ היים זיך קעהרען! נאָכדעם טרעט ער מיט זייַן חיל אַרויס געגען דעם שונא אין עמאוס, איינינגע שטונדען וועג פון מצפה. גיאורגיאש האָט זייַן לאַגער פון אַ מאַן פינף־טויזענד פוסגעהער אין אַ מאַן טויזענד רייַטער אויף דעם זעלביגען פּלאַץ אויפגעשטעלט, ווייַל דורכדעם פונקט איז איהם לייַכטער געוועזן אַרייַנצודרינגען אין יהודה און אויך אָנצופאַלען אויף דעם חיל פון׳ם מכבי. דער סוריש׳ער אַרמעע־אָנפיהרער האָט געמיינט צובעפאַלען פּלוצלונג בייַנאַכט די אידישע מחנה. יהודה המכבי האָט אָבער זיך נישט געלאָזט פערנאַרען. ווי נאָר עס איז טונקעל געוואָרען און די נאַכט איז צוגעפאַלען האָט יהודה זייַן חיל איבער בעקאַנטע וועגען שטילערהייד אַריבערגעפיהרט און האָט זיך דעם פייַנד הינטען געשטעלט. ווען גיאורגיאש איז געקומען אויף דעם אָרט, וואו דער אידישער חיל איז פריהער געשטאַנען און האָט איהם ליידיג געפונען, האָט ער גערעכענט, אַז יהודה׳ס מחנה האָט זיך פאַר׳ן פייַנד דערשראָקען און איז אָבגעטראָטען צוריק אין די בערג. דאַן טראַכט ער נישט לאַנג און יאָגט איהם כלומר׳שט נאָך. דערווייל איז אָבער געוועזן אויסגערעכענט יהודה׳ס פּלאַן. ער איז אָנגעלאָפען די סוריא׳ער פון רוקען, איז אָנגעקומען ביז זייער לאַגער, האָט איהם אונטערגעצונדען און איז זיי ווייַטער נאָכגעלאָפען. נאָר ווען עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, האָט ערשט דאַן גיאורגיאש בעמערקט, אַז דעם פייַנד, וועלכען ער האָט געדענקט צו זוכען אין די בערג, שטעהט בייַ איהם פון הינטען און איז גאַנץ מונטער און דרייסט צו מלחמה גערייַט. אַ גרויסער טייל

פון זיין מחנה איז שוין אבער געווען ווייט אוועק, און זייענדיג געצוואונגען שוין ארויסצוטרעטען אין קאמפף, האט ער נאר געקאנט א קליינע אבטיילונג בעפעהלען, זיך אבצושטעלען. דערווייל האט יהודה אויך זיין חיל אין ארדנונג געבראכט און איהם בעגייסטערט מיט הייסע ווערטער, צו קעמפפען פאר'ן פאלק, פאר'ן לאנד, פאר גאט און פאר'ן גלויבען. זיין יונגערער ברודער, שמעון, לייענט אויף גיך פאר איניגע בעגייסטערענדע שטעלען פון דער תורה און גיעט די סאלדאטען א פאראל, אויף צו דערקענען איינער דעם צווייטען — תשועת ד' (גאט'ס הילף). די צאהל פון דעם אידישען חיל האט איבערגעשטיגען די קליינע אבטיילונג פון די סוריא'ער סיי אין צאהל און סיי אין דער בעגייסטערונג, אזוי אז ער האט איבער'ן פיינד א גיכען און גרינגען נצחון אבגעהאלטען און גיאורגיאש מיט זיין מחנה האט געמוזט אבטרעטען. יהודה האט אבער געווארענט זיין חיל נישט צו פערנעהמען זיך דערווייל מיט'ן רויב פון דעם בעזיעגטען שונא, ווייל דער גרעסטער טייל פון די סוריא'ער, וועלכע זענען אוועק פארויס, זענען נאך נישט בעזיעגט און זיי קאנען יעדער ווייליע זיך אומקעהרען און דעם קאמפף בעניייען. און ווירקליך, ווען די פאראויסגעהענדע סוריא'שע מחנה האט זיך ארומגעזעהען, אז זייער קריעגס=האר מיט זיין אבטיילונג איז נישטא, האבען זיי זיך אומגעקעהרט איהם זוכען. יהודה האט באלד פארבערייטעט זיין חיל דעם פיינד צו בעגעגענען, נאר צו א צווייטען צוזאמענשטויס איז דאס מאל נישט געקומען. ווי נאר די סוריא'שע מחנה האט צוריק=וועג'ס פון דער וויטענס דערזעהן דעם רויך, וואס איז אויפגעשטיגען פון זייער געוועזענעם לאגער=פלאץ, האט זי עס נישט געקאנט בעגרייפען. אנ'אונגעהויערע שרעק איז אויף זיי אנגעפאלען און זייענדיג אבגעשיידט פון זייער אנפיהרער זענען זיי זיך צולאפען אין אלע עקען. „א גרויסע ישועה איז געשעהן אין יענעם טאג," אין דער ווירקליכקייט האט דאס געשלעג ביי עמאות געהאט א גרויסע מאראלישע בעדייטונג. ווי דער נצחון זאל נישט זיין קליין, האט ער דאך אריינגעגעבען דעם יודישען חיל מוט און געוועקט אין זיין הארץ דאס געפיהל פון צוטרוי צו די אייגענע קרעפטען. ס'איז אויפגעהויבען געווארען די שווערד איבער'ן קאפ פון פיינד, וועלכער האט דורות=לאנג פערשקלאפט דאס פאלק און בעהערשט דאס לאנד און וועלכער האט זיך גערעכענט פאר א אונבעזיעגבארען ריעז אין דער בעציהונג צו דער קליינער, געדריקטער און געפלאגטער יהודה!

און אויב די האַנד וועלכע האָט צוערשט די שווערד איבער דעם אונבעזיגבאַרען שונא אויפגעהויבען, האָט אין אָנהויב געציטערט, האָט זי דאָך געמוזט וואָס ווײַטער אַלץ זיכערער ווערען שוין דורכדעם אַלײן, וואָס אין'ם בעוואוסטזײַן איז זי שוין בעפרײַט געוואָרען פון איהר בעדריקער. מיט ליוב און געזאַנג קעהרען זיך די גליקליכע בעזיגער צוריק פון שלאַכט=פעלד צו זײַער זאַמעלפונקט קײַן מודעים און די הויכע בערג פון יהודה זענען, נאָך אַ פיעל=יאָהריגען טרויעריגען שטום זײַן, פערהילכט געוואָרען פון אַ פרײַדיגען דונער=אויסברוך:

„הודו לד' כי טוב, כי לעולם חסדו!"

די בעזיגער האָבען נאָך אָבער זײַער כלי=זין פון האַנד נישט געקאָנט אַרויסלאָזען. זײ זענען געווען גאַנץ איבערצײַגט, אַז ליזיאַש, וועלכער האָט פון זײַן מלך דעם בעפעהל בעקומען, גאַנץ יהודה צו פערטיליגען, וועט זיך צוליעב דער מפלה פון אײַנעם פון זײַנע שרים נישט אָבזאָגען פון זײַנע פלענער; פערקעהרט, מען האָט געקאָנט ערוואַרטען, אַז דער דאָזיגער פערביסענער יודען=פײַנד וועט די סורי'שע מחנה אין יהודה נאָך פערגרעסערן. זײ זענען דערום געבליבען בעוואָפענט און קריעגס=פערטיג, צו יעדע צײַט דעם שונא אין לאַנד צו בעגעגנען. זײ האָבען געהאַט דאָס גליק צו זעהען, ווי זײַערע רײַהען וואַקסען אָהן אויפהער און דערגרײַכען שוין די צאָהל פון אַ מאַן צעהן טויזענד, און אויב די געשיכטע ווײַסט צו דערצעהלען פון „הײליגע מלחמות", האָט די דאָזיגע מכב'ער=מלחמה געוויס דעם דאָזיגען נאָמען פערדיענט. אין אַ יאָהר אַרום, ווען ליזיאַש איז מיט אַ געוואַלדיג גרויסען חיל אָנגעקומען קײַן יהודה און פון דאָס נײַ אָנגעהויבען די מלחמה, האָט ער שוין דאָרט געטראָפען אַ שטאַרקע פערטײַדיגונג, נאָך אַ פיעל שטאַנדהאַפטיגערע און מוטיגערע, ווי פריהער. ער פערפעסטיגט זײַן לאַגער אין בית=צור, אַ שעה פינף גאַנג פון ירושלים. יהודה המכבי געהט איהם אָבער אַנטקעגען מיט זײַן צעהנ=טויזענדיגער מחנה; עס צופלאַקערט זיך אַ ביטערע מלחמה, און די העלדיש=שטורמדיגע ענטשלאָסענקײַט פון די יודישע קעמפּפער האָט דורכאויס גובר געווען די קריעגס=קונסט פון די סורי'ער. אָהן מוט ציהט ליזיאַש אָב פון יהודה, זיך איבערצײַגענדיג, אַז די יודען זענען געווען צוגעגרײַט נישט נאָר צום קאַמפּף, נאָר אויך צום אמת'ען טוידט; געגען אַזאַ בעגײַסטערונג האָט ער זיך אינגאַנצען מאַכטלאָז געפיהלט; ער האָט אָבער געהאָפט, אַז אין גיכען וועט

זיך איהם ענדליך דאָך איינגעגעבען אַנ,ענדע צו מאַכען מיט'ן יודישען
פאָלק, ווען ער וועט זיין אַרמעע פעסטער און גרעסער מאַכען.
דערוויַיל איז אָבער יהודה צייטווייליג בעפרייט געוואָרען פון דעם
סורי'שען יאָך און איינפלוס; נאָר אין עקרא האָבען נאָך די העלע=
ניסטען מיט מענעלאַס'ן אין דער שפּיץ זיך געהאַט פערפעסטיגט,
וואַהרשיינליך מיט דער הילף פון איינע סורי'שע אָבטיילונגען.

אַ דאַנק די צוויי ענטשלאָסענע נצחונות ביי עמאות און בית=
צור האָט זיך די לאַגע אין לאַנד פאָלשטענדיג געענדערט. די בע=
דראָהענדע געפאַר איז פאַרביי, און מערקווירדיג: צייט די רדיפות
אויף דער יודישער אמונה האָבען זיך אָנגעהויבען און צייט דער בית=המקדש
איז דורך די סוריא'ער פעראונרייניגט געוואָרען, זענען פאַרבייגעגאַנגען
אַרום דריי און אַ האַלב יאָהר, פונקט ווי עס האָט פאָראויסגעזאָגט
דער ספר דניאל. איצט האָט דאָס לאַנד אָנגעפאַנגען זיך צו בערוהי=
גען. דעם דאָזיגען גינסטיגען מאָמענט האָט דער מכבי און זיינע
אָנהענגער אויסגענוצט זיך אַריבערצוציהען קיין ירושלים, כדי די היי=
ליגע שטאָדט צו בעניַיען. דאָס אויסערליכע אויסזעהן פון דער הויפט=
שטאָדט האָט געמאַכט אַנ'האַרצרייסענדען איינדריק אויף איהרע זיהן,
וועלכע האָבען נאָר וואָס זייער בלוט פערגאָסען פאַר איהר הילף און
רעטונג. זי איז עהנליך געווען צו אַ מדבר, אין וועלכען ווילדע
חיות האָבען נאָר וואָס זייער ווילדען רויב=שפּיעל געענדיגט. בעזונ=
דערס פערוויסט איז דער בית=המקדש געווען. דער אולם איז געווען
פערברענט, די עזרות — צושטערט, אומעטום — געצען=אַלטאַרען
און ביי יעדען אַלטאַר — דאָס בילד פון גריכישען אָבגאָט צעאוס
און די געשטאַלט פון דעם פרעכען אַנטיוכוס. די העלדישע פאָלקס=
קעמפּפער האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט איבערגעבען די טרויער=
געפיהלען און די האַרץ=שמערצען; זיי האָבען געמוזט וואָס שנעלער
זיך נעהמען צו דער בעוואָפנונג'ס=אַרבייט, כדי זיי זאָלען נישט גע=
שטערט ווערען פלוצלונג דורך די אינערליכע און אויסערליכע פיינד.
ערשטענס האָבען זיי צושמעטערט די צעאוס=בילדער, צובראָכען די
אַלטאַרען און דאָס אַלץ, ווי אויך אַלע איבעריגע אונרייניגקייטען,
אַרויסגעשליידערט פון דעם בית=המקדש=הויף. צוזאַמען דערמיט האָ=
בען זיי אָבער אויך דעם מזבח צושטערט, געפינענדיג, אַז נאָך די
אַלע אומווירדיגקייטען, וואָס זענען אויף איהם דורך די סוריא'ער און
העלעניסטען אויסגעאיבט געוואָרען, איז ער שוין מעהר נישט ראוי

צוּ קֵיינֶע הֵיילִיגֶע עבודות. עֶס ווערט אַ נַייֶער מזבח אויפגֶעשטֶעלט, אַ נַייֶער אולם אויפגֶעבּויט און אִינגאַנצֶען ווערן נַייֶע בית־המקדש־כּלים אַרַיינגֶעבּראַכְט. אִין אַ משך פון דרַיי וואָכֶען ווערט דיִ דאָזִיגֶע אַרבֵּייט פאַרטִיג און אִין פריִהמאָרגֶען פון דעם פִינף־און־צוואַנצִיגסטֶען כסליו (166) ווערט גֶעפַייֶערט דיִ בֶּענַייאונג (חנוכּה) פון בית־המקדש מִיט קרבּנות און תּפלות. אַזוי התפּעלות'דִיג און אַזוי טִיעף אִינִיג זֶענֶען דיִ פאָרִיגֶע בית־המקדש־בֶּענַייאונגֶען נִישט גֶעוועֶן. דיִ אַנוועזֶענדֶע זֶענֶען בֶּעגַייסטֶערט גֶעוועֶן פון דיִ רַיינסטֶע, דֶערהויבֶּענסטֶע גֶעפִיהלֶען; דֶער טִיעפֶער טרויֶער און דיִ בִּיטֶערֶע לַיידֶען, וואָס האָבֶּען גֶעפרֶעסט דאָס האַרץ פון פאָלק דיִ לֶעצטֶע יאָהרֶען זֶענֶען פֶערשוואונדֶען גֶעוואָרֶען; עֶס האָט אויפגֶעלֶעבְּט דיִ האָפנונג אויף אַ גלִיקלִיכֶער צוקונפט. דֶער „חנוכּת־הבּית" פון בית־המקדש אִיז דורכ'ן פאָלק בֶּעטראַכְט גֶעוואָרֶען אַלס אַ נצחון פון יודֶענטום אִיבֶּער'ן העלֶענִיזמוס, אַלס אַ נצחון פון דעם יודִישֶׁען גאָט אִיבֶּער דיִ גרִיכִישֶׁע אָבּגֶעטֶער. דיִ בֶּענַייאונג האָט גֶעדויֶערט גאַנצֶע אַכְט טֶעג, דיִ לויִים האָבֶּען כאָרֶען־ווַייז דאַנק און לויב־גֶעזאַנגֶען און תּהלים־קאַפִּיטלֶען גֶעזונגֶען. דיִ לֶעצטֶע ישועה האָט זֵיי שטאָף גֶעגֶעבֶּען צו פּאָעֶטִישֶׁע שֶׁעפּפונגֶען. דאָס גאַנצֶע פאָלק פון אַלֶע שטֶעדט אִין יהודה האָבֶּען זִיךְ אִין דֶער דאָזִיגֶער פַייֶערונג בֶּע־טֵיילִיגט און, ווִי ס'שַׁיינט, האָבֶּען דיִ אַיינוואוינֶער פון ירושלים אִין דיִ טֶעג אָנגֶעצונדֶען פַייֶער'ן פאַר דֶער טהיִר פון הויז אַלס סִימבּאָלִי־שֶׁען צֵייכֶען פון דֶער אויפלֶעבּונג פון דֶער הֵיילִיגֶער תּורה, וועלכֶע אִיז צו לִיכְט גֶעגלִיכֶען. דיִ חשמונאים מִיט דיִ אִיבֶּערגֶעבּלִיבֶּענֶע מִיטגלִידֶער פון דֶער כּנסת־הגדולה האָבֶּען עֶס דאַן בֶּעשטִימט אַלס אַ גֶעזֶעץ פאַר זֵייעֶרֶע בּרִידֶער אויף אֵייבִּיג: דיִ אַכְט טֶעג פון 25־טֶען כסליו אָן מוזֶען יאָהר־יֶעהרלִיךְ אַלס אַ יום־טוב אָבּגֶעהִיט ווע־רֶען; יֶעדֶערֶער אִיז מחויב אִין יֶענֶע טֶעג לויב־גֶעזאַנגֶען פאַר גאָט צו זִינגֶען צום אָנדֶענקֶען פון דֶער בֶּענַייאונג, און דיִ אָבֶּענדֶען מִיט לִיכְט אִילומִינִירֶען. שוין העֶכֶער צווֵיי טויזֶענד יאָהר ווערט דֶער מנהג בֵּיי יודֶען אָבּגֶעהִיט און יֶעדֶעס מאָל וועקט עֶר אִין האַרצֶען בֵּיי יֶעדֶען מִיטגלִיעד פון פאָלק אַלטֶע עֶראִינֶערונגֶען און נַייֶע האָפנונגֶען!...

פֶערשטֶעהט זִיךְ, אַז דיִ אַלטֶע אָרדנונג אִין בית־המקדש אִיז פון דאָסנֵיי אויפגֶעשטֶעלט גֶעוואָרֶען, דיִ כּהנים און דיִ לויִים האָבֶּען פון דאָסנֵיי זַייעֶרֶע שטֶעלֶען פֶערטרֶעטֶען. נאָר יֶענֶע בּני־אהרן, וועלכֶע האָ־בֶּען זִיךְ, אונטֶער דעם אַיינפלוס פון העלֶענִיזמוס בֶּעטֵיילִיגט אִינ'ם גֶע־

צענדיעסט, זענען בעזײַטיגט געוואָרען פֿון׳ם בית=המקדש און פֿון אַלץ, וואָס איז מיט איהם פֿערבונדען. אין דער צײַט, ווען די רײַניגונג פֿון בית=המקדש איז פֿאָרגעקומען, האָט יהודה המכבי, נישט פֿונאַנדערלאָזענדיג זײַן חיל, אַרויפֿגעלעגט אויף איהם די אַרבײַט פֿון בעוואַכען די שטאָדט אום צו פֿערהיטען איהר פֿון אײַן אָנפֿאַל, און ווי נאָר די בענײַאונג האָט זיך געענדיגט, האָט ער אַרומגעמויערט דעם בית=המקדש=באַרג מיט אַ הויכען מויער און איהם אַרומגעצוימט מיט פֿיעל טורעמס. פֿאָראויסזעהענדיג, אַז דאָס פֿאָלק וועט נאָך מוזען פֿיעל מלחמות אויסשטעהן, ביז וואַנען עס וועט זיך די ווירקליכע פֿרײַהײַט ערווערבען, זאָרגט ער אָהן אויפֿהער פֿאַר דער בעשיצונג פֿונ׳ם לאַנד, בויט פֿעסטונגען, פֿערשטאַרקט די וואַך און א. וו. די שטאָדט בית=צור, וואו ליזיאַש האָט געמײַנט דעם לעצטען מאָל זיך אײַנצוואָרדע=נען מיט זײַן לאַגער, האָט יהודה אויך געלאָזען בעפֿעסטיגען, און ענדליך איז דער פּלאַץ געוואָרען אַ וויכטיגער פֿערטײַדיגונג׳ס=פּונקט געגען די אדומ׳ער.

דער נצחון פֿון די יודישע פֿרײַהײַט׳ס=קעמפֿער געגען די גוט בעוואָפֿענטע און אײַנגעריכטעטע סוריא׳ער האָט אַרויסגערופֿען אַ שטאַרקע קנאה בײַ די אַרומיגע פֿעלקער און פֿערשטאַרקט די פֿײַנדשאַפֿט צו אידען. זיי הויבען אָן צו פֿערפֿאָלגען די אידישע אײַנוואוינער, וואָס האָבען זיך שוין פֿון לאַנג=אָן בעזעצט אין די פֿרעמדע לענדער פֿון דער אומגעגענד. די פּלשתים׳ער אין דרום=מערב, די פֿיניציער אין צפֿון=מערב, די עמונ׳ער פֿון יענער=זײַט ירדן, די סוריא׳ער און מקדוני׳ער אין דער גאַנצער שכונה—אַלע זענען געוואָרען גלײַך דודכגעדרונגען מיט אַ פֿערביסענער שנאה צום אידישען פֿאָלק; מעהר פֿון אַלע האָבען אָבער זיך אין דער הינזיכט אויסגעצײַכענט די אדומ׳ער. די רוהע פֿון פּאַלעסטינא האָט געפֿאָדערט אײַנצושטילען די דאָזיגע פֿײַנדליכע שכנים. יהודה המכבי האָט אונטערגענומען אַ קריעגס=צוג געגען די בני=עשו, האָט אָבגעהאַלטען איבער זיי אַ גלענצענדען נצחון און פֿערנומען בײַ זיי אַ שטיק לאַנד. גיך און ראַשיג בעפֿאַלט ער נאָכהער די עמונ׳ער פֿון איבערן ירדן, וועלכע האָבען געהאַט אַלס אָנפֿיה=רער דעם בעריהמטען תימטיאוס, אַן עקשנות׳דיגער און אונערמידליכער אידען=פֿײַנד. מיט זײַנע גלענצענד=געלונגענע קריעגס=צוגען האָט יהודה פֿערזיכערט די לאַגע פֿון די אידען, וואָס האָבען געוואָהנט אין די דאָזיגע געגענדען און אויף די אידישע שונאים האָט ער אַ שרעק אָנגעוואָרפֿען, צווינגענדיג זיי צו אַכטען די אידישע קראַפֿט אויב זיי האָבען ביז איצט נישט געוואוסט צו אַכטען דעם אידישען גײַסט...

ווען דער אידישער חיל האט זיך אבער צוריקגעקעהרט קיין ירושלים, האט איהם דארט פון דאס ניי א טרויעריגע ידיעה בעגעגענט, א ידיעה וועגען נייע אידישע פערפאלגונגען. פון גלעד און בשן האבען די אידען צו יהודה המכבי שלוחים געשיקט מיט יאמערליכע בקשות, זיי צו ראטעווען, ווייל די ארטיגע געצענדינער האבען זיך פערזאמעלט און בעשלאסען, זיי צו פערטיליגען. שוין טויזענד מאן האבען זיי אויסגעקוילעט און קינדער און פרויען אין קנעכטשאפט פערקויפט. אומגעזאמט קומען אן אזעלכע בקשות אויך פון גליל — דארטען געפינען זיך אויך די יודען אין גרויס געפאהר, אומעטום איז נויטיג די גיכסטע הילף, אומעטום מוז רעטונג געשיקט ווערען. יהודה המכבי טיילט זיין חיל אויף איינינגע טיילען: איין טייל גיט ער איבער זיין ברודער פון גליל; די איבעריגע צוויי טייל נעהמט ער צוזאמען מיט זיין ברודער יהונתן, מיט וועלכען ער קומט גיך אן קיין גלעד און בשן; אויף די איבריגע אבטיילונגען בעשטימט ער צוויי אנפיהרער, וועלכע מוזען אין לאנד בלייבען, צו בעוואכען די מערב-גרענעצען פון יהודה געגען די אנפאלען פון די פלשתים׳ער. שמעון ערפילט זיין שליחות שנעל און גליקליך. די פיינדליכע חילות, וועלכע בעגעגענען איהם פון פערשידענע זייטען, ווערען דורך איהם פאלשטענדיג צושלאגען, פערטריבען און ביז די האפען-שטעדט פערשטויסען. שמעון בעפרייט דעם גאנצען גליל-געגענד און די אידישע איינוואוינער פון דארטען רעדט ער צו, זיך איבערצוציהען אין צענטרום פון פאלעסטינא, כדי דאס לאנד זאל שטארקער, בעפעלקערטער און בעפעסטיגטער ווערן. א פיעל שווערערען קאמפף איז זיין ברודער יהודה׳ן אויסגעקומען צו פיהרען; אין גלעד און אין בשן זענען געווען פעסטע, אויף בערג געבויטע און גוט געשיצטע פיינדליכע שלעסער און יהודה האט זיי געמוזט מיט׳ן שטורם נעהמען. אויפ׳ן וועג האבען איהם יעדעם מאל בעגעגענט גרויסע פיינדליכע מחנות, וועלכע זענען אנגעפיהרט געווארען פון דעם זעלביגען יודען-פיינד תימטאוס. יהודה׳ן האט זיך אבער דער קאמפף דאך איינגעגעבען: ער פערנעהמט דעם גרעסטען טייל פון דעם שונא׳ס פעסטונגען, צושטערט זיינע מויערען, מאכט די איינוואוינער אונשעדליך און בעפרייט פון דארטען די יודען, וועלכע ער פיהרט איבער׳ן ירדן קיין יהודה. ארום שבועות צייט קומט ער אן מיט זיין חיל און מיט די ארויסגעראטעוועטע יודען צוריק קיין ירושלים (164). פון אלע שטעדט אין יהודה קומט דאס פאלק בע-

גריסען די זיעגער און דעם יום-טוב צו פייערען מיט פרייד-און דאַנק-
געזאַנגען, נייע לויב-הימנען פערהילכען דעם בעגייטען בית-המקדש!

אונטער דער צייט, וואָס יהודה׳ס שווערד האָט געהאַלטען אין
איין וואונדער שאַפען אויף רעכט׳ס און אויף לינקס, האָט זיך דער
קעניגליכער הויף פון סוריא גאָרנישט געפרובט איהם וועלכע ס׳איז
שטערונגען צו מאַכען. האָט די סוריא׳ער געפעהלט חיל? האָבען זיי
געליטען פון מאַנגעל אין געלד-מיטלען? און אפשר זענען אַנדערע
פאָליטישע אורזאַכען דערביי געוועזען? עס ווערט אָנגעוויזען, אַז אין
הויף האָט בעקומען אַ גרויסע ווירקונג איינער אַ מאַן פון עהרליכען
געוויסען מיט׳ן נאָמען תלמי מרקון, וועלכער זאָל האָבען געוועזען גע-
גען די יודישע פערפאָלגונגען און וועלכער האָט נעשטיצט די פרייהייט
פון דער יודישער רעליגיע. דערווייל איז אַנטיוכ׳ס שטערבליך-קראַנק
געוואָרען, לאָזענדיג נאָך זיך דעם אונמינדיגען טראָן-פאָלגער אופּטער,
און האָט פאַר אַ רעגענט בעשטימט זיין פערטרויטען פיליפּוס; ליזיאש׳ן
וועלכער איז געווען דעם מלך׳ס רעכטע האַנד אין דער רעגירונג,
האָט די זאַך פערדראָסען און נאָך אַנטיוכס׳עס טוידט — די לעצטע
יאָהרען פון זיין לעבען איז ער משוגע געווען — הויבען זיך אָן אין
הויף שטאַרקע אינטריגעס.

צוליעב די דאָזיגע אינערליכע קריגעריַיען האָט מען אין סוריא
כמעט ווי אין גאַנצען געהאַט פערגעסען אָן פּאַלעסטינא.

אויב אָבער פאַלעסטינאַ איז רוהיג געווען פון די אויסערע מלחמות,
האָט זיך נישט געענדערט די אינערליכע לאַגע אין לאַנד. אין ירושלים
זענען געווען צוויי פערפעסטיגטע פלעצער, וואו די פיינדליכע פּאַר-
טייען פלעגען זיך אַרומרייסען. אין עקרא האָבען נאָך ווי פריהער
געהערשט די העלעניסטען מיט זייער כהן-גדול מענעלאַאוס, וועלכע
האָבען פאָרטגעזעצט זייערע פיינדליכע אַרויסטרעטונגען געגען די נאַציאָ-
נאַליסטען, געגען די חסידים און געגען דעם בעגייטען בית-המקדש.
יהודה המכבי האָט בעשלאָסען אינגאַנצען צו פערניכטען דעם אינערליכען
שונא. ער טרעט דעריבער אַרוים מיט זיין חיל געגען עקרא, בויט אויף
וואַלען, שטעלט אויף שליידער-מאַשינען, און נעהמט זיך די העלעניס-
טישע פעסטונג צו צושטורמען. ווען די העלעניסטען האָבען זיך געפיהלט
שוואַך געגען יהודה׳ס אָנגריף, האָבען זיי געשיקט שלוחים קיין סוריא צו
בעטען ביי אופּטער׳ן הילף. זיי ערקלערען דעם קעניג אָדער זיין רעגענט,
אַז אויב עקרא וועט איבערגעהן אין די הענד פון די חשמונאים, פער-

ליערט סוריא אינגאַנצען איהר איינפלוס אין פּאַלעסטינאַ; זיי האָבען אַלזאָ געפאָדערט, אַז דער מלך זאָל שיקען חיל קיין פּאַלעסטינאַ און מיט געוועהר אויפשטעלען די העלעניסטישע ווירקונג אין לאַנד. די פריעדליכע שטימע פון תלמי מרקון, וועלכער האָט זיך געפרובט פערטיידיגען די אינערליכע זעלבסטשטענדיגקייט פון דעם יודישען פאָלק, האָט מעהר קיין איינדרוק נישט געמאַכט, און ווידער האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט אַ פייערדיג-בלוטיגע מלחמה. גראָד איז יענער מאָמענט געוועזען נישט קיין גינסטיגער פאַר'ן יודישען פאָלק. עס איז געוועזען דאַן דאָס שמיטה-יאָהר, ווען דאָס לאַנד איז נישט געאַקערט און נישט געזייהט געוואָרען. די בעפעלקערונג האָט זיך נאָר ערנעהרט מיט די פרוכט פון די בוימער און מיט די גרינסען פון די לאָנקעס, וואָס די ערד גיט פון זיך אַרויס. עס איז אַלזאָ אונמעגליך געוועזען צו מאַכען די געהעריגע זאַמלונגען פון תבואה און נאַהרונגס-מיטלען פאַר'ן חיל און פאַר די פעסטונגען.

ליזיאַש איז אַרויסגעטראָטען (162) אין בעגלייטונג פון דעם טראָן-פאָלגער אופּטער מיט אַ גרויסען שטאַרקען חיל און אויך מיט עלעפאַנטען געגען יהודה און האָט געשטרעבט צו געהן מיט דעם וועג קיין דרום, גלויבענדיג, אַז דורך יענער זייט וועט איהם לייכטער זיין אין לאַנד אַריינצודרינגען. דער מכבי האָט נאָר געקאָנט אַרויסשטעלען געגען איהם איניגע טויזענד סאָלדאַטען אויפ'ן שלאַכטפעלד, ווייל ער האָט געמוזט אַ געוויסען טייל פון זיין חיל איבערלאָזען צו פערטיידיגען די הויפּשטאָדט, דעם בית-המקדש, די פעסטונגען און אויך בית-צור. די לעצטע האָבען פערשאַפט דעם פיינד פיעל שוועריגקייטען אין זיינע בעוועגונגען. דער גאַרניזאָן, וואָס האָט דעם דאָזיגען פונקט בעשיצט האָט געשטריטען מיט גרויסער מסירות-נפש, געמאַכט אָפטע אַרויסטרעטונגען און פערדאָרבען דעם פיינד'ס שטורם-מאַשינען. דאָך האָט בית-צור לאַנג זיך נישט געקענט האַלטען געגען דעם שונא, ווייל אין שטאָדט גופא האָט פערפעהלט שפייז און די געהיימע וועגען, דורך וועלכע עס פלעגט צוגעפיהרט ווערען פּראָוויאַנט פאַר'ן גאַרניזאָן, זענען דורך ליזיאַש'ן פערכאַפּט געוואָרען, נאָכדעם ווי איינער אַ פעררעטער פון דעם יודישען לאַגער האָט איהם דעם סוד ענטדעקט. דער גאַרניזאָן איז געצוואונגען געווען די פעסטונג צו פערלאָזען. ליזיאַש האָט זיך שוין געגרייט צו געהן גלייך אויף ירושלים. יהודה המכבי איז נאָר געבליבען מיט זיין טייל חיל דעם פיינד צו בעגעגענען. אין בית-זכריה, נישט

ווײַט פון בית-צור, האָבען די יודען פון דאָסנײַ געהאַט די געלעגענהײַט זײער העלדענמוט אַרויסצוווײַזען. אלעזר, אײנער פון דעם מכבי'ס ברידער, זעהענדיג אויף אַ עלפאַנט אײנעם פון די אויסגעפוצטע סוריא'-שע שרים, האָט געמײנט, אַז דאָס רײַט דער מלך אַלײן, איז ער אונ-טער דעם עלפאַנט אַרונטערגעקראָכען און איהם דערשטאָכען, אלעזר אַלײן איז דערשטיקט געוואָרען אונטער דער שווערער משא פון דער גע-פאַלענער חיה. דאָך האָט די גרויסע מענגע פון סוריא'שען חיל גובר געווען דעם קלײנעם הײַפעל ערבּיטערטע פרײַהײַטס-קעמפּפער. יהודה המכבי טרעט אָב און ציהט זיך צוריק קײַן ירושלים. ליזיאַש יאָגט איהם נאָך. ער איז שוין אין דער הויפטשטאָדט אַרײַנגעדרונגען, יהודה פערטײדיגט מיט העלדענמוט דעם בית המקדש, וועלכען ליזיאַש בּעלאַ-גערט, די בעלאַגערונג געדויערט זעהר לאַנג. אין בית-המקדש האָט דערווײַל אָנגעהויבען צו פערפעהלען שפּײַז; דאָס שמיטה-יאָהר געדויערט נאָך און דער חיל געהט אוים פון הונגער. אײנציגווײַז פערלאָזען די קעמפּפער, פערדאַרטע און פערשמאַכטע, זײער פּלאַץ. נאָר יהודה המכבי מיט זײַנע ברידער און אַ קלײנע צאָהל איבערצײַגטע אַנהענגער, אַנערקענען נישט ניט דעם פּײַנד און נישט דעם הונגער. זײ שטרײַטען אָהן אויפ-הער און בעקעמפּפען דעם פּײַנד. דאָך ווערט זײער לאַגע פון מינוט אונערטרעגליכער. נישט קײַן לעבעדיגע מענשען פון פלײש און בלוט, נאָר שאָטענס, בעגײַסטערטע פון פרומקײַט און פאָלק'ס-ליעבע, שטעהען בײַם טורם פון בית-המקדש. וואָלט עס דען געקאָנט לאַנג געדויערען? פּלוצלינג איז אָבער אַ וואונדער געשעהען.

יענער פיליפּוס, וועלכען דער פערשטאָרבענער אַנטיוכס האָט אַלס רעגענט בעשטימט און בײַ וועלכען דער פאַלשער ליזיאַש האָט די מאַכט אָבגענומען, האָט אין פּרס און מדי פערזאַמעלט חיל און איז געגאַנגען אויף אַנטיוכיא, די הויפּט-שטאָדט פון סוריא, כדי בײַ זײַן געגנער די ממשלה פון די הענד אַרויסצורײַסען. ווי נור ליזיאַש האָט זיך דערפון דערוואוסט, איז ער געצוואונגען געווען זײַן חיל פון ירושלים אַרויסצופיהרען, כדי איהם געגען פיליפּוס'ן צו פיהרען. ער רעדט אײַן דעם יונגען מלך מיט די אידען שלום צו שליסען. יהודה איז אָבער אײַנגעגאַנגען מיט'ן פּײַנד שלום צו מאַכען נאָר אונטער דער בעדינגונג, אַז די אידישע גלויבענס-פרײַהײַט זאָל בשום אופן מעהר נישט בעשרענקט ווערען. אַזוי האָט זיך די דאָזיגע מלחמה געענדיגט צום גונסטען פון די אידישע פרײַהײַט'ס-קעמפּפער. זײער ערפאָלג איז

א צווייפאכיגער געווען: ערשטענס, איז די אידישע רעליגיע בעפרייט געווארען פון דער פרעמדער בעדריקונג; צווייטענס, האט דער סוריא'שער הויף אבגעטון זיין שיצענדע האנד פון די העלעניסטען, און זיי האבען דאך געמוזט ענדליך זייער פעסטונג עקרא פערלאזען. מענעלאוס, וועלכער האט דעם אידישען פאלק אזוי פיעל ליידען פערשאפט, ווערט דורך ליזיאש'ן גופא אנערקענט פאר א פערדארבענעם מענשען, און נאכדעם ווי ער האט צעהן יאהר די כהונה־גדולה מיט זיינע מעשים פערשוועכט, האט ער דורך דעם סוריא'שען חיל־אנפיהרער זיין טוידט־שטראף בעקומען.

נאך דעם פרידענס־אבמאך צווישען דעם סוריא'שען הויף און דעם יודישען פאלק, נאכדעם ווי אין לאנד איז ווידער רוהיג און די ארדנונג פון דאס ניי אויפגעשטעלט געווארען, האט געמוזט וויעדער געוועהלט ווערען א כהן־גדול, וועלכער זאל זיין דער פערטרעטער פון פאלק און בעפאלמעכטיגטער פון לאנד. און ווער איז געווען מעהר פאסענד פאר דעם היילינגען פאסטען און פאר דער ממשלה פון יהודה המכבי? ער בעטרעט ווירקליך די דאזיגע שטעל און נוצט איהר אוים פאר דעם גליק פון זיין געליעבטען פאלק און צום גונסטען פון זיין היילינגען גלויבען.

אין דער דאזיגער רוהע־צייט האבען די קעמפפער געקאנט אוועקלעגען די שווערד פון האנד און זיך פערנעהמען מיט פריעדליכער ארבייט. דער לאנד־בעזיצער האט זיין פעלד בעארבייט, די געלעהרטע האבען תורה געלערנט, די טיעפע וואונדען פון דער נאהענטסטער פערגאנגענהייט האבען שוין אנגעהויבען זיך צו פערהיילען און מיט א פרישע הויט בעצויגען צו ווערן; די רוהיגקייט איז אבער נישט קיין דויערהאפטע געווען. צוליעב די פריהערדיגע פארטייסכסוכים זענען די גייסטער נאך צו אויפגערעגט געווען, אום די נאהענטע פערגאנגענהייט אזוי שנעל מיט א שלייער צו פערדעקען. אין ירושלים האבען זיך נאך איינגעפונען אפענע אדער געהיימע העלעניסטען, וועלכע האבען אין הארצען געטראגען א שנאה צו יהודה המכבי און צו זיינע אנהענגער. די זעלביגע האבען אויסגענוצט יעדע גינסטיגע פאליטישע געלעגענהייט, אום פון זייער געגנער נקמה צו נעהמען. גראד איז צו יענער צייט א גרויסע ענדערונג פארגעקומען אין סורי'שען הויף. דער פרינץ דימיטריוס, דער פרעטענדענט אויפ'ן טראן, האט [illegible] ממשלה פערכאפט און אפטער'ן, ווי אויך ליזיאש'ן.

בעזייטיגט פון דער רעגירונג. די העלעניסטען האָבען יהודה-המכבי'ן מיט זיינע אָנהענגער פער'מסר'ט פאַר'ן נייעם מלך. אין דער שפּיץ פון די דאָזיגע מוסרים איז געשטאַנען דער כהן אליקום אָדער אַלקי-מאָס, פון וועלכען ס'איז בעוואוסט נאָר דאָס, אַז ער איז געוועזען דעם בעריהמטען יוסי בן יועזר'ס פלעמעניק; אַלקימאָס איז געוועזען בעזונדערס אויפגעבראַכט אויף יהודה המכבי דערפאַר, וואָס יענער האָט איהם בעזייטיגט פון בית-המקדש צוליעב זיין געצענדיענערישער פערגאַנגענהייט אין מענעלאָס'ס צייט. מיט פערשיעדענע גאָלדענע מתּנות האָט ער זיך אַ וועג צום מלך אויסגעטרעטען, און דאָס האָט ער אויסגענוצט, אויף צו פער'מסר'ן יהודה-המכבי מיט די חסידים. איבערהויפּט איז די מסירה געווענדעט געוועזען געגען דעם ערשטען, און ער מיט זיינע חברים האָבען איינגעשמועסט דעם קעניג, אַז כּל זמן די חשמונאים לעבען וועט קיין רוה אין לאַנד נישט זיין. דימיט-ריוס איז פון דער מסירה געוועזען שטאַרק צופריעדען: דאָס האָט איהם געגעבען אַן'אויסרייד פון דאָס ניי אונטערצוואַרפען אונטער דער מאַכט פון סורי'ער דאָס קליינע האַלב-בעפרייטע מדינה'לע. ער האָט אָבער נישט געוואָלט אָנהויבען די אונטערדריקונג פון פאַלעסטינאַ מיט די זעלביגע מיטלען, מיט וועלכע עס האָבען זיך בענוצט זיינע פאָרגענגער, די פריהערדיגע הערשער פון אַנטיוכיאַ. ער האָט נישט געוואָלט אָפען בעשרענקען די יודישע רעליגיאָנ'ס-פרייהייט; לכתחלה האָט ער נאָר געוואָלט, אַז דאָס יודישע פאָלק זאָל אַנערקענען דעם כהן-גדול, וועלכען ער וועט בעשטימען און וועלכער דאַרף אין דער זעלבער צייט זיין אויך דער פערטרעטער פון לאַנד. דאָס האָט דעם פאָלק געדאַרפט שטענדיג דערמאָהנען אָן זיין אָבהענגיקייט. כּדי צו-פערהיטען וועלכען עס איז ווידערשטאַנד שיקט ער קיין ירושלים זיין ווילד-גראָבען קריעגס-הער בכחידס מיט אַ גרויסען חיל. דער זעלבי-גער איז אין דער אידישער הויפּטשטאָדט אָנגעקומען מיט פריעדען אויף די ליפּען, אָבער יהודה, מיט זיינע ברידער און טרייע אָנהענגער האָבען זיך נישט געלאָזען פערפיהרען. זיי זענען געווען איבערצייגט, אַז בכחידס זוכט זייער טוידט און זיי האָבען זיך בעצייטענס געראַטעוועט, פערלאָזענדיג ירושלים. די חסידים, ווייטער, נישט האָבענדיג אין הערצען קיין שום חשד, האָבען זיך געלאָזען איינרעדען. זיי האָבען געגלויבט אַלקימאָס'ן, וועלכער שטאַמט פון אהרן הכהן. אַ גרויסער פערזאַמלונג פון אַנגעזעהענע סופרים. אפשר אויך דער גאַנצער קאָר-

פום פון דער בעגייטער כנסת־הגדולה גיעבען זיך אונטער אלקימאס׳ן, און בכחידם׳ן דריקען זיי אוים זייער צוטרוי און בעטען, צו זארגען פאר דער רוהיגקייט פונ׳ם לאנד, און א׳ענדע מאכען צו די געוואלדטאטען. דער נייער כהן־גדול פון זיין זייט פערזיכערט, אז דאס זעלבע איז אויך זיין ציעל און זיין שטרעבונג, דאס לאנד ענד־ליך צו בערוהיגען און די ארדנונג אויפצושטעלען. ער זוכט נאר דאס גליק פון זיין פאלק און זיין וואוילשטאנד, דערויף גיעט ער אויך א שבועה אין בית־המקדש. ווי נאר אבער ער האט בעקומען די הערשאפט איבער׳ן בית־המקדש און איבער דער שטאדט ירושלים, האט ער באלד אין איין טאג געלאזען אויסקוילענען זעכציג חסידים פון דער כנסת־הגדולה, צווישען וועלכע עס האט זיך אויך איינגעפו־נען זיין פעטער יוסי בן־יועזר. דער דאזיגער שענדליכער טאט צו־זאמען מיט דער שבועה־פעלשונג האט באלד אויפגעבראכט דאס גאנ־צע לאנד געגען דעם מערדערישען כהן־גדול, און דאס פאלק האט זיינע פערוויינטע אויגען ווידער צו די מכבי׳ער אויפגעהויבען. א סך פון יענע, וועלכע זענען אין אלקימאס׳ס פארטיי איבערגעגאנגען, פערלאזען איהם אויף דאס ניי און לויפען צו די חשמונאים קיין מודיעים.

ווען בכחידם האט נישט ווייט פון ירושלים ארומגערינגעלט א גרופע אלקימאס׳ס געגנער און זיי געטוידט, האט זיך אין לאנד פונ׳סניי פונאנדערגעפלאקערט די בירגער־קריעג. עלטערע לייט און יונגערע מענשען, וועלכע זענען דורכגעדרונגען געווען מיט ליעבע צום פאלק און לאנד, מיט טרייהייט צו דער אמונה און א שטרעבונג צו פרייהייט, האבען זיך ווי פריהער, צונויפגעקליעבען ארום די חשמונאים־ברידער. נאך אלקימאס׳ן, וויטער, זענען נאכגעגאנגען די אלע עהרגייציגע, אלע זינדיגע און פערדארבענע. אזוי שטעהען ווידער אמאל צוויי פיינדליכע פארטייען געגען אנ׳אנדער. אין אנפאנג איז די העלעניסטי־שע פארטיי שטארקער געווען. האט זי דאך געהאט צו הילף דעם סוריא׳שען חיל! מיט דעם זעלביגען האט אלקימאס דאס לאנד ארום־גערייזט און געצוואונגען די איינוואוינער געהארכזאם צו זיין דימיטריוס׳ן און איהם, אלקימאס׳ן, צו אנערקענען אלס כהן גדול. אומעטום און אהנאויפהער וואקסט אבער דער אויטאריטעט פון יהודה המכבי; ער בעגייט דעם קאמפף געגען די העלעניסטען, בעשטראפט די פעררע־טער און ווארפט אן אויף זיינע געגנער אזא אימה, אז די אנהענגער

פון אלקימאס'ן קאָנען זיך עפּענטליך אין דער פּראָווינץ מעהר נישט ווייזען, זיי בלייבען בעגרענעצט נאָר אין ירושלים . אַלקימאָס האָט אויך אַזוי ווי זיין פאָרגענגער מענעלאוס, געשטיצט זיין מאַכט נישט אויף דער ליעבע פון פאָלק, נאָר אויף דער סוריא'שער אַרמעע . ער קומט פון דאָסנײַ קיין אַנטיוכיא מיט נייע מסירות אויף יהודה המכבי און זיינע פּאַרטיי-לייט, און בעגעגענט שטענדיג די געהעריגע אויפמערקזאַמקייט .

מיט די יודישע מורדים האָט דימיטריוס געהאָפּט גיך פאַרטיג צו ווערען ; ער שיקט קיין פּאַלעסטינאָ איינעם פון זיינע פעלד-מאַרשאַלען מיט'ן נאָמען ניקנור, מיט דעם בעפעהל אָנצווענדען אַלע שטרענגקייטען געגען די אויפגעבונטעוועטע . דער סוריא'שער שר האָט אָבער נישט געקאָנט באַלד צו דער אַרבייט צוטרעטען . ער האָט געמוזט אָבוואַרטען נאָך אַ טייל חיל, וועלכער איז איהם בעשטימט געוואָרען . דערווייל האָט ער זיך אָנגעהערט פיעל ערצעהלונגען פון יהודה'ס גבורה און העלדענמוט ; פיעל גרויסע מעשים האָט ער וואַהרשיינליך אַליין צוגעזעהן ; ענדליך איז דער דאָזיגער סוריא'שער פעלדמאַרשאַל געוואָרען יהודה'ס פערעהרער און ער האָט זיך בעמיהט שלום צו-מאַכען צווישען איהם און דעם מלך . ער האָט געשיקט צו דעם מכבי דריי בעפּאָלמעכטיגטע מיט אַ פריעדענס-פּלאַן, ווי אַזוי די קריעג אויסצוגלייכען . די שלוחים זענען אויך באַלד יהודה'ס פריינד געוואָרען און זענען ווירקליך אויסען געווען אַנ'ענדע צו מאַכען צו דער בלוטיגער שלאַכט . אין דער זעלבער צייט האָבען זיי אויך ניקנור'ן און דעם מכבי צונויפגעפיהרט, אום זיי זאָלען זיך פערזענליך דורכרעדען . דער איינדרוק פון דעם יודישען העלד אויף דעם סורישען פעלדמאַרשאַל איז געווען אַ בעצויבערענדער . דער לעצטער האָט איהם געוואונשען, אַז די דורות וואָס וועלען פון איהם אַרויסקומען, זאָלען אין איהם געראָטען זיין . די דאָזיגע גוטע בעציהונגען צווישען ניקנור'ן און דעם מכבי האָט אַלקימס געזוכט צוצושטערן. ער האָט פאַר'ן מלך גע'מסר'ט, אַז ניקנור שפּיעלט דאָ אַלס פערמיטלער זעהר אַ פאַלשע ראָלע, אַז ער זוכט נאָר יהודה'ס טובה, אַז ער האָט איהם צוגעזאָגט צו בעשטימען פאַר אַ כהן-גדול . דאַן שיקט דימיטריוס זיין פעלדמאַרשאַל אַ שטרענגען בעפעהל, אַז ער זאָל זיך אָבהאַלטען פון אַלע אונטערהאַנדלונגען מיט'ן יודישען לאַגער, און אַז פריעדען וועט נאָר דאַן קאָנען געשלאָסען ווערע, ווען יהודה וועט אַ געשמידטער אין קייטען קיין אַנטיוכיא געבראַכט ווערען .

יהודה בעקומט אנ'אנצוהערעניש, אז ער זאל די פריינדליכקייט פון די סוריא'ער מעהר נישט אנטרויען און ער פערשליעסט זיך פון דאם ניי צווישען די בערג. ניקנור מיט זיין חיל יאגט איהם דארטען נאך; צווישען ביידע לאגערען איז פארגעקומען א צוזאמענשטוים, אין וועלכען די סורי'אער האבען געליטען א גרויסע מפלה; ניקנור האט געמוזט צוריק קיין עקרא אבטרעטען. זעהר פערביטערט פון דעם אונגעלונגענעם געשלעג זוכט ניקנור די מלחמה צו בעניייען מיט פערגרעסערטע קרעפטען. נאר דער עיקר האט ער געזוכט יהודה'ן גופא אין געפענגעניש צו פערלאפען. ער איז ארויפגעשטיגען אויף דעם בית-המקדש-בארג (הר-הבית) און פון דארטען געלאזט דאם יודישע פאלק פערזאמלען. ווען די כהנים און די מיטגליעדער פון דער כנסת-הגדולה האבען אויסגעדריקט זייערע אונטערטעניגסטע געפיהלען דעם מלך פון אנטיוכיא אינ'ם נאמען פון גאנצען לאנד, ענטפערט ער זיי זעהר גראב, הויבט אויף דראהענדיג זיין האנד נעגען בית-המקדש און שווערט, אז ער וועט דאם דאזיגע הייליגטום אין פייער פערברענען, אויב יהודה המכבי וועט איהם נישט ארויסגעגעבען ווערען. און כדי נאך מעהר צו ווירקען אויפ'ן פאלק, האט ניקנור געלאזען פאנגען דעם געעהרטסטען און בעליעבטסטען מאן פון ירושלים, מיט'ן נאמען רגש, וועלכער איז צוליעב זיין גרויסער חשיבות אנגערופען געווארען „דער פאטער פון יודען". ער האט איהם אין קייטען געשמיעדט און פאר א משכון גענומען אנשטאדט יהודה המכבי; דער אלטער רגש האט אבער אליין זיך דאם לעבען גענומען, כדי זיין אויסלעזונג זאל נישט צווינגען דאם פאלק צו בעגעהן א שענדליכען און שעדליכען טהאט. ניקנור האט נישט גערוהט און האט ענדליך אויפגעזוכט יהודה'ן צווישען די בערג, וואו דעם יודישען העלד האט א גרויסע מענגע בעגלייט. די נייע שלאכט איז פארגעקומען אין בית-חורון. דארטען האט יהודה ארויסגעשטעלט געגען דעם צעהנטויזענדיגען סוריא'שען חיל בלויז דריי טויזענד מאן; די דאזיגע פערהעלטניסמעסיג קליינע צאהל קעמפפער זענען אבער געוועזען בעגייסטערט מיט אונענדליכער ליעבע צו זייער פאלק און גרענעצלאזער פיינדשאפט צו זייערע בעדריקער. דאם רעזולטאט פון דעם געפעכט איז געוועזען נאך גלענצענדער פון די פריהערדיגע: דער יודישער חיל בעזיגט דעם שונא און ניקנור אליין לאזט זיין לעבען אויפ'ן שלאכט-פעלד; די סוריא'ער, פערליערענדיג זייער אנפיהרער, לויפען זיך פונאנדער אין דער גרעסטער אונארדנונג און ווערען פערשוואונדען צווישען די בערג.

די מלחמה ביי בית-חורון (אָדער ריכטיגער: אדרתא) איז פאָרגעקומען אין 160-טען יאָהר, דעם 13-טען, און דער איינדרוק פון דעם וואונדערבאַרען נצחון איז געוועזען אַזוי גרויס, אַז יאָהרען לאַנג איז דער דאָזיגער טאָג געפייערט געוואָרען צווישען יודען אונטער דעם נאָמען יום-ניקנור. דער קאָפּ און דער אָרעם פון דעם גע'הרג'טען סוריא'שען מאַרשאַל איז געבראַכט געוואָרען קיין ירושלים און איז אויפגעהאַנגען געוואָרען ביי'ם טויער אַלס צייכען פון גרויסען זיעג.

יהודה און די חשמונאים-פּאַרטיי זענען ווידער געוואָרען די בעלי-בתים פון ירושלים, פון וואַנען אַלקימאָס איז ענטלאָפען, נאָך דער מפּלה פון סוריא'שען מיליטער. יהודה המכבי האָט אָבער פערשטאַנען, אַז דער נצחון איז נאָך נישט קיין פאָלשטענדיגער. דימיטריוס איז נישט ענהליך צו די פריהערדיגע מלכים פון אַנטיוכיא: ער איז מעהר עקשן פון זיי און כל זמן ער האָט נאָך ביי זיך מיליטער, וועט ער פון מלחמה זיך נישט ענטזאַגען. יהודה האָט דאַרום פערקניפּט בעציהונגען מיט רוים און מצרים, וועלכע האָבען איהם צוגעזאָגט הילף; ווייטער פון צוזאָגען זענען זיי אָבער נישט געגאַנגען.

דערווייל האָט דימיטריוס ווירקליך צוזאַמענגעשטעלט אַ פרישע אַרמעע, וועלכע ער האָט געשיקט קיין ירושלים אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם פריהערדיגען אכזריות'דיגען באַקחידס'ן. דער זעלביגער האָט זיין כאַרשרוט דורכגעמאַכט דורכ'ן גליל און האָט אויפ'ן וועג חרוב געמאַכט פיעל שטעדט און אויסגע'הרג'עט פיעל יודען. יהודה האָט דערווייל פערלאָזען די הויפּט-שטאָדט: איהר שיצען איז שוין געוועזען אונמעגליך, ווייל ניקנור נאָך האָט איהר פעסטונג און מויער צובראָכען. די בערג האָבען שוין אויך מעהר נישט געקענט דיענען אַלס זיכערונג פאַר'ן יודישען חיל; דער פיינד האָט פאַר דער צייט פון די לעצטע מלחמות שוין געוואוסט אַלע זייערע בעהעלטענישען. דער מכבי פערפעסטיגט זיך אין דרום פון פּאַלעסטינאַ און דערווייל לאָזט ער אַרויס אַנ'אויפרוף צום פאָלק: יעדערער, וועמ'ס האָט נאָך אין הארצען אַ פונק ליעבע צום פאָטערלאַנד, צו גאָט און צו זיין תורה, זאָל צו איהם אין לאַגער קומען און פאַר דאָס געוועהר זיך נעהמען. אויף דעם אויפרוף זענען אַ מאַן דריי טויזענד געקומען צו יהודה קיין אלעשה; באַקחידס פערפאָלגט אָבער דעם יודישען חיל מיט אַ אונגעהויערער אַרמעע, מיט פוסגעהער, רייטער און עלפאַנטען. שוין אַליין ביים אָנקוקען פון דער דאָזיגער אונצעהליגער

מענגע פאלט ביי די יודישע קעמפפער דער מוט. זיי בעשליסען ביי זיך, די שלאכט דורכאוים נישט אנצוהויבען. זיי ווילען דערווייל זיך צושפרייטען איבערן לאנד און אבווארטען ביז וואנען זייער מחנה וועט פערגרעסערט ווערען, ווען פון דער פראווינץ וועלען נאך יונגע לייט אנקומען. אומזיסט האט יהודה אנגעווענדעט זיין רעדע־קראפט, זיי צו ערמונטערען, זיי זאלען ביי זיך פעסט זיין. דער גרעסטער טייל איז זיך פונאנדערגעגאנגען, נאר א מאן אכטהונדערט זענען מיט יהודה'ן געבליבען. מיט דעם קליינעם אכער איבערגעבענעם הייפעל פאלט יהודה אן אויף באקחידס'ס רעכטען פליגעל און רופט דארט ארוים א פאלשטענדיגען חורבן: די חיל־אבטיילונגען טרעטען אב, נאר יהודה מיט א טייל קעמפפער פערפאלגט זיי ביז'ן סאמע גרענעץ פון בארג בנימין. דערווייל האבען אבער די איבערגעבליבענע יודישע סאלדא־טען געמוזט אריינטרעטען אין שטרייט מיט דעם רעכטען פליגעל, וועלכען זיי האבען נישט געקאנט בייזשטעהן. און ווען יהודה האט זיך פון דער נאכיאגעניש אומגעקעהרט, האט ער שוין די שלאכט געפו־נען אין רעכטען ברען; ער ווייזט פון דאס ניי שרעקליכע וואונדער פון דרייסטקייט, גבורה און קלוגשאפט. פון ביידע זייטען פאלען טוידטע און פערוואונדעטע; די שלאכט געדויערט פון מארגענס ביז שפעט אין דער נאכט. דאך ביי דער קליינער צאהל פון די יודישע העלדען, ווערט אלץ קענטיגער דער פערלוסט (אבידה) פון יעדען איינציגען, וועלכען דאס בלוטדורשטיגע פעלד רויבט אוועק. דעם פיינד געלינגט ענדליך דעם קליינעם העלדישען יודישען גארניזאן ארומצורינגלען; דאך הערען די ארומגערינגעלטע נישט אויף צו קעמפפען. ענדליך פאלט אבער דורך א פייל דער גרויסער, דער מעכטיגער יהודה המכבי מיט'ן שווערד אין דער האנד. דאן צולויפען זיך די עטליכע איבערגעבליבענע קעמפפער; די ברידער פון יהודה דענקען שוין נישט וועגען נצחון, זיי שטרייטען נאר איבער זייער ברודער'ס טוידטען קערפער און זיי געלינגט איהם פון פיינד אבצונעהמען, כדי עס זאל קיין שענדליכער שפאט איבער דעם גע־פאלענעם העלד נישט פאלען. די שלאכט ביי אלעשא (160) האט געמאכט צו נישט די אלע גרויסע נצחונות, וואס די לייבען־העלדי־שע יודישע קעמפפער האבען איבער דעם פיינד ביז אהער אבגע־האלטען. דעם מכבי'ם חיל איז צווייהט געווארען און אלקימאס בע־

קומט פון דאָס נײַ די מאַכט איבער דער הויפּטשטאָנד און איבער׳ן בית-המקדש.

די יאָהרען-לאַנג-דויערענדע מכבים-מלחמות זענען אָבער דאָך ניִשט שפּורלאָז פערלוירען געגאַנגען. זיי האָבען דאָס פאָלק פון זײַן מוטלאָזיגקײַט געוועקט; דער אַלט גרײַזער ישראל איז יונגער, פרישער געוואָרען. מען זאָגט, אַז מאַרטירער-בלוט היילט וואונדען, און דער ווירקליכקײַט זענען פיעל אַלטע וואונדען בײַ׳ם פאָלק אויסגעהיילט געוואָרען מיט דעם בלוט, וואָס די יודישע קעמפפער האָבען פערגאָסען אונטער יהודה-המכבי׳ס פאָהן. די גריכען עפענען שוין מעהר ניִשט זייער מויל צום לאַכען, ווען זיי בעגעגנען אַ יודישע מחנה, און די יודען ברויכען שוין מעהר ניִשט מיטצומאַכען די קינדישע אָלימפּען-שפּיעלען, כדי זייער העלדישקײַט צו ווײַזען. נאָך די ערשטע אין מלחמה געפאַלענע קעמפפער, האָט דאָס פאָלק זיך אַליין דערקענט און זײַן היסטאָרישע אויפגאַבע פערשטאַנען; עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אַלס אַ פאָלק, וואָס עקזיסטירט און מוז עקזיסטירען, טראָגענדיג אין זיך זײַן אייגענע תורה און זײַן אייגענעם מאָראַל; און דערוויזען האָט עס, אַז עס האָט גענוג קראַפט די דאָזיגע היילינע גיטער צו בעשיצען: דער הערליכסטער בעווײַז און דער געטליכסטער צייכען איז דאָס פערגאָסענע בלוט פון די מכבים-העלדען!...

דער דריטער פעריאָד:

ערשטעס קאַפּיטעל.

(160—143)

אַ טיעפֿער טרויער נעהמט אַרום דעם גאַנצען יודישען פֿאָלק נאָך יהודה המכבי׳ס טוידט. דאָס יודישע לאַנד איז ווירקליך פֿער׳יתומ׳ט געוואָרען. גליעדער, גליעדער, איינצעלנע פֿונאַנדערגעטיילטע גליעדער, אָהן אַ קאָפּ, אָהן אַ האַרץ, אָהן אַ צענטראַלען פֿערבאַנד — אַזוי האָט אויסגעזעהען די יודישע אומה צו יענער צייט. ס׳איז נישט געווען קיין איין גרויסע וויכטיגע פּערזענליכקייט, וואָס זאָל קאָנען אָנפֿיהרען דאָס פֿאָלק און זאָרגען פֿאַר זיינע אינטערעסען. דער כהן־גדול אַלקימאָס האָט פֿערטרעטען דעם העכסטען פּאָסטען אין לאַנד, ער איז אָבער נישט געווען צוגעפּאַסט צו זיין שטוהל: דאָס פֿאָלק האָט איהם נישט געליעבט, נישט געאַכטעט; קיין אַנדער אויטאָריטעט איז נישט אויס־געוואַקסען. און דערווייל האָבען די יודען רוהיג געטראָגען אויף זיך דעם פֿרעמדען יאָך, געבויגען דעם רוקען אונטער דער סוריא׳שער קנעכטשאַפֿט. נאָך דער גרויסער בעגייסטערונג, וואָס יהודה המכבי׳ס ערשטע נצחונות האָבען אַרויסגערופֿען אין לאַנד, איז אָנגעקומען אַ שווערע מיעדקייט, אַנ׳אַפּאַטיע. דאָס פֿאָלק האָט דורשטיג געלעכצט נאָך מנוחה. צו זיין אָבהענגיגקייט איז עס שוין געוואוינט געוואָרען; דעם אויפֿשטאַנד פֿאַר די מכבים האָט אייגענטליך אַרויסגערופֿען נישט די פּאָליטישער פֿערשקלאַפֿונג, נאָר דער רעליגיעזער דרוק. לויט ליזיאַס׳עס אָבמאַך מיט יהודה׳ן זיינען אָבער די יודען פֿריי געוואָרען צו דיענען זייער גאָט לויט

זייער געזעץ ; דימיטריוס האט דעם דאזיגען אבמאך נישט געוואלט אונ=
טערברעכען . ווייטער , אויב אין דער שפיץ פונ׳ם בית=המקדש איז לויט
דעם מלך׳ם פערלאנג געשטאנען נישט דער פאסענדער מענש , איז דאך
אבער דער נייער העלעניסט אלקימאס אין א געוויסער הינזיכט נישט
ערגליך געוועזען צו זיין פארגעגנער מענעלאוס , דען ער איז דאך געוועזען
אנ׳אמת׳ער כהן, האט געשטאמט פון די ווירקליכע בני=אהרן, און אויב ער
האט צוליעב פארטיי=צוועקען געהאלטען פון דער גריכישער קולטור ,
האט ער דאך נישט ערלויבט זיך קיינע צו=להכעיס׳דיגע פערשוועכונגען
און פערברעכען אין דעם זין פון דער תורה . אין בית=המקדש זענען
רעגולער קרבנות געבראכט געווארען צו דעם איינציגען יודישען גאט ,
אין לאנד זענען די געטליכע געזעצען אונגעשטערט אבגעהיט געווארען .
דאס אלץ איז געוועזען גענוג פאר דאס געפלאגטע און מידע פאלק , זיך
צופריעדען צו שטעלען מיט זיין לאגע . דאך איז אבער געוועזען צווישען
פאלק א געוויסער טייל , וואס האט נישט געקאנט מיט א גרינגען הארצען
צוזעהן, ווי די סוריא׳ער בעל=הבית׳עווען אין זייער היסטארישען לאנד ;
זיי האבען טיעף און קרענקליך געשטרעבט אויפצוהויבען דעם נאציאנא=
לען שטאלץ , און צו בעפרייען זיך פון דעם פאליטישען יאך . דאס זענען
איבערהויפט געוועזען די אלטע איבערגעבליבענע אנהענגער פון דעם העל=
דישען מכבי , דאס זענען געוועזען אלטע קעמפפער אין דעם לייבען=לא=
גער , וועלכע האבען , בעגראבענדיג דעם טוידטען קערפער פון זייער
פיהרער אין דר׳ערד , דאך אין הארצען פערשלאסען זיין לעבעדיגען
גייסט , וועלכער האט זיי גערופען צו טהאטען , צו העלדען=וואונדער פאר
דער בעפרייאונג פון דעם פערשקלאפטען פאלק , וואס האט זיין קאפ
פאר׳ן בעדריקער געבויגען .

באקחידוס , וועלכער איז מיט זיין חיל פערבליבען אין ירושלים
אויף צום שטיצען די סוריא׳שע מאכט און דעם קעניגליכען איינפלוס ,
האט זיך מיט דער גרעסטער אכזריות פערהאלטען צו יעטוועדערען ,
וועלכען ער האט חושד געוועזען אין דער נויגונג צו א מרידה . די אלע ,
אין וועמענס הארצען עס האט געגליהט דער מינדסטער פונק פון נאצי=
יאנאלער ליעבע , זענען פערדעכענט געוועזען פאר פערברעכער און זענען
אדער אין געפענגעניש אריינגעשליידערט געווארען , אדער זיי האט טוידט=
שטראף און פיין בעגעגענט . די העלעניסטען , בעקומענדיג די ממשלה ,
האבען אנגעטאן צרות זייערע אייגענע ברידער און נקמה גענומען פאר
די פאריגע מפלות . די פערשידענע פארטייען האבען זיך געקריעגט

צווישען אנאנדער, אין לאנד איז ברודערליך בלוט פערגאסען געווארען און דער סופר פון יענער צייט, שילדערענדיג די לאגע אין ארץ=ישראל, שרייבט, אז אין לאנד האט געהערשט אזא הימעלשרייענדע אויפרעגונג, וואס פון דער צייט פון די נביאים אן איז אזוינס נישט געווען.

קליין איז געווען די צאהל פון די בעגייסטערטע פאטריאטען — דאס פאלק בכלל איז מיער געווען פון די אלע מלחמות און ארומרייסענישען און האט געבענקט נאך מנוחה, נאך שטילען פריעדען. די קליינע גרופע מורדים=העלדען האט זיך אבער דערמיט גאנץ ווענינ גערעכענט; זיי האבען נאר איין בילד געזעהען פאר זיך: די אונטערטעניגע לאגע פון דעם יודישען פאלק, און נאר איין ליכטיגע שטרעבונג אין הארצען געטראגען: — בעפרייען דאס פאלק, איהם צוריקקעהרען זיין אמאליגע זעלבסשטענדיגקייט, זיין אמאליגען רוהם און גלאנץ. און זיי האבען איהם בעפרייט: א סך בלעטער אין אונזער געשיכטע זענען א דאנק זייער העלדענמוט מיט גאלדענע אותיות פערשריבען.

געגרופירט האבען זיך די דאזיגע ענטוזיאסטישע רעוואלוציאנערען ארום די געבליעבענע ברידער פון דעם געפאלענעם מכבי — יהונתן, שמעון און יוחנן, פון וועלכע דער ערשטער איז אויסגעוועהלט געווארען אלס פיהרער און הויפטמאן. יהונתן האט נישט געהאט אין זיך די לייבען-שטארקייט און דעם גלוטיגען קריעגס=ברען פון זיין געפאלענעם ברודער—ער איז געווען מעהר פאליטיקער, מעהר דיפלאמאט, ווי קריעגספיהרער; יעדען טריט זיינעם האט ער פריהער געדולדיג און פארזיכטיג גוט בעקלערט, און שטענדיג אויסגעוועהלט פאר זיינע ארויסטרעטונגען — דעם פאסענדסטען מאמענט. ער האט דעריבער געפונען פאר בעסער נישט ארויסצוטרעטען מיט זיינע קליינע קרעפטען געגען באקחיד'ן, נאר זיך צו פערטיידיגען. און די גאנצע גרופע, מיט די חשמונאים=ברידער אן דער שפיץ, האט זיך בעפעסטיגט אין דעם מדבר תקו, נישט וויט פונ'ם ים=המלח. דא האבען זיי זיך אבער אויך נישט געפיהלט אינגאנצען זיכער און, אום זיך צו קענען פרייער בעוועגען, האבען זיי זייערע ווייבער און קינדער אריבערגעשיקט אויף יענער זייט ירדן, צו דעם פריינדליכען אראבישען שבט נבט. די פיהרונג פון דער מחנה איז איבערגעגעבען געווארען דעם חשמונאי יוחנן; אינמיטען וועג אבער זענען אויף זיי אנגעפאלען א באנדע רויבער פון דעם פיינדליכען שבט בני עמרי, און האבען דעם פיהרער גע'הרג'עט און די גאנצע מחנה בערויבט. דאן איז יהונתן מיט זיין גרופע אויך

אריבער דעם ירדן און האט זיך שרעקליך נוקם געווען אן די מערדער פאר זייערע אכזריות'דיגע מעשים.

אין דעם פערלויף פון דער גאנצער צייט האט באקחידוס נישט אויפגעהערט זיי צו זוכען און צו פערפאלגען, און צוזאמענשטויסענדיג זיך מיט דער קליינער חשמונאים־גרופע נאך דעם דערמאהנטען קאמפף מיט די מערדער, האט זי איהם נאר א קליינעם ווידערשטאנד געשטעלט און איז אנטלאפען צוריק איבער'ן ירדן. באקחידוס מיט זיין שווער־בע־וואפענטער ארמעע איז נישט אימשטאנד געווען זיי נאכצויאגען איבער'ן וואסער, און איז געבליבען אויף דער אנדערער זייט, זוכענדיג מיטלען, ווי אזוי אבצושניידען די חשמונאים פונ'ם לאנד און זיי יעדען צוטריט צו פערשפארען. ער האט צו דעם צוועק צוריק אויפגעשטעלט די צושטערטע פעסטונגען און זיי נאכמעהר פערשטארקט מיט וואפען און פראוויאנט. אויסער דעם האט ער נאך געפאנגען גענומען די קינדער פון די אנגע־זעהענסטע משפחות אין ירושלים און זיי פערזעצט אין דער שטאדט־פעסטונג עקרא, אלס גאראנטיע פאר דער רוהיגקייט און לאיאליטעט פון פאלק.

די דאזיגע ענערגישע טעטיגקייט פון דעם פערטרעטער פון דער מאכט האט אויף א קורצער צייט פאראליזירט דעם העלדענמוט פון די מכב'ער, און וואלט עס דעם קעניג דימיטריאס געלעגען זיין, זיך מיט געוואלט אריינצורייסען אין די רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאלק, וואלט דער איצטיגער מאמענט זעהר גינסטיג געווען דערפאר; צופיעל אבער איז דער צווייטער יורש פון אנטיוכס עפיפאנוס געווען אריינגעטאן אין זיינע ווילדע פערשווענדערייען און אויסגעלאסענ־קייטען, אום זיך אבצוגעבען מיט אזעלכע זאכען. פאר איהם איז גענוג געהען די אפיציעלע אונטערטעניגקייט פונ'ם לאנד יהודה, און דער יעהרליכער מס, וואס פלעגט אריינקומען פון דארטען אינ'ם אוצר המלוכה.

אונטער דער צייט איז אלקימאס געשטארבען (159). אויף ווי־פיעל דער דאזיגער העלעניסטישער כהן גדול איז נישט געאכטעט גע־ווען פון פאלק, קען עדות זאגען דאס, וואס די פאלקס־לעגענדע בע־טראכט זיין פלוצלונגען טוידט, ווי א שטראף פון גאט דערפאר, וואס ער האט צושטערט די הילצערנע וואנד ארום דעם הויף פון בית־המקדש, וועלכע האט געדיענט אלס מחיצה פאר טמאים און געצענ־דיענער. דאס פאלק האט אנגעהויבען קלערען וועגען א נייעם כהן

גדול, און דער סורי'שער הויף האָט זיך דאָס מאָל געהאַלטען אינגאַנצען פון דערווייטען בנוגע צו דער פראַגע. באַקחידוס מיט זיין מחנה האָט זיך אויך דאַן צוריקגעקעהרט קיין אַנטיוכיא, און גאַנצע צוויי יאָהר (159—157) האָבען די איינוואוינער פון יהודה געגאָסען דעם טעם פון מנוחה און פריעדען.

נישט גערודט אין דער צייט האָבען נאָר די חשמונאים. אַרייַנקומענדיג אין לאַנד האָט יהונתן נישט אויפגעהערט צו פערגרעסערן זיין מחנה און צו פערשטאַרקען זיינע פאָזיציעס. אין אַ אָאַזיס פונ'ם מדבר יריחו, נישט ווייט פון ירדן, האָבען זיי זיך איצט בעפעסטיגט; דאָרט האָט זיך אַ שאָטענדיגער וואַלד געפונען און נעבען איהם — אַ טייַכעל מיט קלאָרען, זיסען וואַסער. דערביי האָט זיי דער ירדן געדיענט אַלס גוטע שוץ־וואַנט פון הינטען און אַלס זיכערער ווינקעל צום אַנטלויפען אים פאַל פון אַ מפלה. פיהלענדיג זיך פרייער און פעסטער, ווי פריהער, האָט יהונתן איצט אָנגעהויבען אַ אָפענעם קאַמפף צו פיהרען געגען די העלעניסטען און אָנהענגער פונ'ם סורישען הויף. דאַן האָבען זיך די העלעניסטען געווענדעט מיט אַ ביטע צו דער אַנטיוכי'שער רעגיערונג, זי זאָל צושיקען מיליטער און בערוהיגען די פאַטריאָטישע חשמונאים.

ווידער איז באַקחידוס מיט זיין אַרמעע אין יהודה געקומען; דאָס מאָל אָבער איז איהם די „בערוהיגונג" נישט אַזוי לייכט אָנגעקומען. אַ לענגערע צייט האָט ער בעלאַגערט די פעסטונג פון די חשמונאים; זייער מחנה איז שוין איצט אָבער בעדייטענד גרויס געווען, און זיי האָבען זי צוטיילט אויף צוויי אָבטיילונגען, פון וועלכע איינע, אונטער יהונתן'ס פיהרונג, האָט זיך דערשלאָגען ביז באַקחיד'ס לאַגער, איז בעפאַלען די העלעניסטען, וואָס האָבען זיך דאָרט געפונען און האָט אָבגעשניטען די גאַנצע אַרמעע פון לאַנד, און די צווייטע, אונטער שמעון'ס אָנפיהרונג, האָט פערברענט די בעלאַגערונגס־מאַשינען. אַזוי צוגעדריקט פון ביידע זייטען, איז באַקחיד געצוואונגען געווען אויפצוגעבען די בעלאַגערונג, און זיין גאַנצען כעס האָט ער אויסגעלאָזען צו די העלעניסטען, פון וועלכע ער האָט אַ סך געטוידט.

די דאָזיגע שטימונג פון דעם סירישען קריעגס־פיהרער האָט יהונתן געפונען פאַר גינסטיג אויף צו אונטערהאַנדלען מיט איהם וועגען אַ שלום, און באַקחיד האָט מיט צופריעדענהייט דעם פאָר

שלאָג אָנגענומען. איהם איז שוין אויך איבערדריסיג געוואָרען דאָס אונענדליכע אַרומיאָגען זיך מיט די נישט רעגולערע אָבטיילונגען פון דער חשמונאים־גרופּע, וועלכע זענען געווען בעקאַנט מיט אַלע בעהאַלטענע ווינקעלעך פון לאַנד און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעאונרוהיגען מיט זייערע קליינע אָנפאַלען. אַזוי אַרום איז דאַן געשלאָסען געוואָרען אַ אָבמאַך צווישען די ביידע אָנפיהרער, לויט וועלכען די סירישע רעגירונג לאָזט איבער די פיהרונג פון אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען אין יהודה — דעם פאָלק אַליין, און ערלויבט די חשמונאים צו וואוינען אונגעשטערט אין גאַנצען לאַנד, אויסער דער הויפּט־שטאָדט. די קריעגס־געפאַנגענע פון ביידע זייטען זענען בעפרייט געוואָרען, און באַקחיד מיט זיין אַרמעע האָט פערלאָזען דאָס לאַנד.

די העלעניסטען, וועלכע זענען די גאַנצע צייט געשיצט געוואָרען פון׳ם סירישען הויף, זענען איצט, אַלזאָ, געבליעבען „אין שטיך", און די פּאָקטישע הנהגה פון אַלע פאָלקס־אַנגעלעגענהייטען איז איבערגעגאַנגען צו דער נאַציאָנאַליסטישער פּאַרטיי. בראש פון דער פּאַרטיי איז געשטאַנען יהונתן, און אַזוי ווי ער האָט זיך בעזעצט אין מחמת, איז דאָרטין געוואָרען דער צענטר פון דער יודישער זעלבסט־פערוואַלטונג.

לאַנג האָט זיך דער צושטאַנד נישט געצויגען (156 — 152); יהונתן האָט אָבער בעוויזען אין דער קורצער צייט אַ סך אויפצוטאָן. די נאַציאָנאַלע פּאַרטיי איז וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער און פּאָפּולערער געוואָרען, די צאָהל פון איהרע אָנהענגער איז כסדר געוואַקסען, און צוזאַמען דערמיט זענען די אַרומיגע פּאָליטישע בעדינגונגען אויך זעהר גינסטיג געוואָרען פאַר דער פערווירקליכונג פון דעם אַלטען אידעאַל. אַ אונערוואַרטעטע געשעהעניש אין דעם סירישען מלוכה־לעבען האָט אַ האַסטיגען שטויס געגעבען פאָראויס די שטרעבונג פון די חשמונאים צו פערברייטערן די יודישע זעלבסשטענדיגקייט און צו בעפעסטיגען די יודישע מלוכה־מאַכט.

דאָס איז געווען אין יענער צייט, ווען די סעלייקידישע דינאַסטיע האָט געהאַט אויסצושטעהן אַ סך צרות פון די פּרעטענדענטען אויפ׳ן טראָן, וועלכע פלעגען געשטיצט ווערן פון איהרע פערבינטענע שונאים — די מלכים פון עגיפּטען און קליין־אַזיען. דער לעצטער פון די דאָזיגע פּרעטענדענטען איז געווען אַ אונבעקאַנטער

יונגער מאַן פון סמירנא, מיט'ן נאָמען באַלאַס, וועלכער האָט אויסגעזעהען זעהר ענליך צו דעם פערשטאָרבענעם אַנטיוכס עפּיפאַנעס און האָט זיך אַרויסגעגעבען פאַר זיינעם אַ זוהן. מיט דער הילף פון פערשידענע בעשיצער און שטיצער, האָט זיך דעם דאָזיגען אַלעקסאַנדער באַלאַס איינגעגעבען, צונויפצוזאַמלען אַרום זיך אַ גאַנצע אַרמעע, וועלכע האָט איהם געזאָלט העלפען אָבנעהמען די קרוין ביי דעם קעניג דימיטריאָס. דער לעצטער האָט שנעל בעגריפען די גאַנצע ערנסטקייט פון דער לאַגע, און אָנגעהויבען אונטערצוחנפ'הנען זיינע שכני'שע מלכים און וואַסאַלען (אונטערטעניגע פירשטען), אום זיכער צו זיין אין זייער הילף און שטיצע. צו דעם צוועק האָט ער זיך פאַר אַלעמען געווענדעט מיט אַ פריינדליכען בריעף צו דעם חשמונאים=פיהרער, יהונתן, אין וועלכען ער האָט איהם בעשטימט פאַר אַ הויפטמאַן פון אַלע יהודה'אישע סאָלדאַטען, און בעפעהלען, מ'זאָל איהם אַרויסגעבען די געפאַנגענע קינדער פון די אָנגעזעהענסטע יודישע משפחות, וועלכע האָבען זיך געפונען, אַלס משכון, אין דער שטאָדט=פעסטונג עקרא. יהונתן האָט אויסגענוצט די דאָזיגע גינסטיגע געלעגענהייט און איז גלייך איבערגעפאָהרען וואוינען אין ירושלים, וואו זיין ערשטע אַרבייט איז געווען — צו בעפעסטיגען דעם באַרג ציון, די מויערן פון שטאָדט א. א. וו.

מיט דימיטריאָ'ס איינפאַל האָט זיך אָבער בענוצט אויך זיין געגנער און — מיט מעהר ערפאָלג. אַלעקסאַנדער באַלאַס האָט געזוכט צוצוציהען דעם פיהרער פון יהודה אויף זיין זייט, און ער האָט מעהר פון דימיטריאָס'ן פערשטאַנען, וועלכען פּרייז איהם דערפאַר פאָרצולעגען. ער האָט בעשטימט דעם חשמונאי יהונתן פאַר אַ כהן=גדול, האָט איהם געשענקט אַ פּורפּור=מאַנטעל מיט אַ גאָלדענער קרוין און דערמיט איהם בעשטעטיגט פאַר אַ אָפיציעלען וואַסאַל (אונטערטעניגען פירשט) פון דער סירישער מלוכה און פאַר אַ פּערזענליכען פריינד פון קעניג. יהונתן האָט מיט פרייד אָנגענומען דער טיטול, צו וועלכען ער האָט, ווי ס'איז צו גלויבען, שוין לאַנג געשטרעבט, און אום סוכות, אין יאָהר 153, האָט ער צום ערשטען מאָל ערפילט די עבודה אין בית המקדש אַלס כהן גדול. אַזוי איז דאָס טיעף ערניעדריגטע לאַנד, וואָס איז שוין געשטאַנען ביי דער שוועל פון אונטערגאַנג, צוריק דערהויבען געוואָרען, אַ דאַנק דער העלדישער זעלבסט=אָפּפערונג פון דעם קליינעם הייפעל בעגייסטערטע

רעוואָלוציאָנערען, און ווידער איז ירושלים געוואָרען דער צענטר
פון דער יודישער מאַכט און דעם יודישען גייסט, אין דער געשטאַלט
פונ'ם בית=המקדש, וואו דער עלטסטער ברודער פון דעם גרוי=
סען מכבי האָט געטראָגען אויף זיך די כהן=גדול=קליידער און
ערפילט די הייליגע עבודה.

און זיין בליק האָט איהם נישט אָבגענאַרט. יהונתן האָט זיך
אָפען געשטעלט אויף דער זייט פון דעם פּרעטענדענט באַלאַס,
חאָטש דימיטריאָס, ווי איינער, וואָס האָט שוין גאָרנישט צו פערליע=
רען, האָט נישט אויפגעהערט זיך צו ווענדען צו דעם „פאָלק פון
יהודה" און איהם צוצוזאָגען די גלענצענדסטע הנחות און פרייהייטען.
דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון דעם בעליעבטען חשמונאים=הויז נישט גע=
וואָלט אָבקעהרען, און יהונתן האָט גאַנץ וועניג געגלויבט אין די דאָ=
זיגע „גאָלדענע בערג", וועלכע זענען צוגעזאָגט געוואָרען אין אַ מי=
נוט פון פערצווייפלונג. ער האָט זיך פעסט געהאַלטען אָן אַלעק=
סאַנדער'ן און איהם אַזוי לאַנג געשטיצט, ביז יענער האָט ענדליך
בעזיעגט זיין געגנער און איז געוואָרען סירישער קעניג (150).

דער אויפגעקומענער אַלעקסאַנדער האָט קיינמאָל נישט פערגע=
סען די שטיצע, וואָס יהונתן האָט איהם אַרויסגעוויזען, ווען ער האָט
זיך געפונען אין אַ קריטישער לאַגע, און ער האָט דעם געוועזענעם
רעוואָלוציאָנערען=אָנפיהרער בעעהרט מיט אַלערליי קעניגליכע כבודים.
צו דער פייערונג פון זיין חתונה מיט דער טאָכטער פון דעם עגיפּטישען
קעניג, האָט ער פערבעטען דעם יודישען פיהרער, און איהם בעהאַנ=
דעלט, ווי זיינעם אַ גלייכען: האַנד ביי האַנד מיט'ן סורישען קעניג
איז יהונתן אין אַ פורפור=מאַנטעל געזעסען, און מעהר כבוד איז איהם
אָבגעגעבען געוואָרען פון אַנדערע שכני'שע קעניגען. יהונתן איז אָפי=
ציעל ערקלערט געוואָרען פון אַלעקסאַנדערן פאַר דעם מיליטערישען
און בירגערליכען פיהרער פון יהודה אַזוי, אַז פאַקטיש איז שוין דאָס
לאַנד כמעט אינגאַנצען זעלבסטשטענדיג געוועזען און פאַר זיין צייט האָט
עס זיך ווירקליך ערהאָלט פון די פערשידענע וואונדען און קראַנק=
הייטען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען ביז דאַן.

אַרום זעקס יאָהר (פון 132 ביז 146) איז אַלעקסאַנדער באַלאַס
געזעסען אויף דעם סירישען טראָן און, ווי דער גרעסטער טייל פון
דער גריכיש=סורישער אַריסטאָקראַטיע אין יענער צייט, האָט ער אויך
מעהר געקלערט וועגען זיינע אויסגעלאַסענע תאוות און פערגניגענס.

ווי וועגען די אנגעלעגענהייטען פון דער מלוכה. דאס האט געגעבען די מעגליכקייט דימיטריאס דעם II־טען, מיט דעם ביינאמען ניקאטאר, דעם זוהן פון דימטריאס I, ארויסצורופען אַ אויפשטאַנד אין לאנד זיין ארויסצוטרעטען אלס געזעצליכער יורש פון דעם סוריא׳שען טראָן. יהונתן האט אבער נישט אויפגעהערט צו שטיצען אלעקסאנדערן, חאָטש עניבטען און רוים האבען זיך פון איהם אָבגעקעהרט, און ווען דער פערטרעטער פון צעלאסוריען, אפאלאניוס, איז איבערגעגאַנגען אויף דימיטריאס זייט, איז יהונתן ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר. ער האט בעלאגערט די האפענשטאָדט יפו, וואו ס׳האט זיך אויפגעהאלטען אפאלאניוס מיט זיין חיל, און זי איינגענומען. דערנאָך האט ער צושטערט די שטאָדט אשדוד און פערברענט דעם טעמפעל פון געטץ דגון. אלס בעלוינונג פאר דער ארויסטרעטונג האט יהונתן פון אלעקסאנדער׳ן בעקומען די אלטע פלשתים־שטאָדט עקרון מיט איהר אומגעגענד (147).

נאָך דעם אלעמען אבער איז אלעקסאנדערן דאָך נישט געלונגען צו דערהאלטען פאר זיך דעם סוריא׳שען טראָן. צוזאמען מיט דער סוריא׳שער בעפעלקערונג זענען צוגעשטאַנען צו דימיטריאס׳ן אויך גרויסע טיילען פון דער אַרמעע, און שפעטער איז איבערגעגאַנגען אויף זיין זייט אויך אלעקסאנדער׳ס שווער, דער עגיפטישער קעניג, וועלכער האט אבגענומען זיין טאָכטער פון אלעקסאנדער׳ן און זי חתונה געמאַכט פאר איהם, דימיטריאס׳ן. דער איצטיגער איידים צוזאַמען מיט׳ן שווער זענען ארויסגעטרעטען אין אַ אָפענעם קאַמפף געגען אלעקסאַנדער׳ן, און נאָכדעם ווי ער איז אנטלאָפען קיין אראַביען, איז דימיטריאס אַרויף אויף דעם סוריא׳שען טראָן (145).

מיט דער דאָזיגער איבערקעהרעניש אין סיריען האט זיך יהונתן געוואלט בענוצען, אום אויסצוקעמפפען פאר יהודה נאָכמעהר זעלבסט־שטענדיגקייט, און ער האט בעלאגערט דעם וויכטיגסטען פונקט פון דער סירישער מאַכט און דער העלעניסטישער פאַרטיי — די אקרא. די פערפאָלגטע האבען זיך דאן געווענדעט צו דעם נייעם סירישען קעניג נאָך הילף, און ער האט ארויסגעפאָדערט דעם יודישען פיהרער צו זיך, קיין פטאָלעמאיד; יהונתן האט זיך אָבער פאר דעם דאָזיגען אַרויסרוף נישט דערשראָקען. ער האט גוט פערשטאַנען, אַז ביי דער איצטיגער לאגע פון דעם סירישען הויף לוינט נישט פאר איהם זיך איינצורייסען מיט יהודה, און איבערלאָזענדיג די בעלאגערונג

אין איהר פולער קראפט, איז ער אוועק צום קעניג. דער לעצטער האט זיך ווירקליך געוויטיגט אין געלד און שטיצע, און האט זיך בעצוויגען צו דעם פיהרער פון יהודה, ווי צו א בעדייטענדער מאכט, וואס קען פיעל נוצען ברענגען. דאן האט יהונתן איהם פארגעלעגט א געוויסע געלד־סומע (300 טאלאנטען) און געבעטען, ער זאל בעפרייען יהודה פון יעדען אבצאהל און עס פערגרעסערן מיט עטליכע ראיאנען פון שומרון אפרימה, לוד און רמה. דימיטריאס האט איהם אין דעם אויך נישט אבגעזאגט — האטש ער האט באלד חרטה געהאט! — אבי נאר זיכער צו זיין אין דער אפיציעלער אונטערטעניג־קייט פון יהודה און אין איהר שטיצע.

מיט רוהם און נצחון האט זיך יהונתן אומגעקעהרט אין דער־היים. דערצו האבען זיך אין דעם סורישען מלוכה־לעבען באלד ווי־דער אנגעהויבען שטארקע אונרוהען, און יהונתנ׳ס ארמעע האט אונערווארטעט איבערגעלעבט עטוואס אזוינס, וואס האט געקענט בעפריעדיגען דעם יודישען דורשט, איינמאל פאר אלע מאל זיך נוקם זיין אן די סירי׳ער פאר זייער אריינרייסען זיך צעהנדליגער מאלען אין ירושלים און פאר זייער אריינמישען זיך אין די אינערליכע יודי־שע אנגעלעגענהייטען. מיט זיין נאכלעסיגקייט און שוואכקייט האט אויך דימיטריאס ארויסגערופען א גרויסע אונצופרידענהייט אין לאנד און אין דער ארמעע, און אזוי ווי אלעקסאנדער׳ס קריעגספיהרער, טריפאן, איז אין יענער צייט ארויסגעטרעטען אלס רעגענט אינ׳ם נאמען פון אלעקסאנדער׳ס מינדעריעהריגען זוהן, אנטיוכס V, איז די גאנצע בעפעלקערונג אויפגעשטאנען געגען קעניג און די סאלדאטען האבען פשוט בעלאגערט זיין פאלאץ. ער האט זיך דאן געזעהן גע־צוואונגען, צו בעטען הילף ביי דעם יודישען פיהרער, און דער לעצטער האט איהם ווירקליך געהאלפען: דריי טויזענד יהודה׳שע סאלדאטען האבען אוועקגעמארשירט אין דער הויפט־שטאדט פון סיר־יען, און בעהערשענדיג דעם גאנצען גארניזאן, האבען זיי געצוואונ־גען די סאלדאטען, אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון דעם קעניגלי־כען פאלאץ און ביי איהם מחילה צו בעטען. אזוי האבען יהודה׳־שע סאלדאטען, אונטער דער פיהרונג פון א חשמונאי, געראטע־וועט דעם טראן פון אנטיוכס עפיפאנוס׳ם יורש!

דימיטריאס האט אבער די דאזיגע טובה באלד פערגעסען, און ווי נאר ער איז בעפרייט געווארען פון דער געפאהר, האט ער אנ־

געֶהוֹיבעֶן צוּרִיקצִיהעֶן דִי אַלעֶ הבטחות, וואָס עֶר האָט פְרִיהעֶר געֶגעֶבעֶן, און פַייַנדלִיך זִיך צוּ בעֶצִיהעֶן צוּ דעֶם יודִישעֶן פִיהרעֶר. דאָס האָט אַרויסגעֶרופעֶן אִין ירושלים אַ בִּיטעֶרעֶ שנאה צוּ דעֶם סִירִישעֶן קעֶנִיג, און יהונתן האָט אָנגעֶהוֹיבעֶן פִיהרעֶן אונטעֶרהאַנדלוּנגעֶן מִיט דעֶם דעֶרמאָהנטעֶן טרִיפאָן. דעֶר לעֶצטעֶר האָט מִיט צוּפְרִידעֶנהייט אָנגעֶנומעֶן יהונתנ'ס פאָרשלאָג, און געֶשלאָסעֶן מִיט אִיהם אַ אָבּמאַך, לויט וועֶלכעֶן דִי סִירִישעֶ רעֶגִירוּנג אַנעֶרקעֶנט אַלעֶ רעֶכטעֶ און פְרַייהייטעֶן פון דעֶם יודִישעֶן פִיהרעֶר און כהן גדול, וואָס פעֶרפְלִיכטעֶט זִיך פון זַיין זַייט מִילִיטעֶרִישׁ צוּ שטִיצעֶן דעֶם קרוין-פְרעֶטעֶנדעֶנט אַנטיוכס V. שמעון, יהונתנ'ס ברודעֶר, אִיז בעֶשטִימט געֶוואָרעֶן פאַר אַ סִירִישעֶן „סטראַטעֶג", ד. ה. פאַר אַ מִילִיטעֶרִישעֶן קאָמאַנדִיר אִיבּעֶר דעֶר גאַנצעֶר לעֶנג פון מִיטעֶללעֶנדִישעֶן ים. מוטִיג און העֶלדִישׁ האָבּעֶן דאַן דִי בּיידעֶ חשמונאים-ברִידעֶר געֶקעֶמפְפט פאַר דעֶם קלַיינעֶם אַנטיוכס, מִיט דעֶם נצחון פון וועֶלכעֶן ס'אִיז געֶוועֶן פעֶרבּונדעֶן אויך דִי זעֶלבּסטשטעֶנדִיגקייט פון יהודה.

אִין דעֶר מלחמה זעֶנעֶן פאָרגעֶקומעֶן פעֶרשִׁיעֶדעֶנעֶ מאָמעֶנטעֶן; עֶנדלִיך אָבּעֶר האָבּעֶן דִי חשמונאִים געֶזִיעגט. יהונתן האָט אַייַנגעֶנומעֶן דִי שטעֶדט אשקלון און עזה און אִיז צוּרִיקגעֶקומעֶן קיין ירושלִים, וואו עֶר האָט זִיך געֶנומעֶן בּעֶפעֶסטִיגעֶן דִי שטאָדט פון אַלעֶ זַייטעֶן. דִי מויעֶר-וועֶנט אַרום שטאָדט האָט עֶר אויפגעֶהויבּעֶן העֶכעֶר, און אִינמִיטעֶן, צווִישעֶן דעֶר עזרה און בית המקדש, האָט עֶר אויפגעֶשטעֶלט אַ הויכעֶן וואַל, וואָס האָט געֶזאָלט אָבּשנַיידעֶן דעֶם הַייליגעֶן שטאָדט-טַייל פון דעֶם סורִישעֶן אקרא-גאַרנִיזאָן. שמעון, ווִידעֶר, אִיז געֶשטאַנעֶן אָן דעֶר שפִּיץ פון אַ צווַייטעֶר מחנה, און האָט אויך אָבּגעֶהאַלטעֶן גלעֶנצעֶנדעֶ נצחונות. עֶר האָט פעֶרטרִיבּעֶן דימִיטרִי'ס גאַרנִיזאָן פון דעֶר דרום-פעֶסטוּנג בצרה און אִיהם פעֶרבִּיטעֶן מִיט אַ יהודה'שעֶן; עֶר האָט אויך אַייַנגעֶנומעֶן דִי נאָהנטסטעֶ שטאָדט פון ירושלִים, יאַפא (יפו), און בכלל געֶזוכט צוּ בּעֶפעֶסטִיגעֶן דִי גרעֶנעֶצעֶן פון יהודה.

בִּיז פִיערצִיג טויזעֶנד אויסגעֶוועֶהלטעֶ סאָלדאַטעֶן האָט יהודה דאַן געֶהאַט אַרויסגעֶשטעֶלט אויפ'ן קרִיעגס-פלאַץ, און עֶס לאָזט זִיך גלויבּעֶן, אַז דעֶר גרויסעֶר פִיהרעֶר פון פאָלק האָט שוין אִין יעֶנעֶר צַייט שטאַרק געֶקלעֶרט וועֶגעֶן אָבּרַייסעֶן זִיך אִינגאַנצעֶן פון סורִיעֶן און פראָקלאַמִירעֶן יהודה פאַר אַ פאָלקאָם זעֶלבּסטשטעֶנדִיגעֶ מלוכה; און פאָראויסזעֶהעֶנדִיג דִי קאָנפלִיקטעֶן, וואָס וועֶלעֶן דעֶרִיבּעֶר מוּזעֶן סוף כל

סוף אויסברעכען צווישען איהם און דעם סורישען הויף, האט ער זיך, ווי די היסטארישע קוועלען געבען איבער, געווענדעט צו דעם רוימי־שען סענאט מיט א פארשלאג, צו בעניצען דעם אבמאך פון יהודה מיט דער רוימישער מלוכה, וועלכען עס האט געהאט אמאל געשלא־סען מיט איהר זיין ברודער — יהודה המכבי.

און ס'איז ווירקליך אזוי געווען. דער סורישער מלוכה־פיהרער האט גלייך בעמערקט, אז יהודה שטרעבט נישט בלויז צו פאלשטענ־דיגער פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, נאר אויך צו דער ווייטערדיגער פערברייטערונג פון איהרע גרענעצען אויף דעם רעכנונג פון די ערטער, וואס זענען נאר־וואס איינגענומען געווארען דורך די חשמונאים־ברידער פאר אנטיוכס'ן; ער האט דעריבער גלייך נאך דער מלחמה מיט די־מיטריאס'ן אנגעהויבען קלערען וועגען א קאמפף מיט דעם מעכטיגען יהודה'אישען כהן גדול. ארויסטרעטען אין א אפענער מלחמה געגען דעם עלטסטען חשמונאי איז אבער פאר איהם צו געפעהרליך געווען, און דער מערדערישער טריפאן האט זיך בענוצט מיט א געמיינעם שווינדעל, אום צו פערפיהרען דעם קליגסטען פון די חשמונאים און איהם פון וועג אבצורוימען. ער איז אריין מיט זיין מחנה אין פא־לעסטינא און האט זיך אבגעשטעלט ביי בית־שאן (סקיטאפאלים); דערוויסענדיג זיך דערפון, איז איהם יהונתן גלייך ארויס אנטקעגען מיט טויזענדער בעוואפענטע סאלדאטען. צו זיין איבערראשונג האט איהם אבער טריפאן זעהר פריינדליך בעגעגענט און נאך מיט טייערע מתנות. דער סירישער פיהרער האט איהם דערנאך ערקלערט, אז ער מיינט גארנישט זיך צו שלאגען מיט יהודה און איז בלויז געקו־מען, איהם, דעם כהן גדול, איינלאדען קיין עכו (פטאלאמעאיס), וואו ס'דארפען געענדיגט ווערען די אונטערהאנדלונגען וועגען אריינ־רעכנען די שטאדט אין די גרענעצען פון יהודה. יהונתן האט גע־גלויבט דעם בעטריגער, און דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאלדאטען צו־ריקגעשיקט, זיך לאזענדיג אליין מיט דעם סירישען „פריינד“ קיין עכו. דארט אבער איז שוין אלץ צוגעגרייט געווען, און יהונתן איז גלייך נאך זיין אנקומען אהין געפאנגען געווארען פון טריפאן'ס סאלדאטען. די יהודה'שע סאלדאטען, וועלכע האבען געזאלט בלייבען אין עמק יזרעאל און אין גליל, האבען זיך דערוואוסט פון דעם שווינדעל און געבראכט די ידיעה קיין ירושלים, וואו א שרעקליכער טרויער האט ארומגענומען דעם גאנצען פאלק.

דאן איז דער לעצטער פון די חשמונאים־ברידער, שמעון, געקומען צו לויפען אין דער הויפט־שטאדט. אין טיעפער עלטער, האט דער דאזיגער חשמונאי דאך נאך פיעל יוגענדליכע קראפט ארויסגעוויזען; ער האט פערזאמעלט דאס פאלק אין הויף פון בית המקדש, און די זעלביגע יהודים, וואס זענען פריהער פערזונקען געווען אין טרויער און פערצווייפלונג, האבען איצט צוריק זייער העלדישען מוט בעקומען, און בעגייסטערטע נקמה־ און פרייהייטס־געשרייען האבען זיך פון זייערע הערצער ארויסגעריסען.

„איך בין נישט בעסער פון מיינע ברידער, וועלכע זענען פאר אונזערע הייליגקייטען און פאר אונזער פרייהייט אומגעקומען!" — האט שמעון אויסגערופען, און די גאנצע פערזאמלונג האט איהם איינשטימיג אנטקעגען־געשריען: „זיי אונזער קריעגספיהרער, ווי דיינע ברידער יהודה און יהונתן!"

דער לעצטער גליעד פון דעם העלדישען חשמונאים־שטאם איז איצט אוועקגעשטעלט געווארען אן דער שפיץ פון פאלק, און די אנגעהויבענע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון יהודה האט ווייטער געמוזט געפיהרט ווערען נאך מיט מעהר גלוט, נאך מיט מעהר בעגייסטערונג. קודם כל האט מען אבער געמוזט זעהען בעפרייען דעם כהן גדול אדער — זיך נוקם זיין פאר איהם. טריפאן האט זיך מיט זיין ארמעע אלץ מעהר דערנעהנטערט צו די גרענעצען פון יהודה, פיהרענדיג מיט זיך דעם יודישען ליעבלינג אין קייטען געשמיעדט, אום אבצושרעקען דער בעפעלקערונג פון יהודה און זי צו בעפאלען נאך איידער זי וועט צו זיך קומען. דאן האט שמעון צוזאמענגענומען זיין ארמעע ביי חדידה און איז איהם ארויס אנטקעגען; דאס האט אויף דעם סירישען קריעגס־פיהרער וויעדער א שרעק אנגעווארפען און וויעדער האט ער זיך צום געמיינעם שווינדעל גענומען. ער האט ערקלערט, אז ער פאדערט מעהר נישט, ווי הונדערט טאלאנטען און צוויי קינדער יהונתנ'ס אלס גאראנטיע פאר יהודה'ס אונטערטעניגקייט. שמעון האט גאנץ גוט פערשטאנען דעם שווינדעל פון די דאזיגע כלומר'שטע פאדערונגען; ער האט זיי אבער געמוזט ערפילען, נישט וועלענדיג ארויפציהען אויף זיך דעם פערדאכט, אז ער האט נישט געוואלט העלפען בעפרייען זיין ברודער פון טוידט. טריפאן האט בעקומען די פערלאנגטע סומע מיט די צוויי קינדער, און האט דעם קריעג ווייטער געפיהרט; די יודישע ארמעע האט איהם

אבער געשטערט אריינצוקומען אין ירושלים מיט'ן גלייכען וועג. ער האט זיך דעריבער גענומען מיט דעם וועג צו דער דרום=גרענעץ, און דא האט דאס גליק דעם דאזיגען געמיינעם מערדער אין שטיך געלאזען. א אונגעהויערער שניי=פאל האט איהם געצוואונגען זיך אריבערצוּוואַרפען מיט זיין חיל אויף יענער זייט ירדן, אין גלעד, און דארט האט ער אויסגעלאזען זיין כעס צו דעם געפאנגענעם: — אויף זיין בעפעהל איז געטויט געווארען דער גרויסער יהונתן כהן גדול 143 די ביינער פון וועלכען עס זענען שפעטער דורך שמעון'ען איבערגעפיהרט געווארען קיין מודעים וואו זיי זענען בעגראבען געווארען אין דער פאמיליען=מערה פון די חשמונאים. אזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער פיערטער חשמונאי, וועלכער האט מעהר פאר זיינע פארגענגער אויפגעטאן פאר זיין פאלק; פון טיעפען אבגרונד האט ער דאס יהודה'שע מלוכה=וועזען ארויסגעצויגען און עס אויף א בעדייטענדער הויכקייט אוועקגעשטעלט. יהונתן האט אויסגעקעמפפט מאכט און איינפלוס פאר זיין פאלק, און פאר זיין דינאסטיע — דעם הויכען כהן=גדול=טיטול, וועלכער האט איצט צוריק בעקומען זיין אמאליגען רוהם און גלאנץ.

יהודה האט זיך איצט איננאנצען אונטערגעווארפען דעם איינפלוס פון מתתיהו'ס לעצטען זוהן, שמעון, און אין זיין פערזאן האט עס ווירקליך בעקומען א העלדישען און בעגאבטען פיהרער. ער האט נישט בלויז פארטגעזעצט דעם בלוטיגען בעפרייאונגס=קאמפף, נאר איהם אויך געענדיגט, און מיט זיין נאמען איז פערבונדען די פאלשטענדיגע פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה; עס וואלט אבער דאך נישט ריכטיג זיין, צוצושרייבען דעם דאזיגען גלענצענדען ערפאלג בלויז זיין פערזענליכע גרויסקייט. שמעון איז דער לעצטער געוועזען פון אלע חשמונאים=ברידער, און איהם איז בעשערט געוועזען צו שניידען מיט גענזאנג דאס, וואס זיי האבען פערזייהט מיט טרערען און בלוט! אין איין הינזיכט איז שמעון'ס איצטיגע לאגע עהנליך געוועזען צו דער, אין וועלכער יהונתן האט זיך געפונען נאך דעם טויט פון זיין עלטערן ברודער — דעם מכבי, ווי אנדערש אבער האט דאס פאלק איצט אויסגעזעהען און ווי אנדערש דאס לאנד! יהודה'ס נאכפאלגער האט אין אנהויב געהאט ארום זיך בלויז א קליינעם הייפעל רעוואלוציאנערען; איז אליין געוועזען א פיהרער אהן וועלכע ס'איז רעכט און אהן א שום טיטול; האט נישט געהאט נישט

קֵיין בֶּעפֶעסטִיגְטֶע פְלֶעצֶער, נִישְׁט קֵיין אַנדֶערֶע הִילְפְס־מִיטְלֶען און אִיז בִּכְלַל פון אויסוועֶנִיג און פון אִינְוועֶנִיג געֶוועֶן אַרומגעֶרִינְגֶעלְט מִיט בְּלוּטִיגֶע שׂונְאִים. דאַגעֶגעֶן אָבֶּער האָט י ה ו נ ת נ'ס נאָכְפָאלְגֶער אִיבֶּערגעֶנומעֶן דִי מְלוּכָה אִיבֶּער אַ שְׁטאַרקֶען פָאלְק. עֶר האָט געֶפונעֶן פאַר זִיךְ פֶעסטונגעֶן, גוּט אויסגעֶשְׁטעֶלְטֶע קְרִיעֶגְס־פּונקטעֶן, אַ גוּט אָרגאַנִיזִירטֶע, שְׁטאַרקֶע אַרמֶעע, און געֶהאַט נאָר אֵיין־אֵיינְצִיגֶען פֵיינד געֶגעֶן זִיךְ. דעֶרצו האָט דֶער מֶערדעֶרִישֶׁער טוֹיט פון דֶעם בֶּעלִיבְּטֶען חַשְׁמוֹנָאִים־כֹּהֵן־גָדוֹל נאָךְ מֶעהר אויפגעֶוועֶקט דֶעם פָאלְק און נאָךְ שְׁטאַרקֶער פונאַנדֶערגֶעפלאַמְט אִין אִיהם דִי שִׂנְאָה צו דֶער סורִישֶׁער אַרמֶעע אַזוֹי, אַז שִׁמְעוֹנ'עֶן אִיז פאָרגֶעשְׁטאַנֶען בְּלויז צו פִ י ה ר ע ן און גוּט צו אָפּעֶרִירֶען מִיט דֶעם דאָזִיגֶען דאַנקבּאַרעֶן מאַטעֶרִיאַל.

און דאָס האָט דֶער יונגסטֶער חַשְׁמוֹנָאִי גְלֶענְצֶענד פֶערשְׁטאַנֶען. אִיהם האָט דֶער אַלטֶער מַתִּתְיָהוּ נאָךְ בֶּעשְׁטִימְט פאַר אַ י ו ע ץ בְּנוֹגֵעַ צוּ דִי מִלְחָמוֹת געֶגעֶן דֶער סִירִישֶׁער העֶרשׁאַפְט, און פון דאַן אָן האָט עֶר נאָךְ זֵיין יוּגֶענְד־פְרִישְׁקֵייט און זֵיין פֵייעֶרדִיגֶען מוּט נִישְׁט פֶערלוֹירֶען.

געֶהאַלטֶען האָט עֶר זִיךְ בֵּיי דֶער פָּאלִיטִיק פון זֵיין בְּרוּדֶער, — אויסצונוצֶען דֶעם געֶגנֶער'ס שְׁוואַכְקֵייט, דאָס לאַנד צו בֶּעפֶעסטִיגֶען און זֵיינֶע גְרֶענְצֶען ווייטֶער צו צִיהֶען. און זֵיין עֶרשְׁטֶער שְׁרִיט אִיז גְלֵייךְ געֶוועֶן אַ אַקט פון אונאָבְּהֶענְגִיגְקֵייט — עֶר האָט נִישְׁט געֶוואַרט בִּיז דִי אויבֶּערשְׁטֶע מאַכְט ווֶעט אִיהם בֶּעשְׁטֶעטִיגֶען אַלְס כֹּהֵן־גָדוֹל. פאָראויסזֶעהֶענדִיג דֶעם קאַמְפְּף, וואָס דֶער דאָזִיגֶער טְרִיט ווֶעט מוּזֶען אַרויסרופֶען, האָט עֶר זִיךְ גְלֵייךְ געֶנוּמֶען פֶערשְׁטאַרקֶען דִי פֶעסטונגעֶן פון לאַנד און זֵיי פֶערזאָרגֶען מִיט אַלֶעם נוֹיטִיגֶען; דֶערנאָךְ האָט עֶר זִיךְ פֶערבּוּנדֶען מִיט דֶעם אַראָבּגֶעזֶעצְטֶען סִירִישֶׁען קֶענִיג דִימִיטְרִיאָס II, נִישְׁט קוּקֶענְדִיג אויף דֶעם, וואָס דֶער זֶעלבִּיגֶער אִיז זִיךְ אַזוֹי נִישְׁט אַנשְׁטֶענְדִיג בֶּעגאַנגֶען מִיט זֵיין בְּרוּדֶער. עֶר האָט אִיהם געֶשִׁיקְט אַ גאָלדֶענֶע קְרוֹין אַלְס צֵייכֶען פון אַנעֶרקֶענוּנג און צוגעֶזאָגְט מִילִיטֶערִישֶׁע הִילְף געֶגעֶן טְרִיפאָנֶען, וועֶלְכֶער האָט אונטֶער דֶער צֵייט געֶ'הרג'עֶט זֵיין קֶענִיגְלִיכֶען שִׁיצְלִינג, אַנְטִיוֹכוּס VI, און אַלֵיין פֶערכאַפְּט דֶעם טְראָן; דֶערבֵּיי האָט עֶר אָבֶּער פֶערפְלִיכְטֶעט דִימִיטְרִיאָס'ן צו אָנֶערקֶענֶען דִי פ א ל ש ט ע נ ד י ג ע א ו נ א ב ה ע נ ג י ג ק ײ ט פ ו ן י ה ו ד ה. דֶער לֶעצְטֶער האָט זִיךְ דֶערפְרֶעהט מִיט דֶעם פאָרשְׁלאָג, און האָט זִיךְ פאָרמֶעל אָבּגֶעזאָגְט פון דִי אַלֶע העֶרשׁאַפְטְס־סִימָנִים, וואָס דִי סִירִישֶׁע קְרוֹין האָט בִּיז אַהֶער אַרויסגֶעוויזֶען בְּנוֹגֵעַ צו יְהוּדָה. פון דֶעם מאָמֶענְט אָן האָט יְהוּדָה אָנגֶעהוֹיבֶּען פְרֵיי צוּ

אָטעמען און — ווי דער כראָניקער דריקט זיך אויס — „דער יאָך פון די געצענדינער איז אַראָבגענומען געוואָרען פון ישראל'ס האַלז". דאָס פאָלק האָט גלייך אויפגעהערט זיך צו בענוצען מיט דער צייטרעכנונג לויט די רעגירונגס־יאָהרען פון דער סעלעוקידישער דינאַסטיע, און אָנ־געהויבען צו שרייבען אין אַלע עפענטליכע דאָקומענטען (142): „אין'ם ערשטען רעגירונגס־יאָהר פון כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פאָלקס־הערשער שמעון". די שמחה אין ירושלים איבער דער ערוואָרבענער פרייהייט איז אַזוי געוואַלטיג געווען, אַז די פיהרער פון פאָלק האָבען זיך געפיהלט פערפליכטעט, מיטצוטיילען די בשורה זייערע ברידער אין מצרים.

שמעון אָבער האָט זיך נאָך אַלץ נישט איינגאַנצען זיכער גע־פיהלט: — דער סירישער גאַרניזאָן האָט זיך נאָך געפונען אין דער שטאָדט־פעסטונג פון ירושלים. ער האָט דעריבער בעלאַגערט די אקרא מיט סאָלדאַטען און זי אַזוי לאַנג געהאַלטען אָבגעשניטען פון דער אַרומיגער וועלט, ביז זי האָט געמוזט זיך אונטערגעבען, און דעם 23־טען אייר (מאַי, 141) איז פאָרגעקומען די פייערליכע אַריינטרעטונג פון די ירושלים־איינוואוינער אין די טויערן פון דער דאָזיגער מעכטיגער פעסטונגס־קייט, וואָס האָט געשטיקט דעם פאָלק אין א משך פון גענויע פיערציג יאָהר און א שרעק אויף איהם אַנגעוואָרפען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער פינפאונצוואַנציג־יעהריגער קאַמפף פון יהודה פאַר איהר זעלבסטשטענדיגקייט. אָנגעפיהרט מיט דעם קאַמפף האָט די העלדישע חשמונאים־פאַמיליע, צו וועלכער ס'איז פרי־הער איבערגעגאַנגען דער כהן־גדול־טיטול, און וועלכע איז איצט, צוזאַמען מיט דער ערוואָרבענער פאָליטישער אומאָבהענגיגקייט, ממילא פערוואַנדעלט געוואָרען אין א נאַציאָנאַלער הערשער־דינאַסטיע; דאָס פאָלק, וואָס האָט איבערגעטראָגען אויף זיך דעם שווערען יאָך פון פיער מלוכות איינע נאָך דער אַנדערער — די בבלישע, פערסישע, עגיפטישע און גריכיש־סירישע — האָט זיך מיט אַמאָל דערשפירט פריי פון יעדען יאָך, פון יעדען אויסערליכען דרוק, און עס האָט מיט האַרציגער דאַנקבאַרקייט אַלץ (די כהונה־גדולה מיט דער קרוין) אונטערגעטראָגען די בעפרייער, זיך גאַרנישט רעכנענדיג דערמיט, וואָס אין זייערע אָדערן פליעסט נישט דאָס בלוט, נישט פון דוד המלך און נישט פון דעם אַלטען צדוק הכהן. געמיינט האָט דאָס פאָלק גוט: פון אָנהויב־אָן (פון זיין ערשטען געזעצגעבער ביז די לעצטע סופרים פון

דעם פערסישען פעריאד) האבען זיך זיינע בעסטע זיהן בעמיהט, איינצופלאנצען אין איהם די שטרעבונג צו א טעאקראטישער רעגיערונגספארם, צו מענשליכער מאכט; וואס זאל פערקערפערן מיט זיך דעם אייביגען אידעאל, דעם געטליכען ווילען, — און עס האט זיין הערשער אויך פאר א כהן גדול בעשטימט. געמיינט גוט האבען אויך די ערשטע חשמונאים; אים נאמען פון דעם יודישען גייסט, פון די פערשוועכטע יודישע הייליגקייטען, זענען זיי געגען דער פרעמדער מאכט ארויסגעטרעטען. די רעזולטאטען פון די דאזיגע גוטע כונות זענען אבער גאנץ אנדערע געוועזען. עס איז געוואקסען די יודישע מלוכה, דאס יודישע קעניגרייך, און וואס פעסטער ס'איז געווארען די מאכט אין די הענד פון דער נייער דינאסטיע, אלץ מעהר איז זי געווארען א ציעל פאר זיך; וואס שטארקער ס'איז געווארען דער קעניג, אלץ שוואכער האט זיך געשפירט אין איהם דער כהן גדול... דאס האט, נאטירליך, געמוזט ברענגען צו פערשיעדענע סכסוכים און קאנפליקטען, ווי צווישען דער דינאסטיע און דעם פאלק, אזוי אויך צווישען די מיטגליעדער פון דער דינאסטיע גופא, און ענדליך האבען אזעלכע סכסוכים ווירקליך מיטגעווירקט די ענדע פון דער פאליטישער חשמונאי'שער מאכט, ווי פון דער יודישער זעלבסטשטענדיגקייט בכלל — יודען זענען ביי זייער תורה געבליבען, ביי דער מאכט פון גייסט

צווייטעס קאַפּיטעל.

די חשמונאים-פירשטען שמעון און יוחנן-הורקנוס.

(142)—106

מיט דער הערשאַפט פון דעם ערשטען חשמונאים-פירשט, שמעון, הויבען זיך אן ליכטיגע, רוהיגע יאָהרען פאַר דער בעפעלקערונג פון יהודה. די איינגענומענע האַפען-שטאָדט יאָפאַ (יפו) האָט רייכער געמאַכט דעם לאַנד נישט בלויז מיט אַ וויכטיגען פערטהיידיגונגס-פונקט, נאָר אויך מיט אַ אונגעהויערער קוועלע פון הכנסות. יהודה איז איצט פעראייניגט געוואָרען מיט'ן מיטעללענדישען ים, און האָט פערבונדען האַנדעלס-בעציהונגען מיט דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט; דאָס בעפרייטע לאַנד האָט אויפגעלעבט און דאָס פרייע פאָלק האָט זיך צוריקגעקעהרט צו זיין פריעדליכען אַרבייטס-לעבען; האַנדעלס-קאַראַוואַנען האָבען זיך געצויגען איבער די וועגען פון יהודה, און פאָהנען פון האַנדעלס-שיפען האָבען געפלאַטערט איבער די וועלען פון יהודה'שע וואַסער'ן. רייך איז דאָס פאָלק געוואָרען און מעכטיג האָט עס זיך געפיהלט: די איינגענומענע שטעדט (גזר) און פעסטונגען האָבען געשיצט די גרענעצען פון לאַנד און זיי בעוואָרענט פון יעדען אויסערליכען אָנפאַל.

„זיי (די יהודה'ער) האָבען זיך איצט אין פריעדען געקענט בעאַרבייטען זייער ערד; די ערד האָט אַרויסגעגעבען איהרע תבואות, און די בוימער — זייערע פרוכטען; די אַלטע לייט זענען געזעסען אין די גאַסען און געשמועסט וועגען דער גוטער לאַגע פון לאַנד. די יונגע לייט

האָבען זיך אויסגעפּוצט אין קריעגערישע קליידונגען. די שטעדט האָט
ער (שמעון) בעזאָרגט מיט שפּייז און די פעסטונגען — מיט כלי־זין,
און זיין נאָמען האָט זיך געטראָגען איבער אַלע עקען פון דר׳ערד...
יעדערער איז זיך געזעסען אונטער זיין ווייַנשטאָק און אונטער זיין פייַ־
גענבוים, פון קיינעם נישט געשטערט... שמעון האָט געהאָלפען אַלע
אונגליקליכע פון זיין פאָלק... ער האָט דעם בית המקדש בעפּוצט און
פערדאָפּעלט זיינע כלים..."

מיט אַזעלכע אידילישע פאַרבען מאָלט „דאָס ערשטע בוך פון די
מכבי׳ער" דאָס לעבען אין יהודה פאַר שמעונ׳ס צייטען. דער לעצטער
האָט נישט אויפגעהערט צו בעפעסטיגען דאָס לאַנד און זיך איינצושטע־
לען פאַר דער מינדעסטער פּאָזיציע, און דאַגעגען איז דאָס פאָלק אַליין
דורכגעדרונגען געוואָרען מיט זיין נאַטירליכער פרומקייט און פריעדליכ־
קייט, און האָט אָפט נישט אַנערקענט זאָגאַר די נויטיגקייט פון אַזאַ אונ־
אויפהערליכען בעפעסטיגונגס־דראַנג. אַזוי האָט דאָס פאָלק געוואָלט איינ־
גאַנצען פערניכטען די מויערן פון דער אקרא, ווייַל איהרע הויכע טו־
רעמס האָבען איבערגעשטיגען דעם באַרג פון בית־המקדש, ווערהענד
שמעון האָט געזעהען אין זיי אַ גלענצענדען פערטיידיגונגס־פּונקט אין פאַל
פון אַ מלחמה, און האָט זיי נישט געוואָלט פערניכטען. ער האָט דערי־
בער אויסגעאַרבייט אַ פּשרה־פּלאַן: די שפּיצען מיט די טורעמס זאָלען
אַראָבגעטראָגען ווערען, און די מויערן מיט די הויפען און פּלעצער זאָ־
לען בלייבען. דאַן האָט מען אויך דעם פערהאַסטען נאָמען פון דער
פעסטונג געענדערט, און איהם פערביטען מיט דעם נאָמען, וואָס
נחמיה האָט נאָך געהאַט איינגעפיהרט, בירה (באַריס). אין דעם
דאָזיגען איבערגעענדערטען פּלאַץ האָבען די יהודה׳אישע סאָלדאַטען געהאַט
זייער קוואַרטיר און זייער וואָפען־אַרסענאַל, און דאָ, אַרומגערינגעלט פון זיין
איבערגעגעבענעם חיל, האָט שמעון אויך זיין וואוינונג איינגעריכטעט.

גינסטיג פאַר יהודה איז געווען אויך די לאַגע אין סוריען; דאָרט
האָט מען זיך ווידער געשלאָגען פאַר דער קרוין, און יהודה האָט
דערפון אין צווייען פערדיענט: ערשטענס, איז דערווייַל די סורישע
מלוכה אַליין מעהר אָבגעשוואַכט געוואָרען; און צווייטענס, האָט זי
יהודה צורוה געלאָזען. אינגאַנצען נייטראַל האָט אָבער שמעון דאָך
נישט געקענט בלייבען; דער קאַמפּף אין סוריען האָט זיך איצט גע־
פיהרט צווישען דימיטראָס דעם II־טענס ברודער, אַנטיוכס סידעט,
און דעם פריהערדיגען אוזורפּאַטאָר טריפאָן. שמעונ׳ען איז, נאַטיר־

ליך, געגאנגען אין דעם, איינגאנצען צו דערשלאָגען דעם מערדער פון זיין ברודער, און ווען אנטיוכס האָט בעלאַגערט טריפאָנ׳ען אין דער פיניקישער פעסטונג דור, האָט איהם שמעון געשטיצט מיט סאָלדאַטען, מיט געלד און מיט שפּייז-מיטלען. אנטיוכס האָט דערפאר בעשטעטיגט די אַלע פריהייטען, וואָס זיין ברודער האָט געשענקט יהודה (240), און האָט נאָך דערצו בעפעסטיגט דאָס רעכט פון יהודה, אויסצוגיעסען איינענע מטבעות.

אין יענער צייט האָט שמעון נאָך איין שריט געמאַכט, מיט דעם צוועק, צו פערזיכערן די אינטערנאציאָנאלע לאגע פון יהודה. שווער איז צו זאָגען, וואָס עס וואלט סוף כל סוף ווערן פון דער פערהעלטניסמעסיג-קליינער יודישער מלוכה, ווען איהר ערשטער זעלבסטשטענדיגער פיהרער וואלט דעם דאָזיגען שריט נישט מאַכען; דאָס אָבער איז זיכער, אַז אָט דער געמאַכטער שריט האָט דירעקט געפיהרט צו דעם שפּעטערדיגען אונטערגאנג פון יהודה. שמעון האָט איינמאָל פאר אַלע מאָל געוואָלט איינ־אַנצען בעפרייען דאָס לאנד פון די קליינע סורישע טיראַנען און האָט בעשלאָסען, אנצוטרויען יהודה׳ס גורל יענעם פאָלק, וואָס איז געווען לויט זיין עצם נאַטור און א דאנק זיין אונערזעטליכער תאוה איינצונעהמען אנדערע און זיי איינצושלינגען אין זיין אונגעהויערען אָרגאַניזם, — געגען יעדער נאַציאָנאַלער פריהייט; פון די קליינע סורישע טיראַנען האָט ער דאָס לאנד בעפרייט, און עס צוגעטראָגען יענעם מעכטיגען טיראַן, רוים, וואָס האָט די איהם איבערגעגעבענע פעלקער קושענדיג און אומארמענדיג — דערשטיקט. ער האָט געשיקט א דעפּוטאציע קיין רוים, אום צו בענייען דעם אַמאָליגען אָבמאַך, און דער רוימישער סענאַט האָט דעם פאָרשלאָג אָנגענומען: יהודה איז איינגעשלאָסען געוואָרען אין דעם בונד פון די מלוכות, וואָס די גרויסע רוימישע רעפּובליק האָט פעראייניגט ארום זיך, און דער סענאַט האָט איהר גאַראַנטירט די אונבעריהרליכקייט פון איהר טעריטאָריום און איהר פּאָליטישע אונאָבהענגיגקייט.

די ביטערע פרוכטען פון דעם אָבמאַך, האָבען אָנגעהויבען ארויסוואקסען ערשט אין א לאנגער צייט ארום, און דערווייל האָט זיך דאָס פאָלק געפרעהט מיט דעם כבוד און בעשלאָסען, אויסצודריקען זיין דאַנקבארקייט דעם גרויסען פיהרער אין א פייערליכען אקט. דעם אַכטאונצוואנציגסטען טאָג אין אלול (סעפּטעמבער, 140) אויפן 3-טען יאָהר פון שמעון׳ס הערשען אין ירושלים אלס כהן-גדול, האָט זיך דאָס

גאַנצע פאָלק מיט די כהנים, עלטסטע און אַלע פאָרשטעהער, פערזאַמעלט אַרום בית-המקדש און בעשלאָסען, אָנצוערקענען שמעון׳ען פאַר דעם העכסטען פיהרער פון פאָלק און איבערצולאָזען איהם און זיינע קינדער ביז משיח וועט קומען דעם טיטול כהן גדול, קריעגס-פיהרער און פירשט; שמעון זאָל, אַלס אויסגעצייכענטער פון פאָלק, טראָגען אַ פורפור-מאַנטעל מיט גאָלדענע בעפוצונגען, אַלע עפענטליכע דאָקומענטען זאָלען אין זיין נאָמען אויסגעשטעלט ווערן; ער זאָל דאָס רעכט האָבען, צו בעשליסען וועגען קריעג און פריעדען און וועגען בעאַמטע אין לאַנד, און זאָל דער איינציגער האָבען צו זאָגען איבער די וואָפען און פעסטונגען, ווי אויך איבער דעם בית-המקדש מיט זיינע היילינגקייטען. דער דאָזיגער בעשלוס פון פאָלק איז אויסגעקריצט געוואָרען לזכרון אויף קופערנע טאָוולען, און זיי זענען בעהאַלטען געוואָרען אין אַרכיוו פון בית-המקדש. צו יענער צייט האָט מען אָנגעהויבען אויסגיסען אין יהודה אויך אייגענע מטבעות. יעדע מטבע האָט געטראָגען אויף איין זייט דעם אויפשריפט „שקל ישראל“ מיט דער אָנגעבונג פון איהר ווערט, און אויף דער צווייטער זייט נאָך אַ אויפשריפט: „ירושלים הקדושה“; אויף יעדער מטבע האָט זיך געפונען אויך די צאָהל פון יאָהר, רעכנענדיג דעם אָנהויב פון שמעון׳ס הערשען אי לאַנד, און עמבלעמען פון כהונה: מאַנדעל-צווייג, וויירויך, אַגלעזעל מן, אַטרומייט א. דגל. די אותיות פון די דאָזיגע אויפשריפטען זענען געווען אַלט-העבּרעאישע אָדער שומרוני׳שע, וועלכע זענען בעקאַנט געווען צווישען די אַרום-וואוינענדע פעלקער.

עטליכע יאָהר כסדר האָט אין יהודה געהערשט גליק און פריעדען דערנאָך איז ווידער פאָרגעקומען עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט אַזוי ווי אויסגעפּרובט די שטאַרקייט פון פאָלק, צי זי איז נאָך נישט איינגעשלאָפען. אנטיוכס סידעט האָט מיט שמעון׳ס הילף בעזיעגט טריפאָנען און זיך געפיהלט פעסט אויף דעם סירישען טראָן; דאַן האָט איהם אָנגעהויבען אויפצופאַלען אין די אויגען די גרויסקייט פון דער געוועזענער סירישער וואַסאַלין, און ער האָט זיך גענומען מאָהנען ביי יהודה אַלטע חובות. ער האָט געשיקט צו שמעון׳ען זיין קריעגספיהרער קענדעבאיאָס פון היקאַניען מיט דער טענה, אַז ער, שמעון, האָט זיך צוגענומען אָהן אַ שום רעכט די סירישע שטעדט יפו און גזר און די אַקרא פון ירושלים, און דאַרף זיי צוריק אומקעהרען דער סירישער קרוין אָדער בעצאָהלען פאַר זיי טויזענד טאַלאַנטען. שמעון האָט אויף דעם

געענטפערט, אז די דאזיגע ערטער האבען שוין אמאל אנגעהערט צו יהודה און ער האט זיי בלויז צוריק אבגענומען, נאר, אום אויסצומיידען וויטערדיגע סכסוכים, איז ער גרייט צו געבען הונדערט טאלאנטען. דאן האט אנטיוכס בעשלאסען זיך צו נעהמען פאר׳ן געוועהר, און האט ארייגעשיקט דעם זעלביגען קענדעבאיאס קיין יהודה מיט א גרויסער מחנה פוס-געהער און רייטער. שמעון, ווידער, פון זיין זייט, האט זיך אויך צוגעגרייט צו א הארטנעקיגען קאמפף, און אזוי ווי ער אליין איז שוין זעהר אלט געווען, האט ער בעשטימט פאר קריעגספיהרער זיינע ביידע זיהן יוחנן און יהודה. דער שונא האט זיך שוין געהאט ארייננעריסען טיעפער אין לאנד און געפייניגט און געטוידט די איינגענומענע איינוואוינער; איהם איז אבער נישט לאנג בעשערט געווען אזוי צו ווילדעווען: ביי דער שטאדט עקרון האבען איהם די יודישע קריעגס-פיהרער געטראפען, און דארט האבען זיי איהם מיט זיין מחנה אינגאנ-צען צושלאגען; די אנטלאפענע האט יוחנן נאכגעיאגט ביז דער שטאדט אשדוד און האט זיך מיט נצחון אומגעקעהרט קיין ירושלים. דאס איז געווען דער לעצטער קריעגס-אקט פאר שמעון׳ס לעבען, און די גלענ-צענדע פאלגען זיינע האבען דעם אלטען פיהרער איבערצייגט, אז ער מעג זיך פערלאזען אויף זיינע זיהן: — זיי וועלען וויסען צו שיצען די מאכט פון יהודה.

ווידער האט דאס פאלק פריי אבגעאטעמט, און צוזאמען מיט איהם האט געהאפט רוהיג צו פערברענגען דעם לעצטען טייל פון זיין קריעגערישען לעבען אויך דער אלטער פיהרער; איהם איז אבער בע-שטימט געווען אויך צו שטארבען נישט נאטירליך, ווי דאס איז געווען דער פאל מיט אלע זיינע פיער ברידער. ער האט געהאט א איידים מיט׳ן נאמען פטאלאמעאוס בן האבוב, וועלכען ער האט בעשטימט פאר א פיהרער פון דעם יריחו-ראיאן. דאס איז אבער דעם עהרגייצי-פטאלאמעאוס וועניג געווען — איהם האט זיך געוואלט אב׳ירשה׳נען די גאנצע אויבערשטע ממשלה איבער יהודה, זיך שטיצענדיג אויף זיינע סאלדאטען און אויף דער הילף פון אנטיוכס סידעט. צו דעם דא-זיגען פערברעכערישען צוועק האט ער זיך בענוצט מיט דעם מערדערי-שענדליכען מיטעל, וואס פלעגט זיך דאן געוועהנליך פראקטיצירען אין די אזיאטישע הויפען; ארומפאהרענדיג בעזעהען דאס לאנד, אום זיך נעהנטער צו בעקענען מיט דעם לעבען און די בעדערפענישען פון פאלק, האט זיך דער גרייז-גרויער שמעון אבגעשטעלט אין דער פעסטונג דגון,

נישט ווייט פון יריחו, וואו זיין איידים האט זיך געפונען (שבט 135). בעגלייט האבען איהם אין וועג זיין פרוי און זיינע צוויי יונגערע זיהן יהודה און מתתיהו, און ווען די הויכגעשטעלטע געסט האבען זיך אונטערגעהאלטען אויף דעם גרויסארטיגען מאלצייט, וואס דער איידים האט לכבוד זיי איינגעארדענט, און זיך גאנץ גוט געפיהלט אין דעם נאהנטען פאמיליען=קרייז, זענען שמעון מיט זיינע צוויי זיהן בעפאלען און געטוידט געווארען פון פטאלאמעאוס'ן מיט זיין רויבערישער משרתים=באנדע. דער מערדער האט גלייך ארויסגעשיקט שלוחים צו דעם סירי'שען קעניג, יענער זאל איהם שטיצען מיט סאלדאטען; דאן אויך שלוחים קיין גזרה, וואו יוחנן האט זיך אויפגעהאלטען, אום אויך דאס לעצטע צווייגעל פון דעם פרעכטיגען חשמונאים=בוים אבצוהאקען; און ענדליך אויך קיין ירושלים — אום איינצונעהמען פאר זיך די שטאדט מיט'ן בית המקדש. זיין מערדערישער פלאן האט זיך איהם אבער נישט איגגאנצען איינגעגעבען: — איינער פון פעסטונגס=סאלדאטען איז גלייך געלאפען קיין גזרה, וואו ער האט געבראכט די בשורה פון דער שענדליכער רציחה, אזוי, אז די געדונגענע מערדער זענען גלייך ביי זייער אנקומען אין שטאדט געכאפט און בעשטראפט געווארען; יוחנן האט בעוויזען אנצוקומען פריהער פון פטאלאמעאוס'עס שלוחים אויך קיין ירושלים, וואו דאס גאנצע פאלק האט איהם מיט בעגייסטערונג אויפגענומען, און ווען דער רוצח בן=האבוב איז צוגעקומען מיט מיליטער צו די טויערן פון שטאדט, האט מען איהם שוין פערשפארט דעם וועג, און ער איז געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען צוריק אין זיין פעסטונג דגון, לאזענדיג ביי זיך אלס געפאנגענע זיין שוויגער — יוחנן'ס מוטער.

דער לעצטער האט איהם אבער נישט געלאזען אזוי רוהיג זיצען, און זיין ערשטע ארבייט, איבערנעהמענדיג די רעגירונג איבער'ן פאלק, איז געווען צו פערפאלגען דעם שענדליכען רוצח פון זיין פאטער און זיינע ברידער. ער האט זיך געשטעלט אן דער שפיץ פון א פעסטער ארמעע, און איז אוועק בעלאגערן פטאלאמעאוס'ן מיט זיין פעסטונג; דא אבער האט זיך אבגעשפיעלט די שרעקליכסטע טראגעדיע, פון וועלכער די מענשליכע ווירקליכקייט ווייסט צו דערצעהלען, און וועלכע האט אינגאנצען פאראליזירט זיין בעלאגערונגס=טעטיגקייט: ביי יעדען נעהנטערן צוטריט צו דער פעסטונג פון יוחנן'ס ארמעע, האט דער מערדער ארויסגעפיהרט דער געפאנגענער מוטער אויפ'ן שפיץ טורעם און געדראהעט, זי אראבצוווארפען!

לאַנג איז דער געפּייניגטער זוהן ביי דער פעסטונג געשטאַנען און האָט נישט געוואַגט נעהנטער צוצוגעהן, חאָטש די אַלטע חשמונאים-מוטער האָט, ווי די לעגענדע דערצעהלט, איהם אויפגעמונטערט און געשריען צו איהם, ער זאָל זיך נישט רעכנען מיט איהרע ליידען, און בעסער דעם מערדער פון איהר מאַן און קינדער בעשטראָפען; און ענדליך האָט ער די בעלאַגערונג אויפגעגעבען. דאָס האָט אָבער נישט געשטערט פון דעסטוועגען דעם מערדער צו טויטען דער אַלטער מוטער, און אַליין איז ער אַנטלאָפען קיין פילאַדעלפיע, די אַמאָליגע הויפּט-שטאָדט פון עמון (רבת-עמון), וואו ער איז שפּורלאָז פערשוואונדען געוואָרען. די ביינער פון דעם אלטען פיהרער זענען דאַן איבערגעפיהרט געוואָרען אין זיין געבורטס-שטאָדט מודעין, וואו דאָס פאָלק האָט זיי בעגראָבען אין דער פאַמיליען-מערה פון די חשמונאים. איבער דער דאָזיגער מערה האָט שמעון נאָך פאַר זיין לעבען געלאָזען אויפשטעלען אַ הויכען טורעם, פון ווייסען, פּאָלירטען מאַרמאָר-שטיין, וואָס האָט זיך געזעהען ווייט אייבער'ן וואַסער און געדיענט אַלס ליכט-זייל פאַר די ים-רייזענדע.

דער נייער פיהרער און כהן גדול, יוחנן הורקנוס, איז צוריקגעקומען קיין ירושלים, און דאָ האָט איהם ווידער ערוואַרטעט זעהר אַ שווערער צוזאַמענשטויס. נאָך דער מפלה פון זיין קריגס-פיהרער, האָט זיך אַנטיוכס אַליין געשטעלט בראש פון אַ גרויסער אַרמעע, מיט וועלכער ער האָט זיך געלאָזען מאַרשירען צו דער הויפּט-שטאָדט, איבערלאָזענדיג נאָך זיך אין יהודה אויף זיין גאַנצען וועג — טויט און פערוויסטונג. יוחנן, וועלכער האָט זיך אונערוואַרטעט דערוואוסט פון דעם אָנפאַל בעת דער בעלאַגערונג פון דגון, האָט זיך געפיהלט צו שוואַך, אום אַרויסצוטרעטען אַנטיוכס'ן אַנטקעגען, און בעשלאָסען, צו בלייבען אין דער גוט-בעפעסטיגטער הויפּט-שטאָדט. דאַן האָט אַנטיוכס אַרומגענומען די שטאָדט פון אַלע זייטען, און זי אָבגעשניטען פון דער גאַנצער וועלט. אָפט האָבען זיך קליינע גרופּען פון די בעלאַגערטע אַרויסגעריסען פון שטאָדט און פעראורזאַכט בעדייטענדע חורבנות אין דער בעלאַגערונגס-אַרמעע, וועלכע האָט, אויסער דעם, געליטען אויך פון וואַסער-מאַנגעל. די בעלאַגערטע, ווידער, האָבען אָנגעהויבען שפּירען מאַנגעל אין שפּייז-מיטלען, און אַזוי ווי דער דאָזיגער צושטאַנד האָט צוגענומען אַ גאַנצען זומער, און די סורער האָבען נישט געזעהען פאַר זיך קיין מעגליכקייט, איינצונעהמען די שטאָדט

מיט'ן שטורם, זענען ביידע זייטען גענויגט געוועזען איבערצורייסען די קריעג, און א קורצע צייט פאר דעם יום=טוב סוכות האט הורקנוס געשיקט בעטען וועגען א וואפענשטילשטאנד איבער די טעג פון יום=טוב. אנטיוכס האט נישט בלויז ערפילט דעם דאזיגען פערלאנג, נאר אויך אריינגעשיקט, צו אלעמענס איבערראשונג, פערשידענע רייכע מתנות פאר דעם יום=טוב'דיגער עבודה אין בית=המקדש. דאס האט געבראכט דערצו, עס זאלען אנגעהויבען געפיהרט ווערען אונטערהאנדלונגען וועגען א שלום. אנטיוכס האט געפאדערט, אז די יהוד'עער זאלען איהם אבגעבען דאס געוועהר; צאהלען א געוויסען מס פאר די פעסטונגען יפו, גזרה און בצר און ענדליך, לאזען אריינפיהרען א סורישען גארניזאן אין ירושלים. זעהענדיג זיך געצוואונגען, האט יוחנן די ערשטע פונקטען אנגענומען; פון דעם לעצטען אבער האט ער זיך ענטשלאסען אבגעזאגט, און ענדליך איז געבליבען, ער זאל אויסצאהלען אנטיוכס'ן דערפאר פינף הונדערט טאלאנטען און איהם געבען א געוויסע צאהל געפאנגענע; דערצו האט אנטיוכס צושטערט אויך די אויבערשטע טיילען פון די שטאדט=מויערן. אזוי זענען די פינסטערע וואלקענס, וואס האבען א שרעק אנגעווארפען אויף יהודה, אריבער אהן א בעדייטענדען שאדען פאר'ן לאנד.

די מפלה פון יהודה אין דעם קאמפף געגען אנטיוכס'ן האט ביי איהר פיהרער דעם מוט נישט אבגענומען. ער האט זיך גלייך גענומען צוריק בעפעסטיגען די אבגעשוואכטע קרעפטען, און צוזאמען דערמיט אויך אויסגעפרובט דעם טראדיציאנעלען מיטעל, מיט וועלכען עס האבען זיך בענוצט אלע חשמונאי'שע פיהרער איינער נאך'ן אנדערן: ער האט אוועקגעשיקט א דעפוטאציע קיין רוים, אום צו בענייען דעם אלטען אבמאך. די דעפוטאציע איז פריינדליך אויפגענומען געווארען און דער סענאט האט שריפטליך בעשטעטיגט, אז אנטיוכס מוז צוריק אומקעהרען יהודה די אלע פלעצער, וואס ער האט איינגענומען און האט קיין שום אויבערשטע רעכט נישט איבער יהודה און איהרע איינוואוינער (332). אנטיוכס, ווידער, האט דערווייל אונטערגענומען א נייעם קריעגס=צוג געגען די פארטהאנער, וועלכע האבען אויך אנגעהערט פריהער צו דער סירישער קרוין און וועלכע האבען זייט צעהן יאהר געפאנגען געהאלטען זיין ברודער דימיטריאס, און דא האט זיך דאס גליק פון איהם אבגעקעהרט: זיין ארמעע איז צושלאגען געווארען און ער אליין האט זיך פון א פעלזען אראבגעווארפען

פען, אום אויך נישט געפאנגען צו ווערן. אויף דעם סורישען טראָן איז דאַן ווידער אַרויף דימיטראָס (פון 128 ביז 125), וועלכען די פאַרטהאַנער האָבען בעפרייט; ער איז אָבער פערהאַסט געווען ביים פאָלק און נאָכדעם, ווי ער איז צושלאָגען געוואָרען פון דעם נייעם פרעטענדענט אַלעקסאַנדער צעבינא, האָט ער געמוזט אַנטלויפען. דערמיט האָבען זיך נאָך די אונרוהען אין סוריען נישט געענדיגט: דאָרט האָט מען זיך נאָך אַ לאַנגע צייט געריסען און געשלאָגען אַיבער'ן טראָן און געענדיגט האָבען זיך די דאָזיגע אַרומרייסענישען צוזאַמען מיט דער ענדע פון דער גאַנצער סעלעוקידישער דינאַסטיע.

די דאָזיגע שוואַכקייט פון סוריען האָט דעם פיהרער פון יהודה געגעבען די מעגליכקייט אינגאַנצען צו איגנאָרירען דעם אָבמאַך, וואָס ער האָט געשלאָסען מיט אַנטיוכס'ן, און צוריקצושטעלען די פאָלשטענדיגע אונאָבהענגיגקייט פון זיין לאַנד. ער האָט זיך אָבער דערמיט אַליין נישט בעגנוגענט; איהם האָט זיך געוואָלט פערברייטערן די גרענעצען פון לאַנד און צובריינגען יהודה צוריק צו דעם אומפאַנג, וועלכען זי האָט פערנומען אין די גליקליכע צייטען פון די אַמאָליגע מלכים. צו דעם צוועק האָט ער פאַר אַלעמען געזוכט צו פעראייניגען אַלע אָבגעריסענע טיילען פון דעם יודישען פאָלק און צו פערשטאַרקען זייער בעציהונג צום צענטער, צו ירושלים. די כנסת הגדולה האָט דאַן ווידער (224) אַוועקגעשיקט אַ בריעף צו די יודישע קהלות אין מצרים און צו זייער אָנגעזעהענסטען, יהודה אַריסטאָבול, דעם קעניג'ס לעהרער, אין וועלכען זי האָט זיי אויפגעפאָדערט מיטצופייערן דעם טאָג פון דער בעניייאונג פון בית המקדש.

אַ שטערונג אויף דעם וועג פון דער פאָלשטענדיגער פאָליטישער און רעליגיעזער צונויפשמעלצונג פון אַלע טיילען פון פאָלק האָבען פאָרגעשטעלט מיט זיך אויך די שומרונים. די דאָזיגע בעפעלקערונג, וואָס האָט פון אייביג-אָן זיך בעצויגען מיט אַזא טיעפער שנאה צו יהודה, האָט פערנומען דעם סאַמע צענטער פון פאַלעסטינאַ, און אויסער דעם, וואָס זי האָט געאָגראַפיש געשטערט דעם דירעקטען פערקעהר צווישען יהודה און גליל, האָט זי בכלל גערייצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה'ער מיט איהר הייליגען טעמפעל אויף דעם באַרג גריזים, ביי דער שטאָדט סיחון. יוחנן הורקנוס האָט דעריבער בעשלאָסען, איינצונעהמען דעם דאָזיגען צענטער פון לאַנד און אונטערטעניג צו מאַכען אויך די צוויי אַנדערע שכני שע

פיינדליכע שבטים, פון וועלכע יהודה איז אמאל פיעל אויסגעשטאַ-
גען: די אדום׳ער פון דרום זייט, און די גריכען פון מזרח זייט.
אום איינצושליעסען אזעלכע דריי טעריטאריומס אין די גרענעצען פון
יהודה האט זיך אבער געפאדערט א געוואלטיגע מיליטערישע מאכט,
און יוחנן האט זיך געזעהן געצוואונגען, איינצופיהרען ביי זיך א רע-
גולערע שטארקע ארמעע פון געדונגענע סאלדאטען. די געלד-מיטלען
אויף דעם האט יוחנן, ווי ס'האט זיך דערצעהלט אין פאלק, גענו-
מען פון דעם אוצר, וואס ער האט געפונען אין דוד המלך'ס קבר. —

דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון דער נייער ריכטונג
אין דער פאליטיק פון יהודה, — די ריכטונג פון אנפאלען און
איינגעהמען, אנשטאט דער ביזהעריגער פערטיידיגונגס-
פאליטיק — איז געווען געווענדט קיין מזרח, אויף יענער זייט ירדן.
דא האט ער בעלאגערט די אמאליגע מואב-שטאדט מידבא און
זי בעזיעגט. פון דארטין לאזט ער זיך אוועק צו דער הויפטשטאדט
פון שומרון, שכם, און נעהמט איין צוזאמען מיט'ן בארג גרי-
זים, וואו ער צושמעטערט דעם שומרונ'ישען טעמפעל, וועלכער איז
שטענדיג געווען, ווי א דארן אין די יודישע אויגען. דער צושטע-
רונגס-טאג פון דעם טעמפעל („יום גריזים") איז פון דאן אן
רען א יום טוב: „נישט צו פאסטען, נישט צו טרויערן" (120). גע-
וואַ-

צוזאמען מיט דעם דאזיגען נצחון פון יהודה איז דער גלאנץ פון
שומרון שוין אויף אייביג פערשוואונדען געווארען. ווי דורך א וואונ-
דער האט זיך א קליינע צאהל מיטגליעדער פון דעם דאזיגען מערק-
ווירדיגען שטאם דערהאלטען ביז צו דער איצטיגער צייט; דאס איז
אבער נישט מעהר, ווי א עלענדער שאטען, וואס האלט זיך קוים
ביי זיינע רעליגיעזע טראדיציעס, און „וואקעלט זיך צווישען יודענטום
און הייד ענטום (געצענדיענסט)". *)

א שווערערן קאמפף האט יוחנן געהאט צו פיהרען מיט די אדום׳-
ער. דאס איז א קליין פערביסען פאלק געווען, וואס האט נאך פון די
עלטסטע צייטען געטראגען אין הארצען א שנאה צו יהודה, און האט
נישט דורכגעלאזען קיין איינציגע געלעגענהייט איהר שלעכטס צו טאן.
אין א מלחמה-פאל האט די שכנות פון דעם דאזיגען אונאבהענגיגען

*) דובנאוו

פאָלק, וואָס האָט זיך אַרײַנגעשניטען אין דעם דרום-טײל פון לאַנד, פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ גרויס געפאַהר, ווײַל די פערביסענע אדום'ער האָבען גערן דורכגעלאָזען דעם שונא'ס אַרמעע דורך זײער לאַנד און אַזוי אַרנאָך געעפענט פאַר איהם דעם קירצסטען וועג צו דער יהודה'שער הויפּטשטאָדט. הורקנוס האָט דעריבער גענומען אויף זיך די מיסיע, זיי אונשעדליך צו מאַכען, און האָט בעלאַגערט זײערע צוויי פעסטונגס-שטעדט חדרה און מרשה, נישט ווײַט פון חברון. די בעלאַגערטע אדום'ער האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען, און ווען דער פיהרער פון יהודה האָט זיי פאָרגעלעגט, אָדער זיך מגייר צו זײַן, אָדער אויסצעוואַנדערן פון לאַנד, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט אויף דאָס ערשטע. דער גרעסטער טײל פון זיי האָט זיך געלאָזען מל'ן, זײערע געצענטעמפּלען האָט מען צושטערט און זיי האָבען זיך אויסערליך גערעכענט פון דאַן אָן פאַר יודען — יעקב מיט עשו'ן האָבען זיך פעראײניגט, און דער עלטערער ברודער האָט געדיענט דעם יונגערען! דאָס איז אַ גלענצענדער נצחון געווען, און כמעט דער ערשטער פאַקט אין דער יודישער געשיכטע פון אַסימילירען אין זיך אַ גאַנצען פאָלק און צווינגען איהם, אָנצונעהמען דעם יודישען גלויבען; באַלד אָבער האָט זיך דער אײַנגעשלונגענער קערפּער שטאַרק אָנגעהויבען צו פיהלען אין דעם יודישען אָרגאַניזם, און — מיט מיטע, שמערצליכע וועהטאָגען. אונגליק און בלוטפערגיעסונג האָבען די דאָזיגע פעריודישטע אדום'ס קינדער מיט זיך אין יהודה מיטגע-בראַכט, און ווען יודען וואָלטען דאַן האָבען צווישען זיך אַ ווײַט-ווײַט-זיכטיגען נביא, וואָלט ער געגאַנגען איבער די פרעהליכע גאַסען פון ירושלים און פאַר דעם בעלויכטענעם חשמונאי'שען פּאַלאַץ און וואָלט מיט אַ צעוועהטאָגט האַרץ געשריען צו די פערשכור'טע „זיגער": עס וועט קומען אַ טאָג, און דער טראָן פון די חשמונאים וועט צושמעטערט ווערן, און בלוט וועט פליסען טײַכען-ווײַז אין די גאַסען פון יהודה, און יודען וועלן פערטריבען ווערן אין אַלע עקען פון דער וועלט — דורך די הענד פון אדום'ער און רוים'ער!...

דער נצחון איבער די אדום'ער האָט באַלד אַרויסגערופען אַ נײַע קריעג מיט דער שטאָדט שומרון, וואָס איז געווען בעוואוינט פון מאַקעדאָניער און סוריער. הורקנוס האָט בעזעצט אַ גרופּע אדום'ער נאָהענט פון דער שטאָדט, און זיי זענען אַלע מאָל בעפאַלען געוואָרען פון זײערע שטאָדטישע שכנים; ער האָט דאַן אַרויסגעשיקט אַהין

מחנה סאלדאטען, אונטער דער אנפיהרונג פון זיינע צוויי זוהן אריסטאבול און אנטיגאן, וועלכע האבען די שטאדט בעלאגערט; און ווען דער סורישער קעניג, אנטיוכס IX קיזיקען, איז איהר געקומען צו הילף, איז ער פון אריסטאבלוס'ן בעזיעגט געווארען און האט געמוזט אנטלויפען קיין בית-שאן. דאן האט ער זיך געווענדעט צו דעם עגיפטישען קעניג, און בעקומענדיג פון איהם טויזענד מאן, — זיך נאכאמאל אריינגעריסען אין יהודה און חרוב געמאכט עטליכע שטעדט און דערפער; די יהודה'עאישער פרינצען האבען זיך אבער איצט אויך פאר איהם נישט דערשראקען און נישט אבטרעטענדיג פון שומרון, האבען זיי איהם געצוואונגען אבצוטרעטען. דער דאזיגער נצחון האט אויפ'ן פאלק א געוואלטיגען איינדריק געמאכט, און די לעגענדע דערצעהלט, אז אין דעם אויגענבליק, ווען די שלאכט האט זיך אזוי גליקליך געענדיגט, האט דער אלטער כהן גדול, יוחנן הורקנוס, געטאן די עבודה פון יום כפור, און א בת-קול פון הימעל האט זיך דערטראגען צו זיינע אויערן: „דיינע יונגע פרינצען האבען בעזיעגט אנטיוכס'ן!“

דער לעצטער האט אבער דעם קאמפף נישט אויפגעגעבען און אריינגעשיקט קיין יהודה צוויי קריגס-פיהרער, קאלימאנדאס און עפיגראטאס, מיט א נייער מחנה סאלדאטען; זיי האבען זיי אבער אויך נישט בעסער געמאכט. דער ערשטער איז אינגאנצען צושלאגען געווארען, און דער צווייטער האט פערראטען דעם סורישען קעניג און פאר געלד איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון יהודה די שטאדט בית-שאן און נאך אנדערע פלעצער פונ'ם עמק יזרעאל ביזן בארג כרמל, וועלכע האבען אנגעהערט ביז אהער צו די גריכען. דערנאך האט זיך אויך די שטאדט שומרון אונטערגעגעבען, און הורקנוס האט זי געלאזען ביז צו דעם לעצטען שטיין פערוויסטען, און מיט וואסער-גראבענס און קאנאלען דורכציהען, אום עס זאל קיין שפור נישט בלייבען פון דער אמאליגער בליהענדער שטאדט. דאס איז פארגעקומען דעם פינפאונצוואנציגסטען טאג אין חודש חשון (109), און ער איז אריינגענומען געווארען אין דער רייהע פון די נאציאנאלע געדענק-טעג, צוזאמען מיט די טעג 15 און 16 אין חודש סיון, — די טעג ווען יודען האבען צוריק בעזעצט די שטאדט בית-שאן און די אנדערע פלעצער.

אזוי האט יוחנן הורקנוס פערווירקליכט די גרויסע פלענער פון די חשמונאים, די זעלבסשטענדיגקייט פון יהודה איז געווען פעסט געזיכערט,

איהרע שונאים—די סירער, אדום'ער, שומרונים, — זענען אמטעהר־סטענטייל בעזיעגט געווען; דאס לאנד האט זיך פריי ענטוויקעלט און פאר דעם יודישען פאלק האבען זיך צוריק אומגעקעהרט די טעג פון דוד און שלמה; אלע טיילען פון דעם יודישען פאלק האבען זיך פעראייניגט: עס איז געווארען איין גוף — יהודה, און איין נשמה — דער בית־המקדש.

ווי זיין פאטער, האט אויך יוחנן געלאזען אויסגיסען יהודה'שע מטבעות, און ווי יענער, איז ער אויך געבליבען ביי דעם טיטול כהן־גדול און פירשט. צווישען די מטבעות, וואס זענען געגאסען געווארען אין זיין צייט, געפינען זיך אנדערע מיט דעם אויפשריפט: „יהוחנן (הכהן) הגדול וחבר היהודים" (יוחנן דער כהן גדול און די יהוד'ער־געזעלשאפט), וואס טראגט אויף זיך מעהר א פרייען, רעפובליקאנישען שטעמפעל: די מטבעות ווערען אויסגעגאסען נישט בלויז אין זיין נאמען נאר אויך אינ'ם נאמען פון פאלק; דאגעגען אבער טראגען אויף זיך א טייל פון זיינע מטבעות אנ'אנדער אויפשריפט: „יהוחנן הכהן הגדול ראש חבר היהודים (יוחנן דער כהן גדול און דער עלטסטער פון דער יהוד'ער־געזעלשאפט)."

דריטעס קאַפּיטעל.

דאָס אינערליכע לעבען און דער פּאַרטייען-קאַמפּף

(142)—106

די שטורמישע מלחמות מיט די אַרומיגע פעלקער, וואָס יהודה האָט נישט אויפגעהערט צו פיהרען אין דעם משך פון איבער א האַלבען יאָהר הונדערט, האָבען געהאַט א געוויסע ווירקונג אויך אויף דעם אינערליכען לעבען פון פאָלק. די נצחונות מיט די מפלות, די פריינדליכע און פיינדליכע בעריהרונגען מיט פערשידענע פעלקער און דער איבערגאַנג פונ'ם אָרימען דערשלאָגענעם לעבען צו א לעבען פון רייכטום און פרייהייט, — האָבען פונאַנדערגעטרייסעלט אַלע לעבענס-בעגריפען פון פאָלק און יאויפגעוועקט אין איהם אַלע זיינע גייסטיגע קרעפטען. צוזאַמען מיט דער ענטוויקלונג און פערטיפונג פון דאָס אייגענע, פון דאָס פאָלקסטימליכע, האָבען זיך אַריינגעריסען אין דער יודישער גאַס אויך פרעמדע זיטען און לעבענס-פאָרמען; יודען האָבען איבערגענומען פון זייערע שכנים די קריגס-קונסט, און די פּאַלאַצען אין ירושלים האָבען אָנגעהויבען געבויט צו ווערען לויט די געזעצען פון דער גריכישער אַרכיטעקטור און אין'ם גריכישען סטיל. אויב די ברייטערע מאַסען פון פאָלק האָבען אַליין, מיט זייער אייגענעם אינסטינקט פערשטאַנען, אַרויסצושטופען ביסליכווייז דעם אַראַמעאישען דיאַלעקט פון דער יודישער גאַס און אַריינצוברענגען אָנשטאָט איהם דעם העברעאישען; אויב דאָס פאָלק פלעגט אין דער שפּראַך זינגען זיינע לידער, פיהרען זיינע געשעפטען און זאָגאַר אויך לייענען זיינע מלוכה-

אקטען, — האבען זיינע פיהרער און בכלל יענע אלע, וועלכע זענען געשטאנען בראש פון דעם מלוכה־לעבען זיך בענוצט מיט דער גריכישער שפראך, און פיעל פון זיי האבען זיך אפילו אנגעהויבען מיט גריכישע נעמען צו רופען. די דאזיגע מלוכה־מענשען און אריסטאקראטען האבען אין אלגעמיין געשטרעבט נאר צו פערגרעסערן די פאליטישע מאכט פון יהודה און אויסצושפרייטען איהרע גרענעצען; זיי האבען געזעהען אין יהודה א פאליטישען שטאאט, גלייך מיט די וועלטליכע מלוכות פון די ארומיגע אנדערע פעלקער, — א שטאאט מיט א קעניג, וואס דארף פיהרען מלחמות, פערגרעסערן אלע מאל דאס לאנד מיט די טעריטאריומס פון אנדערע פעלקער און שטעהן שטענדיג אויף דער וואך פון דעם אינטערנאציאנאלען פאליטישען לעבען.

אזא מין בליק איז אבער געווען געגען די אייביגע טראדיציעס פון דער יודישער נבואה, וועלכע האבען זיך נאך דערהאלטען ביי די פרומע קלאסען פון פאלק. אין די דאזיגע קרייזען האט געהערשט די זיכערע איבערצייגונג, אז נישט דאס איז די מיסיע פון דעם יודישען פאלק, צו לעבען אזוי ווי אלע אנדערע פעלקער און צו זיין גלייך מיט זיי; די יודישע געזעלשאפט האט, לויט דער מיינונג, געדארפט פערנעהמען א גאנץ בעזונדער פלאץ צווישען דער רייהע פון די אנדערע פעלקער, און זיך איינגאנצען שטיצען נישט אויף קיין פאליטיק און נישט אויף קיין מלחמה־גבורות, נאר אויף די יסודות פון דער תורה, פון דער רעליגיעזער מאראל, פון „גאט׳ס ווארט”. יודען דארפען זעלבסטשטענדיג זיין, אום זיי זאלען קענען לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און היטען זייערע נאציאנאלע אייגענטימליכקייטען; קוים אבער האבען זיי דאס ערזייכט, דארפען זיי שוין מעהר קיין מלחמות נישט פיהרען, דארפען זיי שוין קיין אויסערליכע פאליטיק נישט טרייבען, נאר היטען און אויפהויבען ביז צו דער העכסטער מדרגה די אייגענטימליך־יודישע סאציאלע ארדנונג, וועלכע איז פון גאט אליין ספעציעל בעשטימט געווארען פאר זיין „אויסדערוועהלטען פאלק”.

און אט, אויף דעם באדען פון דער מיינונגס־פערשידענהייט האבען זיך אויסגעבילדעט דריי פארטייען: די איסיים, די פרושים און די צדוקים. די ערשטע האבען זיך אויסגעטיילט פון די חסידים (חסידים הראשונים), וועלכע האבען זיך צוריקגעצויגען פונ׳ם גאנצען טומעל, פון די אלע מלחמה געשרייען און בכלל פון דעם גאנצען וואכענדיגען לעבענס־גערויש, אום זיך איבערצוגעבען איינגאנצען די העלי־

רע אינטערעסען פון גייסט און צו לעבען „מיט גאט״. די מיטגליעדער פון דער דאזיגער סעקטע, וועלכע איז בכלל געשטאנען העכער פון יעדער געזעלשאפטס־פארם און פון יעדען סארט בירגערליכען צוזאמענלעבען, האבען זיך איינגעארדענט א גאנץ בעזונדערן ישוב אין די בערג און אין די מדבריות, וואו זיי האבען געלעבט אלס ברודער־געמיינדע לויט בעזונדערע געזעצע.

נישט אלע פרומע האבען אבער געפונען פאר ריכטיג צו געהן מיט דעם וועג פון אבזונדערן זיך און אנטלויפען פון לעבען. די מעהרהייט פון דער פרומער יודישער אינטעליגענץ האט גאנץ אנדערש פערשטאנען דעם בעגריף פון דער יודישער תורה. די תורה הייסט יעדען יודען לעבען מיט גאט; דאס הייסט אבער נאך נישט, אז ער דארף אנטלויפען פון לעבען. בלייבען אין פאלק, שאפען, ארבייטען, בויען, אויסניצען אלע געביטען פון לעבען און אויסבילדען אזא געזעלשאפט, וואס זאל זיך שטיצען אינגאנצען אויף דער תורה און פערקערפערן מיט זיך גאט׳ס ווילען, — דאס איז דער זין פון די אייביגע יודישע נבואה־אידעאלען. און וויל די עקסיסטענץ פון אזא מין געזעלשאפט איז נאר דאן זיכער, ווען דאס לאנד געפינט זיך נישט אונטער דעם יאך פון א פרעמדער, געצענדינערישער אמונה, — דארף מען היטען די אונאבהענגיגקייט פון יהודה און זי פערטיידיגען מיט אלע געזעצליכע מיטלען. דאס איז געווען דער געדאנקען־גאנג פון דער צווייטער, נאציאנאל־רעליגיעזער פארטיי — פון די פרושים.

אנטקעגען דער דאזיגער פארטיי, וועלכע האט פארגעשטעלט מיט זיך די מעהרהייט פון פאלק, זענען ארויסגעטרעטען די פאקטישע בעווענער פון דעם מלוכה־מעכאניזם: די דיפלאמאטען, קריעגס־פיהרער און שטאאטס־בעאמטע. שטיצענדיג זיך אינגאנצען אויף א רעליגיעזען יסוד, האבען די פרושים געמוזט שטעהן דורכאויס דערפאר, אז אלע עפענטליכע אנגעלעגענהייטען זאלען זיין שטרענג צוגעפאסט צו די געזעצען פון דער תורה און צו די הויכע מאראלישע אידעאלען פון דער נבואה, און די פאדערונג איז די וועלטליכע רעגירונג אלס אזעלכע, נישט אימשטאנד געווען צו בעפריעדיגען. די פאקטישע טעטיגקייט פון א מלוכה־מעכאניזם לאזט זיך נישט שטענדיג איינשליעסען אין די ענגע ראהמען פון דעם רעליגיעזען געזעץ, און אט דער קאנפליקט צווישען דעם אייביגען אידעאל און דער אלטעגליכער ווירקליכקייט האט ארויסגערופען די צוזאמענשטעלונג פון דער דריטער פארטיי, — פון די

צדוקים, וועלכע האָבען געלעגט מעהר געוויכט אויף די וועלטליכע מלוכה-אינטערעסען, ווי אויף די אינטערעסען פון די אמונה-אידעאַלען.

פון די דריי פּאַרטייען האָבען נאָר די לעצטע צוויי זיך אַקטיוו בעטהייליגט אין׳ם פּאָליטיש-געזעלשאַפטליכען לעבען פון לאַנד, און אַמ-שטאַרקסטען האָט זיך דער געגענזאַץ צווישען די בּיידע ריכטונגען ענט-וויקעלט אין דער צייט פון יהונתן׳ם מלוכה, ווען דאָס פאָלק האָט זיך אָבגערוהט פון די אויסערליכע מלחמות.

די פּרושים (אָבגעשיידטע: פון אַנדערע פעלקער, פון זינד) האָבען געוואָלט זעהען אין יהודה אַ גייסטיגע רעפּובּליק, וואו ס׳הערשט דער רעליגיעזער מאָראַל, וואו אַלץ איז דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון די יודישע געזעצען און טראַדיציעס. אָבּטרעטען פון דער תורה, הייסט פערראַטען דעם פאָלק, אַפילו אויך אין דעם פאַל, ווען דאָס ווערט געטאָן צוליעב די אינטערעסען פון דער מלוכה, — די פּרושים זענען איבערצייגט געווען, אַז דער גורל פון דער מלוכה אַלץ איינס, ווי דער גורל פון יעדען איינצעלנעם מענשען, ליעגט בּיי גאָט אין די הענד און אַז נאָר די געטליכע השגחה אַליין איז אימשטאַנד צו ברענגען דעם יודישען פאָלק צרות אָדער פריידען.

גאָט האָט אַלץ בּעשאַפען, גאָט איז דער איינציגער האַר פון דער וועלט, דער איינציגער פיהרער פון מדינות און פעלקער, און יודען זענען זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, וועלכע דאַרפען געהן אין זיינע וועגען, היטען זיין תורה און דינען אַלס מוסטער פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. און וואָס וועלן זיי דערפאַר בּעקומען? מיט וואָס וועט זיי די געטליכע גערעכטיגקייט בּעלויהנען פאַר זייער פרומקייט, פאַר זייער גאָטספאָרכטיגער עהרליכקייט? אויף דער פראַגע האָט די תורה אַליין און מיט אי.. דאָס גאַנצע בּיבּלישע יודענטום געענטפערט: וועט איהר פרום זיין, וועט אייך גוט זיין. איהר וועט זיצען אויף אייער ערד, דער רעגען וועט קומען אין זיין צייט, דער ווייגשטאָק וועט בּליהען און אַרויסגעבען זיסע פרוכטען און קיין שונא וועט אייך נישט בּעאונרוהיגען און קיינער וועט אייערע קינדער פון אייך נישט אוועקנעהמען — איהר וועט לעבען גליקליך און רוהיג.

דעם איצטיגען בּירגער פון דער חשמונאים-מלוכה האָט אָבער אָט די תשובה שוין נישט בּעפרידיגט. די בּילדער פון דער נאָהנטער פער-גאַנגענהייט זענען איהם נאָך פריש געווען אין זכרון; איהם זענען נאָך פאַר די אויגען געשטאַנען די תליות מיט די אויפגעהאַנגענע יודישע מו-

טער׳ס, די מערות מיט די הונדערטער פערבערענטע אויף קדוש השם, די טויזענדער געפייניגטע, געשענדעטע און געפאנגענע, און דאס האט שוין ארויסגערופען ביי איהם א ביטערען פראטעסט אויך געגען דער אונגערעכטיגקייט, וואס ווייזט זיך כסדר ארויס אין דעם אלטעגליכען לעבען: סטייטש, פארוואס לעבט זיך דעם רשע גוט און דעם צדיק שלעכט? וואו איז דא די הימלישע גערעכטיגקייט?

דאן זענען די פרושים געקומען און האבען ערקלערט, אז דאס אמת׳ע לעבען הויבט זיך אן ערשט נאכ׳ן טוידט; די וועלט איז נאר א מין פארהויז צום סאלאן — יענע וועלט, און דארט וועט ערשט די געטליכע גערעכטיגקייט בעלוינען דעם צדיק און בעשטראפען דעם רשע. דערביי „וועלן די צדיקים אויפשטעהן צום אייביגען לעבען (תחית המתים) און די רשעים — צו אייביגער שאנד", ווי ס׳איז געשריבען אין ספר דניאל. פערשטעהענדיג די גאנצע וויכטיגקייט פון דער דאגמע האבען די פרושים זי אריינגענומען אינ׳ם סיסטעם פון יודענטום אלס איינעם פון די עיקרים, אויף וועלכע די יודישע אמונה שטיצט זיך, און ביסליכווייז האבען זיך פון דער לעהרע אויסגעבילדעט נאך אנדערע פארשטעלונגען און בעגריפען (השארת הנפש, גיהנם, גן־עדן א. א. וו.), וואס האבען שפעטער אויסגעפילט א בעדייטענדען פלאץ אין דער יודישער ליטעראטור.

צוזאמען מיט דער שטרענגער פאדערונג, צוצופאסען דאס גאנצע אלטעגליכע, וואכעדיגע לעבען צו דעם רעליגיעזען געזעץ, — איז אבער אויסגעוואקסען א נייע שוועריגקייט: די געשריבענע געזעצען פון דער תורה זענען צו קורץ און צו ווייניג געוועזען, אום ארומצונעהמען די פערשיעדענארטיגע און פערפלאנטערטע ערשיינונגען פון דעם איצטיגען לעבען, וואס האט זיך פאר דער צייט אינגאנצען געענדערט און אנגענומען א גאנץ אנדער פארם. דא זענען ווידער געקומען די פרושים און אויסגעפילט דעם חסרון; זיי האבען צוזאמענגענומען די אלע זיטען און פאלקס־מנהגים, וואס דאס לעבען אליין האט געשאפען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, און זיי ערקלערט, אויסגעטייטשט און געגעבען א בעשטימטע, צום איצטיגען לעבען צוגעפאסטע פארם. די דאזיגע נישט געשריבענע געזעצען, וועלכע האבען געלעבט אין פאלק און זענען צוזאמען מיט איהם געוואקסען, האבען איצט א סך מיטגעהאלפען צו רעפארמירען די יודישע געזעצגעבונג, נישט אנגרייפענדיג אין דער זעלבער צייט איהר אייגענטימליכען און רעליגיעזען גייסט.

און דערביי אליין האבען זיך די פרושים נישט אבגעשטעלט. זיי האבען זיך גענומען אויסטייטשען און ערקלערן די געזעצען פון דער תורה מיט דער הילף פון פערשידענע לאגישע געזעצען, און אויף אזא אופן בעקומען די מעגליכקייט, ארויסצודרינגען פון זיי די אלע פראקטישע געזעצען, וואס די איצטיגע לעבענס-בעדינגונגען האבען געפאדערט. די דאזיגע אויסטייטשונגען און ערקלערונגען; זענען ווידער, פון זייער זייט, אויך פערהייליגט געווארען און האבען בעקומען די זעלביגע פערפליכטונגס-קראפט, וואס עס האבען געהאט אין זיך די איצטיגע „דברי סופרים”, די איצטיגע פארמולירטע פאלקס-געזעצען. אזוי האט די רעליגיעזע דיסציפלין ביסליכווייז און אונבעמערקטערהייד ארומגענומען דאס גאנצע וואכעדיגע לעבען פון פאלק, זיך צופאסענדיג צו דער ענטוויקלונג פון זייגע בעגריפען און בעדערפעניששען. די אלע געזעצען וועגען שבת און וועגען די יום-טוב'דיגע תפלות זענען אין יענער צייט בעשטימט אין אויסגעפילט געווארען; עס זענען ארייגגענומען געווארען אין דעם רעליגיעזען געזעץ די אלע יום-טובים און היסטארישע פייער-טעג, וועלכע זענען און דער תורה גארנישט דערמאהנט, ווייל דאס פאלק אליין האט זיי איינגעפיהרט, צום אנדענקען פון געוויסע געשעהעגישען אין זיין לעבען. אין די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען פאמיליען-ריינהייט, וועגען די ריינוגונגען אין בית-המקדש א. א. וו. האבען זיך די פרושים שטרענג געהאלטען ביי דער טענדענץ פון אבזונדערן יודען וואס מעהר פון דער ארומיגער וועלט, און בנוגע צו די געביטען האבען זיי אנגעהויפט וואס מעהר סיגים און חומרות; דאגעגען אבער האבען זיי איינגעפיהרט זעהר גרויסע פערלייכטערונגען אין דעם שטראףקאדעקס פון דער תורה. אין דער הינזיכט האבען זיי געזוכט אויסצוטייטשען דעם געשריבענעם געזעץ אזוי, אז ער זאל זיין צוגעפאסט צו די איצטיגע פאלקס-בעגריפען. אזוי האבען זיי, למשל, שארף געקעמפפט געגען טוידט-שטראף, און דעם בעקאנטען פסוק: עין תחת עין (אנ'אויג פאר אנ'אויג) האבען זיי ערקלערט אין דעם זין, אז די תורה מיינט דא נאר א געלד-שטראף.

די פרושים האבען זיך בכלל אויסגעצייכענט מיט זייער שטרענגער געזעצליכקייט, מיט זייער צניעות, מיט זייער מעסיגקייט בנוגע צו פערשידענע לעבענס-תאוות, מיט זייער מילדקייט און גאטספארכטיגער גוטסקייט. איינער פון די בעריהמטע פרושים, ר' יהושע בן פרחיה, וועלכער האט געלעבט (מיט זיין חבר נתאי הארבאלי) אין הורקנוס'ס

צײַט, פלעגט שטענדיג זאָגען: „מאַך דיר אַ רבי׳ן, קויף דיר אַ חבר און אורטײל יעדען מענשען צום גוטען.“ די דאָזיגע גוטע זיטען און דער גאַנצער גאַנג פון׳ם פּראַקטישען יודאַאיזם, וואָס האָט זיך געהאַלטען בײַ די פרומע קלאַסען נאָך פון עזרא׳ס צײַטען אָן, האָבען צוגעצויגען צו זיך די ברײטסטע מאַסען פון פאָלק, אַזוי אַז די אינערליכע פערוואַלטונג פון דער מלוכה און פון בית־המקדש האָט זיך געפונען אינגאַנצען בײַ די פּרושים אין די הענד.

דאַגעגען האָבען די הויכע מלוכה־שטעלעס, די אַרמעע־פיהרונג און צוזאַמען דערמיט אויך די רײַכטימער און דער אויסערליכער גלאַנץ — זיך געפונען אין די הענד פון די צדוקים. די דאָזיגע אַריסטאָקראַטען זענען געקומען אין אַ נעהנטערער בעריהרונג מיט דער אויסערליכער העלעניסטישער וועלט, און האָבען אײַנגעפיהרט אין זײער פּריוואַטען לעבען אַ סך העלעניסטישע זיטען און מנהגים. דאָס זענען געוועזען מענשען מיט הויכער וועלטליכער בילדונג, וואָס האָבען געשטרעבט צו פעראײניגען די אידעען פון דער יודישער תורה מיט דער אויסערליכער שענער פאָרם פון דער העלעניסטישער קולטור, און וואָס מעהר אָבצושוואַכען די מחיצה צווישען יודען און די אַרומיגע קולטורעלע פעלקער. אַלס פּאַטריאָטישע יודען האָבען זײ קודם כל געזאָרגט פאַר דער פּאָליטישער גרויסקײַט פון יהודה, פאַר דער אויסשפּרײטונג פון די יהודה׳שע גרענעצען און פאַר דער מאַכט פון דעם חשמונאי׳שען הויף; דערבײַ זענען זײ אָבער געוועזען צו־ווייניג דורכגעדרונגען מיט דעם רעליגיעזען געפיהל, אום איבערצולאָזען גאָט אַלײן די דאגה פאַר דער אונאָבהענגיגקײַט און גרויסקײַט פון יהודה. די מלוכה דאַרף פאָרמעל היטען די געשריבענע געזעצען פון דער אײביגער יודישער קאָנסטיטוציע, פון דער תורה; דאָס דאַרף איהר אָבער נישט שטערען צו ענטוויקלען זיך אַזוי, ווי עס פערלאַנגען פון איהר דער צײַט־גײַסט און די פּראַקטישע אינטערעסען. קוים האָט וועלכער ס׳איז פּאָליטישער אָבמאַך אָדער וועלכע ס׳איז מלחמה געמוזט אָנריהרען אַ געבאָט פון דער תורה, האָבען זיך די צדוקים שטענדיג געשטעלט אויף דער זײַט פון די מלוכה־אינטערעסען; איבערהויפּט האָט גאָט, נאָך זײער מײנונג, דעריבער געגעבען דעם מענשען אַ פרײַען ווילען, כדי ער זאָל זיך אַלײן אויסטרעטען זײַן לעבענס־וועג, כדי ער זאָל אַלײן זײַן דער בעל הבית פון זײַן גורל, און דער גרויסער בעשעפער פון דער וועלט מישט זיך גאַרנישט אין די מענשליכע אָנגעלעגענהײטען. בעלויהנט ווערט דער

צדיק פאר זײַנע גוטע מעשים באַלד אויף דער וועלט — מיט די
גוטע מעשים גופא; און דאָס זעלבע איז אויך מיט די שלעכטע
מעשים פון די רשעים. גוטע מעשים ברענגען גוטס און שלעכטע —
שלעכטס פאַר'ן לעבען גלייך, און מ'דאַרף גאָרנישט אָנקומען צו קיין
גלייבען אין „תחית המתים" און „יענע וועלט."

נאַטירליך, האָט אַזאַ מין אַנשויאונג שוין נישט געקענט פער-
פליכטען קיינעם צו אָפּפערן וואָס ס'איז פון זײַנע איצטיגע לעבענס-
פערגניגענס, און בכלל איינצושליסען דאָס גאַנצע לעבען אין אַ רײַהע
פון גזירות און סיָגים. די צדוקים האָבען דעריבער נישט געוואָלט
אַנערקענען די אַלע אויפטועכצען און נײַע פערפליכטונגען פון די נײַ-
פערהײַליגטע פאָלקס-מנהגים און מסורות. זיי האָבען אַוועקגעשטעלט
אַלס פרינציפּ, אַז וויכטיג און הײַליג זענען נאָר יענע געזעצען, וועלכע
שטעהען דײַטליך און אויסדריקליך געשריבען אין די חמשה חומשי
תורה, און די אַלע אַנדערע פערפליכטונגען, וועלכע זענען מיט דער
צײַט געשאַפען געוואָרען, האָבען קיין בעדײַטונג נישט. דאָס האָט גע-
בראַכט פון איין זײַט צו פערשידענע פערלײַכטערונגען אין'ם אַל-עגלי-
כען לעבען בנוגע צו די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען
אַרבײַטען אום שבת אָדער אום יום-טוב, וועגען פאַמיליען-בעציהונגען
און נאָך אַזעלכע רעליגיעזע אָנגעלעגענהײַטען, און פון דער צווייטער זײַט
האָט עס אַרויסגערופען די שרעקליכסטע אַכזריות'ן בנוגע צו דער גע-
ריכטס-מאַכט, וועלכע האָט אויסגעטײַטשט די פערעלטערטע שטראָפען
פון דער תורה אין זייער בוכשטעבליכען זין.

די מיינונגס-פערשידענהײַט צווישען די פרושים מיט די צדוקים
איבער פערשידענע ריטועלע דינים האָט זיך אָפט פונאַנדערגעפלאַקערט
אין אַ לײַדענשאַפטליכען וכוח. צווישען די פראַגען, וואָס האָבען אַרויס-
גערופען אַזאַ מין מחלוקת, האָט זיך געפונען אויך יענע וועגען די
דינים פונ'ם וואַסער-גיעסען אויפ'ן מזבח אום סוכות. די פרושים האָבען
זיך זעהר האַרב בעצויגען צו דער עבודה פון די לויים אין בית-המקדש,
און אַרויסגעגעבען מאַסען דינים און גזירות, אום צו פערהיטען די בע-
ריהרונג פון אונרײַנע מענשען אָדער כלים; די צדוקים, דאַגעגען, האָ-
בען געלאַכט דערפון און צוזעהענדיג, ווי זיי לויפען יעדעס מאָל צום
בעקען וואַשען אַנ'אַנדער כלי, האָבען זיי איראָניש בעמערקט: „אין גיכען
וועלען די פרושים הייסען רייניגען אויך דעם זונען-באַל".

„די צדוקים האָבען אין אַלגעמיין פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ קלאַס פון טי-

פישע וועלטמענשען, וועלכע זענען שטרענג-קאָנסערוואַטיוו בנוגע צו דער פאָרמעלער פרומקייט, און ווילען פונדעסטוועגען נישט דערלאָזען, אַז די עטיש-רעליגיעזע בעגריפען זאָלען האָבען אַ איינפלוס אויף דער ספערע פון די פּראַקטישע, פּריוואַטע און געזעלשאַפטליכע, אינטערעסען".*)

אין אַ זייט פון די דאָזיגע צוויי פּאַרטייען, וועלכע האָבען גע-קעמפפט צווישען זיך פאַר דעם סאָציאַלען אין רעליגיעזען טיפּ פון דער יהודה׳שער מלוכה, איז געשטאַנען די דריטע סעקטע אָדער גרופּע, וואָס האָט אינגאַנצען איינגעאָרדענט איהר לעבען אויף די יסודות פון דער אינדיווידועלער זעלבסט-פערפאָלקאָמענונג און האָט געדיענט אַלס יסוד פאַר אַ גאַנץ נייער ערשיינונג אין דער מענשליכער געשיכטע. דער דאָזי-גער אָרדען איז בעשטאַנען פון אַ בעדייטענדער צאָהל איסיים (פון דעם סירישען וואָרט חעסעי-חסיד), ביי וועלכע דאָס גאַנצע לעבען האָט זיך קאָנצענטרירט נאָר אין די רעליגיעזע אידעען און געפיהלען. דאָס זענען געוועזען מענשען, וואָס האָבען זיך פערטיעפט אין זיך אַליין, אין זייער איינענער אינערליכער וועלט, און האָבען געזוכט פריהער פון אַלץ אַ רעטונג פאַר דער נשמה.

מענשען הייליגע, ריינע, מיט געוויסע מיסטישע נייגונגען, האָבען זיי געוואָלט הייליג לעבען די אַלטעגליכע, די וואָכעדיגע, די וועלטליכע וועלט האָט פאַר זיי קיין בעדייטונג נישט געהאַט — לע-בען דאַרף דער מענש נאָר אין זיך און נאָר מיט גאָט. אָבטויטען דאַרף דער מענש אין זיך יעדע תאוה, יעדען פערלאַנג, יעדען וועלט-ליכען בעגעהר. און לעבען דאַרף ער ריין, הייליג, זיך בעהעפטענדיג מיט דער אייביגקייט, מיט די העכערע וועלטען.

זיי האָבען זיך דעריבער דערווייטערט פון דעם שטאָדט-טומעל און איינגעאָרדענט זייער ישוב אין די מדבריות. איבערנעהמענדיג אינגאַנצען די ריינהייטס-געזעצען פון די כהנים אין בית-המקדש, און זענענדיג שטרענג אָבגעהיט פון בעריהרען זיך מיט אומרייִנע , זענען זיי געוועזען געצוואונגען צו פערקעהרען נאָר מיט זייערע „גלייכע, און דאָס האָט זיי געטריבען זיך צו פעראייניגען אין איין אָרדען, וואו יעדערער איז פערפליכטעט שטרענג צו היטען די געזעצען. אום אָנצוקומען אַלס מיטגליעד אין דעם אָרדען, האָט דער קאַנדידאַט געמוזט אַ גאַנצען

*) דובנאָוו.

יאָרד אויסגעפּרובט ווערן, און ערשט דאַן איז ער צוגעלאָזען געוואָרען צו דער צערעמאָניע פון די טבילות. דאַן האָט חיעדער געמוזט אוועקגעהן אַ לאַנגע צייט, און נאָכדעם האָט דער נייער מיטגליעד געמוזט געבען אַ פייערליכע שבועה, אַז ער וועט זיך אונטערגעבען אַלע בעפעהלען פון די עלטסטע, אַז ער וועט נישט בעהאַלטען קיין זאַך פון די „ברידער" און וועט קיינעם נישט אַרויסגעבען די סודות פונ'ם אָרדען; דאַס האָט איהם שוין געמאַכט פאַר אַ פאַקטישען מיטגליעד פון דער געזעלשאַפט און געגעבען דאַס רעכט זיך צו בעטייליגען אינ'ם ברידערליכען מאָלצייט.

די בעל הבתי'שקייט איז ביי די איסיים אינגאַנצען געווען אוועק־געשטעלט אויף קאָמוניסטישע יסודות. יעדער מיטגליעד האָט אַריינגע־טראָגען אין דער קאַסע פון אָרדען זיינע הכנסות, און דער גאַנצער אָרדען איז אויסגעהאַלטען געוואָרען פון דער אַלגעמיינער סומע. די קליידונג זאָגאַר איז אויך געווען די זעלביגע פאַר אַלע מיטגלידער: ווייסע גראָבע מאַנטלען אום ווינטער, און לייכטע הילעס אום זומער. דערביי האָט יעדער איינציגער געמוזט פערדינען אויף זיין לעבען פון פיזישער אַרבייט; אַ סך פון זיי האָבען זיך בעשעפטיגט מיט ערד־אַרבייט און מיט אַנדערע מלאכות — האַנדלען האָט קיין איסי נישט געטאָרט.

לעבען מיט אַ פרוי איז דעם איסי ערלויבט געווען, אָבער נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דאָס איז נויטיג, אום קינדער צו האָבען; די מעהרהייט פון די איסיים האָט אינגאַנצען געקוקט אויף דער תתוגה ווי אויף עטוואָס זינדיגעס, קערפּערליכעס, און האָט אויסגעמיטען יעדען פערקעהר מיט אַ פרוי, זאָגאַר אויך — אַ געזעצליכען.

אַזאַ מין קאָלאָניע האָבען זיך די איסיים איינגעאָרדענט צו מערב זייט פון ים המלח, אין דעם אָאַזיס עין־גדי וואו די פּאַלמען־בוימער האָבען כמעט בעפרידיגט זייערע שפּייז־בעדערפעניסען, און פון דעם דאָזיגען צוזאַמענלעבען שטאַמט אויך דער בעקאַנטער מאמר: „אַ חסיד זאָגט: דיינס געהערט צו דיר און מיינס געהערט אויך צו דיר". עס זענען ממילא נישט געווען ביי זיי קיין אָרימע און קיין רייכע, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געווען, אַז זייער זין האָט זיך בּיסלעכווייז בעפרייט פון אַלע ערדישע אינטערעסען, און איז אינגאַנצען פערזונקען געוואָרען אין אַ ווייטער, טרוימעריש־אידעאַלער וועלט.

די איסיים האָבעז זיך אויסער דעם נאָך אויסגעצייכענט מיט

פיִעל אַנדעֶרעֶ אײַגעֶנטיִמליִכקײַטעֶן. ווי דיִ יודעֶן אַמאָל, וואַנדעֶרנדיִג איִן דעֶר מדבר, האָט אויך יעֶדעֶר איסיי שטעֶנדיִג געֶטראָגעֶן מיִט זיִך אַ ריִדעֶל, אום אויפצושאַרעֶן דיִ עֶרד און צו פעֶרדעֶקעֶן דיִ אונרײַנקײַט, און דעֶרצו איִז איִן זײַעֶר קלײַדונג אַרײַן אויך אַ מיִן פעֶל-פאַרטוך אָדעֶר האַנדטוך, מיִט וועֶלכעֶן זיי האָבעֶן זיִך בעֶנוצט בײַ זײַעֶרעֶ אָפּטעֶ וואַשונגעֶן. דיִ איסיים פלעֶגעֶן לײַעֶנעֶן קריאת-שמע איִן דעֶר פריִה צוזאַמעֶן מיִט'ן אויפגאַנג פונ'ם מאָרגעֶנשטעֶרן, און נאָך געֶוויִסעֶ כונות און פאָרבעֶרײַטונגעֶן, איִן דעֶר צײַט פון וועֶלכעֶ עֶס איִז קײַן וואָכעֶדיִג וואָרט ניִשט אויסגעֶרעֶדט געֶוואָרעֶן, פלעֶגט זיִך יעֶדעֶרעֶר פעֶרזיִנקעֶן איִן זײַן תפלה, וואָס איִז אײַגעֶנטליִך בעֶשטאַנעֶן פון פרײ געֶפיִהלעֶן און האָט געֶטראָגעֶן דעֶם כאַראַקטעֶר פון אַ מיִן רײַער „השתפכות הנפש“. נאָך דיִ תפלות האָבעֶן אַלעֶ געֶמוזט אַוועֶקגעֶ... אַרבײַטעֶן, און קומעֶנדיִג צוריִק פון דעֶר אַרבײַט האָבעֶן זיִך אַלעֶ וויִדעֶר געֶטובל'ט און אָנגעֶהויבעֶן מאַכעֶן הכנות צו דעֶם אַלגעֶמײַנעֶם מאָלצײַט, וועֶלכעֶר האָט בײַ זיי פעֶרנומעֶן דעֶם פלאַץ פון דיִ קרבנות איִן בית המקדש.

דעֶר מאָלצײַט פלעֶגט פאָרקומעֶן אונטעֶר דעֶם סדר: „זיִך אָבּרײַניִגעֶנדיִג, קומעֶן זיי אַרײַן איִן עֶס-ציִמעֶר, ווי איִן אַ הײַליִגעֶן אָרט. נאָכדעֶם, ווי זיי זעֶצעֶן זיִך אײַן שווײַגעֶנדיִג, לעֶגט דעֶר בעֶקעֶר אַוועֶק אַ חלק ברויט פאַר יעֶדעֶן בעֶזונדעֶר, און דעֶר קוכעֶר שטעֶלט אַוועֶק נעֶבעֶן יעֶדעֶן אײַנציִגעֶן אַ כלי מיִט אײַן געֶריִכט. פאַר'ן עֶסעֶן ריִכט אָב דעֶר כהן אַ תפלה, און קײַנעֶר ריִהרט זיִך ניִשט צו צום עֶסעֶן ביִז עֶר האָט זי ניִשט געֶעֶנדיִגט. נאָכ'ן מאָלצײַט — בעֶט עֶר וויִדעֶר. אָנהויבעֶנדיִג און עֶנדיִגעֶנדיִג דאָס עֶסעֶן לויבעֶן אַלעֶ גאָט און דאַנקעֶן איִהם פאַר דיִ שפײַז, וואָס עֶר האָט זיי געֶשעֶנקט. דעֶרנאָך נעֶהמעֶן זיי פון זיִך אַראָב זײַעֶרעֶ מאָלצײַטס-קלײַדעֶר, אַלס הײַליִגעֶ, און לאָזעֶן זיִך וויִדעֶר אַוועֶק אַרבײַטעֶן ביִז'ן אָבעֶנד. קומעֶנדיִג, עֶסעֶן זיי וויִדעֶר לויט דעֶם זעֶלביִגעֶן סדר“ (יוסיפון).

דיִ איסיים האָבעֶן זעֶהר שטרעֶנג אָבגעֶהיִט דיִ געֶזעֶצעֶן וועֶגעֶן שבת-רוהה, און אַ סך פון דיִ סיגים און גזירות, וואָס זיי האָבעֶן אויף זיִך געֶנומעֶן, זעֶנעֶן שפּעֶטעֶר אַרײַנגעֶנומעֶן געֶוואָרעֶן איִן דיִ פעֶרפליִכטונגעֶן פון תלמוד; דיִ דאָזיִגעֶ פראַקטיִשעֶ פרומקײַט האָט אָבעֶר נאָך ניִשט אויסגעֶפיִלט זײַעֶר גאַנצעֶן לעֶבעֶנס-איִנהאַלט. זײַעֶר אַסקעֶטיִזם, זײַעֶר שטיִלקײַט און זײַעֶר רעֶליִגיעֶזעֶ טרוימעֶרײַ, האָט זיי ביִסלעֶכווײַז

אינגאַנצען אָבגעווענדעט פון דער קלאָרער און לאָגישער תורה מיט איהר ניכטערער לעבענס=אַנשויאונג, מיט איהרע דײַטליכע, צום לעבען צוגעפּאַסטע געזעצען; זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען אין דער תורה שטאָף פאַר זייער טרוימערישער פאַנטאַזיע, פאַר זייערע מיסטעריעזע שווערמערײַען, און האָבען אויף אַזאַ אופן געשאַפען דעם יסוד פאַר דעם קומענדיגען יודישען מיסטיציזם. זיי האָבען די ערשטע אָנגעהויבען אַרײַנצולעגען פערשידענע רמזים און סודות אין די אותיות פון גאָט'ס נאָמען (יהוה), געפינענדיג, אַז קוים איז דער נאָמען אַזוי הייליג, מוז אין זײַנע איינצעלנע בוכשטאַבען אויך זײַן עטוואָס געהיימעס, הייליגעס. די דאָזיגע רמזים און סודות זענען וואָס ווײַטער אַלץ מעהר פערטיעפט און פערברייטערט געוואָרען, און אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָט זיך בײַ זיי אויסגעבילדעט אַ גאַנצע רייהע פאָרשטעלונגען וועגען גוטע און שלעכטע גײַסטער, וועגען מלאכים און שדים, וועגען כשוף און גיהנום=זעהערײַ און נאָך אַזעלכע פערנעבעלטע בעגריפען, וואָס האָבען מיט דער ווירקליכער יודישער לעבענס=תורה גאָרנישט צו טאָן.

צוליעב זייערע איינענטימליכע מנהגים און פאַנטאַסטישע לעבענס=בעגריפען זענען די איסיים בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק נישט בלויז אַלס הייליגע, נאָר אויך אַלס מענשען, וואָס זענען אימשטאַנד וואונדער צו בעווײַזען. דאָס פאָלק האָט געגלויבט, אַז די איסיים קענען פאָראויסזאָגען די צוקונפט, פּותר זײַן חלומות און אויך היילען אַלערלײַ קראַנקהײַטען. דאָס לעצטע איז געשטאַנען אין צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס עטליכע פון די איסיים האָבען זיך ווירקליך בענוצט מיט געוויסע קרייטעכצער אויף צו היילען קראַנקע.

דערפאַר אָבער האָבען זיי קיין שום אײַנפלוס נישט געהאַט אויף דעם פּאָליטישען לעבען פון לאַנד. זייער צאָהל איז בכלל געווען געווען זעהר קליין און אין די בעסטע צײַטען אפילו, האָט אויך זייער אָרדען נישט געצעהלט מעהר פון פיערטויזענד מיטגלידער. דערצו איז נאָך צוגעקומען אויך דער אומשטאַנד, וואָס דער גרעסטער טייל מיטגלידער פון דעם אָרדען האָט געלעבט נישט פערהייראַטעט, און די צוגעקומענע מיטגלידער פון אויסווענדיג האָבען נישט געקענט אויספילען דעם שאָדען פון דער נאַטירליכער פערמינדערונג.

בײַם רודער פון דער מלוכה=שיף זענען אַלזאָ געשטאַנען די פיהרער פון די אַנדערע צוויי פּאַרטייען — פון די פּרושים מיט די צדוקים, און פאַר דער צײַט פון יוחנן=הורקנוס איז צו קיין אָפענעם

קאָנפליִקט צווישען זיי ניִשט געקומען. דער לעצטער האָט ביידע פּאַר־
טייען גלייך אויסגענוצט: די צדוקים אַלס קריעגספיִהרער און דיפּלאָ־
מאַטען, און די פרושים — אַלס געזעץ־לעהרער, ריכטער און בעאַמ־
טע איבער אַלע איִנערליִכע אָנגעלעגענהייטען. די בעציִהונג, וויִדער,
פון די פּאַרטייען צו הורקנוס'ען איז אויך געווען איינגעטיילט און בע־
שטיִמט: די צדוקים האָבען געשעצט איִן איהם דעם שטאַאטסמאַן און
מלוכה־פיִהרער, און די פרושים — דעם פרומען כהן־גדול, וועלכער
האַלט זיך שטרענג ביי זייערע רעליִגיעזע אויסטייטשונגען און בעגרי־
פען.

ווענִיגער בעדייטענדע סכסוכים צווישען די פרושים מיט די
צדוקים פלעגען פון צייט צו צייט אויסברעכען איִן דער טעטיִגקייט פון
דער העכסטער יהודה'שער רעגיִערונגס־איִנסטיִטוציע, פונ'ם סנהדרין,
די דאָזיגע פערזאַמלונג פון אויסגעוועהלטע פאָלקס־פאָרשטעהער האָט
עקסיִסטירט איִן ירושלים נאָך פון די אַלטסטע צייטען, און פלעגט
שטענדיִג געפיִהרט ווערן פון דעם כהן־גדול, וועלכער האָט פאָרגע־
שטעלט מיִט זיך די אָפיִציעלע פּערזאָן פאַר דער הערשענדער אויבער־
מאַכט. איִצט, נאָך דער איִבערקעהרעניש איִן לאַנד, וואָס האָט פער־
וואַנדעלט יהודה איִן אַ זעלבסטשטענדיִגער מלוכה מיִט אַ אייגענעם
פיִרשטליִכען כהן־גדול, האָט זיך דער כאַראַקטער פון דער איִנסטיִטוציע
אויך געענדערט. די פריִהערדיִגע „גערוזיע" (אויף פּערסיש: בע־
ראַטונג, פערזאַמלונג) בעקומט איִצט דעם גריִכישען נאָמען סנהדרין
(בית־דין הגדול) און איִהרע פונקציעס ווערן וואָס ווייטער אַלץ בריי־
טער און זעלבסטשטענדיִגער. אָן דער שפּיץ פון סנהדרין, אַלס פאָרזי־
צענדער (נשיא), שטעהט איִצט דער רעגיִערענדער פיִרשט, וועלכער
איז צוזאַמען דערמיִט אויך כהן גדול־און שופט, און איִן איהם בעטיי־
ליִגען זיך פאָרשטעהער ניִשט בלויז פון די גייסטיִגע און געלעהרטע
שיִכטען, נאָר אויך פון די פּאָליטיִשע פּאַרטייען; אַזוי אָבער, ווי דער
העכסטער מלוכה־פיִהרער איז אָפט פערנומען מיִט אַלגעמיינע מלוכה־
איִנטערעסען, פערטרעט איִהם איִן סנהדרין, אַלס וויצע־פאָרזיִצענדער,
דער עלטסטער פון די דינים, וואָס טראָגט דעם טיִטול אב־בית
דין. דאָס „גרויסע סנהדרין" איִן ירושלים איז בעשטאַנען פון איין
און זיבעציִג מיִטגליִעדער, וועלכע פלעגען זיך צונויפקליִבען איִן דעם
אויסערליִכען זאַל פון בית המקדש, וואָס איז געווען בעקאַנט אונטער
דעם נאָמען „לשכת הגזית"; פאַקטיִש האָבען אָבער די זיצונגען

געקענט פארקומען אויך ביי דריי און צוואנציג מיטגליעדער, און דאס האט געהייסען „דאס קליינע סנהדרין". צווישען די מיטגליעדער פון סנהדרין האבען זיך געפונען פארשטעהער פון דער גייסטיגער און וועלטליכער אריסטאקראטיע, כהנים, שופטים (ריכטער), געלעהרטע און געזעצקענער; און אויסער דער דאזיגער העכסטער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע אין דער הויפטשטאדט, זענען נאך געווען פערשיעדענע קלענערע בית-דינ'ם אין די קלענערע שטעדט.

געשטיצט האט זיך דאן די גאנצע יודישע געזעצגעבונג אויף די געבאטען און פערזאגען פון דעם אונבעריהרבארען הייליגען קאדעקס— פון דער תורה. די ארבייט פון סנהדרין איז דעריבער בעשטאנען אין דעם, אויסצוטייטשען די דאזיגע פערפליכטונגען פון דער תורה, צוצופאסען צו זיי די איצטיגע לעבענס-בעדינגונגען און ארויסצוגעבען לויט זיי פאקטישע אורטיילען. אין די פאליטישע אנגעלעגענהייטען פון לאנד האט זיך דאס סנהדרין געמישט נאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל די אנגעלעגענהייט האט געהאט א שייכות צו די רעליגיעזע בעגריפען פון דער תורה. דאס סנהדרין האט אבגעהיט די רייןהייט פון די כהנים-משפחות און פון די פאמיליען-פערבינדונגען בכלל, פיהרענדיג צו דעם צוועק ספעציעלע פאמיליען-ביכער. דורך דער דאזיגער אינסטיטוציע פלעגען אויך געמאכט ווערן די אסטראנאמישע בעאבאכטונגען און אויסרעכנונגען, אום צו קענען בעשטימען, ווען עס הויבען זיך אן די חדשים און ווען זיי ענדיגען זיך.

די געריכטס-זיצונגען פון סנהדרין פלעגען פארקומען עפענטליך. דערביי פלעגען די געריכטס-מיטגליעדער זיין אויסגעזעצט אין א האלבען קרייז, אום זיי זאלען זיך קענען זעהען איינער דעם אנדערן, און צוויי שרייבערס זענען געשטאנען פון דער רעכטער און דער לינקער זייט און האבען פערשריעבען די מיינונג פון די ריכטער. אום ארויסצוטראגען א בעפרייאונגס-אורטייל איז גענוג געווען (ביי קרימינעלע פראצעסען) א מעהרהייט פ. 1 שטימ און דאגעגען האט זיך געפאדערט צו א בעשולדיגונגס-אורטייל א מעהרהייט פון צוויי שטימען, ד. ה. דרייצעהן פון דריי און צוואנציג. די אויספרעגונג פון די געריכטס-מיטגליעדער איבער דער שולדיגקייט פונ'ם אנגעקלאגטען פלעגט זיך אנהויבען פונ'ם יונגסטען און ענדיגען מיט'ן פארזיצענדען; דער דאזיגער סדר איז איינגעפיהרט געווארען, אום די מיינונגען פון די עלטערע מיטגליעדער זאלען נישט ווירקען אויף די יונגערע. אויסער

דעם, האָבען זיך שטענדיג געמוזט אַרויסזאָגען פריהער די בעפרייַער און דערנאָך די בעשולדיגער, און די אייַנמאָל אַרויסגעזאָגטע בעפרייַאונגס-מייַנונג האָט שוין נישט געקענט מעהר גענומען ווערן צוריק.

בייַ אַזעלכע בעדינגונגען איז אַ טוידט-אורטהייל געווען אַ זעלטענע ערשייַנונג אין דער פּראַקטיק פונ'ם סנהדרין, און דאָס איז געווען די פּרוכט פון דעם אייַנפלוס פון די פּרושים און פון זייער געזעץ-אויסטייַטשונג. די צדוקים, האַלטענדיג זיך שטרענג בייַ די געשריבענע געזעצען פון דער תורה, זענען געווען פיעל שטרענגער אין זייערע אורטהיילען; זיי האָבען אָבער פאַרגעשטעלט מיט זיך אין סנהדרין די מינדערהייט — די פּראַקטישע אויסטייַטשונג פון געזעץ איז דאָ אינגאַנצען געלעגען אין די הענד פון די פּרושים. די צדוקים האָבען דערפאַר געהאַט מעהר אייַנפלוס אויף דער אויסערליכער פּאָליטיק פון לאַנד און זי געפיהרט אין אַ געוויסער, אייגענער ריכטונג. *)

אַזוי האָבען די ביידע פּאַרטייען אייַנגעטיילט צווישען זיך זייערע אייַנפלוס-ספערען אין דער הנהגה פון לאַנד, און איבער זיי איז געשטאַנען דער פירשטליכער כהן גדול, וועלכער האָט, ווי געזאָגט, פיעל מיטגעווירקט דערפאַר, אַז דער דאָזיגער אויבערפלעכליכער שלום זאָל מיט קיין זאַך נישט געשטערט ווערן. היטענדיג, פון איין זייט, אַלע דינים און חומרות לויט די געזעץ-ערקלערונגען פון די פּרושים, האָט ער פון דער צווייטער זייט, געלעבט גוט אויך מיט די צדוקים. זיי זענען געווען זייַנע מיט-קעמפּפער, זייַנע קריעגס-פיהרער און זייַנע מלוכה-יועצים. זייער פיהרער, יהונתן, איז געווען דעם פירשט'ס פּערזענליכער פרייַנד, און ביז זייַן טיעפער עלטער האָט יוחנן אייַנגעהאַלטען דעם אינערליכען אַנטאַגאָניזם צווישען די ביידע פּאַרטייען, און געזעהען, ער זאָל זיך נישט פונאַנדערפלאַקערן און אַרויסרייַסען.

לאַנג האָט אָבער די דאָזיגע גלייַכגעוויכט זיך נישט געקענט האַלטען און, ווי עס קומט געוועהנליך פאָר בייַ אַזאַ פאַל, איז גענוג איין וואָרט, איין בעוועגונג, אום אייַנצוואַרפען דעם בנין, וואָס איז געבויט געוואָרען אין דעם משך פון אַ סך יאָהרען. אַזאַ מין וואָרט, וואָס איז גאַנץ צופעליג אַרויסגערעדט געוואָרען, האָט דאָ אויך געדיענט אַלס אויפרייַס-מאַטעריאַל, און נעענדיגט האָט זיך דער אויפרייַס מיט גרויסע סכסוכים און מחלוקת'ען און ענדליך אויך — מיט בלוט-

*) לויט דובנאָוו.

פערגיעסונגען און שוידערהאפטע רציחות.

פארגעקומען איז דער אויסברוך פון דעם אזוי לאנג בעהאלטענעם געגענזאץ אויף דעם פאלגענדען אופן: זיך אומקעהרענדיג צוריק פון א מלחמה, וואס האט זיך געענדיגט מיט א גלענצענדען נצחון איבער א שטארקען שונא, האט יוחנן-הורקנוס געלאזען איינארדנען א גרויסארטיגען מאלצייט, צו וועלכען ער האט איינגעלאדען די חשובים פון די פרושים און די צדוקים — אהן אונטערשיעד. אויף גאלדענע טישען זענען לזכרון דערלאנגט געווארען ביטערע עסענס. און אריינקומענדיג אין זעהר א הייטערער שטימונג, האט זיך יוחנן געווענדעט צו זיינע געסט מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען איהם אפען זאגען, צי ער האט עפעס עובר געווען געגען געזעץ און צי ער היט נישט אב פינקטליך אלע בעפעהלען און פערבאטען פון דער תורה. די געסט זענען געריהרט געווארען פון דער דאזיגער עהרליכער פראגע, און האבען אויסגעדריקט זייער אינערליכע צופריעדענהייט מיט זיין הערשען איבערן פאלק; דאן האט זיך אויפגעהויבען איינער פון די פרושים, א געוויסער אליעזר, און זיך געווענדעט צו הורקנוס'ן מיט דער שארפער ארויספאדערונג: „אויב דו ווילסט זיין עהרליך, נעהם אראב פון זיך דעם חושן ואפוד (די כהונה-גדולה-קליידער) און בעגנוגען דיך מיט דעם הערשער-טיטול אליין"! און ווען דער ערשטוינטער יוחנן הורקנוס האט איהם געפרעגט, וואס'רע פערברעך ער האט אויף איהם אויפצווייזען, האט דער פאנאטישער אליעזר איהם פעסט און דייטליך געענטפערט: „ווייל מיר האבען געהערט פון די זקנים, אז דיין מוטער האט זיך געפונען אין געפאנגענשאפט ביי די סורי'ער (און א זוהן פון א געפאנגענער טאר אין בית המקדש נישט זיין)."

טיעף אנגעגריפען פון דער דאזיגער שענדליכער בעליידיגונג, האט יוחנן-הורקנוס זיך דאך דערווייל גאנץ רוהיג פערהאלטען צו דעם אינצידענט, און בעפעהלען צו בעשטימען א גענויע אויספארשונג וועגען דער בעשולדיגונג; ווען די אויספארשונג האט זיך אבער געענדיגט און עס האט זיך ארויסגעשטעלט, אז די בעליידיגונג האט קיין שום גרונד נישט, האט זיך זיין כעס פונאנדערגעפלאקערט. דאן האבען זיך די צדוקים בענוצט מיט דער גינסטיגער געלעגענהייט, און זייער פיהרער יהונתן האט זיך בעמיהט איינצורעדען דעם בעליידיגטען פירשט, אז די פרושים האבען איהם מיט א כיון א שליידער געטאן אין פנים אזא שווערע בעשולדיגונג, אום איהם צו ערניעדריגען אין די אויגען פון פאלק. דאס האט דעם הערשער נאכמעהר אויפגערייצט, און ער

האָט געפאָדערט פון די אָנפיהרער פון דער פּרושים=פּאַרטיי, זיי זאָלען בעשטימען אַ שטראָף פאַר דעם בעלייריגער; און ווידער איז זיין אייגענליבע פערלעצט געוואָרען: ער האָט געגלויבט, אַז די דאָזיגע פּאַרטיי=אָנפיהרער וועלן זיך בעציהען צו דעם בעשולדיגטען זעהר האַרב און איהם משפּט'ן פאַר מאַיעסטעטס=בעליידיגונג; אַזאַ מין בעזונדער פערברעכען, אַלס אויסנאַהם, איז אָבער אינגאַנצען גאָרניט געווען במציאות אין דעם שטראָף=קאָדעקס פון די פּרושים, און זיי האָבען איהם געמשפּט סתם פאַר רכילות.

דאָס האָט אינגאַנצען דערפילט די מאָס פון זיין פערדרוס, און דעם צדוקי'שען פיהרער איז איצט גאַנץ לייכט אָנגעקומען צו איבערצייגען הורקנוס'ן, אַז די פּרושים זענען איהם ניט טריי און ער דאַרף זיי דורכאויס דערווייטערן פון דער מלוכה=פיהרונג.

עס איז שווער צו זאָגען, וויפיעל אמת ס'איז געלעגען אין דער איבערצייגונג און אויף וויפיעל די פּרושים זענען ווירקליך ניט צופרידען געווען מיט דעם קריגערישען כהן גדול; זיכער איז אָבער דאָס, אַז דער בעליידיגטער פיהרער האָט זיך געלאָזען איבערצייגען פון די צדוקים, און איז אינגאַנצען אַריבער אויף זייער זייט. אַלע עפענטליכע פּאָליטישע, געזעלשאַפטליכע און רעליגיעזע אינסטיטוציעס פון לאַנד זענען בעזעצט געוואָרען מיט אָנהענגער פון דער צדוקי'שער פּאַרטיי, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געווען — אַ טיפע שנאה צו די חשמונאים, וואָס האָט אָנגעהויבען וואַקסען אין די רייהען פון די פּרושים און זייערע אָנהענגער.

די פרוכט פון דער דאָזיגער פיינדליכער שטימונג האָט הורקנוס אַליין ניט געזעהען — ער האָט געלעבט אַ גאַנץ קורצע צייט נאָך דער איבערקעהרעניש, און איז געשטאָרבען אויף דעם איין און דריי=סיגסטען יאָהר פון זיין הערשען (106), איבערלאָזענדיג נאָך זיך פאַר די קומענדיגע דורות זכרונות פון ליכטיגע, גוטע צייטען. אין דער עפּאָכע פון זיין הערשען האָט דאָס יודישע פאָלק ערדייכט די העכסטע שטופע פון זיין גייסטיגער און מאַטעריעלער אויפלעבונג; רייך האָט דאָס פאָלק געלעבט, פריי און שטאַרק האָט עס זיך געפיהלט, און דער איבערפלוס פון זיינע גייסטיגע קרעפטען האָט זיך אויסגעגאָסען אין דער פאָרם פון פערשידענע סאָציאַלע און עטישע שטרעמונגען, אין דער פאָרם פון אַ גייסטיגען פּאַרטיי=קאַמפף.

פירטעס קאַפּיטעל.

אריסטאָבול I, אַלעקסאַנדער ינאַי און שלומית אַלעקסאַנדראַ.

(106 69)

יוחנן הורקנוס האָט איבערגעלאָזען פינף זיהן: יהודה־אריס־טאָבול, אנטיגאָנאָס, אַלעקסאַנדער, אבשלום און נאָך איינעם א פינפטען, וואָס זיין נאָמען איז געבליבען אונבעקאַנט. לויט דעם געזעץ פון דער יהודה'שער קאָנסטיטוציע האָט איצט די הערשאַפט צוזאַמען מיט דער פהונה־גדולה נעדאַרפט איבערגעהן צום עלטסטען זוהן, צו יהודה־אריסטאָבול. דער לעצטער איז צידענט מיט די פרושים איז אָבער נישט אריבער אינגאַנצען שפורלאָז, און דער אל־טער פירשט האָט פאַר זיין טוידט בעשטימט זיין פרוי אלס הערשערין פון יהודה און זיין עלטסטען זוהן האָט ער איבערגעלאָזען בלויז דעם כהן־גדול־טיטול.

אריסטאָבול — דער זעלביגער, וואָס האָט צוזאַמען מיט זיין ברודער אַנטיגאָנאָס אָבגעהאַלטען א גלענצענדען נצחון איבער די סאַ־מאַריער—האָט זיך אָבער מיט די כהן־גדול־קליידער נישט בענוגענט; ער האָט געוואָלט אויך הערשען. און ער האָט עס אויסגעפיהרט: — פערשליסענדיג דער מוטער אין א געפענגעניש, (וואו זי איז

אין גיכען אויסגעגאַנגען פון הונגער) און בעזייטיגענדיג אויך די ברידער, — האָט ער זיך געלאָזען קרוינען אַלס קעניג פון יהודה, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס לויט די טראַדיציעס פון פאָלק האָט געקענט טראָגען דעם טיטול נאָר אַזאַ, וואָס אין זיינע אָדערן פליעסט דאָס בלוט פון דוד המלך. דער קעניגליכער טיטול האָט אָבער נישט פערגרעסערט נישט זיין מאַכט און נישט זיין אָנזעהען, און אויף די מטבעות, וואָס זענען געגאָסען געוואָרען אין זיין צייט, שטעהט אויך נישט מעהר, ווי: „יהודה כהן גדול וחבר היהודים (יהודה דער כהן גדול און די יהוד'ער-געזעלשאַפט)".

אין זיין בעציהונג צו די פאַרטייען איז אַריסטאָבול נאָך פיעל ווייטער אַוועק פון זיין פאָטער (אין די לעצטע יאָהרען) און ווי ס'איז צו זעהען פון די וועניגע ידיעות, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז אַיבער דער קורצער צייט פון זיין הערשען, האָט ער זיך אינגאַנצען אונטערגעוואָרפען דעם איינפלוס פון די וועלטליכע צדוקים. צוליעב זיין איבערטריבענער ליעבע צו אַלעם גריכישעס איז ער פון די גריכישע היסטאָריקער געקרוינט געוואָרען מיט דעם ביינאָמען פילהעללען (העלענענפריינד); גראָד דאָס אָבער האָט אָבגעשטויסען פון איהם די ברייטע מאַסען פון פאָלק, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער זייט פון די פרושים און האָבען זיך געהאַלטען ביי די נאַציאָנאַלע טראַדיציעס און מנהגים.

קעניג אַריסטאָבול איז נישט בעליעבט געווען ביים פאָלק אויך צוליעב זיינע אַכזריות'דיגע מעשים געגען זיין מוטער און געגען זיינע ברידער. פון די לעצטע האָט אַריסטאָבול געלאָזען ביי זיך נאָר זיין ליעבלינג אַנטיגאָנאָס, און ווען זיינע הויף-יועצים האָבען איהם איינגערעדט, אַז ער, אַנטיגאָנאָס, זוכט זיך צו ערווערבען די ליעבע פון דער אַרמעע און פון פאָלק, אום לייכטער צוצוקומען צו דער מאַכט, — האָט ער אויך איהם געלאָזען אומברענגען.

דער דאָזיגער טרויעריגער פאַקט ווערט פון פאָלק אַזוי געשילדערט: ס'איז געווען סוכות, און דער קעניג אַריסטאָבול איז געלעגען קראַנק. דערווייל האָט זיך אַנטיגאָנאָס אומגעקעהרט פון אַ געלונגענער מלחמה, און גלייך נאָך זיין אָנקומען אין שטאָדט, האָט ער זיך, אין פולער בעוואָפנונג און אָן דער שפּיץ פון דער אַרמעע, געלאָזען געהן צום בית-המקדש, אום אָבצוריכטען די עבודה און אָבצוהאַלטען אַ תפלה פאַר'ן קעניגס געזונד. דאָס פאָלק האָט דעם בעליעבטען פּרינץ בע-

גייסטערט אויפגענומען, און דערמיט האבען זיך זיינע שונאים בענוצט, אום צו פערזיכערן דעם קראנקען קעניג, אז זיין ברודער טראגט זיך ארום מיט א פלאן פון א מלוכה-איבערקעהרעניש און צו דעם צוועק האט ער זיך עס איצט אזוי פייערליך אוועקגעלאזען צום בית-המקדש. דער אויפגערייצטער קעניג האט דאן אבגעגעבען א בעפעהל זיין לייב-וואך — צו טוידטען יעדען, וואס וועט פרובען אריינגעהן אין פאלאץ א בעוואפענטער, און אין דער זעלביגע צייט האט ער געשיקט א געהיימען שליח צו אנטיגאנע'ן מיט דעם אנזאג, דער לעצטער זאל זיך גלייך מעלדען צו איהם נישט בעוואפענט. דער שליח איז אבער איבערגענומען געווארען פון די פערביסענע הויף-לייט, וועלכע האבען איהם אנגערעדט. ער זאל איבערגעבען אנטיגאנאס'ן אים קעניג'ס נאמען, ער זאל שוין קומען אין פאלאץ אין זיין נייער בעוואפנונג; אנטיגאנאס האט ערהאלטען דעם פאלשען בעפעהל, און איז גלייך אוועק צום פאלאץ, — וואו ער איז דערהרג'עט געווארען פון זיין ברודער'ס לייב-שומרים. דער טוידט פון דעם געליבטען ברודער האט נאכמעהר פערשטארקט די קראנקהייט פון דעם פיזיש-שוואכען קעניג, און ער איז אין א קורצע צייט ארום געשטארבען, זיצענדיג אויפ'ן טראן נישט מעהר ווי איין יאהר.

די אויסערליכע פאליטיק פון יהודה האט זיך וויטער געפיהרט אין דער ריכטונג פון דעם אלטען יוחנן-הורקנוס, און אריסטאבול האט אויך געשטרעבט צו פערברייטערן די גרענעצען פון זיין לאנד. ער האט אונטערגענומען א קריגס-צוג (צוזאמען מיט זיין ברודער אנטיגאנאס) געגען די איטור'ער און טראכאניטען און האט אריינגענומען דעם גאנצען געביט, וואס זיי האבען בעוואוינט, אין די גרענעצען פון יהודה; דערביי האט ער זיך אויך געהאלטען ביי זיין פאטער'ס סיסטעם, און די בעזיגטע פעלקער זענען געצוואונגען געווארען אנצונעהמען די יודישע אמונה.

נאך אריסטאבול'ס טוידט איז דער טראן פון יהודה איבערגעגאנגען צו זיין יונגערען ברודער יהונתן אדער יאנאי, מיט דעם גריכישען נאמען אלעקסאנדער. ער איז געווען דער עלטסטער פון די דריי געפאנגענע ברידער, וואס די אלמנה פון דעם פערשטארבענעם קעניג האט איצט בעפרייט, און אזוי ווי אריסטאבול איז געשטארבען אהן קינדער, האט דער נייער קעניג און כהן גדול, אלעקסאנדער-ינאי חתונה געהאט (מיבם געווען) מיט דער אלמנה פון

זיין פערשטאָרבענעם ברודער, וואָס האָט זיך אויך גערופען מיט אַ דאָפּעלען נאָמען: שלומית אַלעקסאַנדראַ.

ווי ס'איז צו גלויבען, האָט דער נייער קעניג אין דער ערשטער צייט זיך דערנעהנטערט צום פאָלק און זאָגאַר אויך צוריקגעגעבען די פּרושים זייערע אַלע אַמאָליגע פּאָסטענס. דער פיהרער פון די פּרושים, שמעון בן שטח, האָט אָנגעהויבען, אַלס אַ ברודער פון דער קעניגין, אָפט צו קומען אין הויף, און דאָס פאָלק בכלל האָט זיך בעצויגען צום קעניג מיט צוטרוי און ליעבע; דער דאָזיגער צושטאַנד האָט זיך אָבער לאַנג נישט געצויגען. אַ זוהן פון אַ קריעגערישער פאַמיליע איז אַלעקסאַנדר יאַנאַי פון געבורט אָן געוועזען אַ סאָלדאַט, און דערצו איז צוגעקומען נאָך אַ אומשטאַנד, וואָס האָט איהם געהאָלפען בעוונדער שטאַרק ענטוויקלען זיינע קריעגערישע איינענשאַפטען. דער אַלטער יוחנן-הורקנוס האָט דעם איצטיגען קעניג אין דער יוגענד נישט ליעב געהאַט, און נישט קענענדיג איהם פערטראָגען נעבען זיך, האָט ער איהם אַוועקגעשיקט ערציהען קיין גליל, וואו דער נישט-בעגאַבטער פּרינץ האָט זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען זיינע קריעגערישע נייגונגען. איצט, ווען דער צופאַל האָט דעם קאַמפפס-לוסטיגען אַלעקסאַנדער-יאַנאַי אַוועקגעשטעלט אָן דער שפּיץ פון דער יהודה'שער מלוכה, האָט ער געזעהען פאַר זיך נאָר איין איינציגע מיסיע: וואָס מעהר מלחמות, וואָס מעהר קאַמפפס-נצחונות. איהם האָט אָבער געפעהלט די פיהרער-קראַפט און דער פּאָליטישער טאַקט, און מיט זיינע אומגעלומפּערטע אַרויסטרעטונגען האָט ער נאָר פערשווענדעט די פאָלקס-קרעפטען, און נישט איין מאָל צוגעבראַכט זיין מלוכה ביז'ן שוועל פון אָבגרונד. אויב אַלעקסאַנדער ינאַי'ן איז יאָ געלונגען דורכשניטליך צו פערברייטערן די גרענעצען פון יהודה אין די זיעבען און צוואַנציג יאָהר פון זיין הערשען, האָט ער עס געהאַט נאָר זיין גליק צו פערדאַנקען, און יעדענפאַלס נישט זיין קלוגהייט און זיין קראַפט. ווי זיין פאָטער, האָט ער זיך אויך בענוצט אין זיינע קריעגס-צוגען מיט געדונגענע סאָלדאַטען פון די אַרומיגע שבטים: די פּיזידע'ער און ציליציע'ער. צו די סורישע סאָלדאַטען האָט ער קיין צוטרוי נישט געהאַט, צוליעב דער פיינדליכער שטימונג, וואָס האָט געגליהט ביי זיי אין האַרצען, בנוגע צו זייער אַמאָליגער וואַסאַלין, צו יהודה.

אַלעקסאַנדער'ס ערשטער בליק איז געוועזען געווענדעט אויף ד ברעג-לענדער פון דעם מיטעללענדישען ים, וועלכע זענען איצט, צו-

לִיעבּ דִי אַרומרַייסֶענִישֶׁען אִינ׳ם סורִישֶׁען הויף, אִינגאַנצֶען אונאָבּהֶענגִיג
גֶעוואָרֶען; און פון דִי דאָזִיגֶע פרַייֶע טֶע.טאָריומס, וועֶלכֶע זֶענֶען
גֶעוועֶן בּעֶפעֶלקעֶרט מִיט גרעֶקעֶן און פִינִיקעֶר, האָט בֶּעזונדעֶר צוגעֶ-
צויגֶען דִי אויפמֶערקזאַמקַייט פונ׳ם יהודה׳שֶׁען קעֶנִיג דִי שטאָדט פּטאָ-
לאָמעֶאוס (עכּו) מִיט אִיהר רַייכֶער בּעֶפעֶלקעֶרונג און אויסגעֶצַיי-
כעֶנטעֶן האַפעֶן. דעֶר קרִיעגעֶרִישֶׁער אַלעֶקסאַנדעֶר יאַנאַי האָט בּעֶלאַ-
געֶרט דִי דאָזִיגֶע שטאָדט מִיט אַ גרויסעֶר מחנה סאָלדאַטעֶן; דאַן האָ-
בּעֶן זִיךְ דִי אַיינוואוינעֶר געֶוועֶנדעֶט נאָךְ הִילף צו דעֶם עֶגִיפּטִישֶׁען
פּרִינץ פּטאָלאָמעֶאוס לאַטוראָס, וועֶלכעֶר האָט געֶפִיהרט אַ קאַמפּף געֶ-
געֶן זַיין מוטעֶר קלעֶאָפּאַטראַ. דעֶר לעֶצטעֶר האָט זִיךְ אָנגעֶחאַפּט אָן
דעֶם פאָרשלאָג, וואָס האָט אִיהם געֶגעֶבּעֶן דִי מעֶגלִיכקַייט אִי צו
פעֶרגרעֶסעֶרעֶן זַיין מאַכט, אִי זִיךְ צוצורוקעֶן נעֶהנטעֶר צו דִי גרעֶנעֶ-
צעֶן פון זַיין מוטעֶר׳ס מלוכה, און עֶר אִיז צוגעֶקומעֶן מִיט דרַייסִיג
טויזעֶנד סאָלדאַטעֶן צו דעֶם יהודה׳שֶׁען האַפעֶן. אַ קורצעֶ צַייט זעֶנעֶן
דִי פַיינדלִיכֶע לאַגעֶרן געֶשטאַנעֶן אַייגעֶר געֶגעֶן אַנדעֶרן, און עֶנדלִיךְ
אִין אַ שבת׳דִיגעֶן טאָג, האָט זִיךְ פונאַנדעֶרגעֶפלאַקעֶרט דִי גרויסעֶ שלאַכט,
וואָס האָט זִיךְ געֶעֶנדִיגט מִיט דעֶר פאָלשטעֶנדִיגעֶר מפּלה פון דעֶר
יהודה׳שֶׁער אַרמעֶע. טויזעֶנדעֶר געֶפאַלעֶנעֶ זעֶנעֶן אויפ׳ן שלאַכט-פעֶלד
געֶבּלִיעבּעֶן, מאַסעֶן זעֶנעֶן געֶפאַנגעֶן געֶוואָרעֶן און דִי אִיבּרִיגעֶ זעֶנעֶן
זִיךְ צולאָפעֶן. און דעֶרמִיט אַלַיין האָט זִיךְ נאָךְ דעֶר עֶגִיפּטִישֶׁער פּרִינץ
נִישט בּעֶפרִיעדִיגט: עֶר אִיז שרעֶקלִיךְ אויפגעֶרַייצט געֶוועֶן געֶגעֶן דעֶר
בּעֶפעֶלקעֶרונג פון יהודה דעֶרפאַר, וואָס דִי יהוד׳עֶער אִין עֶגִיפּ-
טעֶן שטִיצעֶן זַיין מוטעֶר אִין אִיהר קאַמפּף מִיט אִיהם פאַר׳ן עֶגִיפּטִי-
שֶׁען טראָן, און אויסעֶר זַיין נצחון אִיבּעֶר אַלעֶקסאַנדעֶר׳ן האָט עֶר זִיךְ
נאָךְ געֶוואָלט נוקם זַיין אויך אָן דִי פרִיעדלִיכעֶ אַיינוואוינעֶר פון יהודה.
עֶר האָט זִיךְ אַרַיינגעֶרִיסעֶן אִין לאַנד און געֶהרג׳עֶט און געֶרויבּט נִישט
שוינעֶנדִיג אפִילו — פרויעֶן און קלַיינעֶ קִינדעֶר.

אַלעֶקסאַנדעֶר יאַנאַי האָט זִיךְ דאַן געֶזעֶהעֶן געֶצוואונגעֶן נאָכצו-
געֶבּעֶן דעֶם שטאַרקעֶן געֶגנעֶר, און עֶר האָט געֶשלאָסעֶן אַ פרִיעדעֶנס-
אָבּמאַךְ מִיט דעֶם עֶגִיפּטִישֶׁען פּרִינץ. דאָס אִיז אָבּעֶר געֶוועֶן נִישט
מעֶהר, וִוי אַ דִיפּלאָמאַטִישֶׁער מאַנעֶוור, אום צו געֶווִינעֶן צַייט; אַלעֶק-
סאַנדעֶר האָט כּלומר׳שט נאָכגעֶגעֶבּעֶן אַלעֶ פאָדעֶרונגעֶן פון דעֶם
עֶגִיפּטִישֶׁען טראָן-פּרעֶטעֶנדעֶנט, און אִין דעֶר זעֶלבִּיגעֶר צַייט האָט עֶר
שוין געֶהאַט פאַרטִיג אַ פּלאַן, וִוי אַזוי זִיךְ נוקם צו זַיין אָן זַיין בּעֶזִיעֶ-

גער און ווי אַזוי צוריק צו געווינען די אַלע פערלוירענע פּאָזיציעס און פּריווילעגיעס. ער האָט געשלאָסען אַ געהיימען אָבמאַך מיט פּטאָלאָמעי'ס מוטער, וועלכע האָט געקוקט מיט שרעק אויף דעם אונגעהויערען נצחון פון איהר זוהן און איז אויך געווען פעראינטערעסירט אין דעם, איהם וואָס מעהר אָבצושוואַכען.

און דאָ האָט זיך אויך אַרויסגעוויזען די בלויזע צופעליגקייט פון אַלעקסאַנדער'ס פּאָליטיק, וואָס האָט דעם יהודה'שען פאָלק שיער נישט געקאָסט זיין פרייהייט. בעקומענדיג פון אַלעקסאַנדערן דעם פאָרשלאָג, איהם צו שטיצען מיט מיליטער, איז אין דעם עגיפּטישען מלוכה־ראַט דערוועקט געוואָרען די פראַגע, צי לוינט נישט פאַר קלעאָפּאַטראַ'ן אויסצונוצען אײנגאַנצען די הילפלאָזע לאַגע פון יהודה און זי צוריק אײַנצושליסען אין דער רייהע פון די עגיפּטישע פּראָווינצען — אַזוי ווי זי איז געווען אַמאָל. און דער דאָזיגער פּלאַן וואָלט זיכער אָנגענומען וועררן, און יהודה וואָלט זיכער אַרונטערפאַלען אונטער דער מאַכט פון אַ פרעמדער מלוכה; דאָ איז אָבער צוגעקומען אַ וויכטיגער פאַקטאָר, וואָס האָט געווירקט צום גונסטען פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט און זי ביים לעבען דערהאַלטען: אין דער עגיפּטישער אַרמעע האָבען צוויי אַלעקסאַנדרינישע יודען, די ברידער חלקיה און חנניה, פערטרעטען זעהר הויכע פּאָסטענס, און אַט דער לעצטער איז שאַרף אַרויסגעטרעטען געגען דעם פּלאַן פון פערשקלאַפען יהודה. ער האָט דער עגיפּטישער קעניגין פּשוט געדראָהט מיט אַ אויפשטאַנד פון אַלע איהרע יודישע אונטערטאַנען, און דערצו איז די בעדייטונג פון זיינע פערזענליכע פעהיגקייטען אַלס דיפּלאָמאַט און קריעגספיהרער אויך צו גרויס געווען, אום צו קענען זיך נישט רעכנען מיט זיין צופרידענהייט אָדער אונצופרידענהייט.

קלעאָפּאַטראַ האָט זיך אַלזאָ געמוזט אָבזאָגען פון די אַלע פיינדליכע פּלענער געגען יהודה, און נאָך דעם אָבמאַך, וואָס זי האָט געשלאָסען מיט אַלעקסאַנדערן, האָט זי איהם אַרויסגעשיקט צו הילף אַ גרויסע מחנה סאָלדאַטען אונטער דער אָנפיהרונג פון די זעלביגע צוויי יודישע ברידער. די דאָזיגע עגיפּטישע אַרמעע האָט מציל געווען נישט בלויז די פרייהייט פון דעם יודישען פאָלק, נאָר אויך — זיין לעבען, ווארום פּטאָלאָמעאוס לאַטוראָס האָט זיך נאָך פריהער דערוואוסט פון די אונטערהאַנדלונגען, וואָס אַלעקסאַנדער פיהרט מיט זיין מוטער, און ער האָט שוין געהאַט אַ גרויסען טייל פון דער יהודה'שער

ערד מיט יודיש בלוט פערגאסען—מיט בלוט פון יודישע מוטער'ס און יודישע קינדער, וועלכע זענען צוהאקט געווארען אויף קליינע שטיקלעך און געווארפען געווארען אין קאכענדיגען וואסער. לאטוראס האט שוין געהאט איינגענומען די שטארקסטע פונקטען פון יהודה; צוקומענדיג צו עזה האט איהם אבער בעגעגענט די עגיפטישע ארמעע, און נאך א גאנצער רייהע צוזאמענשטויסען אויפ'ן ים און אויף דער יבשה האט דער יודישער אנפיהרער פון קלעאפאטרא'ס מיליטער (חלקיה איז גע־בליבען אויפ'ן שלאכט־פעלד) בעזיעגט איהר זוהן — דעם עגיפטישען קרוין־פרינץ. דער לעצטער האט זיך דאן אומגעקעהרט צוריק אויף זיין אינזעל ציפער, און יהודה האט פריי אבגעצויגען דעם אטעם נאך די אלע איבערגעלעבטע בלוטיגע אונרוהיגע געשעהענישען.

ארום זעקס־זיבען יאהר האט זיך די שטילע צייט געצויגען. דאס אינערליכע לעבען אין לאנד איז זיך דערווייל געגאנגען מיט זיין וועג, און אזוי לאנג ווי דער קריעגערישער קעניג איז געווען פער־נומען מיט זיינע מלחמות, האט ער זיך בעצויגען גאנץ נייטראל צו די אייביגע סכסוכים צווישען די פרושים מיט די צדוקים, אדער ער האט זיך אינגאנצען נישט אינטערעסירט מיט זיי. נעהנטער צו די סכסוכים איז געשטאנען זיין פרוי שלומית, וועלכע איז אליין געווען א הייסע אנהענגערין פון די פרושים, און א דאנק איהר איינפלוס איז איהר ברו־דער, שמעון בן שטח, אימשטאנד געווען אויסצוגלייכען אלע מחלוקת'ען און צו דערהאלטען דעם עפענטליכען שלום.

די דאזיגע נייטראליטעט האט אבער לאנג נישט אנגעהאלטען. אדער די קריעגערישע שטרעמונגען פון דעם מגושם'דיגען קעניג האבען זיך אנגעשטויסען אן די אייביגע נבואה־אידעאלען פון די פרושים־פאלקס־פיהרער, אדער דער דעספאטישער הערשער האט געזעהען אין דעם צוריק ערווארבענעם איינפלוס פון די דעמאקראטישע פרושים א שטערונג אויף דעם וועג פון זיין מאכט, אדער ער האט סתם געוואלט צוציהען אויף זיין זייט די קריעגערישע צדוקים, — א פאקט איז, אז אלעקסאנדער איז מיט איין מאל ארויסגעטרעטען אלס אפענער געגנער פון די פרושים און האט אויף א חוצפה'דיגען אופן אנגעגריפען זייערע הייליגסטע געפיהלען. דאס איז געווען אינ'ם יום־טוב סוכות, אין אלעקסאנדער האט ערפילט די עבודה אין בית המקדש אלס כהן גדול. דאס פערזאמעלטע פאלק איז געשטאנען טיעף בעגייסטערט פון דער ערומיגער פייערליכקייט, פון דער ערומיגער הייליגער שטימונג און

האָט געוואַרט אויף דעם מאָמענט, ווען דער כהן גדול וועט, לויט אַנ׳אַלטער מסורה, אַרויפגיסען אַ זילבערן קענדיל וואַסער אויפ׳ן מזבח; דער לעצטער האָט דאָס אָבער נישט געטאָן, און אָנשטאָט אַרויפצוגיסען דאָס וואַסער אויפ׳ן מזבח, האָט ער עס מוטוויליג אויסגעגאָסען פאַר זיינע פיס. פערביטערט און אויפגעקאָכט פון דעם דאָזיגען חוצפה׳דיגען אַרויסטריט האָבען די פערזאַמעלטע פערוואָרפען דעם פערהאַסטען כהן גדול מיט די אתרוגים, וואָס זיי האָבען געהאַלטען אין די הענד, און עס וואָלט אפשר דער שענדליכער בעליידיגער פון די פאָלקס-געפיהלען מיט זיין לעבען בעצאָהלט דערפאַר, ווען ער וואָלט נישט רופען גלייך צו הילף זיינע געדונגענע פיזידישע און ציליצישע סאָלדאַטען, וועלכע זענען ווי צוגעגרייט געווען צו דעם אויפשטאַנד און האָבען זיך ווי צורייצטע, ווילדע חיות אַרויפגעוואָרפען אויפ׳ן פאָלק. ביז זעקס טויזענד מאַן זענען דאַן געפאַלען אין בית המקדש אלס קרבנות פון אַלעקסאַנדער׳ס אכזריות, און אום אויסצומיידען נאָך אַזאַ אויסברוך פונ׳ם פאָלקס-צאָרן אין דער צוקונפט, האָט ער זיין פּלאַץ אין בית המקדש אָבגעטיילט פון דעם זאַל, וואו דאָס פאָלק האָט זיך געפונען, מיט אַ הויכער וואַנט. און נישט נאָר אין בית המקדש — נאָך דעם בלוטיגען צוזאַמענשטויס איז אויך אין לעבען אַנ׳אייזערנע וואַנט אויסגעוואַקסען, אַ וואַנט פון צאָרן און פערביטערונג, וואָס האָט אָבגעטיילט דעם פאָלק פון זיין טיראַנישען הערשער מיט זיינע שמייכלער און אָנהענגער. די אונגליקליכע שפּאַלטונג אין דעם יודישען פאָלקס-לעבען פאַר די צייטען פון רחבעם און ירבעם האָט זיך איצט איבערגעחזר׳ט אין דער געשטאַלט פון די ביידע פאַרטייען, וואָס זענען גרייט געווען צו קעמפּפען צווישען זיך — אויף לעבען און טויט.

אין דער בלוטיגער הערשער האָט זיך צוריק צו זיין אַרבייט גענומען — שוין צו לאַנג איז ער אויף איין אָרט געזעסען. ער האָט זיך נאָך אַלץ אַרומגעטראָגען מיט זיינע גרויסע קריגס-פּלענער, און איצט האָט ער געגלייבט צו געפינען אַנ׳אויסרעד דערצו. ער האָט געוואָרפען אַנ׳אויג אויף די געגענדען פון יענער זייט ירדן און אין דרום-מזרח זייט פון טבריה, און האָט זיך אַוועקגעלאָזען אַהין מיט מיליטער; איהם איז אָבער אַרויס אַנטקעגען דער נאַבאַטעאישער קעניג אָבאָדאַ און האָט איהם פערנאַרט אין אַ טיפען גראָבען צווישען די גלעד-בערג, וואו אַלעקסאַנדער׳ס אַרמעע איז כמעט אינגאַנצען

אומגעקומען און ער אַליין איז קוים אַ לעבעדיגער צוריקגעקומען קיין ירושלים.

דאָס האָט נאָכמעהר צופלאַמט די פערביטערונג פון די פּרושים און זיי נייעם שטאָף געגעבען צו דער אַגיטאַציע געגען אַלעקסאַנדערן. אין אַ פערלויף פון זעקס יאָהר (פון 84 ביז 89) האָבען נישט אויפגעהערט די בלוטיגע אויפשטאַנדען און די אינערליכע מלחמות. אַלעקסאַנדערן האָט זיך אפילו איינגעגעבען צו דערשטיקען יעדען אויפשטאַנד גלייך ביי זיין אויסברוך מיט דער הילף פון געדונגענע סאָלדאַטען; די אינערליכע פערביטערונג פון פאָלק איז ער אָבער נישט אימשטאַנד געווען איינצושטילען. ביי יעדער „בערוהיגונג“ איז בלוט פערגאָסען געוואָרען און דאָס האָט געדיענט אַלס אָנהויב פאַר אַ נייעם אויפשטאַנד.

ענדליך איז דער דעספּאָטישער אַלעקסאַנדער שוין אויך מיעד געוואָרען, און ער האָט דער ערשטער אויסגעשטרעקט זיין האַנד צו די פּרושים; זייער פערביטערונג איז אָבער צו ⸗טאַרק, צו גיפטיג געווען און זיי האָבען זיין האַנד אָבגעשטויסען. אַלעקסאַנדער האָט פאָרגעלעגט די פּרושים, זיי זאָלען איהם אַרויסשטעלען זייערע פריעדענס־בעדינגונגען; אויף דעם האָבען די לעצטע איהם געענטפערט, אַז זייער ערשטע בעדינגונג איז — זיין טוידט.

און ביז אַזוי ווייט איז דערגאַנגען דער פערביטערטער כעס פון די פּרושים, און אַזוי שטאַרק האָט געפלאַמט אין זייערע הערצער דער דורשט, זיך נוקם צו זיין אָן דעם בלוטיגען הערשער מיט זיינע יועצים און שטיצער, אַז זיי האָבען גאָרנישט בעמערקט די אונגליקען, וואָס רייסען זיך אַריין אין לאַנד צוזאַמען מיט די בלוטיגע ברידערמלחמות, און ביי זיי איז רעכט געוואָרען זיך צו ווענדען צו דעם דעמאָלדיגען סירישען קעניג, דימיטריאָס אייקעראָס, מיט דעם פאָרשלאָג, ער זאָל אַריינפיהרען זיינע סאָלדאַטען אין יהודה און קעמפּפען מיט זיי צוזאַמען געגען דעם חשמונאי'שען הערשער, וואָס האָט פערפלעקט דעם טראָן מיט'ן בלוט פון זיין פאָלק.

און ס'איז ווירקליך אַזוי געווען. אַנטיוכס עפּיפאַנוס'עס אייניקעל האָט מיט פערגניגען אָנגענומען דעם פאָרשלאָג פון די יהודה'שע רעוואָלוציאָנערען, און זיך גלייך אַריינגעריסען מיט אַ מחנה סאָלדאַטען אין צענטער פון יהודה; דאַן איז איהם אַלעקסאַנדער אַרויס אַנטקעגען ביז שכם, און אויף דער שומרונישער ערד האָט זיך צופלאַ־

קערט אַ בלוטיגע שלאַכט, אין וועלכער עס האָבען געקעמפפט יודען געגען יודען און גריכען געגען גריכען.

געענדיגט האָט זיך דער בלוטיגער צוזאַמענשטויס מיט דער פאָלשטענדיגער פערניכטונג פון אַלעקסאַנדער'ס געדונגענע מחנות, און ער אַליין האָט געמוזט אַנטלויפען און זיך בעהאַלטען אין די בערגפון אפרים (98).

דאָ האָבען זיך די יהודה'שע רעוואָלוציאָנערען אָבגעשטעלט. זיי האָבען זיך נוקם געווען אָן דעם פערהאַסטען קעניג: ער איז עלענד, פערטריבען, זיין מאַכט איז דערשלאָגען. וואָס וועט אָבער מיט'ן פאָלק זיין? סאָלדאַטען פון אַ פרעמדער מלוכה האָבען אין זייערע הענד יהודה'שע שטעדט, יהודה'שע דערפער; קינדער פון אַ פרעמדען, געצענדיענערישען פאָלק קעמפפען פאַר די יודישע אידעאַלען, זענען זיך נוקם פאַר פערשוועכטע יודישע הייליגקייטען. שטעהט דאָ נישט פאָר אַ שרעקליכע געפאַהר פאַר דעם קיום פון דער גאַנצער אומה?

און דאָס פאַטריאָטישע געפיהל האָט געזיעגט: זעקס טויזענד פרושים זענען איבערגעגאַנגען אויף אַלעקסאַנדער'ס זייט, און דער סירישער הערשער האָט געמוזט פערלאָזען דאָס לאַנד. געבליבען איז אָבער נאָך אַ גרויסע צאָהל פערביסענע און וויטענדע פרושים-רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען בעשלאָסען ווייטער צו פיהרען דעם קאַמפף געגען אַלעקסאַנדערן אָהן דער הילף פון פרעמדע סאָלדאַטען; זיי איז אָבער אַלעקסאַנדער'ן נישט שווער אָנגעקומען צו בעזיעגען, און ווען זיי האָבען זיך ענדליך בעהאַלטען אין דער פעסטונג ביתם, האָט ער זיי בעלאַגערט און איינגענומען. די געפאַנגענע רעוואָלוציאָנערען זענען אָבגעפיהרט געוואָרען אין ירושלים, און ווידער האָט דער מערדערישער קעניג פערפלעקט די גאַסען פון דער יהודה'אישער הויפטשטאָדט מיט אַ שוידערהאַפטער בלוט-באָד: ער האָט געלאָזען (אונטער דעם איינפלוס פון זיין צדוקישען פריינד דיאָגאָן) אויפהענגען אַכט הונדערט פון די געפאַנגענע רעוואָלוציאָנערען, טוידטענדיג פריהער זייערע ווייבער און קינדער — זיי אין די אויגען.

די לעגענדע גיט נאָך צו, אַז וועהרענד די דאָזיגע בלוטיגע סצענעס, האָט אַלעקסאַנדער זיך געפונען אין דער געזעלשאַפט פון אויסגעלאַסענע פרויען, מיט וועלכע ער האָט געשכור'ט און געהוליעט. איז דאָס געווען פשוטע אַכזריות פון אַ מערדערישער נאַטור אָדער אַ פערשכור'טער אויסברוך פון לאַנג דערשטיקטע נקמה-ליידענשאַפטען? גי-

לער לאזט זיך גלויבען דאס ערשטע, און אלס אזעלכען האט איהם אנערקענט אויך דאס פאלק, קרוינענדיג איהם מיט דעם שענדליכען ביינאמען „טרסי" (ווילדער, תלין, רוצח); אלעקסאנדער האט זיך אבער צו דער צייט גאנץ וועניג גערעכענט מיט דער שטימונג פון פאלק און ער האט איצט מיט פולער צופריעדענהייט געפייערט דעם יום טוב פון זיין פאלשטענדיגען נצחון איבערן אינערליכען שונא. ביז פופציג טויזענד מאן פון ביידע זייטען זענען אומגעקומען אין דעם פערלויף פון דער צייט, זינט עס האבען זיך אנגעהויבען אין לאנד די בלוטיגע מלחמות, און איצט האבען די פרושים אינגאנצען בעפרייט אלעקסאנדער'ן מיט זיין באנדע פון יעדער פעראנטווארטליכקייט. די גרויזאמע שחיטות און רציחות פון דער לעצטער צייט האבען אונמעגליך געמאכט פאר די פרושים, צו פערבלייבען אין לאנד, און אין דער נאכט פון די אכט הונדערט תליות זענען אכט טויזענד פרושים, מיט זייער אנפיהרער שמעון בן שטח, אנטלאפען פון יהודה. מיט טיעפע וואונדען אין הארצען האבען די דאזיגע בעסטע זיהן פון פאלק זיך דערווייטערט פון זייער היים פון זייערע בערגער און טאלען, פון זייער בית־המקדש; זייערע אויגען זענען אבער אויך ווייטער געווענדעט געבליבען צו דער זייט פון יהודה, און טיעף אין הארצען האבען זיי נישט אויפגעהערט צו האפען אויף יענער צייט, ווען גאט וועט אויפרייסען זייער לאנד און עם בעפרייען פון זיינע שלעכטע אכזרי'שע פיהרער. בעזעצט האבען זיך די עמיגראנטען אין סוריען און מצרים.

און יהודה האט זיך „בערוהיגט" — קיינער איז דעם בלוטיגען הערשער אין וועג נישט געשטאנען. ער האט זיך דעריבער געקענט איצט פריי איבערגעבען זיין אלטער ליידענשאפט צו פיהרען מלחמות, און ער האט עס ווירקליך געטאן. נישט קוקענדיג אויף זיינע אלע מפלות האט זיך אלעקסאנדער'ן שוין ביז דער צייט דאך געהאט איינגעגעבען צו פערגרעסערן יהודה מיט א גאנצער רייהע שטעדט און געגענדען: אויף דער זייט ירדן פון ראפיא אין דרום ביז צו די כרמל־בערג אין צפון, און אויף יענער זייט — פון סעליציא אין צפון ביז דער פאלמען־שטאדט צער, אין דרום־זייט פון ים המלח. די איינגענומענע פונקטען האט אלעקסאנדער געלאזען גוט בעפעסטיגען און די פעסטונגען אלעקסאנדריאן ביים ירדן, מכור ביים ים המלח און היירקאניאן, וואס איז אויכגעשטעלט געווארען נאך פאר

זײַן פֿאָטער, זענען געווען בעריהמט אַלס אונבעזיגבאַרע שוץ-פּאָזיציעס. צוזאַמען מיט די פֿיעל אײַנגענומענע געביטען איז אַרונטערגעפֿאַלען אונטער דער יהודה'שער קרוין אויך אַ גרויסע גריכישע בעפֿעלקערונג, און אַלעקסאַנדער האָט געלאָזען אויסגיעסען מטבעות, וואָס האָבען געהאַט אויף זיך צוויי אויפֿשריפֿטען: אַ העברעאישען מיט אַ גריכישען. דאָס איז געווען דער ערשטער פֿאַקט אין דער נײַער יודישער מלוכה פֿון בענוצען זיך אָפֿיציעל אויך מיט אַן אַנדער שפּראַך אויסער העברעאיש. די דאָזיגע בײדע אויפֿשריפֿטען האָבען בעצײכענט אַלעקסאַנדער'ן אַלס קעניג, ווערענד די פֿריהערדיגע מטבעות האָבען נאָך געטראָגען אויף זיך דעם טראַדיציאָנעלען בלויז-העברעאישען אויפֿשריפֿט: יהונתן הכהן הגדול וחבר היהודים (יהונתן — ינאי — דער כהן גדול און די יהוד'ער-געזעלשאַפֿט).

איצט האָט זיך אַלעקסאַנדער ווידער אַוועקגעלאָזען אויפֿ'ן שלאַכט-פֿעלד, און נאָך אַ דרײַ-יעהריגען קאַמפֿ מיט פֿערשידענע געגנער, וואָס האָט זיך געענדיגט אַמאָל מיט אַ מפּלה און אַמאָל מיט אַ נצחון פֿון דער יהודה'שער אַרמעע, — האָט זיך אַלעקסאַנדער דאָך אומגעקעהרט קײן ירושלים אַלס זיעגער. יהודה איז ווידער פֿערגרעסערט געוואָרען מיט עטליכע בעדײַטענדע טעריטאָריומס, און דער אַלטער חלום פֿון די ערשטע חשמונאים איז שוין כמעט פֿערווירקליכט געוואָרען: די גרענעצען פֿון יהודה האָבען פֿערנומען דעם גאַנצען שטח — פֿון ים ביז'ן מדבר. די דאָזיגע נצחונות פֿון דער לעצטער צײַט האָבען געמילדערט אַביסעל אויך די בעציהונג פֿון פֿאָלק צום קעניג, און עס האָט זיך געלאָזען גלויבען, אַז די אַלע אַלטע חטאים און רציחות פֿון דעם גרויזאַמען הערשער זענען פֿערשוואונדען געוואָרען פֿונ'ם פֿאָלקס זכרון.

בכלל האָט זיך אַלעקסאַנדער אין דער צײַט גאַנץ ווייניג אָבגעגעבען מיט די אינערליכע אָנגעלעגענהײַטען פֿון לאַנד — ער איז כסדר פֿערנומען געווען מיט זײַנע מלחמות. לײַדענדיג פֿון אַ שטאַרקען פֿיעבער, וואָס האָט איהם אונאויפֿהערליך געמאַטערט אין די לעצטע יאָהרען פֿון זײַן לעבען, האָט ער דאָך דאָס בעליעבטע שלאַכט-פֿעלד נישט פֿערלאָזען, און בײַ אײַנער פֿון זײַנע מיליטערישע אָפּעראַציעס, בײַ דער בעלאַגערונג פֿון ראַגאַבאַ, האָט זיך זײַן קראַנקהײַט שטאַרק פֿערערגערט. דער שאָטען פֿון טוידט האָט אָנגעהויבען אַרומשוועבען פֿאַר די אויגען פֿון דעם קריגערישען הערשער.

און — דאס געוויסען האט אין איהם ערוואכט. ער האט בעשטימט דער פרומער און עהרליכער קעניגין, וועלכע איז צו איהם געקומען, אלס פאקטישע מלוכה־פיהרערין און האט איהר אנגעזאגט, זי זאל זיך דערנעהנטערן צו די פרושים, זי זאל זיי איבערגעבען די גאנצע הנהגה פון לאנד און קיין זאך נישט טאן אהן זייער איינשטימונג. דערביי האט ער איהר אויך אויסגעדריקט זיין ווילען, מ'זאל די סאלדאטען נישט געבען צו וויסען וועגען זיין טוידט. אזוי לאנג ביז די בעלאגערטע פעסטונג וועט זיך נישט אונטערגעבען, און דאן — זאל מען זיין קערפער איבערגעבען צו די פרושים אין די הענד, זיי זאלען איבער איהם אויסאיבען זייערע נקמה־געפיהלען אדער — איהם בעגראבען מיט כבוד.

און די פרושים האבען ווירקליך אויסגעאיבט זייערע נקמה־געפיהלען, אבער נישט איבער'ן קערפער פון געשטארבענעם. דער קערפער פון געשטארבענעם אלעקסאנדער יאנאי (אויפ'ן 50־טען יאהר פון זיין לעבען און 27־טען פון זיין הערשען) איז איבערגעפיהרט געווארען קיין ירושלים, וואו די קעניגין האט איהם געלאזען בעגראבען מיט פייערליכקייט און פאראד. די פרושים האבען אבער דעם טאג פון זיין שטארבען אריינגענומען אין דער רייהע פון די נאציאנאלע יום־טובים, און אין דער בעשטימונג פונ'ם דאטום לויט די רעגיערונג'ס־יאהרען פונ'ם חשמונאי'שען כהן גדול, האבען זיי אנגעהויבען צו שרייבען: „אין דעם און דעם יאהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן־גדול", אנשטאט דעם טראדיציאנעלען נוסח: „אין דעם און דעם יאהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן־גדול פון דעם אלערהעכסטען גאט".

אן דער שפיץ פון יהודה איז איצט אוועקגעשטעלט געווארען שלומית, מיט דעם הערשער־נאמען אלעקסאנדרא; און אויב ס'איז מעגליך צו רעדען וועגען צוויי ריכטונגען אין א מלוכה־לעבען, וואס זענען אינגאנצען אנטקעגענגעזעצט איינע דער אנדערער, לאזט זיך עס אמבעסטען אילוסטרירען מיט דער מלוכה־ענדערונג, וואס איז פארגעקומען אין יהודה נאך דעם טוידט פון דעם קריגערישען קעניג. אלעקסאנדער האט דאס לאנד געהאלטען אין די גאנצע זיבען און צוואנציג יאהר פון זיין הערשען, ווי אין א ווילדען, ברויזענדען שטורם; איז רוהיג געווארען פון אויסווייניג, האבען זיך אין לאנד גופא אנגעהויבען מהומות און איבערקעהרענישען און בלוט־פערגיסונגען, און ביי דער מינדעסטער בערוהיגונג אין לאנד, האט עס זיך

גלייך ווידער אָנגעהויבען צו טרייסלען צוליעב אַ מפּלה פון אויסווענדיג.

איצט אָבער האָט זיך אָנגעהויבען אַ נייע צייט פאַר דער אויס=געמאַטערטער יהודה, — אַ צייט פון מנוחה און פריעדען. אַליין אַ איבערצייגטע אָנהענגערין פון די פרושים, האָט די קעניגין דאָך פער=שטאַנען זיך נישט איבערצובויגען אינגאַנצען אין איין זייט, אום נישט נאָכמעהר אויפצורייצען די אויפגערעגטע ליידענשאַפטען און דעם בלוּ=טיגען האַס, וואָס האָבען געהאַלטען די ביידע פּאַרטייען, ווי צוויי פיינדליכע לאַגערן, איינע געגען דער אַנדערער. די פרושים ווי די צדוקים, ביידע האָבען ליעב דאָס פאָלק, ביידע ווילען איהם זעהען גליקליך, — זאָלען זיי=זשע ביידע געמיינזאַם אַרבייטען פאַר זיין גליק און וואוילשטאַנד, יעדערער אויף דעם געביט, צו וועלכען ער איז אַממעהרסטען צוגעפּאַסט. אַט דעם וועג פונ'ם אַלטען יוחנן הורקנוס אין די ערשטע יאָהרען פון זיין גרויסקייט, האָט זיך אויך אַלעקסאַנד=ראַ אויסגעוועהלט, און אַזוי ווי ער, האָט זי אויך איבערגעבען אַלע אינערליכע אָנגעלעגענהייטען פון לאַנד אין די הענד פון די פרושים, איבערלאָזענדיג די פיהרונג פון דער אויסערליכער פּאָליטיק און פון דער אַרמעע — די צדוקים.

דאָס פאָלק האָט פאַר אַלעקסאַנדראַ'ס הערשאַפט פריי אָבגעאָ=טעמט. קיינער פון די שכני'שע פירשטען האָט נישט געוואַגט זיך אַריינצורייסען אין די גרענעצען פון דער מעכטיגער יהודה; דער אַריסטאָקראַטיש=שטרענגער רעזשים האָט אָנגעהויבען אָבצוטרעטען זיין פּלאַץ די דעמאָקראַטיש=מענשענפריינדליכע איינפיהרונגען פון די פרושים, און די נאַטור אַליין האָט אויך געבענשט דאָס לאַנד מיט אַ אונגעוועהנ=ליכער פרוכטבאַרקייט.

אַלס כהן גדול האָט די קעניגין בעשטימט איהר עלטסטען זוהן הורקנוס, אַ מענש מיט אַ שוואַכען כאַראַקטער און מיט גאַנץ ווייניג פעהיגקייט צו וועלכען ס'איז שאַרפען, עפענטליכען אַרויסטריט, און דאַגעגען האָט זי דעם יונגערן זוהן, אַריסטאָבול, מיט דעם קריעגע=רישען טעמפּעראַמענט און די צדוקישע נייגונגען פון פאָטער, — אינ=גאַנצען דערווייטערט פון די מלוכה=אָנגעלעגענהייטען. די מיטווירקונג און די גאַנצע פּאַקטישע אינערליכע הנהגה פון לאַנד איז איצט אַלזאָ איבערגעגאַנגען צו די נאָהנטע יועצים און הויף=לייט פון דער קעניגין, און די זענען געווען כסדר פרושים. דעם ערשטען פּלאַץ צווישען די דאָזיגע יועצים, וואָס האָבען געהאַט אַ שטאַרקען איינפלוס אויף דעם

גאנג פון דער מלוכה-פיהרונג, איז געווען דער קעניגינ'ס ברודער, שמעון בן שטח, וועלכער האט זיך נאך אלעקסאנדער'ס טוידט אומגעקעהרט קיין יהודה צוזאמען מיט זיין חבר יהודה בן טבאי און מיט נאך פיעל פון די פערטריבענע פרושים. זיין בעטהייליגונג אין דעם מלוכה-לעבען פון יהודה פאר דער צייט איז געווען אזוי אנגעזעהען, אז די כראניקער שטעלען איהם שטענדיג צוזאמען מיט דער קעניגין און שרייבען: „אין די טעג פון שמעון בן שטח און דער קעניגין שלומית.“

ביי אזא צושטאנד האט זיך דער איינפלוס פון די צדוקים אינגאנצען פערלארען, און זייערע פאזיציעס זענען איצט אזוי שוואך געווען, אז זיי האבען כמעט אהן א ווידערשטאנד געמוזט בזלעלוויז אבטרעטען אלע זייערע פלעצער אין די רעליגיעזע און געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס פון לאנד. אין דער שפיץ פון סנהדרין האבען זיך אוועקגעשטעלט שמעון בן שטח מיט דעם דערמאהנטען בן טבאי, און זייער ערשטע ארבייט איז געווען אויסצוראטען די איבערגעבליבענע שפורען פון די פריהערדיגע, צדוקי'שע, איינפיהרונגען און ארדנונגען. אויף וויפיעל דאס פאלק איז צופריעדען געווען פון דעם דאזיגען גייסטיגען אויפשטאנד נעגען דער שטרענגער געזעצליכקייט פון די צדוקים, קען עדות זאגען דער פאקט, וואס עס האט בעשטימט צו פייערן יאהר יעהרליך דעם טאג (14 תמוז), ווען עס איז צוריק איינגעפיהרט געווארען אין לאנד דער שטראף-קאדעקס פון די פרושים.

די רעסטאוראציע (צוריקאויפשטעלונג, בעניייאונג) פון סנהדרין און פון גאנצען לעבען אין לאנד האט אויך איהרע קרבנות געפאדערט. דאס סנהדרין האט פערורטיילט עטליכע פון די צדוקי'שע אנפיהרער, אויף וועלכע דאס פאלק האט געקוקט, ווי אויף שולדיגע אין די אלע הריגות און שחיטות פון דעם געוועזענעם הערשער. און נאך דער בעשטעטיגונג פון דער קעניגין, איז דער אורטייל אויסגעפיהרט געווארען. אט די יורידישע בעשטראפונג פון די עטליכע פערהאסטע צדוקים האט אבער ניט געהאט אזא ווירקונג אויפ'ן לאנד, ווי די גאנצע טעטיגקייט פונ'ם בעניייטען סנהדרין, וואס האט זיך אין זיין פראקטיק כסדר אנגעשטויסען אין צדוקי'שע בעגריפען און געזעץ-אויסטייטשונגען. דאס פאלק מוז אנהויבען לעבען צוריק לויט די געזעצען פון דער תורה, ווי די מסורה טייטשט זיי אויס; דער לעבענסגייסט פון פאלק דארף ניט פערגליווערט ווערן, דארף זיך ניט איינ-

שליעסען אין די ראהמען פון דעם געשריבענעם ווארט, נאר איהב וועבען און ווייטער ציהען און צופאסען זיינע אלטעגליכע אינטערעסען צו דעם הויכען גייסט פון דער געטליכער תורה; די גאנצע געזעצגעבונג פון לאנד דארף פיהרען דערצו, עס זאל אויפגעהויבען ווערן די יודישע געזעלשאפט און פערקערפערן מיט זיך די העכסטע אידעאלען פון דער יודישער נבואה — דאס איז געווען די הייסע שטרעבונג פון די איצטיגע בענייער; און כדי וואס בולט'ער צו מאכען דעם שטעמפעל פון זייער גייסט און לעהרע אויף דעם לעבען פון פאלק, האבען זיי געמוזט פערשטארקען זייערע געזעצען און דינים מיט פערשידענע סיגים און חומרות און הארבע שטראפען, וואס זענען אפט דערגאנגען ביז צו די שארפסטע עקסטרעמען. עס איז געווען א סכסוך צווישען די פרושים מיט די צדוקים אין דער פראגע וועגען בעשטראפען פאלשע עדות (ביי קרימינעלע פראצעסען). לויט די צדוקים איז אויסגעקומען, אז פאלשע עדות דארפען נאר דאן בעשטראפט ווערן, אויב דער אנקלאגער איז צוליעב זייער עדות זאגען פערורטיילט און בעשטראפט געווארען, און דאגעגען האבען די פרושים געפאדערט א שטראף פאר א פאלשען עדות אפילו אויך אין דעם פאל, ווען די פאלשקייט פון זיין עדות זאגען האט זיך ארויסגעוויזען נאך פאר'ן אורטייל און דער בעשולדיגטער איז ארויס פריי. איצט איז פארגעקומען אזא פאל אינ'ם בענייטען סנהדרין, און יהודה בן טבאי האט דעם עדות בעשטראפט „אויף צו־להכעים די צדוקים", דערביי איז ער אבער בעגאנגען א געוואלדיגען יורידישען פעהלער און האט אינגאנצען פערגעסען, אז לויט דעם זין פון געזעץ קען מען נאר דאן בעשטראפען פאר פאלש עדות זאגען, ווען געגען דעם בעשולדיגטען זענען ארויסגעטרעטען צוויי עדות, אבער נישט איינער, ווייל ביי איין עדות קען אין אלגעמיין קיין בעשולדיגונגס־אורטייל נישט ארויסגעטראגען ווערן. אזא עקסטרעמע שטרענגקייט צוליעב די פאדערונגען פון דער צייט האט זיך נאך עטליכע מאל ארויסגעוויזען אין דער טעטיגקייט פון סנהדרין, און ווי די לעגענדע דערצעהלט איז שמעון בן שטח'ס איינענער זוהן אויך געפאלען אלס קרבן פון אזא מין יורידישען טעות.

די דאזיגע ביידע פיהרער האבען דעריבער אנגעזאגט זייערע נאכפאלגער, זיי זאלען זיין פארזיכטיג ביים אויספרעגען די עדות און דעם בעשולדיגטען און זעהן אויסמיידען יעדען טעות, און צו דעם צוועק

פון איינפלאנצען אט די געריכטליכע פארזיכטיגקייט איז, ווייזט אוס, געשאפען געוואָרען אין יענער צייט אויך די שענע ערצעהלונג ש ו ש נ ה. דאָרט דערצעהלט זיך פאָלגענדעס: צוויי אויסגעלאסענע מענער האָבען געוואָרפען אַנ'אויג אויף דער גאָטספאָרכטיגער און עהרליכער פרוי פון דעם אָנגעזעהענעם יהויקים, מיט'ן נאָמען שושנה, און ווען זי האָט מיט פעראַכטונג אָבגעוואָרפען זייער שענדליכען פאָרשלאָג, זענען זיי אַרויסגעטרעטען אין געריכט און האָבען עדות געזאָגט, אַז זי האָט ביי זיך אין גאָרטען פערבראַכט אַ לאַנגע צייט אין אויסגעלאַסענע אומאַרמונגען מיט אַ יונגען מאַן. די ריכטער האָבען געגלויבט די עדות און די פרוי האָט שוין געזאָלט פעראורטהיילט ווערן; דאָ האָט זיך אָבער אויפגעשטעלט דער קלוגער דניאל און געפרעגט די עדות, אונטער וועלכען בוים די שענדליכע אומאַרמונגען זענען פאָרגעקומען, און ווען די לעצטע האָבען זיך סותר געווען איינע די אַנדערע אין זייערע רייד האָט דאָס געריכט איינגעזעהען, אַז זיי האָבען פאַלש עדות געזאָגט און געוואָלט פערגיסען אונשולדיג בלוט.

דאָס בעניייטע סנהדרין האָט רעפאָרמירט אַלע געביטען פון דעם פאָלקס-לעבען און אומעטום געזוכט אַריינצוברענגען די יסודות פון גערעכטיגקייט און געוויסענהאַפטער פרומקייט. מיט שמעון בן שטח'ס נאָמען איז פערבונדען די איינפיהרונג פון דער „כתובה", וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דעם גאַנג פונ'ם פאַמיליען-לעבען ביי יודען, שטערנדיג פון איין זייט דעם מאַן אָבצוזאָגט'ען דער פרוי פאַר דער מינדעסטער קלייניגקייט, און פערזיכערנדיג פון דער צווייטער זייט דער הילפלאָזער פרוי מיט אַ געוויסער מאַטעריעלער שטיצע.

נאָך וויכטיגער איז די אַנדערע איינפיהרונג פון דעם ווייטזיכטיגען פאָלקס-פיהרער. ער האָט געלאָזען עפנען שולען אין די גרעסערע שטעדט, און איינגעפיהרט, אַז „אַלע קינדער מוזען געהן אין שול". דאָס איז דער זיכערסטער וועג געווען צו ערציהען דעם פאָלק אין אַ געוויסער ריכטונג, איינצוואָרצלען אין איהם די בעגריפען פון דער יודישער תורה און צו פערשפרייטען צווישען די ברייטערע מאַסען די יודישע געזעץ-וויסענשאַפט.

בנוגע צו דער עבודה אין בית המקדש האָבען אויך די פרושים צוריק איינגעפיהרט די אַלע דינים און מנהגים, וואָס די צדוקים האָבען געהאַט מבטל געווען. אַזוי האָבען זיי איצט מיט פרייד און בעגייסטערונג געפייערט דאָס וואַסער-גיעסען אויפ'ן מזבח אום סוכות, און

מיט דער צייט איז אָט די צייטווייליגע פייערונג פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ יעהרליכען פאָלקס=יום=טוב, פון וועלכען מ'האָט שפּעטער דערצעהלט, אַז ווער עס האָט נישט בּייגעוואוינט אָט די פרייד אין בּית המקדש (שמחת בּית השואבה), האָט קיינמאָל קיין שטורמישע פאָלקס=שמחה נישט געזעהען. אין דער נאַכט פלעגט דער בּאַרג פון בּית המקדש אַזוי בּעלויכטען ווערן, אַז די גאַנצע שטאָדט האָט אויסגעזעהען, ווי פערזונקען אין אַ פייערדיגען ים, און ליכטשטראָמען האָבען זיך אַריינגעריסען אין אַלע ווינקעלעך. דאָס גאַנצע פאָלק איז געווען פערזאַמעלט אַרום בּית המקדש, וואו עס האָבען זיך געטראָגען אין דער לופטען פרעהליכע, פייערליכע ליעדער; אויף יעדען איינעם פון די פופצעהן טרעפּ, וואָס האָבען געפיהרט פון דער עזרת=נשים צו איינער פון די העכערע עזרות, פלעגט דער לויים=כאָר, אין דער בּעגלייטונג פון האַרפען, קלאַנג=בּעקענס און נאָך אינסטרומענטען, זינגען אויסגעוועהלטע קאַפּיטלען פון תהלים (שיר המעלות'ען), וואו ס'האָט זיך אַמאָהרסטען גערעדט וועגען דער צוריקקעהרונג פונ'ם ערשטען גלות און וועגען די חסדים, וואָס גאָט טוט מיט זיין פאָלק. צום סוף פלעגט זיך דער כאָר ווענדען צום פערזאַמעלטען פאָלק:

לויבּט, פּרייזט גאָטס נאָמען,
לויבּט איהם, איהר גאָטס קנעכט.

און די פערזאַמעלטע פלעגען איהם ענטפערן:

לויבּט גאָט — גאָט איז גוט,
בּעזינגט זיין נאָמען — זיין נאָמען איז זיס;
דען יעקב'ן האָט ער זיך אויסדערוועהלט,
ישראל'ן — פאַר זיין שאַץ.

אַ עהנליכער יום=טוב פאַר'ן פאָלק איז געווען חמשה עשר בּאָב — דער טאָג, ווען עס פלעגט געשענקט ווערען פיעל האָלץ פאַר'ן בּית המקדש. אין דעם יום=טוב האָבען זיך בּעזונדער בּעטייליגט די בּנות ציון (ציונ'ס טעכטער), וועלכע פלעגען פערברענגען דעם גאַנצען טאָג אין געזאַנג און טענץ. די פייערונג פלעגט פאָרקומען אויף איינעם פון די פרייע פלעצער, אין אַ וויינגאָרטען, וואו גאַנצע שאַרען יונגע, ווייס=געקליידעטע מעדלעך האָבען בּעצויבּערט די אַרומיגע יונגע לייט מיט זייערע טאַנץ=קאַראַהאָדען, וואָס זיי פלעגען בּעגלייטען מיט גע=

רײמטע העברײאישע לידער. ווי ס'איז צו גלויבען, איז דער דאזיגער יום=טוב אויך אײנגעפיהרט געווארען אלס דעמאנסטראציע געגען די צדוקים, וועלכע האבען נישט אנערקענט דעם גאנצען מנהג פון שענקען האלץ פאר'ן מזבח.

צו די אלע רעפארמען אין דער געזעצגעבונג און אין דעם גאנצען סאציאלען לעבען פון לאנד איז צוגעקומען נאך איינע, וואס האט אויך, ווי די מעהרסטע אײנפיהרונגען פון יענער צײט, פערפאלגט צווײ צוועקען: ארויסצוטרעטען דעמאנסטראטיוו געגען א געוויסער אנשויאונג פון די צדוקים און אויפצוועקען דאס נאציאנאלע געפיהל בײ די טײלען פונ'ם יהודה'שען פאלק, וואס האבען געלעבט אין אנדערע לענדער, ווײט פון יהודה, און נישט געהאט קײן פערבינדונג מיט דעם לעבענס=נערוו פון דער יהודה'שער אומה, מיט'ן בית המקדש. די צדוקים האבען אײנגעפונען, אז די טעגליכע קרבנות און איבערהויפט די הוצאות פון בית המקדש דארפען נישט אנערקענט ווערן פאר קײן פאלקס=זאך, און דאס געלד אויף דעם דארף גענומען ווערן פון אײנצעלנע פרומע מנדבים; די בעראטונג אונטער דעם פארזיץ פון דער קעניגין האט אבער אנגענומען אנ'אנדער בעשלוס. זי האט בעשטימט, אז יעדער יוד פון צוואנציג יאהר אן (גרים און בעפרײטע שקלאפען אויך אין כלל) איז פערפליכטעט ארײנצוברענגע מינדעסטענס א האלבען שקל (ארום 11 ק.) יעהרליך אינ'ם אוצר פון בית המקדש. די דאזיגע נדבה האבען פרײוויליג גענומען אויף זיך צו צאהלען נישט בלויז די יודען פון יהודה, נאר אויך אלע יהוד'עער, וואס האבען זיך געפונען אין די ארומיגע לענדער, און צו דעם צוועק זענען בעשטימט געווארען דרײ אלגעמײנע יעהרליכע זאמלונגען אין פערשידענע צײטען: פאר יהודה אין אנהויב פון פריהלינג, פאר די נעהנטערע לענדער (עגיפטען און סיריען) — ארום שבועות, און פאר די ווײטע לענדער (בבל, מדין און קלײן=אזיען) — ארום סוכות. די רײכסטע זאמלונגען זענען שטענדיג געוועזען די שפעטערדיגע — די אויסלענדישע יודען זענען רײך און פרײגיעביג געוועזען און אנשטאט די זילבערנע אדער קופערנע שקל'ם און דינר'ם פון יהודה, פלעגען זי געבען גאלדשטיקער. אין די לענדער, אין וועלכע ס'האבען זיך געפונען א סך יהוד'עער, פלעגען זיי אויסקלויבען א מיטעלפונקט, וואו עס פלעג'ען צוגעשיקט ווערן אלע געזאמעלטע נדבות, אום פון דארטען דאס צו בעזארגען קײן ירושלים, — צו וואס עס פלעג'ען אויסגע

קליעבען ווערן די אנגעזעהענסטע מענשען פון לאנד. אזעלכע מיטעלפונקטען זענען געווען נציבין און נהרדעה אין בבל און מעסאפאטאמיען; אפאמעא און לאאדיצעא אין קליין-אזיען, און פערגאמום און אנדראמיטיום אין דער געגענד עאלים. די דאזיגע דרייפאכיג געזאמעלטע יעהרליכע הכנסה איז גענוג געווען אויף צו דעקען אלע הוצאות פון בית המקדש, און עס פלעגען זיך נאך אפשטעלען געוויסע סומען, פון וועלכע עס האט זיך מיט דער צייט אנגעזאמעלט א בעדייטענדער קאפיטאל.

אזוי איז דער צדוקישער איינפלוס ביסלעכווייז ארויסגעשטופט געווארען פון אלע ספערען פונ'ם פאלקס-לעבען אין יהודה, און דאגעגען איז דער איינפלוס פון די פרושים אלץ בולט'ער, טיעפער און שטארקער געווארען; איינס נאך דאס אנדערע זענען אלע אלטע געזעצען ווידער איינגעפיהרט געווארען, און צו זיי זענען צוגעקומען פיעל נייע, וואס האבען זיך אויך איינגעזויגען אין פאלק און זענען געווארען א טייל פון זיין נארמאלען לעבענס-גאנג. צוגעגאנגען איז דאס, נאטירליך, נישט לייכט; די צדוקים האבען נישט איין מאל אנגעווענדעט זייערע לעצטע קרעפטען צו שיצען חאטש וויפיעל ס'איז פון זייערע פערלוירענע פאזיציעס, און דעם סנהדרין איז נישט איינמאל אויסגעקומען צו משפט'ען יענע, וואס זענען אליין נאר וואס געשטאנען אן דער שפיץ פון דער יהודה'שער געזעצגעבונג. די איצטיגע העכסטע ריכטער זענען אבער געווען איבערגעגעבענע פאלקס-פיהרער און קיין שום ווייכקייט און פאלשקייט האט פאר זיי נישט עקסיסטירט דארט, וואו ס'האט זיך געהאנדעלט וועגען די אינטערעסען פון כלל, וועגען דער גייסטיגער אויסבילדונג פון פאלק. ווען עס האט זיך ארויסגעוויעזען די פאלשקייט פון די עדות, אויף דעם סמך פון וועלכע שמעון בן שטח'ס זוהן איז פערמשפט'ט געווארען צום טוידט, און די ריכטער זענען גענויגט געווען איהם צו בעפרייען, האט דער פערמשפט'ער אליין — לויט דער לעגענדע — זיי אויפמערקזאם געמאכט אויף דעם, וואס לויט'ן געזעץ קען מען נישט גלויבען די עדות, ווען זיי נעהמען זייער פריהערדיגע עדות-זאגען צוריק, און דערביי האט ער זיך געווענדעט צום פאטער מיט דער ארויספאדערונג: „אויב דו ווילסט, אז דאס גליק פון יהודה זאל דורך דיין האנד בעפעסטיגט ווערן, בעטראכט מיך, ווי א שוועל, וועלכער מ'טרעט אריבער אהן שום בעדויערן"; און דער פאטער האט איהם געפאלגט — דער היטער פון

געזעץ האָט דערשטיקט אין זיך זיינע פאָטער-געפיהלען צוליעב די אינ-
טערעסען פון דעם העכערן אידעאַל. דאָס זעלבע איז געווען אויך
מיט דעם צווייטען פיהרער, מיט יהודה בן טבאי; דער לעצטער איז
אויסערסט שטרענג געווען אין זיין געריכטליכער בעציהונג צו די
צדוקים, און אין דער זעלבער צייט איז זיין פערזענליכע בעציהונג
צו בעשולדיגטע אין אַלגעמיין געווען פיעל ווייכער מילדער. ער
פלעגט זאָגען: „אַזוי לאַנג, ווי די בעלי-דברים שטעהען פאַר דיר,
בעטראַכט זיי ביידע פאַר שולדיגע; איז אָבער דער אורטייל שוין אַרויס-
געטראָגען — דאַרפסטו זיי שוין ביידע רעכנען פאַר אונשולדיג.
די שאַרפע געריכטליכע מיטלען, מיט וועלכע די פרושים האָ-
בען זיך בענוצט אויף צו פערפאָלגען די צדוקים האָבען ענדליך אַרויס-
גערופען ביי די לעצטע אַ שטאַרקע פערביטערונג, און זיי האָבען זיך
געווענדעט צו דעם יונגען פרינץ אַריסטאָבול, וועלכער האָט זיך פאַר
זיי וואַרים אָנגענומען און אויסגעפועל'ט פאַר זיי אַ אודיענץ ביי דער
קעניגין. די צדוקים האָבען דאַן אויסגעוועהלט אַ דעלעגאַציע פון זייע-
רע עלטסטע פאָרשטעהער, און די לעצטע האָבען זיך געקלאָגט פאַר
דער קעניגין אויף די פערפאָלגונגען געגען זיי, ערקלערענדיג איהר
דערביי, אַז זיי וועלען געצוואונגען זיין איבערצוגעהן אין דיענסט פון
די יהודה'שע שכני'שע מלוכות נבט אָדער סיריען, און איבערלאָזען
דאָס פאָטערלאַנד אינגאַנצען אָהן מיליטערישער בעשיצונג. דאָס האָט
אויף דער קעניגין געווירקט, און זי האָט בעשטימט עטליכע פון די
צדוקים אַלס קאָמענדאַנטען פון מעהרערע פעסטונגען. נאָר די דריי
שטאַרקסטע פעסטונגען האָט זי זיי מורא געהאַט אָנצופערטרויען:
מכור, הירקאַניא און אַלעקסאַנדריאַ.
פון די אויסערליכע מלוכות איז יהודה אַ לאַנגע צייט נישט בע-
אונרוהיגט געוואָרען עס האָט זיך געמאַכט, אַז טיגראַנעס, דער קע-
ניג פון אַרמעניען, וואָס האָט צו יענער צייט שוין געהאַט בעהערשט
גאַנץ סיריען, האָט געוואָלט איינגעהמען אויך יהודה אַלס אַ געוועזענע
אונטערטעניגע פראָווינץ פון סיריען. ער האָט בעלאַגערט פטאָלאָמעאיד
און געשטעלט אויף אַזאַ אופן אין געפאַהר יפו מיט איהרע אַרומיגע
וואַסער-געביטען, אַזוי אַז אַלעקסאַנדראַ האָט נישט געזעהען פאַר זיך
קיין אויסוועג, און האָט געשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות
און אַ פריינדליכען בריעף; דאָס האָט אָבער דעם אַרמענישען בעזיעגער
גאָך נישט בעוואויגען אַראָבצונעהמען די בעלאַגערונג פון דער יהודה'-

שער פעסטונג און ער וואָלט זיכער אָבגעריסען אַ בעדייטענדען טייל פון דער יהודה'שער ערד, ווען ער וואָלט נישט דערהערען פלוצלונג, אַז די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען לוקולוּ האָבען זיך אַריינגעריסען אין אַרמעניען. אַזוי איז די געפאַהר פאַר יהודה אַריבער, און ווידער האָט אין לאַנד געהערשט פריעדען און מנוחה.

באַלד אָבער האָט זיך אַ נייע געפאַהר אָנגערוקט, — אַ געפאַהר, וואָס האָט טיעף אָנגעגריפען דעם נערוו פון דעם יהודה'שען מלוכה-לעבען און איהם אינגאַנצען פונאַנדערגעטרייסעלט. די גרייז-גרויע קעניגין איז האַפנונגסלאָז קראַנק געוואָרען און דער היציגער אַריסטאָבול איז גלייך צוגעטרעטען צו דער פערווירקליכונג פון זיין פלאַן וועגען אַ איבערקעהרעניש אין דער מלוכה-פיהרונג, האָבענדיג אויף זיין זייט — די קריעגערישע צדוקים. אַריסטאָבול האָט שטילערהייד פערלאָזען ירושלים און איז געקומען אין דער גאַליל'אישער פעסטונג גאַבאַטאַ, וועלכע דער צדוקישער קאָמענדאַנט גאַלעסט האָט איהם גלייך איבערגעגעבען; אין אַ משך פון פופצעהן טאָג האָבען שוין איין און צוואַנציג אַזעלכע פעסטונגען זיך געפונען אונטער זיין מאַכט, און דערצו האָט ער זיך נאָך צוגעדונגען הילפס-מחנות פון די קליינע סירישע פירשטען, פון די פעלקער אויף יענער זייט ירדן און פון דעם רויבערישען טראַכאָניטען-שבט. דער שוואַכער כהן-גדול און טראָן-יורש, הורקנוס, האָט געזעהען די געפאַהר און געבעטען הילף ביי דער קראַנקער קעניגין; דאָס איינציגע, וואָס זי איז אָבער איצט אימשטאַנד געוועזען צו טאָן, איז געוועזען דאָס איבערגעבען אין זיינע הענד און אין די הענד פון די איבריגע פאָלקס-פיהרער די דריי טריי-געבליבענע שטאַרקע פעסטונגען, אין איינער פון וועלכע ס'האָט זיך געפונען אויך דער אוצר המלוכה.

באַלד נאָכדעם איז די קעניגין געשטאָרבען, איבערלאָזענדיג דעם פאָלק אויף דער שוועל פון אַ בלוטיגער בירגער-קריעג, וואָס האָט זיך געענדיגט צוזאַמען מיט דער אַזוי שווער אויסגעקעמפפטער אונאָבהענגיגקייט פון יהודה. ניין יאָהר איז די עהרליכע שלומית געזעסען אויף דעם יהודה'שען טראָן און דאָס זענען גליקליכע יאָהרען געוועזען אין דער געשיכטע פון דער בענייטער יודישער מלוכה; איהרע לעצטע טעג זענען אָבער געוועזען אויך די לעצטע פון דער יהודה'שער פרייהייט, און איהר טוידט — דער טוידט פון דער לעצטער זעלבסטשטענדיגער הערשערין אין יהודה.

פינפטעס קאַפּיטעל.

די לעצטע חשמונאי'שע מלכים.

דער צוגעגרייטער אויפשטאַנד האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט גלייך נאָכ'ן טוידט פון דער אַלטער הערשערין. בלייבענדיג ביז איהרע לעצטע מינוטען אַ טרייע אָנהענגערין פון דער פאָלקס־פּאַרטיי, האָט זי די קרוין צוזאַמען מיט דעם כהן־גדול־טיטול איבערגעגעבען איהר עלטערן זוהן, הורקנוס'ן, אין וועלכען די פרושים האָבען געזעהען זייער קעניג — דעם קעניג, וואָס וועט זיך נישט יאָגען איינצונעהמען פרעמדע לענדער, וואָס וועט נישט פערפלאָנטערן דאָס לאַנד אין אַ נעץ פון פּאָליטישע סכסוכים און קריעגערייען און וועט שטיצען די סאָציאַלע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען פאָלק, זיין ווייטערדיגע ענטוויקלונג אין דער ריכטונג פון די אַלטע טראַדיציעס און אידעאַלען און די פערבעסערונג פון זיין עקאָנאָמישער לאַגע.

אַנדערש האָבען אָבער געקוקט אויף דער לאַגע פון לאַנד די צדוקים. פאַר זיי איז הורקנוס געוועזען נישט בלויז אַ קעניג פון דער פּאַרטיי, וואָס פערפאָלגט זיי, וואָס האָט ביי זיי אָוועקגענומען די מאַכט פון די הענד און לאָזט זיי נישט לעבען, ווי זיי ווילען; זיי האָבען אין הורקנוס'ען אויסער דעם אַלעמען געזעהען אויך אַ שוואַכען הער־

שער און אַ שלעכטען קריעגער. יהודה איז שטאַרק, זי איז אָבער ארומגערינגעלט מיט נאָך שטאַרקערע שכנים, וואָס ווילען זי איינשלינגען, און די פליכט פונ'ם הערשער איז קודם כל — צו שיצען דאָס לאַנד. ביים רודער פונ'ם מלוכה־לעבען דאַרף אַלזאָ שטעהן אַ מענש מיט קריעגערישע פעהיגקייטען, וואָס איז אימשטאַנד נישט בלויז זיך אַנטקעגען צו שטעלען דעם שונא, נאָר אויך אָנצופאַלען אויף איהם; וואָס איז אימשטאַנד אָבצוהיטען און צו פערגרעסערן די פאָליטישע מאַכט פון זיין לאַנד, קורץ: אַ קעניג, וואָס קען פיהרען אַ קאַמפף און איהם ענדיגען מיט נצחון. און אָט די אַלע פעהיגקייטען האָט אין זיך דער יונגערער ברודער פון דעם געזעצליכען טראָן־יורש — אַריסטאָבול.

און אויב ביי דעם פריהערדיגען קאַמפף צווישען די פרושים מיט די צדוקים זענען די ברייטערע שיכטען פון פאָלק כמעט אינגאַנצען געשטאַנען אויף דער זייט פון די ערשטע, האָט זיך איצט, ביי דעם קאַמפף צווישען דעם קעניג פון די פרושים און דעם קעניג פון די צדוקים, די לאַגע בעדייטענד געענדערט; איצט איז אַ גרויסער טייל פון פאָלק אַליין אויך אַריבער אויף דער זייט פון דעם ענערגישען אַריסטאָבול און דער לעצטער האָט גלענצענד פערשטאַנען אויסצוניצען די דאָזיגע גינסטיגע שטימונגען. זייענדיג פאָלשטענדיג צוגעגרייט צו דעם אויפשטאַנד און האָבענדיג אַרום זיך אַ שטאַרקע, גוט בעוואָפענטע אַרמעע, האָט אַריסטאָבול דאָך נישט געוואַגט אָפען אַרויסצוטרעטען מיט זיין פאָדערונג אַזוי לאַנג, ווי די מוטער האָט נאָך געאָטעמט; צוזאַמען אָבער דערמיט, ווי די קעניגין איז געשטאָרבען און הורקנוס איז אַרויף אויפ'ן טראָן, האָט ער זיך אָנגעהויבען דערנעהנטערן מיט זיין מחנה צו דער הויפטשטאָדט. הורקנוס האָט איהם אַרויסגעשיקט אַנטקעגען אַ טייל פון די געדונגענע סאָלדאַטען, וואָס ער האָט איבערגענומען פון דער מוטער, און ביי יריחו איז פאָרגעקומען דער ערשטער צוזאַמענשטויס צווישען די פיינדליכע לאַגערן פון ביידע ברידער.

געענדיגט האָט זיך דער צוזאַמענשטויס דערמיט, וואָס דער גרעסטער טייל פון הורקנוס'ס סאָלדאַטען איז איבערגעגאַנגען אין די רייהען פון דעם העלדישען אַריסטאָבול, און דער קעניג האָט זיך בעהאַלטען אין דער פעסטונג בירה אקרא, וואו ער האָט געהאַלטען געפאַנגען אַלס משכון אויך די פרוי און קינדער פון זיין ברודער.

דער לעצטער האט זיך אבער נישט אבגעהאלטען, און ווען ער איז אריין אין ירושלים און האט שוין געהאט איינגענומען אויך דעם בית המקדש, האט זיך דער בעזיעגטער אונטערגעגעבען. די ברידער האבען אנגעהויבען פיהרען אונטערהאנדלונגען און ענדליך איז צווישען זיי, אונטער א שבועה אין בית המקדש, געשלאסען געווארען א פריעדענס-אבמאך, לויט וועלכען דער וועלטליכער, קריעגערישער אריסטאבול האט בעקומען די קרוין און דער שוואכער, פריעדליכער הורקנוס איז געבליעבען ביי דער כהונה גדולה. אום צו בעפעסטיגען דעם אבמאך האט אריסטאבול'ס זוהן, אלעקסאנדער, חתונה געהאט מיט הורקנוס'ס טאכטער, אלעקסאנדרא.

דער נייער קעניג האט קיין גרויסע ענדערונגען אין דעם איגערליכען לעבען פון לאנד נישט אריינגעבראכט, און חאטש ער איז געווען ענג פערבונדען מיט די צדוקים, וועלכע האבען איהם געהאלפען בעקומען די מאכט, האט ער דאך נישט געוואגט מיט געוואלט ארויסצוטרעטען געגען זייערע געגנער, די פרושים, און געגען די רעליגיעזע און געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען פון די לעצטע. קיין מאטעריאל פאר א שטארקען אויסברוך צווישען דיביידע פארטייען האט זיך דא, אלזא, נישט געוויזען, און דער אינערליכער קאנפליקט צווישען זיי האט מיט דער צייט ווירקליך אנגעהויבען צו פערליערען זיין שארפקייט און זיין פערביטערטקייט; דא זענען אבער ארויס אויף דער ארענע פון דעם יהודה'שען מלוכה-לעבען גאנץ זייטיגע פינסטערע פערזאנען, וועלכע זענען געוועזן פעראינטערעסירט אין דעם, אז אט די רוהיגקייט זאל געשטערט ווערן און עס זאלען זיך צוריק אומקעהרען פאר'ן לאנד די צייטען פון אינערליכע מהומות און בלוטיגע ברודער-מלחמות.

דער בעדייטענדסטער פון די דאזיגע פערזענליכקייטען, וואס האט דירעקט צוגעפיהרט יהודה צו דער שוועל פון אונטערגאנג, איז געווען אנטיפאטאר, איינער פון די אנגעזעהענסטע צווישען די אדומ'ער, וועלכע יוחנן הורקנוס האט אונטערגעווארפען דער יהודה'-שער קרוין און געצוואונגען זיך צו אסימילירען מיט דעם יודישען פאלק און אנצונעהמען זיין גלויבען. א שפראצלינג פון א אריסטאקראטישער אדומי'שער משפחה און א זוהן פון אנטיפאס, וועלכער האט פאר אלעקסאנדער-יאנאי פערטרעטען דעם פאסטען פון א קריעגס-הויפטמאן איבער דער גאנצער אדומי'שער פראווינץ, האט אנטיפאטאר

איצט אויך פערנומען איינעם פון די אנגעזעהענסטע פלעצער אין דעם יהודה'שען הויף און געשפיעלט א בעדייטענדע ראליע אין דעם מלוכה=לעבען פון לאנד. דער שוואכער הורקנוס II האט זיך גענויטיגט אין א ענערגישען פיהרער און וועג=ווייזער, און איז נאך אלס קרוין=פרינץ שוין ארונטערגעפאלען אינגאנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם אדומי'טי=שען אינטריגאן, וועלכער האט געבויט פערשידענע פלענער, אום אריינצוקריגען אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע ממשלה איבער'ן לאנד.

איצט, נאכדעם ווי דער טראן פון יהודה איז פערנומען געווא=רען פון אזא ענערגיש=קריגערישען פיהרער, ווי אריסטאבול, איז אנטיפאטער'ן פארגעשטאנען, זיך אבצוזאגען פון אלע זיינע האפנונגען און פלענער, און דאס האט זיך דעם אדומי'שען אריסטאקראט נישט געוואלט. ער האט זיך דעריבער גענומען איצט אין אנ'אנדער זייט און זיין ערשטע ארבייט איז געווען, צו אגיטירען געגען דעם אונגע=זעצליכען קעניג, אריסטאבול, און צו שפיעלען אין דער זעלביגער צייט אויף די סטרונעס פון דעם כלומרשט=בעליידיגטען הורקנוס. דער לעצטער האט שוין לאנג געהאט שלום געמאכט מיט זיין גורל און נישט געקלערט וועגען קיין שום ארויסטריט געגען זיין ברודער; אנ=טיפאטאר האט איהם אבער אזוי לאנג אויפגערייצט און אזעלכע מיט=לען אנגעווענדט דערצו, אז ער איז ענדליך מרוצה געווארען צוצו=שטעהן צו דעם טייוועלשען פלאן. אנטיפאטאר האט שוין אלץ געהאט אבגעמאכט מיט דעם נאבאטע'אישען קעניג ארעטאס, און אין א גע=וויסער פינסטערער נאכט איז ער צוזאמען מיט הורקנוס'ן פערשוואונדען געווארען פון ירושלים, אוועקפיהרענדיג דעם לעצטען אין דער נאבאטע'=אישער הויפטשטאדט פעטרא. דא איז צווישען ביידע זייטען געשלאסען געווארען א אבמאך, לויט וועלכען דער נאבאטע'אישער קעניג האט זיך פערפליכטעט צו שטיצען דעם יהודה'שען קרוין=פרעטענדענט און דער=פאר איז זיך דער לעצטער מתחיב אבצוטרעטען נאבאטעא צוועלף פונקטען פון דעם יהודה'שען טעריטאריום, וועלכע זענען נאך פאר אלעקסאנדער=יאנאי'ן אבגענומען געווארען פון די אראבער (אין מזרח=און דרום=מערב=זייט פון דעם טוידטען ים).

ארעטאס האט זיך דאן, צוזאמען מיט הורקנוס'ן, אוועקגע=שטעלט אן דער שפיץ פון פופציג טויזענד אראבישע סאלדאטען, און די מחנה האט זיך אוועקגעלאזען צו די גרענעצען פון יהודה (65=66).

דער איבערראשטער אריסטאבול האט זיך גלייך געחאפט און איז ארויס דער מחנה אנטקעגען; דעם אנגריף פונ'ם שטארקען געגנער האט ער אבער נישט געקענט ביישטעהן. גרויסע טיילען פון זיין ארמעע זענען פריי־וויליג איבערגעגאנגען אויף דער זייט פון די שטארקערע און ער אליין איז אנטלאפען קיין ירושלים, וואו ער האט זיך באהאלטען אין דער פעסטונג אויפ'ן הר הבית (בית־המקדש־בארג).

ארעטאס איז צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג פון ירושלים. די בעלאגערטע האבען זיך א לאנגע צייט העלדיש פערטיידיגט; עס האט אבער אנגעהויבען אויספעהלען אין שטאדט לעבענס־מיטעל, און צוזאמען דערמיט האט זיך געמוזט אבשטעלען אויך די עבודה אין בית־המקדש, ווייל עס איז נישט געווען וואס מקריב צו זיין. אריס־טאבול האט דאן אפעלירט צו דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה'־עאישע בעלאגערער, און געבעטען, זיי זאלען אריינלאזען אין שטאדט א געוויסע צאהל בהמות, וואס איז נויטיג צו דער עבודה אין בית המקדש פון דעם נאהנטען יום־טוב — פסח.

אין אנהויב איז די בקשה בעפרידיגט געווארען: יעדען טאג פלעגט זיך פון דעם פעסטונגס־וואל אראבלאזען אויף א קייט א קארב מיט געלד — טויזענד דראכמען: אזוי איז געווען אבגעמאכט — און דערפאר פלעגען די בעלאגערער זיי ארויפשיקען צוריק די נויטיגע צאהל שעפסען און באראנעס; אזוי אבער ווי די בעלאגערונג האט זיך לאנג געצויגען און עס האט זיך נישט פאראויסגעזעהען קיין ענדע צו דער לאגע, האט איינער פון די בעלאגערער פארגעלעגט (גיכער אנטיפאטאר אליין), מ'זאל אויסנוצען דעם דאזיגען מאנגעל אין קרבנות און צווינגען די בעלאגערטע, זיי זאלען זיך אונטערגעבען. די עצה איז אנגענומען געווארען, און צווישען די בעלאגערער־הירקאניסטען האבען זיך געפונען זאגאר אויך אזעלכע, וואס האבען געפועל'ט ביי זיך, אנצווענדען דערביי א געמיינעם שווינדעל און זיך אריינצורייסען מיט א פערגיפטעטע קויל אינ'ם סאמע הארץ פון דעם נאציאנאלען רע־ליגיעזען געפיהל. אין א געוויסען טאג נאכדעם, האבען זיי אנשטאט די פערלאנגטע שעפסען און רינדער, ארויפגעשיקט די בעלאגערטע — א חזיר. דער דאזיגער חוצפה'דיגער וואנדאליזם האט טיעף בעטריבט די געמיטער פון די פרומע יהודה'עער, און ווי די פאלקס־לעגענדע דערצעהלט, האט זיך גלייך נאכדעם דורכגעטראגען א שרעקליכער אוראגאן דורכ'ן גאנצען לאנד און האט פערטראגען אלע תבואות פון

די פעלדער און אַלע פרוכטען פון די גערטנער, אַזוי אַז דאָס לאַנד איז געפײַניגט געוואָרען פון הונגער. די זעלביגע לעגענדע שטעלט אויך נאָך אַנדערע צרות פון פאָלק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דער־מאָהנטער הײליגקײטס־פערשוועכונג און ווי אַ טײל ווילען האָבען שטעהט אין צוזאַמענהאַנג דערמיט אויך דער פערבאָט, צו האָדעווען חזירים און צו האַנדלען מיט זײ.

דער צושטאַנד פון דער בעלאַגערונג האָט זיך אָבער דערמיט נאָך אַלץ נישט געענדערט, און די הירקאַניסען זענען געפאַלען אויף אַן׳אַנדער המצאה. באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג האָבען פיעל פון די בעלאַגערטע פערלאָזען די שטאָדט, און צווישען זײ האָט זיך געפונען אויך חוניו (חוני המעגל), אײנער פון די פערהײ־ליגטע יהודה׳ער, וואָס דאָס פאָלק האָט געקוקט אויף איהם, ווי אויף אַ בעל־מופת און געגלויבט, אַז ער איז אימשטאַנד מיט זײַנער אַ תפלה אַלץ אויפצוטאָן, זאָגאַר אויך צו ענדערן די געזעצען פון דער נאַטור. ער האָט אַמאָל, לויט דעם גלויבען פון פאָלק, מציל געווען מיט זײַנע תפלות דאָס לאַנד פון אַ פאָלשטענדיגער אויסטריקעניש, און איצט, נישט וועלנדיג בײַוואוינען די שרעקליכע שחיטות און ברודער־מלחמות, האָט ער זיך בעהאַלטען אין אַ אײנזאַמער געגענד, ווײַט פון שטאָדט. די סאָלדאַטען פון הורקנוס׳ס לאַגער האָבען איהם אָבער דאָ אויך געפונען און געפאָדערט, ער זאָל שילטען מיט גאָט׳ס נאָ־מען די אַריסטאָבוליסטען און אויסבעטען אויף זײ אַ מפלה. דער געטליכער חוניו האָט דאַן אויפגעהויבען זײַנע אויגען צום הימעל און געזאָגט: „גאָט, האַר פון דער וועלט! אָט די, וואָס שטעהען דאָ אַרום מיר, זענען קינדער פון דײַן פאָלק, און יענע, וואָס ווערן דורך זײ בעלאַגערט, — זענען דײַנע הײליגע דיענער. בעט איך בײַ דיר — ערפיל נישט דאָס, וואָס בײדע זײַטען ווינשען זיך אײנע די אַנדערע!" די צעווילדעוועטע, צורײצטע סאָלדאַטען האָבען זיך געפיהלט שענדליך אָבגענאַרט אין זײער האָפנונג, און זײ האָבען דעם הײליגען מענשען־פרײַנד — מיט שטײנער פערוואָרפען.

דערווײל, אין דער צײַט ווען דאָ האָט זיך געצויגען די בירגער־מלחמה, האָט זיך אַ שרעקליכער וואָלקען אָנגע[illegible]קט אויף דעם האָרי־זאָנט פון דער גאַנצער מזרח־וועלט, און דער נ[illegible]ער גורל פון איהרע אַרומיגע שכנות האָט אויך יהודה בעגעגענט. יהודה׳ס לעצטע שעה האָט געשלאָגען — דער רוימישער אָדלער [illegible] אַרײַנגעזעצט זײַנע

שארפע נעגעל אין ישראל'ס לייב און זיי שוין נישט ארויסגעצויגען פריהער, ביז פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט איז נאר א שאטען געבליבען. די פון נצחון פערשכור'טע רוימישע לעגיאנען, אונטער דער אנפיהרונג פון בעריהמטען פאמפעיוס, האבען זיך ארייגנעריסען אין דער פאדערשטער אזיען, וואו זיי האבען שוין געהאט דורכגעפיהרט א טייל פון דעם גרויסען פלאן, לויט וועלכען די גאנצע אמאליגע סיריען, וואס איז איצט פערוואנדעלט געווארען אין א רייהע קלענערע מלוכות, — האט געמוזט ארונטערפאלען אונטער דער רוימישער קרוין. די טאן־געבער פון דער איצטיגער העלעניזירטער מורח־וועלט זענען געווען טיגראן מיט זיין שטארקער ארמעניען, די מעכטיגע פארטיאנער, ארעט מיט דער ערוואכטער אראביען און ענדליך מאנטיוס מיטרידאט, דער העלדישער קעניג פון הינטער־קאווקאז, וואס האט געוואגט דעם לייב צו פערטשעפען — זיך אנצוהויבען מיט רוים.

אט האט זיך אבער דער לייב פונאנדערגעלאזען און — לענדער און מלכים זענען פאר זיינע פיס געלעגען. ארמעניען, הינטערקאווקאז און פיניקיע האבען זיך שוין געפונען אונטער דער הערשאפט פון דער רוימישער מאכט, און דער זעלביגער גורל איז איצט פארגעשטאנען סיריען. אהין האט פאמפיי געשיקט זיין לעגאט סקאורוס, וועלכער האט אויפ'ן וועג זיך דערוואוסט פון דער ברודער־מלחמה, וואס קומט איצט פאר ביי די טויערן פון דער יהודה'שער הויפטשטאדט, און האט זיך גלייך אוועקגעלאזען מיט זיין מחנה אויפ'ן ארט פון קאמפף. ביי זיין ערשטען ארויפטריט אויף דער יהודה'שער ערד איז ער אבער באלד בעגריסט געווארען פון ביידע צדדים, וועלכע האבען איהם אנפערטרויט זייער גורל און געבעטען, ער זאל זיך אנגעהמען פאר זיי. דער בעלאגערער, ווי דער בעלאגערטער, ביידע האבען זיך אנגעחאפט אן דעם רוימישען קריעגספיהרער, און ארויסגעשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות, און דא האט אריסטאבול בעזיגט זיין ברודער: אריסטאבול'ס שליח האט געבראכט מזומ'ענע פיער הונדערט טאלאנטען, ווערענד די שלוחים פון הורקנוס אדער, ריכטיגער, פון אנטיפאטאר, האבען נאר צוגעזאגט אזא סומע צו ברענגען. דער רוימישער לעגאט האט זיך איצט אלזא אפען געשטעלט אויף אריסטאבול'ס זייט און לויט זיין בעפעהל איז ארעט געצוואונגען געווען אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון ירושלים און אבצוטרעטען מיט זיינע אראבישע סאלדאטען פון דער

יהודה'שער גרענעץ. דער בעפריייטער אריסטאָבול האָט זיך אַרויסגע־ריסען פון ירושלים און נאָכגעיאָגט די אַראַבער מיט די הירקאַניסטען, און ענדליך (ביי פּאַפּיראָן) האָט ער זיי דערשלאָגען; דער רוימישער קריעגס־פיהרער האָט זיך אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגען מאַרשרוט.

דער דאָזיגער כלומרש'טער נצחון איבערן „שונא" האָט פער־בלענדעט אַריסטאָבלוס'ען די אויגען, און ער האָט געגלויבט, אַז ער איז ווירקליך דער טריאומפירענדער, זעלבסטשטענדיגער קעניג פון יהודה. ער האָט אין די צוויי יאָהר (פון 65 ביז 63) געלאָזען מטבעות אויס־גיעסען, אויף וועלכע ער איז געווען בעצייכענט אַלס קעניג און האָט זיך געפּרובט זאָגאַר אָנפאַלען אויף פערשידענע שכני'שע טעריטאָר־יום'ס און זיי איינגעהמען.

גאַנץ אַנדערש האָט מען אָבער געקוקט אויף דער לאַגע פון יהודה אין די טאָן־געבענדע ספערען פון דעם רוימישען מלוכה־לע־בען. דאָרט האָט זיך איצט פונאַנדערגעקאָכט מיט'ן גאַנצען ברען דער אַפּעטיט צו בעהערשען דעם מזרח, און איבערגעגעבען איז אָט די אויפגאַבע געוואָרען דעם בעריהמטען בעזיגער פונ'ם העלדישען מיט־רידאַט, פּאָמפּעיוס'ען, — דעם זעלביגען געוועזענעם קאָנסול, וואָס האָט אין זיין לעבען נאָר איין ציעל פאַר זיך געזעהען: בע־הערשען רוים, בעזיגען דעם רוימישען פאָלק, און איין וועג, אום דעם ציעל צו עררייכען: וואָס מעהר פרעמדע פעלקער בעזיגען און אונטער דער רוימישער הערשאַפט אַרונטערברענגען, וואָס מעהר קריעגס־טראָפּעען דעם רוימישען פאָלק אונטערטראָגען און וואָס מעהר אוצרות פאַר זיך אַליין אָנזאַמלען.

זיך אַוועקלאָזענדיג מיט זיינע העלדישע לעגיאָנען אין דער בריי־טער מזרח־וועלט האָט דער ווייטזיכטיגער קריעגס־פיהרער געטראַכט אייגענטליך נישט וועגען יהודה — צו אונבעדייטענד איז די דאָזיגע פּראָווינץ געווען פאַר דער מעכטיגער וועלט־רעפּובליק. פּאָמפּעיוס האָט געוואָלט די אַמאָליגע סיריען איינגעהמען, די אַמאָליגע מלוכה פון דעם גרויסען אַלעקסאַנדער, וואָס האָט געהאַט אין איהרע גרענעצען אַלע איצטיגע מזרח־מלוכות; קוים האָט אָבער דער צופאַל (אין דער געשטאַלט פון דעם ברודער־קאַמפף) זיך מקרים געווען און איהם שוין געבראַכט און וועלכע ס'איז בעציהונגען מיט דער יהודה'שער מלוכה, האָט ער זי שוין מעהר פון אויג נישט אַראָבגעלאָזען.

און דער „צופאַל" אַליין האָט זיך אויך אַזוי שנעל נישט געען־

דיגט. פאמפעיוס האט בעקומען די פאלשטענדיגע דיקטאטארישע מאכט איבער אלע ברעג-לענדער פונ'ם מיטעללענדישען ים, און איז געוואָרען פאר'ן גאנצען מזרח דער „קעניג איבער אלע קעניגען”. און אט, אין דער צייט, ווען דער שאטען פון דעם רוימישען אדלער האט שוין געשוועבט איבער אלעמענס קעפ, האט זיך אין יהודה נאך שטארקער פונאנדערגעקאכט די מלחמה פאר דער „מאכט”. די נשמה פון דעם ברודער-קאמפף איז איצט אויך געווען אנטיפאטער, וועלכען עס האט זיך איינגעגעבען אריבערצוציהען דעם דערמאהנטען סקאוור אויף זיין זייט, און צווישען די פערשידענע שלוחים, וואס זענען געקומען בעגריסען דעם מעכטיגען „קעניג איבער אלע קעניגען” אין זיין רעזידענץ דמשק, האט זיך געפונען א דעלעגאציע אויך פון דעם יהודה'שען קעניג אריסטאבול. די דעלעגאציע האט געבראכט מיט זיך א טייערע און קינסטלערישע מתנה, וואס האט דעם גרויסען רוימישען טריאומפאטאר אליין אויך אין ערשטוינונג געבראכט און בעצויבערט: א זעהר קינסטלעריש אויסגעארבייטען גאלדענעם וויינשטאק מיט גאלדענע טרויבען און בלעטער אינ'ם ווערט פון פינף הונדערט טאלאנטען. פאמפעיוס האט זיך געאיילט אוועקצושיקען דעם דאזיגען ערשטען אנזאג פון זיין טריאומף קיין רוים, וואו דאס איז אוועקגעשטעלט געווארען אלס ציערונג אינ'ם קאפיטאלישען יופיטער-טעמפעל; דאגעגען אבער האט ער זיך נישט געאיילט צו ערפילען אריסטאבולס פערלאנג — צו סאנקציאנירען זיין רעכט אויף דעם יהודה'שען טראן. ער האט בעפעהלען דורך די שלוחים, די בעלי-דברים אליין זאלען קומען פארלעגען פאר איהם זייערע טענות, און געגען זייער ווילען, האבען זיי דאך געמוזט קומען. הורקנוס האט זיך דאן בערופען אויף זיין בכורה, אויף זיין געבורטס-רעכט, און האט דערביי אנגעוויזען אויף נאך פערשידענע אונגעזעצליכקייטען אין אריסטאבול'ס מלוכה-פיהרונג, וועלכע זענען בעשטעטיגט געווארען פון פיעל אנגעזעהענע יהודה'ער; אריסטאבול, ווידער, האט ערקלערט, אז הורקנוס איז פשוט נישט פעהיג צו פיהרען די מלוכה און ער האט געמוזט איבערנעהמען אויף זיך די העכערע פערוואלטונג פון לאנד צוליעב די אינטערעסען פון לאנד גופא. אויסער די צוויי קרוין-פרעטענדענטען איז ארויסגעטרעטען נאך א דריטער טוען — א דעפוטאציע פון דער נייטראלער בעפעלקערונג, וואס אנערקענט איבגאנצען נישט די נויטיגקייט פון א קעניג פאר'ן לאנד און וויל איינפיהרען צוריק דעם אמאליגען טעאקראטישען רעזשים,

די דאזיגע רעפובליקאנער האבען זיך בעזונדער געקלאגט אויף די לעצטע חשמונאים, אז זיי האבען געענדערט די יהודה'שע קאנסטיטוציע און מיט געוואלט פערוואנדעלט די טראדיציאנעלע גייסטיגע פאלקספיהרונג (כהונה גדולה) אין א פעסטער מאנארכיע, וואס פערקנעכט נאר דעם פאלק און ברענגט איהם קיין נוצען נישט.

פאמפעיוס האט אויסגעהערט די אלע טענות און קיין בעשטימטען ענטפער נישט געגעבען — איהם האבען די אינערליכע ארומרייסעניש אין יהודה געקענט נאר פערלייכטערן זיין שפעטערדיגע ארבייט. ער האט צוגעזאגט צו בעזוכען דאס לאנד און אליין איינצופיהרען דארט א ארדנונג, און איז דערוויילע אוועק ענדיגען זיין ארויסטריט געגען די אראבער-נאבאטעער; דער שטאלצער און קריגערישער אריסטאבול האט אבער דאך ארויסגערופען ביי איהם א מורא פאר א שטארקען ווידערשטאנד אים פאל פון וועלן איינעהמען יהודה, או(ן) ער האט זיך בעמיהט מיט אלע מעגליכקייטען נישט אבצולאזען פו(ן) זיך דעם הייסבלוטיגען חשמונאי.

און דער חשד האט זיך ווירקליך בעשטעטיגט: אריסטאבול האט דערשפירט די געפאהר, וואס רוקט זיך אן אויף זיין לאנד, און (איז) אונערווארטעט פאר פאמפעיוס'ען, אוועק קיין יהודה, וואו ער (האט) זיך בעפעסטיגט אין דער שטארקער בארג-פעסטונג אלעקסאנדריא (צו) צפון זייט פון יריחו, אינ'ם ירדן-טאל). פאמפיי האט דאן אויפגעגעבען זיין קאמפף געגען די אראבער און איז ארויף מיט זיין מחנה אויף דער יהודה'אישער ערד. דא האט ער ארויסגעפאדערט אריסטאבלוס'ען צו זיך, און דער יהודה'שער קעניג איז געצוואונגען געוועזן איהם נאכצוגעבען, אום נישט נאכמעהר אויפצורייצען דעם רוימישען זיעגער; דער לעצטער האט זיך שוין אבער מיט קיין הבטחות נישט בעפריעדיגט און אויף זיין פערלאנג, האט איהם אריסטאבול געמוזט איבערגעבען די בעדייטענסטע יהודה'אישע פעסטונגס-פונקטען.

א בעליידיגטער, מיט א פלאמענדען געפיהל פון נקמה-דורשט אין הארצען, האט זיך אריסטאבול אומגעקעהרט קיין ירושלים מיט דעם פעסטען בעשלוס — טריי צו בלייבען דער טראדיציע פון דעם אלטען חשמונאים-שטאם: מיט געוועהר אין האנד פאר'ן פאלק צו קעמפפען.

עס איז שוין אבער צו שפעט געוועזן. זיך דערוויסענדיג פון די דאזיגע מלחמה-פארבערייטונגען, האט פאמפעיוס גלייך צוגעפיהרט זיין ארמעע ביז צו די טויערן פון ירושלים, און ווידער האט דער פער-

בּיטערטער אריסטאָבול נישט געזעהן פאַר זיך קיין אנדער אויסוועג, ווי — זיך אונטערגעבען. די רוימישע לעגיאָנען האָבען אָבגעקיהלט דעם חשמונאי'שען העלדענמוט, און אַריסטאָבול האָט זיך פערפליכטעט, איבערצורייסען די מלחמה=פּאָרבערייטונגען, צו בעצאָהלען קאָנטריבוציע און איבערצוגעבען ירושלים אין די הענד פון דער רוימישער מאַכט.

פּאָמפּעיוס האָט דאן פערהאַלטען אַריסטאָבלוס'ען ביי זיך און געשיקט זיין פערטרעטער גאַבּיניוס מיט אַ מיליטער=אָבטהיילונג קיין ירושלים, אום איינצונעהמען פון די איינוואוינער די צוגעזאָגטע קאָנטריבוציע; איהם איז אָבער אויסגעקומען זיך גלייך אומצוקעהרען אין לאַגער צוריק — די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען האָבען איהם נישט אריינגעלאָזען אין שטאָדט און אינגאַנצען נישט אנערקענט די געצוואונגענע הבטחות פון זייער געפאַנגענעם קעניג. דאָס האָט אינגאַנצען דערפּילט די מאָס פון פּאָמפּעיוס'ס כעס, און ער האָט בעלאַגערט ירושלים (63).

און לאַנג איז דעם רוימישען פיהרער נישט אויסגעקומען צו וואַרטען. די הירקאַניסטען און צוזאַמען מיט זיי אויך בעדייטענדע טהיילען פון דער איבעריגער נייטראַלער בעפעלקערונג האָבען נישט איינגעזעהען קיין שום נוצען אין אַ אָפענעם ווידערשטאַנד געגען די רוימישע לעגיאָנען, און האָבען געעפענט פאַר די לעצטע די טויער'ן פון שטאָדט. עס האָט זיך אָבער געפונען אין פאָלק אַ בעדייטענדע צאָהל בעגייסטערטע פּאַטריאָטען, וואָס האָבען בעשלאָסען ביי זיך צו קעמפפען ביז זייער לעצטען אָטעם=צוג געגען די געצען'דיענערישע בעדריקער פון דער יהודה'שער מאַכט, אין וועלכע זיי האָבען געזעהען אויך די צושטערער פון דעם יודישען גלויבען, און אַט די העלדישע קעמפפער פאַר'ן גלויבען און פאַר'ן פאָטערלאַנד האָבען זיך בעפעסטיגט אויף'ן הר=הבית, פערניכטענדיג די בריק, וואָס האָט פעראייניגט דעם בית המקדש מיט'ן שטאָדט, און זיך פערטיידיגענדיג מיט אַ אונגעוועהנליכער גבורה.

דער דאָזיגער באַרג האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ שטאַרקע פעסטונג, און די גענייטע רוימישע קריעגער האָבען זיך לאַנג געמוזט מאַטערן און אָנשטרענגען, ביז זיי איז געלונגען איהם איינצונעהמען. מיט העלדישער זעלבסט=אָפּפערונג פלעגען זיך די בעלאַגערטע אַרויסרייסען פון זייער לאַגער און בעשיטען די מחנה פון שונא מיט אַ האָגעל פון קוילען, שטערנדיג איהם אויף אַזאַ אופן צוצוטרעטען נאָהנט

צו די וועגט פון בית-המקדש; דערצו איז דער בארג פון צפון זייט געוועזען גוט געשיצט מיט פעלזען, קינסטליכע גראָבענס און טורעמס, און פאָמפעיוס איז געצוואונגען געוועזען אראָבצוברענגען פון צור גרויסע בעלאַגערונגס-מאַשינעס, אום צו צושמעטערן די טורעמס, און מאַסען האָלץ פון די ווייטע וועלדער, אום די גראָבענס אָנצופילען. אזוי האָט זיך די בעלאַגערונג פערצויגען, און דער בית-המקדש וואָלט זיך אפשר נאָך אַ לאַנגע צייט געהאַלטען, ווען עס וואָלט נישט צוקומען דאָ איין אומשטאַנד, וואָס האָט די רוימער בעדייטענד פערלייכטערט זייער אַרבייט: די בעלאַגערטע קעמפפער פאַר'ן גלויבען, פאַר דער תורה, האָבען אין דער זעלביגער צייט גופא נישט געוואָלט אָבטרעטען פון דער תורה אפילו אויף דאָס מינדעסטע, און לויט איהרע געזעצען האָט מען זיך אום שבת געמעגט בענוצען מיט געוועהר נאָר אויף צו פערטיידיגען דעם אייגענעם נפש, אָבער נישט אויף צו שטערען די בעלאַגערער אין זייערע אָנפאַלען אויף די פעסטונגס-וועגט. עס פערשטעהט זיך, אז די רוימער האָבען זיך לייכט אָנגעשטויסען אָן דער ערשיינונג און האָבען פערשטאַנען גוט אויסצוניצען די פאָלשטענדיגע פאַסיוויטעט פון די בעלאַגערטע אין דעם פערלויף פון אַ בעשטימטען מעת-לעת אין דער וואָך. נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאַנד, האָבען זיי דעם גאַנצען שבת'דיגען טאָג זיך בעשעפטיגט ספּעציעל מיט דער אַרבייט פון צושמעטערן די מויערן, און ענדליך, אין אַ געוויסען שבת (סיון-יוני 63), איז איין טורם פון בית-המקדש געפאַלען און דורך דער עפנונג האָט דער יונגער זוהן פון דעם בעריהמטען רוימישען דיקטאַטאָר סוללו דער ערשטער זיך אַריינגעריסען אין בית-המקדש מיט זיין סאָלדאַטען-אָבטיילונג.

און קיינער האָט זיך די זיגער נישט אַנטקעגענגעשטעלט — די זעלביגע יהודה'עאישע רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען גאַנצע דריי מאָנאַטען אויסגעהאַלטען דעם קוילענשטורם פון די רוימישע שליידער-מאַשינעס און אַזוי העלדיש פערטיידיגט דעם גייסטיגען לעבענס-נערוו פון זייער פאָלק, אָט די זעלביגע העלדישע קעמפפער זענען איצט געשטאַנען בעגייסטערט, טיעף פערזונקען אין אַ פייערליכער תפלה צו דעם אַלערהעכסטען גאָט פון ישראל. דאָס האָט פון דעסטוועגען נישט געשטער'ט די זיגער זיך אַרויפצוּוואַרפען אויף די בעזיגטע מיט דעם וואוט פון צורייצטע חיות און צו פערפלייצען די עזרות פון גאָט'ס הייליגען הויז מיט'ן בלוט פון די הייליגסטע ישראל'ס קינדער. אין דעם

אונגליקליכען טאָג האָבען צוועלף טויזענד יהודה׳עאישע פּאַטריאָ=
טען זייערע לעבענס פערלוירען אונטער דער שווערד און די פערשיע=
דענע פײַן=מיטלען פון די אַכזרי׳שע רוימער, און גאָט׳ס הויז איז פער=
וואַנדעלט געוואָרען אין אַ שחיטה=הויז, און טויזענדער אָבגעהאַקטע קעפּ
פון הײליגע כהנים האָבען זיך געוואַלגערט צוזאַמען מיט די פריהער=
ריגע קרבנות אויפן הײליגען מזבח, און פון פלאַמען איז דער הימעל
רויט געווען, — פון פלאַמען, אין וועלכע די יהודה׳עאישע פּאַטריאָ=
טען האָבען זיך אַליין געוואָרפען, מיט גאָט׳ס נאָמען אויף די ליפּען,
נישט וועלנדיג אַרײַנפאַלען אין די הענד פון די בלוטיגע רוימער.

פּאָמפּעיוס אַליין האָט דערוויַיל אויסגענוצט די געלעגענהײַט, אויף
זיך צו בעקאָנען מיט דעם כאַראַקטער פון דעם יודישען גלויבען, וועַ=
גען וועלכען עס האָבען זיך אַרומגעטראָגען פערשיעדענע לעגענדען
אין דער גאַנצער דעמאָלדיגער „ציוויליזירטער“ וועלט. נאָך אַנטיוכס
עפּיפאַנעס האָט געהאַט פערשפּרײַט דעם קלאַנג, אַז די יהודה׳עער
פערגעטערן אין זייער טעמפּעל אַ עזעל=קאָפּ, פּראַווען משונה׳דיגע ווילַ=
דע צערעמאָניעס און האָבען אַ תורה, וואָס איז פול מיט אכזר׳ישע,
מענשענפײַנדליכע געזעצען; דער רוימישער טריאומפאַטאָר האָט
זיך איצט דעריבער איגנאַנצען פערלוירען, אַרײַנקומענדיג אין׳ם
„קדשי קדשים“ פון׳ם יודישען טעמפּעל און נישט זעהענדיג דאָרט קײַן
שום עזעל=קאָפּ און קײַן שום אָבבילדונג פון גאָט בכלל. אַ טעמפּעל
אָהן אַ שום בילד; אַ טעמפּעל פאַר אַ גאָט, וואָס איז איגנאַנצען אונ=
זיכטבאַר, וואָס האָט איגנאַנצען קײַן בילד און קײַן פאָרם און קײַן גע=
שטאַלט נישט — דאָס איז פאַר דעם רוימישען געצענדיענער איגנאַנ=
צען אונבעגרײַפליך געווען, און אָט די בילדלאָזע הײליגקײַט, וואָס האָט
דאָ געשוועבט אַרום איהם, האָט „בעזיעגט דעם זיעגער“. דער געלד=
גײַציגער רוימישער קריעגס=פיהרער האָט בעפעהלען נישט צו ריהרען
דאָס מינדעסטע פון די טײַערע גאָלד= און זילבער=כלים, וואָס האָבען
זיך געפונען אין דעם אײַנגענומענעם בית=המקדש, און אויך נישט פון
דער בית=המקדש=קאַסע, וואו עס איז געלעגען אַ סומע פון צוויי טוי=
זענד טאַלאַנטען. ער האָט זאָגאַר פעראָרדענט, מען זאָל ברענגען דעם
גאַנצען בית=המקדש אין אָרדנונג און בעניַיען אין איהם צוריק דעם
גאָטעס=דיענסט.

נאָכדעם האָט פּאָמפּיי גענומען אײַנפיהרען אין לאַנד די צוגעזאָג=
טע „אָרדנונג“. טרײַ בלײַבענדיג די אַלטע טראַדיציע פון דעם רוימי=

שען פאָלק, די טראַדיציע פון בעזיעגען דאָס לאַנד און עס נישט בעהערשען, איינגעהמען די אויבער-מאַכט איבערן פאָלק אָבער נישט פיהרען עס, — האָט פּאָמפּעיוס אויך יהודה געלאָזען די פולע פרייהייט בנוגע צו דער אינערליכער פערוואַלטונג. דאָס לאַנד, וואָס איז מיט הונדערט יאָהר צוריק אַרויסגעריסען געוואָרען פון דער סורישער הערשאַפט און האָט בעקומען אַ אייגענע הערשער-דינאַסטיע אין דער געשטאַלט פון די חשמונאים, איז איצט אַרונטערגעפאַלען אונטער דעם פּראָטעקטאָראַט פון רוים און איז געוואָרען איינע פון די רוימישע שוץ-מלוכות; אין לאַנד איז אָבער דערווייל אַלץ געבליבען ביים אַלטען. אַלס פיהרער פון פאָלק און כהן-גדול האָט פּאָמפּעיוס בעשטימט הורקנוס'ען, וועלכער האָט איצט פערלוירען דעם טיטול „קעניג" און בעקומען דעם נאָמען „עטנאַרך" (פיהרער, הויפּט). דער-ביי האָט ער בעשטימט פאַר אַ מין אַפּוטרופּוס איבער'ן גאַנצען לאַנד מיט'ן עטנאַרך צוזאַמען דעם בעקאַנטען אַנטיפּאַטער, וועלכער האָט פערשטאַנען צו געווינען פאַר זיך די סימפּאַטיע פון דעם רוימישען זיעגער.

דער זיעג האָט זיך אָבער דערמיט אַליין נאָך נישט געענדיגט. אויסער דעם יעהרליכען מס, וואָס יהודה האָט פון איצט אָן געמוזט אָנהויבען אַריינצוטראָגען אין דער רוימישער מלוכה-קאַסע אַלס בעזיעגט לאַנד, האָט פּאָמפּעיוס נאָך געלאָזען צושמעטערן די מויערן פון שטאָדט, און דערצו האָט ער דאָס לאַנד גופא אויך איינגעשלאָסען אין ענגערע גרענעצען. די אַלע האַפענשטעדט און ברעג-געגענדען, וואָס זענען געוועזען בעוואוינט פון גריכען, האָט פּאָמפּעיוס ערקלערט אַלס פריי-שטעדט, און אזוי האָט ער בעפרייט אויך די שטעדט אויף יענער זייט ירדן, וועלכע זענען מיט אזוי פיעל מיה אויסגעקעמפט געוואָרען פאַר יהודה דורך יוחנן-הורקנוס און אַלעקסאַנדער-יאַנאַי. סאַמאַריא, סקיטאָפּאָליס (בית-שאן) און אַנדערע שטעדט אינ'ם עמק יזרעאל, ווייטער גדרה, היפּאָס, פעלאַ, דיאָן, פילאַדעלפיא און נאָך עטליכע פון די געוועזענע סורישע שטעדט זענען אויך אָבגעריסען געוואָרען פון יהודה און פעראייניגט געוואָרען מיט דעם גאַנצען סורישען געביט, וואָס האָט איצט געבילדעט אַ בעזונדער רוימישע שטאַטהאַלטערשאַפט אין אַזיען. לויט די אַלטע טראַדיציעס פון דער רעפּובליקאַנישער רוים האָבען די אַלע בעפרייטע שטעדט בעקומען אַ ברייטע זעלבסט-פערוואַלטונג; עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס די בעפעלקערונג פון דאָרטין האָט געקוקט אויף פּאָמפּעיוס'ען,

זי אויף איהר אויסלעזער, און האט דאטירט איהר פרייהייט פון זיין נצחון איבער ירושלים (פאמפעיאנישע ערא). צעהן אזעלכע [פרייסשטעדט האבען זיך פעראייניגט און געבילדעט א פעדעראציע אונטער דעם נאמען דעקאפאליס, און אט דער גאנצער געביט פון דער נייער רוימישער פראווינץ — סוריען, איז איבערגעגעבען געווארען אינ'ם רשות פון דעם דערמאהנטען לעגאט סקאורוס

פון די קריעגסגעפאנגענע האט פאמפעיוס די מעהר היציגע פאטריאטען געהייסען קעפען און די איבריגע האט ער מיטגעפיהרט מיט זיך קיין רוים. צווישען די לעצטע האבען זיך געפונען אויך דער קעניג אריסטאבול II, זיינע צוויי טעכטער און זיינע צוויי זיהן, אנטיגאן און אלעקסאנדער. די דאזיגע קעניגליכע פאמיליע (אויסער אלעקסאנדער'ן, וועלכער איז אנטלאפען פון וועג) איז שפעטער, נאך פאמפעיוס'עס אנקומען קיין רוים, איינגעשפאנט געווארען אין זיין טריאומף־וואגען, צוזאמען מיט נאך פיעל אנדערע בעזיעגטע קעניגען און פרינצען פון דער גרויסער מזרח־וועלט. די איבריגע גרויסע מחנה געפאנגענע, וואס פאמפעיוס האט מיטגעבראכט מיט זיך פון יהודה, האט זיך אויסגעמישט מיט דער איבריגער יודישער בעפעלקערונג, וואס האט געלעבט אין רוים, און אריינגעבראכט א סך לעבען אין דער דארטיגער יודישע געמיינדע.

אזוי האט זיך געענדיגט די גאלדענע צייט פון דער בענייטער יהודה'ישער מלוכה, וואס האט זיך אנגעהויבען מיט דעם מכבי'אישען אויפשטאנד. אלס שקלאפען, ארים און דערשלאגען, זענען ציון'ס קינדער געבראכט געווארען אין דער מעכטיגער, שטאלצער רוים; דאס איז אבער נאך נישט געוועזען דאס לעצטע ווארט פון דער היסטאריע. די בעציהונגען צווישען ירושלים און רוים האבען זיך נאך געצויגען א סך, א סך צעהנדליגער יאהרען, און די רוימישע סאלדאטען האבען נישט איין מאל נאך פערטרונקען ירושלים'ס גאסען מיט'ן בלוט פון איהרע קינדער, און מחנות געפאנגענע פון יהודה זענען נישט איין מאל נאך געשפאנט געווארען אין רוימישע טריאומף־צוגען. נאר דא איז פארגעקומען אין דער געשיכטע עטוואס מערקווירדיגעס: אט די זעלביגע עלענדע שקלאפען, אט דער הייפעל יהודה'ער פון דעם „בארבארישען" מזרח האט זיך אנגעהויבען ביסליכווייז אונטערצוגראבען אונטער דעם יסוד פונ'ם גאנצען רוימישען וועזען, פון דער גאנצער רוימישער וועלט־און לעבענס־אנשויאונג, פון דעם גאנצען רוימישען לעבען, דענקען און שאפען און געענדיגט האט זיך די דאזיגע צושטערונגס־ארבייט מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די בעזיעגטע יהודה'ער איבער די מעכטיגע רוימישע זיעגער. —

זעקסטעס קאפיטעל.

יודען אין די ארומיגע לענדער און דאס אינערליכע לעבען פון יהודה.

צוזאמען מיט דעם שאטען פון פאליטישער קנעכטשאפט, וואס האט זיך פערצויגען איבער יהודה, האבען זיך פערשטארקט און פערגרעסערט די יודישע קאלאניעס אין די ארומיגע, שכני'שע לענדער. אזעלכע יודישע קאלאניעס האבען פון די אלטסטע צייטען אן עקסיסטירט אין מעסאפאטאמיען, סיריען, קליין-אזיען, מצרים און קירענייקע; און אין די לעצטע צעהנדליגער יאהרען, נאכדעם, ווי יהודה האט אנגעהויבען קומען אין א נעהנטערן פאליטישען פערקעהר מיט דער רוימישער רעפובליק, איז צו זיי צוגעקומען די בעדייטענדע קהלה פון יהודה'ער אין רוים. די נישט-יודישע קוועלען פון דער חשמונאים-עפאכע ווייסען צו דערצעהלען, אז „די יהודה'ער זענען שוין אריינגעדרונגען אין אלע שטעדט, און ס'איז נישט לייכט צו געפינען וועלכען ס'איז ארט אויף דער ערד, וואס זאל זיין פריי פון זיי" (סטראבאן), און ווי ס'דריקט זיך אויס איינס פון די אלטסטע סיבילינישע ביכער, זענען „אלע ערדען און אלע וואסער'ן פיל מיט יו.ודה'ער".

געבילדעט האבען זיך די דאזיגע יודישע קבוצים אין יענער צייט, ווען יהודה איז איבערגעגאנגען פון איין מלוכה צו דער אנ-

דערער, און יעדער נייער הערשער האט זיך אדער נוקם געווען אן די פערעקשנטע יהודה'ער און זיי פערטריבען פון זייער לאגע, אדער ער האט געזעהען אין זיי א מיטעל צו א געוויסען פאליטישען צוועק און האט זיי בעזעצט מאסענווייז אין זיינע אנדערע פראווינצען. בישלעכווייז האבען זיך די יודישע אימיגראנטען איינגעלעבט אין זייערע נייע וואוינונגס-פלעצער, און מיט דער צייט האבען זיי זאגאר בעוויזען זיך צו ערווערבען נישט בלויז רייכטום און א בכבוד'יגען פלאץ אין דעם דארטיגען האנדעל, נאר אויך א בעדייטענדען איינפלוס אויף דער גאנצער קולטורעלער און פאליטישער ענטוויקלונג פון דער סביבה, אין וועלכער זיי האבען זיך געפונען; דאס האט געבראכט דערצו, אז אויך שפעטער, ווען יהודה האט ווידער אויפגעבליהט אונטער דער מאכט פון די חשמונאים און ירושלים איז געווארען, אויסער דער גייסטיגער, אויך דער פאליטישער צענטר פאר דער גאנצער אומה, האבען זיך די דאזיגע אויסגעוואנדערטע מאסען נישט געאיילט אומצוקעהרען אין זייער היים. זיי האבען זיך נאר בעטייליגט אין די הוצאות פון בית המקדש מיט יעהרליכע נדבות און אויסער דעם פלעגען זיי גרופעס-ווייז קומען פון צייט צו צייט בעזוכען די היילינע שטאדט.

דעם בעדייטענדסטען פלאץ צווישען די דערמאהנטע יודישע קאלאניעס אויסער ארץ ישראל פערנעהמט די פון עגיפטען. די ערשטע גרופע יהודה'ער האט פטאלאמעאוס I אהין געבראכט, און מיט איין יאהרהונדערט שפעטער האבען זיך שוין געפונען אין מצרים ביז א מיליאן יודען, וועלכע זענען געווען צעווארפען איבערן גאנצען לאנד — פון דעם ליבישען מדבר אין צפון ביז די גרענעצען פון אביסיניען אין דרום. א טעטיגע ראליע האט די דארטיגע יהודה'אישע בעפעלקערונג אנגעהויבען צו שפילען, ווען יהודה איז אבגעריסען געווארען פון עגיפטען (פאר פטאלאמעאוס V) אלס א פראווינץ, וואס איז אריינגעגאנגען אין די גרענעצען פון סיריען, און ביידע מלוכות זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, צוצוציהען די יהודה'ער אויף זייער זייט. די יהודה'ער אין עגיפטען זענען שטענדיג געווען געטרייע אנהענגער פון דער פטאלאמעאישער דינאסטיע, און דער זעקסטער פטאלאמעער, פילאמעטער, האט גערן געעפענט די טויערן פון זיין לאנד פאר די גרויסע מחנות אנטלאפענע פון יהודה, ווען דער סירישער דעספאט אנטיוכס עפיפאנעס האט דארט געווילדעוועט

מיט זײַנע שוידערהאַפטע צוואַנגס־מיטלען און אכזריות׳ען. צווישען די דאָזיגע אַנטלאָפענע האָט זיך געפונען אויך חוניו IV, דער זוהן פון דעם כהן גדול חוניו III, בײַ וועלכען די העלעניסטען האָבען אָבגענומען דעם כהן גדול־טיטול; און אַזוי ווי אין דעם עגיפּטישען הויף האָט מען דאַן כסדר געזוכט פלענער, ווי אַזוי צוריק אַרויסצורײַסען פון אנטיוכס׳ן די מאַכט איבער יהודה, האָט מען דעם אָנגעזעהענעם יהודה׳עאישען מיוחס, חוניו, אויפגענומען מיט כבוד און פרײַנדשאַפט. דאָס האָט דעם לעצטען געגעבען די דרײַסטקײַט אַרויסצוטרעטען מיט זײַן פלאַן וועגען גרינדען אין מצרים אַ נײַעם רעליגיעזען צענטר, אויך אין דער געשטאַלט פון אַ בית המקדש, וואו ער אַליין, אַלס געזעצליכער יורש, זאָל ערפילען די פליכטען פון אַ כהן־גדול.

אין דער יודישער קאָלאָניע איז דער פלאַן אויפגענומען געוואָרען מיט צופרידענהײַט — בײַ די פערשאַרפטע בעציהונגען, וואָס האָבען איצט געהערשט צווישען דעם עגיפּטישען און דעם סירישען הויף, האָבען זיי נאָר געקענט צופרידען זײַן מיט דעם פלאַן פון אַן׳אײַגענ[?]ם בית המקדש, מיט אַן׳אײַגענעם געזעצליכען כהן גדול, וואָס וועט זיי אינגאַנצען אונאָבהענגיג מאַכען פון ירושלים און זיי בעפרײַען פון פערקעהרען אַזוי אָפט מיט דער סירישער יהודה. חוניו האָט דאַן פאָרגעלעגט זײַן בקשה פילאָמעטער׳ן, און דער לעצטער האָט איהם אָבגעגעבען אַ בעדײַטענדען שטח ערד אין דעם שטעדטיל לעאָנטאָפּאָליס, אין דער געגענד פון העליאָפּאָליס, צו צפון־מזרח זײַט פון מעמפיס, וואו ס׳איז אַמאָל געשטאַנען אַן׳אַלט־עגיפּטישער טעמפּעל. אויף דעם פלאַץ האָט חוניו געלאָזען אויפגעשטעלען אַ טעמפּעל פאַר דעם יודישען גאָט, — אַ טעמפּעל מיט אַ מזבח, לויט דעם מוסטער פונ׳ם בית המקדש אין ירושלים, נאָר קלענער און אָרימער פון יענעם. איהם איז אויך געלונגען זיך צוזאַמענצושטעלען דעם נויטיגען שטאַט כהנים און לויים פון די אַנגעלאָפענע יהודה׳ער, און די הוצאות אויף דעם זענען גענומען געוואָרען פון די מלוכה־שטײַערן פון דער גאַנצער געגענד, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען א[?]יאָן (חוניו־אָניאָן) און איז אינגאַנצען אוועקגעשטעלט געוואָרען אונטער דער אויבערשטער פערוואַלטונג פון דעם יהודה׳עאישען כהן־גדול.

אום צו בעקומען אויך אַ רעליגיעזע סאַנקציע פאַר זײַן בית המקדש (בית חוניו), האָט זיך חוניו בערופען אויף דער אַלטער

נבואה פון ישעיהו: „אין יענעם טאָג וועט שטעהן אַ מזבח פאַר גאָט אין'ם לאַנד מצרים און מזבח צום אַלערהעכסטען אויף איהר גרעניץ"; דאָס האָט אָבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאַנץ וועניג געווירקט אויף דער בעפעלקערונג פון ארץ־ישראל, און דאָרט האָט מען די גאַנצע צייט נישט אויפגעהערט קרום צו קוקען אויף „חוניו'ס טעמפעל", אין לעאָנטאָפּאָליס, וואָס האָט עקסיסטירט איבער צוויי הונדערט יאָהר און האָט איבערגעלעבט מיט דריי יאָהר זיין אָריגינאַל פון ירושלים. אין מצרים גופא, זאָגאַר, האָבען זיך אויך געפונען אַ סך יודען, וואָס האָבען נישט איבערגעריסען איצט זייערע בעציהונגען מיט דעם פערהייליגטען צענטר אין דער הייליגער שטאָדט; זיי פלעגען, ווי ביז אַהער אַזוי אויך איצט, געהן קיין ירושלים (עולי רגל, פּילגרימען) אויף די גרעסערע יום־טובים און שיקען אַהין זייערע יעהרליכע נדבות, און נאָך דעם ערשטען גרויסען נצחון פון די מכבי'ער, האָבען די פאָלקס־פיהרער פון יהודה געפונען פאַר אַ פליכט, איינצולאַדען די עגיפּטישע גלויבענס־ברידער אין דער בענייטער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט, אום זיי זאָלען זיך בעטייליגען אין דער פייערליכער בענייאונג פון בית המקדש (חנוכת הבית, חנוכה).

אין אַלגעמיין איז די לאַגע פון יודען אין מצרים געווען זעהר אַ גוטע. זיי האָבען זיך בעטייליגט אין אַלע צווייגען פון דעם פּאָליטישען, געזעלשאַפטליכען און קולטורעלען לעבען, און אומעטום האָבען זיי זיך געפיהלט גלייכבערעכטיגט מיט די איינגעבוירענע בירגער פון לאַנד. אַממעהרסטען קאָנצענטרירט זענען די יודען געווען אין דער עגיפּטישער הויפּטשטאָדט אַלעקסאַנדריע, דער צווייטער בעדייטענדער צענטר פון דער דעמאָלדיגער ציוויליזאַציע נאָך רוים. פון די פינף קוואַרטאַלען, אין וועלכע די שטאָדט איז געווען איינגעטיילט, האָבען יודען פערנומען כמעט גאַנצע צוויי, און זייער צענטראַלער פונקט איז געווען דער קוואַרטאַל „דעלטאַ", וואָס איז געלעגען ביים האַפען. דאָס איז אַ „יודיש שטעדטיל" געווען, וואו עס איז געווען קאָנצענטרירט כמעט דער גאַנצער עקספּאָרט און אימפּאָרט פון לאַנד. קומענדיג אין אַ געשעפטליכען פערקעהר מיט פערשידענע קולטור־צענטערן און זיך ענגער צוזאַמענלעבענדיג מיט זייערע גריכישע שכנים, האָבען די עגיפּטישע יודען איבערגענומען פון זיי דעם פערפיינערטען געשמאַק און דעם זין פאַר קינסטלערישע אויסאַרבייטונגען, און קוים האָט מען אין ירושלים געדאַרפט האָבען קינסטלער צו דער בענייאונג

פון בית המקדש, האט מען זיי געמוזט אויסשרייבען פון דער אלעק־סאנדריניש־יודישער קהלה. און נישט נאר אויף די געביטען פון קונסט און האנדעל — די אלעקסאנדרינישע יודען האבען זיך אויסגעצייכענט זאגאר אויך אלס מיליטער־פיהרער, און אן דער שפיץ פון דער עגיפ־טישער ארמעע פאר פילאמעטער'ן זענען געשטאנען די יהודה'ער חוניו און דאסיטעאוס. שפעטער, ביי דעם צוזאמענשטויס צווישען דעם חשמונאי אלעקסאנדער ינאי און דעם עגיפטישען טראן־פרעטענ־דענט, פטאלאמעאוס לאטוראס, איז די קעניגין קלעאפאטרא ארויס־געטרעטען צו הילף דעם קעניג פון יהודה און האט געשיקט געגען איהר זוהן א ארמעע, אונטער דער אנפיהרונג פון די צוויי יהודה'עאי־שע ברידער חלקיהו און חנניה, די זיהן פון דעם דערמאהנ־טען חוניו IV.

די אלעקסאנדרינישע קהלה האט געדיענט אלס מיטעלפונקט פאר דער גאנצער יהודה'עאישער קאלאניע אין מצרים. דא האבען זיך, נאך איידער חוניו האט אויפגעשטעלט זיין בית המקדש, געפו־נען שוהלען (פראזייכען, סינאגאגען) צום דאווענען אין אלע טיילען פון שטאדט, און פון זיי האט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט די הויפט־שוהל מיט איהר שענער געביידע און קינסטלעריש־רייכע בעפוצונגען. די דאזיגע שוהלען האבען געדיענט אויך אלס לעהר־הייזער (בתי מדרשים), וואו עס פלעגען שבת און יום טוב ערקלערט און געליי־ענט ווערן קאפיטלען פון דער תורה און די נביאים. בראש פון דער יודישער קהלה אין אלעקסאנדריע איז געשטאנען א בעזונדער נשיא (עטנארך), וואס „האט אלטונג געגעבען אויפ'ן פאלק, גע'משפט צווי־שען איינעם און אנדערן; געזעהען, אז אלע פליכטען און פאר־שריפטען זאלען ערפילט ווערן — ווי א פיהרער פון א אונאבהענגי־גער שטאדט" (סטראבאן).

אזוי האבען יודען געלעבט אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט — פול מיט שטאלצער אכטונג צו זיך אליין און טיעף געאכטעט אויך פון די ארומיגע בעלי בתים און שכנים. זיך בעטייליגענדיג אקטיוו אין אלע צווייגען פון דעם געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען און שפיעלענדיג אומעטום א דאמינירענדע, טאן־געבענדע ראליע האבען זיי, נאטירליך, געמוזט ארויפציהען פון צייט צו צייט אויף זיך דעם כעס פון א פעראינטערעסירטער פערזאן און דאן איז זיי אויס־געקומען נישט וועניג צו ליידען; דאס איז אבער געווען מעהר א

פאָליטישער צוזאַמענשטויס, ווי די פערפאָלגונג צוליעב דעם ראַסען־ אונטערשיעד אָדער צוליעב דעם יודישען גלויבען. אַזוי, למשל, איז פאָרגעקומען, אַז נאָך דעם טוידט פון דעם גוטהערציגען פטאָלאָמע־ אוס פילאָמעטער, האָט זיין אכזריות׳דיגער ברודער, פטאָלאָמעאוס VII פיסקאָן, אנגעהויבען פיהרען אַ קאַמפף פאַר׳ן טראָן מיט דער קעניגין־אלמנה קלעאָפּאַטראַ (145). פיסקאָן האָט געהאַט אויף זיין זייט די שטיצע פון רוים, דאַגעגען אָבער איז די סימפּאַטיע פון די אַלעקסאַנדרינישע יודען געווען אויף קלעאָפּאַטראַ׳ס זייט, און בראש פון איהר מיליטער איז געשטאַנען דער אויבען דערמאָהנטער חוניו. דאָס האָט אויפגערייצט דעם ברוטאַל־מערדערישען פרעטענדענט און ער האָט זיך בעשלאָסען אויף אַ שרעקליכען שריט: ער האָט בעפעהלען זיינע סאָלדאַטען, צונויפצוטרייבען מאַסען יודען מיט זייערע פרויען און קינדער אויפ׳ן מאַרק, און דאַן אַרויפלאָזען אויף זיי אַ מחנה אויס־ געהונגערטע, צורייצטע העלפאַנטען; ביי דער אויספיהרונג פון דער נקמה איז אָבער פאָרגעקומען עטוואָס אונערוואַרטעטעס: אָנשטאָט זיך אַרויפצוואַרפען אויף די שוצלאָזע יהודה׳ער, האָבען זיך די צעווילד־ דעטע העלפאַנטען אומגעווענדעט צו זייערע אייגענע פיהרער און אָנ־ געמאַכט צווישען זיי אַ חורבן. פיסקאָן האָט זיך דאַן אָבגעזאָגט פון זיין ווילדער נקמה, און צום זכר פון דער ישועה, וואָס איז בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק אַלס נס פון הימעל, איז אין דער אַלעקסאַנ־ דרינישער יודישער געמיינדע איינגעפיהרט געוואָרען אַ יעהרליכער יום־טוב.

מעהר אָבער, פיעל מעהר ווי אויף די דערמאָהנטע געביטען, האָבען די יודען אין אַלעקסאַנדריע געווירקט אויף דער אַזוי גערופע־ נער „אַלעקסאַנדרינישער ליטעראַטור". דאָ האָבען זיי געשאַפען עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט געהאַט אַ בעדייטענדען איינפלוס אויף דעם גאַנ־ צען גאַנג פון דער וועלט־געשיכטע, אויף דער גאַנצער שפּעטערדי־ גער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען אידעען־גאַנג. בעשטאַנען איז די דאָזיגע אַלעקסאַנדרינישע ליטעראַטור פון אַ גאַנצער רייהע פער־ שיעדענאַרטיגע וויסענשאַפטליכע, פילאָזאָפישע און פּאָעטישע ווערק אין דער גריכישער שפראַך; געשריבען זענען אָט די ווערק געוואָרען פון שריפטשטעלער, וואָס האָבען אָנגעהערט צו פערשיעדענע, מעהר אָדער וועניגער העלעניזירטע פעלקער; און אָט, אין דעם לאַבירינט פון העלענישע אידעען און פאָרמען האָט זיך אַמשטאַרקסטען בולט

ארויסגעוויעזען דער יודישער עלעמענט, דער עלעמענט פון דער יודישער וועלט- און לעבענס-אנשויאונג. די אלעקסאנדרינישע יודען האבען די ערשטע פראקלאמירט פאר דער אלטער קולטור-וועלט דעם יודישען שאפונגס-גייסט, און דאס קאן גערעכענט ווערן אויך פאר דעם ערשטען ממשות'דיגען צוזאמענשטויס צווישען די ביידע וועלט-קולטורען, דאס יודענטום און דעם העלעניזם, אויף דעם העלענישען באדען, — דער צוזאמענשטויס, פון וועלכען דאס יודענטום איז ענדליך ארויס מיט א פאלשטענדיגען נצחון.

דאס בעדייטענדסטע ווערק, וואס די אלעקסאנדרינישע יודען האבען אריינגעבראכט אין דער דעמאלדיגער אינטערנאציאנאלער ליטעראטור, איז געוועזען די ביבעל אין א גריכישער איבערזעצונג. צו אונז זענען נישט דערגאנגען קיינע ידיעות וועגען די אייגענטליכע מאטיווען, וואס האבען בעוואויגען די אלעקסאנדרינישע יודען, זיך צו פערנעהמען מיט דער ארבייט פון איבערזעצען די תורה; בעקאנט איז נאר, אז די איבערזעצונגס-ארבייט האט זיך אנגעהויבען נאך אין דריטען יאהרהונדערט פאר קריסטוס'ן און איז געענדיגט געווארען אין צווייטען, און אז די אונטערנעהמונג איז געשטיצט געווארען געוויסערמאסען פון דעם עגיפטישען הויף. ס'איז איבערגעזעצט געווארען דער גאנצער תנ"ך (תורה, נביאים און כתובים), עטליכע אנדערע פאעטישע און רעליגיעז-פילאזאפישע ווערק און אויך א טייל פון די ווערק, וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער רייהע פון די ביבלישע אפאקריפען. דערביי האבען זיך די איבערזעצער נישט געהאלטען שטרענג ביים טעקסט און אפט האבען זיי זיך ערלויבט, צוצוגעבען פערשיעדענע ערצעהלונגען און תפלות, — פון די, וועלכע זענען ארומגעגאנגען אין פאלק. דאס האבען זיי בעזונדער געטאן אין די לעצטע ביבעל-ספרים, וועלכע זענען נאך נישט שטארק פערהייליגט געוועזען.

אין יהודה האט מען געקוקט אויף דעם פאקט פון איבערזעצען די תורה אין א פרעמדער, וועלטליכער שפראך, ווי אויף א מין פראפאנאציע (הייליגקייטס-פערשוועכונג), און דער טאג, ווען די איבערזעצונג איז געענדיגט געווארען, איז דארט בעשטימט געווארען אלס טאג פון טרויער פאר'ן גאנצען פאלק. דארט האט מען צופיעל געהאט געליטען פון דער העלענישער וועלט, דארט האט מען זיך צופיעל געשראקען פאר דעם שעדליכען העלענישען איינפלוס און צו

פיעל האָבען די אמת'ע פערזאָרגער פונ'ם פאָלקס־גייסט זיך בעמיהט איהם איינצוציהען וואָס מעהר אין זיין אייגענער שאָלעכץ, אום צו קאָנען זיך גלייכגילטיג בעציהען צו אזא מין גייסטיגער היימישקייט מיט די געצענדיענערישע העלענישע פעלקער. די אלעקסאנדריענישע יודען האָבען זיך אָבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאָרנישט גערעכענט מיט דער אונצופריעדענהייט, און יעדער נייער ספר, וואָס איז ערשיענען אין יהודה, איז גלייך איבערגעזעצט געוואָרען אין אלעקסאנדריע, ווערגדיג, אויף אזא אופן, דאָס אייגענטום פון דער גאנצער ציווילי־זירטער וועלט. א דאנק דעם אומשטאנד זענען צו אונז דערגאנגען אזעלכע אוצרות פון יודישען גייסט און יודישער שאפונג, ווי „די חכמה פון יהושע בן סירא", „דאָס ערשטע בוך פון די מכבי'ער", דער „ספר חנוך" און נאָך אנדערע „אפּאָקריפען", וואָס זייערע העב־רעאישע אָריגינאלען זענען פערלוירען געגאנגען.

אויסער די דערמאָהנטע איבערזעצונגען האָבען זיך די אלעק־סאנדריענישע יודען אליין אויך געפּרובט בעאַרבייטען די יודישע פער־גאנגענהייט, מיט דעם צוועק צו דערווייזען די גרויסקייט פון דעם יודישען גייסט און די געטליכע איבערקייט פון דער יודישער אמונה. אזוי האָט א געוויסער יאזאָן פון קירענייקע פערפאַסט א גריכיש ווערק אין פינף טיילען, אין וועלכע ער האָט אויספיהרליך געשיל־דערט די יהודה'עאישע בעפרייאונגס־בעוועגונג און די מלחמות פון די חשמונאים. פון דעם ווערק זענען צו אונז דערגאנגען נאָר געקליבע־נע פראגמענטען, וועלכע זענען שפּעטער צוזאמענגעשטעלט געוואָרען אונטער דעם נאָמען „דאָס צווייטע בוך פון די חשמונאים". אין דעם „צווייטען", אלעקסאנדריענישען בוך קומען אריין פערשיעדענע פאָלקס־לעגענדעס וועגען די בעהאנדעלטע געשעהענישען, — אזעלכע, וואָס אין דעם „ערשטען", יהודה'עאישען, חשמונאים־בוך זענען זיי גאָר־נישטאָ. דאָס אלעקסאנדריענישע חשמונאים־בוך איז בכלל געשריעבען אין דעם טאָן פון די גריכישע רעטאָריקער און האָט נישט אין זיך, נישט די ביבלישע פּשטות און נישט די שטרענגע זאכליכקייט פון דעם ערשטען ספר המכבים. פאַר דעם אלעקסאנדריענישען אויטאָר איז אין דעם קאַמפּף פון די חשמונאים מעהר וויכטיג דער רעליגיעזער עלעמענט, ווי די פּאָליטישע בעפרייאונג פון יהודה. ער בעמיהט זיך כסדר צו דערווייזען, אז די יודישע אמונה האָט דאָ אָבגעהאַלטען א נצחון איבער די אכזריות'דיגע צוואנגס־מיטלען פון היידענטום, און

דאַנגעגען געהט איהם דער פּאָליטישער נצחון גאַנץ וועניג אָן.

אָט די אַלע אַרבּייטען זענען אָבער געווען נישט מעהר, ווי די ערשטע שריט אויף דעם וועג פון אַ געהנטערער גייסטיגער פערוואַנדשאַפט, פון אַ ענגערן גייסטיגען צוזאַמענלעבען, — די ערשטע שריט, נאָך וועלכע עס האָט זיך איצט אָנגעהויבען די אינטענסיווע שאַפונגסטעטיגקייט פון דעם יודישען גייסט. אַליין דורכגענומען און בעאיינפלוסט פון די גריכישע פילאָזאָפישע אידעען און ענטציקט פון זייער פאָרם און שענקייט, האָט די אַלעקסאַנדריניש-יודישע אינטעליגענץ קודם כל געשטרעבט, מקרב צו זיין די תורה צו דעם גריכישען געדאַנקענגאַנג און צו דערוויזען, אַז דאָס יודענטום און דער העלעניזם שטאַמען ביידע, איינענטליך, פון איין מקור און אַנערקענען ביידע כמעט איינע און די זעלבע אמת'ען. דאָס האָט, נאַטירליך, געמוזט בעגעגנען אַ געוויסען ווידערשטאַנד פון דער העלענישער זייט, וואו מ'האָט בעטראַכט די גריכישע פילאָזאָפיע פאַר דער איינציג ריכטיגער און איינציג בערעכטיגטער, און די יודישע שריפטשטעלער זענען, אויף אַזאַ אופן, נישט ווילענדיג אַריינגעצויגען געוואָרען אין אַ שאַרפער פּאָלעמיק, אין וועלכער זיי האָבען זיך שוין בעמיהט נישט בלויז צו פערטיידיגען די יסודות פון יודענטום און זיי צו בערעכטיגען, נאָר אויך זיי צו פראָפּאַגאַנדירען, זיי צו פערשפּרייטען אין דער אַרומיגער קולטור-וועלט. פעראייניגען די יודישע מיט דער העלענישער קולטור איז אָרגאַניש אונמעגליך געווען, און סוף כל סוף האָט געמוזט אויסבּרעכען אַ ביטערער קאַמפּף צווישען דעם עצם מהות פון יודענטום, דעם *עטישען מאָנאָטעאיזם*, און דעם איינענטליכען וועזען פון דער גריכישער קולטור, דעם *עסטעטישען פּאָליטעאיזם*.

פון די ערשטע אַלעקסאַנדרינישע יהודה'ער, וואָס האָבען נעפּרובט צוטרעטען צו דער תורה מיט דעם קריטעריום פון דער גריכישער אידעען-וועלט איז געווען אַ געוויסער *אַריסטאָבול*, וואָס האָט געלעבט אין אַלעקסאַנדריען פאַר פּטאָלאָמעאוס פילאָמעטער'ן (150—170). ער האָט אָנגעשריבען אַ ווערק וועגען משה'ס געזעצגעבונג, אין וועלכען ער האָט געזוכט צו דערוויזען, אַז די אַלע פילאָזאָפישע סיסטעמען פון די גריכישע דענקער פּיטאַגאָרוס, סאָקראַטוס און פּלאַטאָן זענען אָנגעוואונקען אין דער יודישער תורה, און אַז משה'ס לעהרע ענטהאַלט אין זיך דאָס בעסטע און טיעפסטע פון דעם אַלעמען, וואָס עס האָבען געפּרעדיגט די גריכישע פילאָזאָפען אין

אַלע צייטען און דורות. דער אַריסטאָבול איז אויך געווען דער ער־שטער, וואָס האָט זיך בענוצט מיט דער אַלעגאָרישער מעטאָדע, אום צו ערקלערן די אַנטראָפּאָמאָרפיסטישע שטעלען פון דער תורה (די אויס־דריקען, וואָס כאַראַקטעריזירען גאָט אַלס אַ וועזען מיט מענשליכע איי־גענשאַפטען; למשל: גאָט האָט געזאָגט, גאָט האָט זיך אומגע־קעהרט צו איהם א. נ. א.) ערקלערנדיג, אַז אַט די אַלע שטעלען דאַרף מען נישט פערשטעהן בוכשטעבליך, נאָר בילדליך, לויט דעם זין, וואָס זיי ענטהאַלטען אין זיך.

צו דעם צוועק פון אַרויסווייזען די גרויסקייט פון דעם יודי־שען גייסט, איז אַממעהרסטען אויסגענוצט געוואָרען די יודישע גע־שיכטע. אין דעם איינציגען צווייטען יאָהרהונדערט פאַר דער קריסט־ליכער ערא, האָבען גאַנצע דריי יודישע שריפטשטעלער בעאַרבייט די יודישע פערגאַנגענהייט אין אַ גאַנצער רייהע ווערק, אין וועלכע עס ווערט דערוויזען, אַז משה האָט דער ערשטער בעקאַנט יודען מיט דער קונסט פון שרייבען, און פון זיי איז׳ס ערשט איבערגעגאַנגען צו די פיניקער, וועלכע האָבען עס ווידער, פון זייער זייט, איבערגע־געבען די גריכען; אַז די גאַנצע עגיפּטישע קולטור שטאַמט פון די יודישע פּאַטריאַרכען אברהם, יוסף און משה, פון וועלכע דער לעצ־טער איז איבערהויפּט דער איינציגער ענטדעקער און בעשעפער פון אַלע וויסענשאַפטען און קונסט־געביטען.

איינצעלנע עפּיזאָדען פון דער יודישער פערגאַנגענהייט האָבען געדיענט אַלס סיזושעטען אויך פאַר פּאָעטישע שאַפונגען. דער על־טערער פילאָן האָט אָנגעשריבען אַ עפּישע פּאָעמאַ „וועגען ירושלים״, וואו ער האָט בעזונגען דאָס לעבען פון די ערשטע יודישע פּאַטריאַר־כען און די פּרעכטיגע גרויסקייט פון דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט; אַ צווייטער דיכטער (גיכער אַ שומרוני), מיט׳ן נאָמען טעאָדאָט, האָט אָנגעשריבען אַ העלדען־פּאָעמאַ וועגען שכם, די הייליגע שטאָדט פון די שומרונים, וועלכע יעקב׳ס קינדער האָבען איינגענומען נאָך דער אָוועקרויבונג פון זייער שוועסטער דינה; אַ געוויסער יחזקאל האָט אָנגעשריבען אַ דראַמאַ, אין וועלכער ער האָט געשילדערט דאָס לעבען פון משה רבינו און דעם נס פון יציאת מצרים; און אַזוי איז כמעט די גאַנצע ביבעל בעהאַנדעלט געוואָרען פּאָעטיש אָדער פילאָזאָפיש.

די דאָזיגע שטאַרקע ענטוויקלונג פון דער יודיש־העלענישער לי־

טעראטור, וואס איז איינגאנצען דורכגעדרונגען געווען מיט דער איינ=
ציגער טענדענץ: צו לויבען דעם יודישען גייסט און דעם יודישען
פאלק, — האט ארויסגערופען א גאנצע רייהע ווערק געגען יודען און
געגען דעם יודישען גלויבען. אזוי האט א געוויסער עגיפטישער גייסט=
ליכער, מיט'ן נאמען מאנעטאן, אנגעשריבען א ווערק מיט די
שענדליכסטע בלבולים אויף יודען, און ווי ס'איז צו גלויבען, איז
דאס ווערק זעהר פאפולער געווארען און האט זיך געוואונען א סך
אנהענגער און נאכאהמער. אט דער אומשטאנד האט געצוואונגען די
יודישע שריפטשטעלער צו געפינען פאר זייערע פערטיידיגונגס=ווערק
א מעהר איבערצייגענדע פארם, און פון דאנען שטאמט די אזוי גערו=
פענע „פסעווידאגראפישע" ליטעראטור. יודען האבען אנגעהויבען אריינ=
צולעגען זייערע מיינונגען און אידעען אין מויל פון פערשידענע אל=
געמיינע בעריהמטע פערזענליכקייטען; אזוי איז ענטשטאנען א גאנץ
ווערק „וועגען יודען" אויף דעם נאמען פון דעם בעריהמטען גריכישען
פילאזאף העקאטא פון אבדערא, וואס האט געלעבט אין דער צייט
פון אלעקסאנדער דעם גרויסען. אין דעם ווערק זוכט דער גריכישער
פילאזאף צו איבערצייגען דער וועלט, אז די יודישע אמונה איז ריין
פון יעדען מין אבערגלויבען און די יודען זענען מיט לייב און לעבען
איבערגעגעבען זייער גאט און זיינע געזעצען; צו דעם צוועק שיל=
דערט ער די בעדייטענדסטע מאמענטען פון דער יודישער געשיכטע,
און דערביי ברענגט ער אויך געוויסע עפיזאדען פון זיין אייגענער
ערפאהרונג. חאראקטעריסטיש איז די פאלגענדע ערצעהלונג:

„ווען איך האב מיך אוועקגעלאזען צום שווארצען ים, האט זיך
צווישען די אנדערע יהודה'עאישע רייטער, וואס האבען אונז בעגלייט,
געפונען אויך איינער מיט'ן נאמען משולם, א מענש א שטארקער אי
גייסטיג, אי קערפערליך] און, ווי אלע האבען אויף איהם עדות גע=
זאגט, — דער בעסטער בויגען=שיסער צווישען אלע גריכען און באר=
בארען. אויפ'ן וועג האט איין וואהרזאגער, וואס האט נביאות געזאגט
לויט דער בעוועגונג פון פויגעל=פליה (ארניטאמאנטיע, זעהר א פער=
שפרייטע ערשיינונג אין דער אלטער וועלט), געהייסען דעם גאנצען
קאראוואן זיך אבשטעלען. דאן האט דער דערמאהנטער מענש (משולם)
געפרעגט, פארוואס מ'געהט נישט ווייטער; דער וואהרזאגער האט
איהם אנגעוויזען אויף די פליה=בעוועגונגען פון פויגעל און געזאגט:
אויב ער וועט זיך דא אבשטעלען, דארפען מיר זיך אויך אבשטעלען;

אויב ער וועט זיך אויפהויבען און פליהען פאראויס, וועלן מיר אויך קענען ווייטער געהן און אויב ער וועט פליהען צוריק, דארפען מיר זיך אומקעהרען צוריק אהיים. משולם האט דאן שווייגענדיג אנגעשטעלט זיין פייל, א ציה געטאן און דערשאסען דעם פויגעל אויפ'ן ארט. דער וואהרזאגער און די איבריגע האבען זיך ארויפגעווארפען אויף משולם'ען און איהם אנגעהויבען צו בעשיטען מיט קללות; ער האט זיי אבער געענטפערט: „אונגליקליכע, וואס ווילט איהר פון מיר האבען?” און נעהמענדיג דעם טויטען פויגעל אין האנד האט ער פארטגעזעצט: ווי אזוי האט עס דער פויגעל, וואס האט זיין אייגענעם לעבען נישט געקענט ראטעווען פון געפאהר, ווי אזוי האט ער עס געקענט אונז ראטען עטוואס קלוגעס וועגען אונזער וועג! ווען ער וואלט ווירקליך קענען פאראויסזעהען די צוקונפט, וואלט ער נישט געפלויגען אויף דעם ארט און וואלט זיך געשראקען פאר דער טויטפייל פון דעם יהודה'ער משולם”.

א עהנליכע ארבייט איז „אריסטיי'ס בריעף”, וואס איז פערפאסט געווארען אין'ם צווייטען יאהרהונדערט פאר דער קריסטליכער ערא. דאס איז א יודיש ווערק, געשריעבען אין דער פארם פון א בריעף, וואס דער גריכישער בעאמטער אריסטיי שרייבט צו זיינעם א פריינד, אין וועלכען ער דערצעהלט איהם, ווי אזוי עס איז געקומען דערצו, אז די ביבעל זאל איבערזעצט ווערן אין דער גריכישער שפראך. דא ווערט איבערגעגעבען א טיעפער פילאזאפישער דיאלאג וועגען דער יודישער תורה צווישען דעם יודישען כהן גדול און 70 יודישע חכמים פון איין זייט, און דעם קעניג פטאלאמעאוס פילאדעלפוס מיט זיינע מקורבים — פון דער צווייטער זייט. דער קעניג שטעלט די יודישע זקנים א גאנצע רייהע פראגען וועגען ענינים פון מאראל, פילאזאפיע, פאליטיק און געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען, און ווערט איבערראשט פון זייערע טיעפזיניגע און ריכטיגע תשובות.

אין די אלע ווערק זעהט זיך דייטליך ארוים די דאפעלע כונה: פערטיידיגען דעם יודישען געדאנק און פראפאגאנדירען איהם. בעזונדער בולט זעהט זיך אבער די פראפאגאנדיסטישע שטרעבונג ארוים אין די אזוי גערופענע סיבילי ען. דארט ווערט אפען געפרעדיגט דאס יודענטום, אלס מוסטער פון אמת'ן גלויבען און הויכער זיטליכקייט. מיט דעם מויל פון גריכישע נביאות אדער געטליכע אראקולען ווענדעט זיך דער יודישער דיכטער צו דער גאנצער העלענישער

וועלט, און שרייט אוים צו איהר:

צו וואָס טראָגסטו אומזיסטע מתנות די טוידטע און קרבנות
— די געטער?
ווער האָט אין דיין נשמה דעם טעות אַריינגעבראַכט?
ווער האָט דיך אָנגערעדט צו פערלאָזען די שיין פונ׳ם גרוי־
סען גאָט?

דער אויטאָר ווייזט אָן אויף יודען, ווי אויף די פאָרשטעהער
פון אמת׳ען גלויבען און זאָגט:

זיי האָט דער אונשטערבליכער דערהויכט, געמאַכט פאַר
נביאים פונ׳ם מענשען־געשלעכט,
זיי אַליין האָט ער געגעבען חכמה און גלויבען און גוטע
געפיהלען אין הארצען.
זיי עהרען נישט די צ־ בילדונגען פון געטער, די אויסאַר־
בייטונגען פון מענשענהענד;
זיי עהרען גאָט, דעם אַלמעכטיגען
און אונשטערבליכען, און דאַן זייערע עלטערן.
מעהר פון אַלע מענשען אין דער וועלט
געדענקען זיי די הייליגקייט פונ׳ם פאַמיליען־געלעגער...
זיי גיעבען זיך נישט איבער קיין אונרייניגע פערקעהרען מיט
יונגלינגע,
ווי די פיניקער, עגיפטער, לאַטינער —
די פעלקער פון דער ווייטער עללאַדע.

און עס מוסר׳ט דער אַנאָנימער דיכטער די געצענדיענערישע פעלקער, און זאָגט זיי פאָר די גרויזאַמסטע שטראָפען פון דעם אַל־מעכטיגסטען גאָט, און זעהט פאַר זיי נאָר איין אויסוועג — אינגאַנ־צען איבערבויען און בענייען זייער גייסטיגע וועלט, לויט די יסודות פון יודענטום, פון דעם יודישען מאָנאָטעאיזם, פון דער יודישער עטיק. דאָס האָט דער יודישע גייסט געקעמפפט מיט דער אַלטער, גריכיש־רוימישער וועלט פאַר זיין וועזען, פאַר זיין איינפלוס, און ענד־ליך האָט ער זי בעזיעגט: עס האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע בע־וועגונג פאַר דעם יודישען גלויבען, און אויף אַזאַ אופן איז געשאַפען געוואָרען אַ באָדען פאַר דער נייער, עקסטרעמער פאָרם פון יודענ־טום, — פאַר דער תורה פונ׳ם נוצרי.

ווייניגער בעדייטענד אָבער אויך מיט אַ בעשטימטען איינפלוס

אויף דעם ארומיגען לעבען איז געווען די יודישע קאלאניע אין
רוים. דארט, ווי אין גאנץ איטאליען בכלל, האבען זיך געפונען
מאסען יודען נאך פון די אלטע צייטען; דאס זענען געווען אממעהר=
סטענטייל יהודה'ער פון מצרים און קליין אזיען, וואס האבען גע=
האט האנדעלס=בעציהונגען מיט דער רייכער רוימישער רעפובליק, און
זיך דארט בעזעצט. זיי האט אבער געפעהלט דער אינטעליגענטער
עלעמענט, וואס זאל זיי פיהר'ען, האלטען צוזאמען און געבען א
בעשטימטען כאראקטער, און דאס האבען זיי איצט בעקומען אין
דער געשטאלט פון די געפאנגענע, וואס פאמפעיוס האט מיטגעבראכט
מיט זיך פון יהודה. די לעצטע זענען פון די אלט=בעזעסענע יודען
אויסגעקויפט געווארען, און דאן איז די גאנצע יודישע קהלה אין רוים
אויך מעהר ארגאניזירט און גוט אוועקגעשטעלט געווארען. געוואוינט
האבען די רוימישע יודען, צוזאמען מיט די „פרייגעלאזענע" (ליבער=
טיני'ם), אויף דער רעכטער זייט פון טייך טיבער, נישט ווייט פונ'ם
וואטיקאן=בארג, און ווי ס'איז צו זעהען פון פערשידענע קוועלען הא=
בען זיי געשפיעלט נישט קיין קליינע ראליע אינ'ם פאליטישען לעבען
פון לאנד. לויט די געזעצען פון דער רעפובליק האבען אלע איינ=
וואוינער פון לאנד געהאט שטים=רעכט בנוגע צו די וואהלען — דאס
אליין האט שוין די יודען געגעבען א בעשטימטע מאכט אין די הענד;
און אויף ווי ווייט זיי האבען פערשטאנען די דאזיגע מאכט אויסצונו=
צען, לאזט זיך דרינגען פון דעם פאקט, וואס דער בעריהמטער רוי=
מישער רעדנער ציצערא האט מורא געהאט צו האלטען זיינע א
יודענפיינדליכע רעדע אין דער געגענווארט פון יודען. עס האט זיך
געהאנדעלט דארט וועגען א געוויסען אנגעקלאגטען, מיט'ן נאמען
פלאקוז, וואס איז בעשולדיגט געווארען אין בערויבען די יעהרלי=
כע נדבות פאר'ן בית המקדש פון עטליכע קליין=אזיאטיש=יודישע
קהלות, און ציצערא האט איהם פערטיידיגט; דערביי האט ער בע=
מערקט, אז ער וואלט גערן גערעדט שטיל, אום עס זאלען איהם
נישט הערען די יהודה'ער, וואס געפינען זיך צווישען פובליקום. זיין
העץ=רעדע געגען יודען האט ער אבער דאך געהאלטען, און צווישען
אנדערעם האט ער אויך דאס געזאגט: „ווען ירושלים איז נאך נישט
בעזיגט געווען און די יהודה'ער האבען נאך געלעבט אין פריעדען,
האבען זיי שוין אויך ארויסגעוויזען א טיעפע אבנייגונג געגען דעם
גלאנץ פון דער רוימישער מלוכה, געגען דעם שטאלץ פונ'ם רוימי=

שען נאָמען, געגען אונזערע געזעלשאַפטליכע געזעצען, און אין דער לעצטער מלחמה האָט ערשט די יהודה'עאישע נאַציאָן אינגאַנצען אַרויסגעוויזען, ווי פײַנדליך זי איז צו אונז געשטימט".

דאָס איז אַלץ געווען אין די לענדער, וואו יודען האָבען זיך געפונען, אויסער יהודה. אין יהודה גופא, ווידער, איז די בעפעלקערונג צופיעל פערנומען געווען מיט קאָנקרעטע, ממשות'דיגע לעבענספראַגען, אום צו קאָנען זיך איבערגעבען די אַרבייט פון שאַפען ליטעראַטור. די חשמונאים האָבען פערברייטערט די גרענעצען פון לאַנד און פעראייניגט אַלע טיילען פון פאָלק, וועלכע זענען פריהער געווען צושפרייט איבער די פערשידענע צפון- און דרום-פראָווינצען. צוזאַמען מיט די דאָזיגע איינגענומענע געגענדען האָט זיך אָבער אַריינגעריסען אין יהודה אַ שטראָם פון פרעמדע, גריכישע אָדער העלעניזירטע, בעפעלקערונגען, וואָס זענען אַי לויט זייער ראַסע, אַי לויט זייער גייסט, אינגאַנצען פרעמד געווען דעם יודישען פאָלק און האָבען נישט געקענט איינגעשלונגען ווערען אין זיין אָרגאַניזם, — ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט די ראַסען-פערוואַנדטע אדום'ער. אַזוי ווי אין געוויסע געגענדען פון לאַנד (הינטער'ן ירדן) און אין עטליכע צענטערן פון גליל (שומרון) האָבען אָט די פרעמדע בעפעלקערונגען אויסגעמאַכט די מעהרהייט געגען די יודישע איינוואוינער, האָט זיך געמוזט אויסאַרבייטען מיט דער צייט אַ בעשטימטע געגענזייטיגע בעציהונג צווישען די ביידע שיכטען און זייערע קולטורען, און די בעציהונג איז געווען אַ אייגענאַרטיגע: פון איין זייט האָבען זיך די אינערליכע עטיש-רעליגיעזע בעגריפען פון יודענטום אַריינגעריסען ביסליכווייז אין דער געצענדיענערישער וועלטאַנשויאונג און אונטערגעגראָבען אונבעמערקט איהרע יסודות; דאָ איז אַלזאָ פאָרגעקומען דאָס אייגענע, וואָס מיט דער אַלעקסאַנדרינישער יודיש-העלענישער ליטעראַטור, און דער איינפלוס איז אויך געווען דער אייגענער. פון דער צווייטער זייט אָבער האָט דער העלעניזם געווירקט אויף די אויסערליכע פאָרמען פון דעם יודישען לעבען און אויף איהם אַרויפגעלעגט דעם שטעמפעל פון דער גריכישער קולטור. אַ קליין ווינקעלע אין דער גרויסער מזרח-וועלט, — וואָס האָט זיך דאַן אינגאַנצען געפונען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם—, האָט יהודה טיעף אינערליך דאָך נישט אויפגעהערט ווייטער צו ציהען דעם פאָדים פון איהר אייביגען אמת, פון איהרע אייביגע אידעאַלען; אויסערליך אָבער האָט זי זיך אויך אונטערגעגעבען דעם דערמאָהנטען מעכטיגען איינפלוס און פון איהם

נישט ווייניג געלערנט.

אין ענגערע בעציהונגען מיט דער ארומיגער קולטור איז יהודה געקומען אויך א דאנק איהר אינטערנאציאנאלען האנדעל. די איינגענומענע האפענס פון דעם מיטעללענדישען ים האבען געמאכט יהודה פאר א בעדייטענדען צענטר פון דעם וועלט־האנדעל. יהודה'ער עקספארטירען און אימפארטירען פערשיעדענע פראדוקטען אין און פון די פערשיעדענסטע לענדער, און ווערן אויף אזא אופן פערמיטלער צווישען דער ארומיגער ציוויליזאציע און זייער היימישען לעבען. עס רייסען זיך אריין מאסען גריכישע ווערטער אין דעם העברעאיש־ארמי'שען דיאלעקט (דער דיאלעקט האט די יודען אין יהודה דאן גערעדט אלס אומגאנגס־שפראך) און זויגען זיך איין אין זיין מארך און בלוט; די אריסטאקראטען הויבען זיך אן רופען מיט גריכישע נעמען; די חשמונאים ווערן אלץ מעהר און מעהר פערוואנדעלט אין פשוט'ע וועלטליכע הערשער אהן א שום שאטירונג פון גייסטליכקייט, און מיט זיי געהען, נאטירליך, אויך די צדוקי'שע מאסען, וועלכע האבען פון אייביג אן געשטרעבט, צונויפצושמעלצען די יודישע מיט דער גריכישער קולטור.

געגען אט דעם שטראם פון גריכישע זיטען און לעבענס־פארמען, וואס האט געשטעלט אין געפאהר דעם עצם קיום פון יודענטום, זענען פעלזענפעסט און שטארק געשטאנען די פרושים. וואס מעהר אבזונדערן דאס פאלק פון דער געצענדיענערישער ציוויליזאציע, וואס מעהר איהם אריינציהען אין זיין אייגענער שאלעכץ, וואס בולט'ער אויסדריקען אויף איהם זיין אייגענעם שטעמפעל — דאס איז זייער דעוויז, און דינים אויף דינים ווערן געשריבען, און סיגים אויף סיגים ווערן געשאפען, און יעדער טריט פונ'ם יודענ'ס אלטעגליכען לעבען בעקומט א געוויסע ספעציפיש־יודישע שאטירונג, א געוויסע ספעציפיש־יודישע פיזיאנאמיע; דאס האט דער נאציאנאלער ערהאלטונגס־אינסטינקט געהייסען דעם יודען, זיך אליין ארומצוימען, אום גאנץ צו בלייבען, אום נישט מיטגעצויגען צו ווערן מיט דעם שטראם פון דער ארומיגער קולטור.

ביי אזא אינטענסיווער טעטיגקייט פון די אויסגעוועהלטע יודישע גייסטער האט אייגענטליך די עפאכע געדארפט זיין זעהר רייך אין ליטעראריש שאפונגען — דאס איז אבער דא דער פאל נישט געווען. די סבה פון דער ערשיינונג ליעגט, ווי געזאגט, אין די ברענענדע לעבענס־פראגען, וואס האבען צו יענער צייט בעהערשט אינגאנצען די בעסטע זיהן פון פאלק, און דאס'צו לאזט זיך אננעהמען אויך די השערה, אז

פיעל בעדייטענדע ווערק פון יענער עפּאָכע זענען פּשוט פערלוירען געגאַנגען, אַ דאַנק די טומעלדיגע געשעהענישען

צו די בעדייטענדסטע פון די ווערק, וואָס זענען יאָ דערגאַנגען צו אונז פון יענער צייט, דאַרף מען רעכנען די גרויסע היסטאָרישע בעשרייבונג אונטער דעם נאָמען „דאָס ערשטע בוך פון די מכבים". דאָ ווערט געשילדערט דער קאַמפּף פון יהודה פאַר איהר פרייהייט, אָנהויבענדיג פון דעם ערשטען חשמונאי'שען אויפשטאַנד און ענדיגענדיג מיט דעם חשמונאים־קעניג שמעון. לויט זיין סטיל און פאָרם איז דער „ספר המכבים" זעהר נאָהנט צו די בעסערע היסטאָרישע ווערק פון דער ביבעל, און בעזונדער כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם בוך איז דאָס, וואָס אין איהם ווערט אַמשטאַרקסטען בעטאָנט דער פּאָליטישער עלעמענט, און דער גאַנצער ערפאָלג פון די מכבי'ער ערקלערט זיך דאָ אַלס פּשוט'ער וועלטליכער העראָאיזם אָדער אַלס פּשוט'ע פּאָליטישע קלוגהייט, וואָס האָט מיט גאָט און מיט זיין השגחה גאָרנישט צו טאָן. דער העבּרעאישער (אָדער ארמי'שער) אָריגינאַל פון דעם ווערק איז פערלוירען געגאַנגען, און דערגאַנגען צו אונז פון איהם איז נאָר די גריכישע איבערזעצונג, וואָס איז אַריינגענומען געוואָרען אין דער אַלעקסאַנדרינישער ביבעל. אין יהודה גופא, דאַגעגען, איז דער ספר המכבים נישט אַריינגענומען געוואָרען אין דער רייהע פון די ביבעל־ווערק, — עס איז אַריינגעפאַלען צווישען די אַפּאָקריפען (זייטיגע ספרים), וואָס האָבען נישט דעם אויטאָריטעט פון די הייליגע שריפטען. דאָס איז פאָרגעקומען דערפאַר, וואָס דער לעצטער טייל פון דער ביבעל (כתובים) האָט שוין געהאַלטען ביים אָבגעשלאָסען ווערן, און די גייסטיגע פיהרער פון פאָלק האָבען נישט געפונען פאַר מעגליך איינצושליסען אַזאַ וואָכענדיג ווערק, ווי דער ספר המכבים, וואָס האָט נישט אין זיך קיין שום רעליגיעזע שאַטירונג, — אין דעם רייסטער פון די הייליגע ביבעל־ספרים.

שטאַרק בעליעבט אין יענער צייט איז געווען די אַפּאָקאַלפּיטישע שאַפונגס־פאָרם, די פאָרם פון מיסטישע נבואות און „זעהונגען". עס ווייזען זיך נייע נביאים, וואָס פּרובען נאָכאַהמען דעם „ספר דניאל"; זיי טרעטען נישט אַרויס, ווי די אַלטע נביאים, אַלס אָפענע מוכיחים און פאָראויסזאָגער, נאָר לעגען אַריין זייערע געדאַנקען און געפיהלען אין מויל פון אַ געוויסען הייליגען אָדער חכם פון די אַלטע צייטען. די דאָזיגע פאָרם, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אונטער דעם

אלגעמיינעם נאָמען „דער ספר חנוך״, זענען, ווייזט אויס, געשריבען געוואָרען אין העברעאיש אָדער ארמיש. „דער ספר חנוך״ שטעלט פאָר מיט זיך א זאמלונג פון פערשידענע „זעהונגען״, וואָס זענען פערפאסט געוואָרען פון פערשידענע אויטאָרען אין א פערלויף פון צוויי אָדער דריי הונדערט יאָהר, און זיינע לעצטע טיילען האָבען שוין אין זיך שפורען פון קריסטענטום. אין די שפעטערדיגע קאפיטלען (85-90) פון דעם איינגענארטיגען ספר, ענטוויקעלט דער אויטאָר די פאָלגענדע מיינונג וועגען דער וועלט-געשיכטע: די גאנצע געשיכטע פון דער וועלט טיילט זיך אויף פערשידענע קרייזען, אין׳ם צענטר פון וועלכע עס געפינט זיך דאָס יודישע פאָלק. דאָס לעצטע איז גע-שילדערט אין דער געשטאלט פון א סטאדע שעפסען, וואָס געהערט צו גאָט, און איז איבערגעגעבען געוואָרען אין די הענד פון ווילדע חיות, וועלכע פייניגען די אונגליקליכע שעפעלעך און רייסען שטיקער פון זיי. די פון גאָט בעשטימטע פאסטוכער קענען זייערע שעפסעלעך נישט שיצען, נאָר איינמאָל, ווען א מחנה ווילדע רויב-פויגעל האָט זיך אַרויפגעוואָרפען אויף גאָט׳ס סטאדע, האָט זי זיך אנטקעגען געשטעלט.

"איך האָב געזעהען, ווי ביי די שעפסען זענען הערנער אויסגע-וואקסען, — די ראבען האָבען אָבער די הערנער אויסגעריסען. איך האָב געזעהען, ווי ביי איינעם פון די שעפסען איז אויסגעוואקסען א גרויסער האָרן — דאן האָבען זיך די אויגען ביי אלעמען געעפענט... איך האָב געזעהען, ווי דער האַר פון די שעפסען איז געקומען צו זיי, האָט גענומען אין האנד דעם סצעפטער פון זיין צאָרן און איהם א וואָרף געטאָן אָן דר׳ערד, אַזוי אַז ער איז צופאלען אויף ברעקלעך, און אַלע (ווילדע) חיות און רויב-פויגעל זענען אנטלאָפען פון די שעפ-סען און פערשוואונדען געוואָרען אין׳ם תהום פון דר׳ערד, וואָס האָט זיך איבער זייערע קעפ פערמאכט. איך האָב געזעהען, ווי די שעפ-סען איז איבערגעגעבען געוואָרען די גרויסע שווערד, און די שעפסען האָבען זיך אַוועקגעלאָזען געגען אַלע חיות פון דר׳ערד, אום זיי צו טוידטען, און אַלע חיות און רויב-פויגעל זענען אנטלאָפען פאַר זיי. און איך האָב געזעהען, ווי דער טראָן האָט זיך אויפגעהויבען אין׳ם געליעבטע לאנד, און דער האַר פון די שעפסען האָט זיך געזעצט אויף איהם..."

[illegible] איז א פאנטאַסטישע שילדערונג פון דעם חשמונאי׳שען אויפ-

שטאַנד אין דער צײַט פון די סירישע רדיפות און פײַניגונגען, און ווי ס'איז צו גלויבען, שטאַמט דאָס גאַנצע ווערק פון די איסיים, וועלכע האָבען אַליץ צוגעשריבען גאָט און געקוקט אויף דעם גאַנצען יודישען לעבען, ווי אויף „גאָט'ס קעניגרײַך".

צווישען די אַפּאָקריפען פון יענער עפּאָכע געפינט זיך נאָך אַ ווערק, וואָס איז אויך דערגאַנגען צו אונז אין אַ גריכישער איבערזעצונג. דאָס ווערק, „שלמה'ס פּסאַלמען", בעקלאָגט די אַרומרײַסעניש אין דעם חשמונאי'שען הויף און איז אין אַלגעמײַן בײַז געשטימט געגען דער חשמונאים־דינאַסטיע. „דוד'ס שטוהל" איז פערנומען געוואָרען פון אַ געשלעכט, וואָס גאָט האָט איהם נישט אויסגעוועהלט, און אָט איז איצט די הײליגע שטאָדט פערגאָסען געוואָרען מיט יודיש בלוט און דער הײליגער מזבח — פערשמוצט געוואָרען פון אונרײנע געצענדינער. און עס ווײנט דער דיכטער, און שרײַט צו גאָט, און בעט איהם, ער זאָל שיקען זײַן „געזאַלבטען" אויסלײזער (משיח) פון דוד'ס הויז, וואָס וועט פערשטאַרקען ישראל'ס לאַנד, דערוואַטערן די נישט ערליכע הערשער און פערטרײַבען די געצענדינער פון ירושלים.

נישט אויפגעהערט זיך צו ענטוויקלען האָט אויך די ליטעראַטור פון „חכמות" און „משלים" אינ'ם גײַסט פון ספר בן־סירא. פון די דאָזיגע מאָראַל־פילאָזאָפישע אַפאָריזמען זענען צו אונז דערגאַנגען קלײנע טײלען — יענע, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אין די [illegible] אבות. דאָרט געפינען זיך פון יענער צײַט אַפאָריזמען אונטער די נעמען פון דרײַ „פּאָרען" (זוגות) געלעהרטע, פון וועלכע יעדעס אײנציגע איז געשטאַנען בראש פון אַ געוויסער לעהר־אינסטיטוציע אין פערשידענע צײַטען.

די ערשטע זענען דאָ יוסי בן־יועזר פון צרדה און יוסי בן־יוחנן פון ירושלים — צוויי געלעהרטע, וואָס האָבען אָנגעהערט, ווי ס'ווײַזט אויס, נאָך צו די אַלטע סופרים אָדער חסידים.

זיי האָבען געלערנט:

„זאָל דײַן הויז זײַן אַ זאַמעלפּונקט פאַר געלערנטע; וואַלגער דיך אינ'ם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע ווערטער. — זאָל דײַן הויז זײַן ברײט פונאַנדערגעעפענט (פאַר בעזוכער), און זאָלען אָרימע־לײַט זײַן דײַנע בני בית. פלוידער נישט צופיעל מיט קײן פרוי".

זייערע נאָכפאָלגער זענען געוועזן יהושע בן פרחיה און נתאי פון אַראַבעל — בעריהמטע געלעהרנטע פון יוחנן הורקנוס'ס צייט.

פון זיי זענען געבליעבען די פאָלגענדע אַפאָריזמען:

„זוך זיך אויס אַ לעהרער, שאַף דיר אַ חבר און אורטייל יעדען מענשען פון דער גוטער זייט; דערווייטער דיך פון אַ שלעכטען שכן, חבר דיך נישט מיט קיין זינדיגען און צווייפעל נישט אין (גאָט'ס) שטראָף".

נאָך זיי געהען די בעריהמטע געזעצגעבער און פּאָרזיצענדע פון סנהדרין אין דער צייט פון דער קעניגין שלומית־אַלעקסאַנדראַ: יהודה בן טבאי און שמעון בן שטח. אַלס מענשען מיט אַ רייכער געריכטס־פּראַקטיק האָבען זיי געלעהרנט:

„אַזוי לאַנג, ווי די בעלי דינים שטעהען פאַר דיר, בעטראַכט זיי ביידע פאַר אונגערעכטע, איז אָבער דער אורטייל שוין אַרויסגע־טראָגען, בעטראַכט זיי ביידע פאַר גערעכטע." „פרעג פלייסיג אויס די עדות, נאָר זיי פאָרזיכטיג אין דיינע שאלות, אום זיי (די עדות) זאָלען זיך פון די שאלות אַליין נישט אויסלערנען זאָגן ליגען".

זיעבעטעם קאפיטעל.

די ענדע פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע.

פאמפעיוס האט איינגענומען יהודה, האט זי איבערגעלאזען אונטער דער השגחה פון זיינעם א פערטרעטער און איז אוועק קיין רוים. דאס לאנד, צוטומעלט און דערשלאגען פון דעם שרעקליכען קלאפ, האט געשוויגען — צו שטארק איז דער בעזיעגער געוועזען, אום זיך איהם אנטקעגען צו שטעלען, אום איהם מיט עפעס אויפצורייצען, אין רוים גופא האט מען זאגאר געקענט גלויבען, אז די יהודה'ער האבען שלום געמאכט מיט זייער גורל און טראגען אין הארצען די בעסטע געפיהלען צו די בעזיעגער: וועגען דעם האט שוין געזארגט דער איצטיגער פאקטישער הערשער פון יהודה, אנטיפאטאר, וועלכער האט נישט אויפגעהערט צו פרעסען דאס פאלק און ארויסצורייסען פון איהם אלע מאל נייע מתנות פאר די דעה=זאגער פון דעם רוימישען מלוכה=לעבען. די אויבערשטע השגחה איבער יהודה האט זיך איצט געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען לעגאט סקאוור, און ער האט זיך קיין איין מאל נישט געהאט צו בעקלאגען אויף דער יהודה'אישער בעפעלקערונג; אין זיין קאמפף מיט דעם אראבישען קעניג ארעט, האט איהם אנטיפאטאר נישט ווייניג געשטיצט, און דאס האט פאר אלעמען געבראכט נוצען אנטיפאטאר'ן אליין, וועלכער איז אויף אזא אופן געווארען אלץ מעהר חשוב אין די רוימישע הויכע „פעניסטע".

א קורצע צייט נאכדעם איז די רוהיגקייט פון לאנד אביסל געש=

טערט געווארען. פון די קעניגליכע געפאנגענע, וואס פאמפעיוס האט
געפיהרט מיט זיך קיין רוים, איז אריסטאבול'ס זוהן, אלעקסאנדער,
אנטלאפען פון וועג, און קומענדיג צוריק קיין יהודה, האט ער צוזא-
מענגענומען ארום זיך אלע געטרייע זיהן פונ'ם פאטערלאנד, וואס
האבען אויסגעמאכט צוזאמען צעהן טויזענד מאן פוסגעהער און טוי-
זענד פינף הונדערט רייטער. מיט דער קליינער אבער בעגייסטערטער
ארמעע האט זיך דער זיבען-און-פופציג יעהריגער אלעקסאנדער גע-
לאזען קיין ירושלים, נאכדעם ווי ער האט שוין געהאט אין זיינע הענד
עטליכע בעדייטענדע פעסטונגען. דער כלומרש'טער הערשער הורקנוס
אדער, ריכטיגער געזאגט, אנטיפאטאר, האט דאן געמוזט פערלאזען
די הויפט-שטאדט, און אלעקסאנדער האט זי בעפעסטיגט פון אלע
זייטען. ווי ס'ווייזט אויס, איז אלעקסאנדערן געלונגען איבערצוקויפען
אויך די רוימישע בעאמטע, און ער האט זיך געפיהלט אזוי ווייט
זיכער אויף דעם יהודה'עאישען טראן, אז ער האט זיך ערלויבט זא-
גאר אייגענע מטבעות אויסצוגיעסען, מיט דער אויפשריפט: „קעניג
אלעקסאנדער און כהן גדול יהונתן".

דערווייל איז א נייער בעל הבית אנגעקומען אין סיריען, מיט'ן
נאמען גאביניוס. דאס איז געווען איינער פון די פראווינציעלע
רוימישע בעאמטע, אויף וועלכע ציצערא האט געזאגט, אז „זיי הא-
בען אויסגעשעפט אונשעצבארע סומען געלד פון סיריען'ס רייכסטע
אוצרות", און פערפיהרט מלחמות מיט די פריעדליכע איינוואוינער,
אום אוועקצונעהמען ביי זיי זייער האב און גוט'ס. אט דעם גאביניו-
סען איז אנטיפאטאר'ן געלונגען צו געווינען פאר זיך, און דער ערש-
טער האט גלייך ארויסגעשיקט א מחנה סאלדאטען, אונטער דער אנ-
פיהרונג פון דעם שפעטער בעריהמט געווארענעם מארק אנטאניוס,
געגען די רעוואלוציאנערען; באלד נאכדעם איז גאביניוס אליין אויך
ארוים מיט זיין ארמעע געגען אלעקסאנדערן, און אין דעם אפענעם
קאמפף, וואס איז פארגעקומען צווישען דיביידע מחנות ביי ירושלים,
האבען די רוימער געזיעגט. די יהודה'ער האבען זיך דאן געשיצט
אין די פעסטונגס-פונקטען אלעקסאנדריום, מכור, און הירקאניום; גא-
ביניוס האט זיי אבער אויך דארטין בעלאגערט, און זיי זענען געצ-
וואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. א דאנק דער פערמיטלונג פון
אלעקסאנדער'ס מוטער איז איבער איהם די טוידט-שטראף, וואס האט
איהם ערווארטעט, נישט אויסגעפיהרט געווארען, און דער רוימישער

פּראָקאָנסול האָט איהר זאָגאַר צוגעזאָגט, זיך משתדל צו זיין אויף פּאַר איהרע איבּריגע קינדער, וואָס האָבען זיך געפונען אין רוים אַלס געפאַנגענע, צוזאַמען מיט'ן קעניג אַריסטאָבול.

אום אויסצומיידען נאָך אַזעלכע צוזאַמענשטויסען אין דער צוקונפט האָט גאַביניוס אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, וואָס האָט נאָכמעהר געזאָלט אָבּשוואַכען די שוין אַזוי אויך אָבגעשוואַכטע יהודה'עאישע מלוכה; נאָך דער גרויסער צאָהל קאַנט-פּראָווינצען, וואָס פּאָמפּעיוס האָט אינגאַנצען אָבגעריסען פון יהודה, האָט גאַביניוס דאָס איבּעריגע בּליבּענע אויך צוגליעדערט און פונאַנדערגעריסען. ער האָט איינגעטיילט יהודה אין פינף ראַיאָנען (56), פון וועלכע יעדער ראַיאָן בּעזונדער האָט זיך געהאַט זיין פערוואַלטונגס-ראַט, אָדער סנהדרין, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען וועגען אַלע אינערליכע אָנגעלעגענהייטען. די ראַיאָנען זענען געווען פאָלגענדע: ירושלים, גזרה און יריחו אין יהודה גופא, צפורה אין גליל און עמאוס הינטער'ן ירדן. בראש פון די דאָזיגע סנהדרינ'ס זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען יהודה'ער פון דער צדוק'ישער אַריסטאָקראַטיע, וואָס איז שטענדיג געווען די ערשטע גרייט, שלום צו שליעסען מיט'ן זיעגער, און דערבּיי איז הורקנוס'ס מאַכט נאָכמעהר בּעגרענעצט געוואָרען: פון איהם ווערט אינגאַנצען אָבגענומען די פּאָליטישע הערשאַפט און ער בּלייבּט בּלויז בּיים טיטול כהן גדול. דאָס האָט געהייסען: כמעט אינגאַנצען פערניכטען די גאַנצקייט און זעלבּסטשטענדיגקייט פון יהודה און פערוואַנדלען דאָס גאַנצע לאַנד אין אַ רייהע פריי-שטעדט; גאַביניוס האָט אָבּער, צום גליק, נישט בּעוויזען צו פערווירקליכען אינגאַנצען דעם דאָזיגען פּלאַן, און זיינע נאָכפאָלגער האָבען זיך פון דער אידעע אָבגעזאָגט.

און די אונרוהען אין לאַנד האָבען זיך דערווייל אויך בּענייט. דער חשמונאים-קעניג אַריסטאָבול איז, צוזאַמען מיט זיין זוהן אַנטיגאָן, אַנטלאָפען פון זיין געפאַנגענשאַפט, און הייט זיך בּעוויזען אין יהודה (56). דאָס האָט אויפגעוועקט אין פאָלק די זכרונות פון דער נישט-ווייטער גליקליכער פערגאַנגענהייט, און פריינד, ווי פיינד, האָבען מיט הייסער בּעגייסטערונג אויפגענומען דעם געוועזענעם זעלבּסטשטענדיגען הערשער פון יהודה, און איהם גערופען, זיך צו שטעלען אָן דער שפּיץ פון פאָלק און איהם צו בּעפרייען פון זיינע דריקער. פון אַלע זייטען זענען פרייוויליגע געקומען און געבעטען געוועהר,

און צו דער מחנה איז צוגעשטאַנען אויך דער געוועזענער יהודה׳עאישער קריעגס־פיהרער, פיטאָלעאוס, דער זעלביגער, וואָס האָט אַמאָל אַליין געקעמפפט געגען אַריסטאָבול׳ן. עס האָט זיך, אויף אַזא אופן, צוזאַמענגעשטעלט אַ בעדייטענדע מחנה, און ווידער האָט מען זיך גענומען בעפעסטיגען די פונקטען אַלעקסאַנדריום, מכור און הירקאַניום; דער גורל פון פאָטער איז אָבער נישט בעסער געווען, ווי דער גורל פון זיין זוהן, וואָס האָט זיך אויך דאָ געשלאָגען מיט אַ קורצער צייט צוריק: נאָך אַ שטאַרקען צוזאַמענשטויס מיט די רוימישע לעגיאָנען, האָט זיך אַריסטאָבול, אינגאַנצען אַ פערוואונדעטער, געמוזט אונטערגעבען, און ווידער איז ער אַלס געפאַנגענער אַוועקגעפיהרט געוואָרען קיין רוים (56). די קינדער אַריסטאָבולס זענען געבליבען פריי — דאָס האָט פאַר זיי אויסגעפועל׳ט גאַבּיניוס אַליין, בעפריעדיגענדיג די הייסע בקשות פון זייער מוטער.

נישט מעהר גליקליך האָט זיך געענדיגט אויך דער צווייטער אויפשטאַנד פון דעם בעפרייטען פרינץ אַלעקסאַנדער. דאָס איז פאָרגעקומען אין דער צייט, ווען גאַבּיניוס איז אַוועק קיין מצרים, אום אויסצוגלייכען די סכסוכים פון דעם דאָרטיגען הויף, און אַלעקסאַנדער האָט געוואָלט אויסניצען דעם מאָמענט. ער איז געגאַנגען פון דאָרף צו דאָרף און פון שטאָדט צו שטאָדט און געזאַמעלט אַרום זיך די געבליעבענע פאַטריאָטען; דאָס איז אָבער געווען נישט מעהר, ווי אַ אונבעטראַכטער שריט פון אַ פאַנאַטישען קעמפפער, און ביים באַרג תבור איז ער אינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען פון גאַבּיניוס׳עס אַרמעע. דאָ האָט זיך בעטייליגט אויך דער אדום׳ישער אַפּוטרופּוס פון דעם יהודה׳עאישען הערשער, אַנטיפּאַטאַר, שטיצענדיג די רוימער אין זייער קאַמפּף מיט די יהודה׳עאישע זעלבסט־אָפּפערנדע פאַטריאָטען!

אין דער צייט איז אין רוים פאָרגעקומען אַ בעדייטענדע געשעהעניש. דאָרט האָבען זיך פעראייניגט יוליוס צעזאַר, פּאָמפּעיוס און קראַסוס מיט דעם צוועק, איבערצונעהמען אין זייערע הענד די גאַנצע הנהגה פון דער רעפּובליק; פון די דאָזיגע דריי טריאומווירען*) האָט זיך יעדערער גענומען אין זיין רשות אַנ׳אַנדער לאַנד, און סיריען צוזאַמען

*) טריאומוויראַט — הערשאַפט פון דריי פּערזאָן; [illegible] טריאומוויר — מיטגליעד פון טריאומוויראַט.

מיט יהודה איז אַרייַנגעפאַלען אין די הענד פון דעם געלד-גיעריגען קראַסוס. דער לעצטער האָט דאַן אָנגעהויבען פיהרען אַ קאַמפף מיט די פּאַרטאַנער און, אום אָנצופילען זיין קאַסע, האָט ער בעזוכט אין וועג אויך די יהודה'עאישע הויפּט-שטאָדט. דאָ האָט ער אָפען געפאָדערט די צוויי טויזענד טאַלענטען פון דער בית-המקדש-קאַסע, וואָס פּאָמפּעיוס האָט געלאָזען אונבעריהרט, און נאָך פערשידענע פּראָבעס פון דער יודישער זייט, זיך אויסצוקויפען מיט קלענערע מתנות, האָט ער די לעצטע צוגענומען, און נאָכדעם ערשט זיך אַרייַנגעריסען אין בית-המקדש און אוועקגערויבט פון דאָרטין אויסער די צוויי טויזענד טאַלענטען אויך אַלע גאָלדענע כלים, וואָס האָבען אויסגעמאַכט צוזאַמען אַ סומע פון אַכט טויזענד טאַלענטען (54). מיט די אוצרות בעלאָדען, האָט זיך קראַסוס מיט זיין אַרמעע אוועקגעלאָזען געגען די פּאַרטאַנער; דאָ האָט איהם אָבער דאָס גליק פערלאָזען: אַ טוידט-פאַל האָט דערשלאָגען דעם מעכטיגען רוימישען פּראָקאָנסול און פון זיינע הונדערט טויזענד סאָלדאַטען האָבען קוים צעהן טויזענד בעוויזען צו אַנטלויפען, אונטער דער אָנפיהרונג פון קאַסיוס לאָנגינוס. די דאָזיגע מפּלה פון דעם רוימישען חיל האָט צוגעגעבען מוט די אַרומיגע אונטערדריקטע פעלקער, מורד צו זיין אין דער רוימישער מאַכט, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך יהודה; דאָ איז נאָך פריש געווען דער צאָרן פון פאָלק איבער די שענדליכע מעשים אין בית-המקדש, און דעם דערמאָהנטען געוועזענעם יהודה'עאישען קריעגס-פיהרער, פּיטאָלעאוס, איז נישט שווער אָנגעקומען נאָכאַמאָל צונויפצוזאַמלען אַרום זיך אַ בעדייטענדע צאָהל בעגייסטערטע פּאַטריאָטען, וואָס זענען גרייט געווען זייער לעבען אוועקצוגעבען פאַר דער בעפרייאונג פונ'ם פערשקלאַפטען פאָטערלאַנד. ער האָט צונויפגענומען זיין מחנה אין טאַריכעאַ, נעבען דעם טייך טבריה, און ווידער איז אַ פערביטערטער קאַמפף פאָרגעקומען צווישען רוימישע סאָלדאַטען און יהודה'עאישע פּאַטריאָטען; אויך דאָס מאָל אָבער האָט זיך די שלאַכט געענדיגט מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די רוימער: דרייסיג טויזענד יהודה'עאישע געפאַנגענע זענען אוועקגעפיהרט געוואָרען אַלס שקלאַפען אין פערשידענע עקען פון דער וועלט (52) און דער פּאַטריאָטישער יהודה'עאישער קריעגס-פיהרער, פּיטאָלעאוס, איז געטוידט געוואָרען, — אַ דאַנק דער ספּעציעלער השתדלות פון דעם אדומי'שען שקלאַף, אַנטיפּאַטאָר, וואָס האָט נאָר איין ציעל פאַר זיך געזעהען: וואָס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימישע בעלי-בתים.

דערווייל איז אין רוים פארגעקומען עטוואס אזוינס, וואס
האט געהאט א גרויסע בעדייטונג פאר אלע אונטערגעווארפענע פראווינ=
צען, און געשפיעלט א בעזונדערע ראליע אין פאליטישען לעבען פון
דער קליינער יהודה. פון די צוויי געבליבענע טריאומווירען, צעזאר
און פאמפעיוס, איז דעם ערשטען געלונגען צו קאנצענטרירען די גאנ=
צע מאכט איבער'ן לאנד אין זיינע הענד און צו פערוואנדלען די
גרויסע וועלט=רעפובליק אין א מאנארכישער אימפעריע. דער גאנצער
מזרח האט זיך נאך אבער אלץ געפונען אונטער פאמפעיוס'ס איינפלוס,
און אט, אום לייכטער ארויסצורייסען די לעצטע פאזיציע פונ'ם געג=
נער'ס הענד, איז צעזאר'ן איינגעפאלען זיך צו בענוצען מיט'ן געפאנגע=
נעם יהודה'עאישען קעניג, אריסטאבול. דער לעצטער איז גלייך
בעפרייט געווארען פון דעם געפענגניש, אין וועלכען ער האט זיך די
גאנצע צייט געפונען, און אויף צעזאר'ס בעפעהל זענען איהם געגע=
בען געווארען צוויי לעגיאנען סאלדאטען, מיט וועלכע ער האט זיך
געזאלט אוועקלאזען קיין יהודה, אום צו קעמפפען דארט מיט די
פאמפעיאנער. אין דעם אלטען חשמונאי האבען זיך פונאנדערגעשפיעלט
די גלענצענדסטע האפנונגען, און ער האט זיך צוגעגרייט צו דעם
וויטען וועג; דעם פרעהליכען וועג אליין איז איהם אבער נישט בעש=
שערט געוועזען אפילו אנצוהויבען: עס האבען זיך דערוואוסט פון דער
אונטערנעהמונג פאמפעיוס'עס אנהענגער, און עטליכע פון זיי האבען
פערגיפטעט דעם אלטען יהודה'עאישען קעניג, פונקט פאר זיין אב=
פאהרען פון רוים. אין דער זעלביגער צייט איז אריסטאבול'ס עלטס=
טער זוהן, אלעקסאנדער געטוידט געווארען (49) לויט פאמפעיוס'עס
בעפעהל דורך דעם סירישען שטאטהאלטער סציפיא. די איבריגע
גליעדער פון אריסטאבול'ס אונגליקליכער פאמיליע, זיין פרוי אלעק=
סאנדרא און זיין זוהן אנטיגאן, האבען געפונען שוץ ביי דעם פירשט
פון חלקית, פטאלאמעאוס, ווייל זיינער א זוהן, פיליפיאן, האט זיך
פערליעבט אין אריסטאבול'ס טאכטער, אלעקסאנדרא, און מיט איהר
חתונה געהאט. פון דער גאנצער חשמונאים=דינאסטיע זענען איצט
אלזא געבליבען, אלס פאליטישע פארשטעהער, נאר הורקנוס דער
כהן=גדול, וועלכער האט זיך אינגאנצען געפונען אונטער דעם איינ=
פלוס פון זיין אדומי'שען אפוטרופוס, און דער דערמאהנטער אנטי=
גאן, וועלכער האט נאך איצט אויך פרעטענדירט אויף דעם טראן פון
יהודה.

און דער ריזענקאַמפף צווישען די צוויי מעכטיגע געגנער איבער דעם טראָן פון דער גרויסער רוימישער אימפעריע — האָט זיך ווייטער געצויגען. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אַז אויך אין ירושלים האָט מען ענדליך געמוזט אָננעהמען אַ בעשטימטען בעשלוס וועגען דער בעציהונג צו די צוויי קעמפפענדע צדדים, און אַנטיפּאַטאָר האָט געפונען פאַר מעהר פּאַסענד, זיך צו שטעלען אויף דער זייט פון פּאָמפּעיוס'ען, ד. ה. אויף דער זייט פון דעם, אַ דאַנק וועמען ער איז אַ מאַכט געוואָרען. די רעגירונג פון הורקנוס-אַנטיפּאַטאָר האָט פלינק צונויפגעזאַמעלט אַ מחנה פון יהודה'עאישע סאָלדאַטען, און זי אַוועקגעשיקט צו הילף פּאָמפּעיוס'ען; גלייך אָבער נאָך דער שלאַכט ביי פאַרסאַל, וואו די גרויסע פראַגע איז ענטשיעדען געוואָרען נישט צום גונסטען פון פּאָמפּעיוס'ען, און צעזאַר איז געוואָרען דער האַר פון דער רוימישער וועלט, האָט אַנטיפּאַטאָר געענדערט זיין שטימונג און איז געוואָרען אַ הייסער אָנהענגער פון דעם גרויסען רוימישען זיעגער. צעזאַר האָט זיך אַוועקגעלאָזען אין עגיפּטען און זיין לאַגע דאָרט איז געווען זעהר אַ שווערע, ער האָט געהאַט ווייניג סאָלדאַטען, איז געווען אָבגעריסען פון רוים און האָט זיך געפונען צווישען אַ פיינדליכער בעפעלקערונג; דאַן איז אַנטיפּאַטאָר שנעל געקומען צו לויפען צו איהם מיט אַ הילפס-מחנה פון דריי טויזענד מאַן, מיט געלד און פּראָוויאַנט, און האָט זיך, צוזאַמען מיט דעם פּערגאַמאַנישען קעניג מיטרידאַט, בעטייליגט אין צעזאַר'ס אָנפאַלען אויף די עגיפּטער. אויסער דעם האָט זיך דעם אַדומישען הערשער פון יהודה איינגעגעבען, אַריבערצוציהען אויף צעזאַר'ס זייט די עגיפּטישע יהודה'ער פון דעם „חוניו-ראַיאָן", ווייזענדיג זיי אַ בריעף פון דעם כהן גדול הורקנוס, אין וועלכען ער בעט זיי, צו שטיצען צעזאַר'ן און איהם צו ליפערן פּראָוויאַנט פאַר זיין אַרמעע.

אָט די שטיצע פון דער קליינער יהודה האָט צעזאַר אַזוי שנעל נישט פערגעסען, און קומענדיג, אַ קורצע צייט נאָכדעם, אין סיריען, האָט ער זיך אַרויסגעוויזען בעזונדער גענייגט צו דער יהודה'שער רעגירונג. אומזיסט האָט זיך דאַן אַריסטאָבול'ס לעצטער זוהן, אַנטיגאָן, געפּרובט פערטיידיגען פאַר צעזאַר'ן זיין רעכט אויף דעם יהודה'שען טראָן — אַנטיפּאַטאָר'ן איז גאַנץ לייכט אָנגעקומען צו איבערציי־גען דעם גרויסען שטאַאַטס-מאַן, אַז אַנטיגאָן געהערט צו דער פּאַרטיי פון די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען, וואָס איז פיינדליך געשטימט צו

רוים און בעשטעהט אין אַלגעמיין פון „רעוואָלוציאָנערען און אונרוהיגע עלעמענטען", און אַז די רעגיערונג, דאַגעגען, פון דעם כהן גדול הורקנוס איז איננאַנצען איבערגעגעבען די אינטערעסען פון דער רוי־מישער מלוכה. אַנטיגאָנ'ס פאָדערונגען זענען פון צעזאַר'ן אָבגעוואָרפען געוואָרען, און ער האָט בעשטימט הורקנוס'ן אַלס עטנאַרך (פירהער) און כהן גדול, און אַנטיפּאַטאַר'ן האָט ער בעלויהנט מיט דעם טיטול „רוימישער בירגער" און געמאַכט פאַר אַנ'אַפּוטראָפּוס אָדער אויבערש־טען אויפזעהער פון יהודה (47). דערביי האָט די פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גופא אויך בעקומען פון איהם עטליכע בעדייטענדע פער־לייכטערונגען; ער האָט ערלויבט אויפצושטעלען צוריק די פעסטונגס־ווענט פון ירושלים, וועלכע זענען צושמעטערט געוואָרען ביי דער בעלאַגערונג פון פּאָמפּעיוס'עס מחנה, און די אַלע טעריטאָריומס, וואָס האָבען אָנגעהערט פריהער צו יהודה, האָט ער איצט צוריק. איינגעשלאָ־סען אין איהרע גרענעצען.

אין דער קורצער צייט פון זיין הערשען האָט צעזאַר בכלל אַ סך אויפגעטאָן פאַר דער פּאָליטישער רעסטאַוראַציע (צוריק־אויפשטעלונג) פון לאַנד. אין זיין צייט האָט זיך די אויבערשטע מאַכט פון רוים גאַנץ ווייניג געשפּירט אין דער אונטערטעניגער יהודה, און דערצו האָט ער נאָך מיט אַ גאַנצער רייהע דעקרעטען בעפעסטיגט איהר גאַנצקייט און איהר זעלבסטשטענדיגע פערוואַלטונג. הורקנוס'ן זענען פערזיכערט געוואָרען די אַלע הכנסות און רעכטע, וואָס האָבען איהם געקומט אַלס כהן־גדול און פירשט, און ער מיט זיינע קינדער און קינדס־קינדער זע־נען אָפיציעל אָנערקענט געוואָרען פאַר „פריינד און גענאָסען" פון דער רוימישער מלוכה. יהודה איז אין דער צייט בעפרייט געוואָרען אויך פון די אַלע שווערע אָבצאָהלונגען און קריעגס־שטייער'ן, וואָס האָבען ביז דאַן געדריקט דער בעפעלקערונג.

און נישט נאָר יהודה — אויך אַלע איבריגע יהודה'עאישע קאָלאָנ־יעס, וואָס זענען געווען צושפּרייט איבער די רוימישע פּראָווינצען: סיר־יען, קליין אזיען, עגיפטען און מעסאָפּאָטאַמיען, האָבען געפונען אין צעזאַ'רן אַ פריינדליכען בעשיצער. די דאָזיגע „יהודה'ער אין דער פרעמד" האָבען זיך נישט איין מאָל געקלאָגט פאַר דער רוימישער מאַכט איבער די דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן פון זייערע שכנים־בעלי־בתים, און צעזאַר האָט זיך שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די יהודה'ער. די רוימישע מאַכט האָט גאַראַנטירט די יהודה'ער

פון אלע איהרע פראווינצען די פאלשטענדיגע גלייכבערעכטיגונג מיט אלע איבריגע טהיילען פון דער בעפעלקערונג, און זיי געגעבען דאס רעכט אבצוריכטען פריי זייער גאטעס-דיענסט, צו זאמלען נדבות פאר'ן בית-המקדש און צו האבען זייערע אייגענע געריכטס-אנשטאלטען. דאס רעזולטאט פון די אלע טובות איז געוועזן די הייסע איבערגעגעבענקייט, וואס אלע יודען האבען געפיהלט צו דעם רוימישען דיקטאטאר, און לויט דער עדות פון א בעקאנטען רוימישען היסטאריקער, האט קיין אנדער פאלק נישט אזוי הארציג, ווי דאס יודישע, בעוויינט דעם פריהצייטיגען טוידט פון יוליוס צעזאר.

אזא הארציגע בעציהונג צו דעם רוימישען הערשער האט זיך אבער בעמערקט נאר ביי די יהודה'ער אויסער יהודה. אין יהודה גופא, דאגעגען, האבען אט די אלע חסדים און הנחות פון דעם גרויסמוטיגען בעזיעגער קיין שום דאנקבארקייט נישט ארויסגערופען. דארט, האט מען אין דעם גרויסען יוליוס צעזאר געזעהען קודם כל דעם בעזיעגער, דעם הערשענדען רוימער, און דערצו איז נאך צוגעקומען א אינערליכע, לאקאלע סבה, וואס האט אבגעשטויסען דעם פאלק פון צעזאר'ס הערשאפט און איהם געשטויסען אויף דעם וועג פון אופשטאנדען און איבערקעהרענישען. אט די סבה איז געוועזן: אנטיפאטאר. מיט שרעק און וועהטאג האבען די בעסטע זיהן פון פאלק זיך צוגעקוקט צו די מעשים פון דעם „אדומי'שען עבד", וועלכער האט זיך אלץ מעהר און מעהר פערפעסטיגט אין דעם יהודה'שען הויף און אריינגענומען ביסלעכווייז אין זיינע הענד די גאנצע מאכט איבער'ן לאנד. דער כלומרשט'ער פירשט-כהן-גדול הורקנוס האט נאר פון יוצא-וועגען ערפילט זיינע פליכטען אין בית המקדש און אין סנהדרין; ער איז שוין אבער לאנג פערשקלאפט געוועזן ביי דעם פאקטישען מלוכה-פיהרער, אנטיפאטאר, און האט נישט ארויסגעוויזען קיין שום לעבעדיגע איניציאטיווע דארט, וואו עס האט זיך געהאנדעלט וועגען די העכסטע מלוכה-אינטערעסען אדער וועגען דעם כבוד פון דער אומה. דער אלמעכטיגער אפוטרופוס האט זיך דעריבער ערלויבט צו מאן מיט'ן פאלק אלץ, וואס איהם איז איינגעפאלען, און פערזיכערנדיג זיך א פעסטע שטיצע אין רוים, האט דער אדומי'שער קאנצלער אנגעהויבען פערווירקליכען זיין אלטען חלום — דעם חלום פון א אייגענער דינאסטיע אין יהודה. פון זיינע פיער זיהן, האט ער דעם עלטערן, פאזאעל, בעשטימט אלס קאמענדאנט פון ירושלים און גאנץ יהודה און דעם צווייטען, פינף-און-צוואנציג-

יעהריגען הורדוס, אַלס קאָמאַנדאַנט פון גליל (47).

אָט דער לעצטער קריעגערישער אדומ׳ער, וואָס איז אינגאַנצען ווייט געווען פון די נאַציאָנאַלע יודישע טראַדיציעס, וואָס האָט נישט געפיהלט קיין שום ליעבע און צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאָלק, און איז דורכגעדרונגען געווען מיט טיעפער אַכטונג צו דער רוימישער קראַפט און צו די אויסערליכע שענע פאָרמען פון דער גריכישער קול-טור, — אָט דער אדומ׳ער איז געוואָרען אַ מין בייזער דעמאָן פאַר דער יהודה׳עאישער נאַציאָן, און נישט איין מאָל האָט ער זיך ערלויבט, מיט זיין פוס איהר האַלז צוצופרעסען. צוזאַמען מיט די ערשטע שריט פון זיין פּאָליטישער קאַריערע האָט זיך גלייך אַזוי ווי אַ פינסטערער שאָטען פערצויגען איבער׳ן גאַנצען לאַנד, און די בעסטע הערצער פון פאָלק זענען דורכגענומען געוואָרען מיט אַ ביטערער פערצווייפלונג.

אָנקומענדיג קיין גליל, האָט ער געפונען די גאַנצע געגענד אין נישט קיין רוהיגען צושטאַנד. אַ גרופּע רעוואָלוציאָנערען-אַריסטאָבוליס-טען האָבען זיך דאָרט פעראייניגט, און אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם גליל׳עאישען פּאַטריאָט חזקיה האָבען זיי זיך בעפעסטיגט אין די בערג, פון וואַנען זיי פלעגען פון צייט צו צייט זיך אַרויסכאַפּען און אָנפאַלען אויף סירי׳ער און רוימער. די רוימער האָבען געקוקט אויף דער מחנה, ווי אויף אַ פּשוט׳ער רויבער-באַנדע און אויף חזקיה׳ן, ווי אויף דעם רויבער-הויפּטמאַן; דאָס פאָלק האָט אָבער געקוקט אויף זיי, ווי אויף הייסע פּאַטריאָטען, וואָס געהען זיך נוקם זיין פאַר זיין עהרע און פאַר זיין בערויבטער פרייהייט. דער איבערגעגעבענער רוימער-פריינד אַנטיפּאַטאָר איז גלייך צוגעשטאַנען צו די ערשטע, צו דער רוימישער און סירישער בעפעלקערונג, און אויף דעם סמך האָט זיך הורדוס גענומען נאָכיאָגען דער „באַנדע" און זי פערפאָלגען. ער האָט אונטערגענומען אַ קריעגס-צוג געגען דער רעוואָלוציאָנערער מחנה, און נאָכדעם ווי ער האָט זי געפאַנגען, האָט ער אָהן אַ שום דין און משפּט געטוידט דעם אָנפיהרער, חזקיה, מיט נאָך אַ גאַנצער רייהע פון זיינע מיטהעלפער. די סירי׳ער און רוימער האָבען זייער העלדישען בעשיצער אויסגעדריקט דעם טיעפסטען דאַנק; דער רוימישער בעל הבית פון סיריען, סעקסטוס צעזאַר, אַ נאָהנטער קרוב פון דעם רוימישען דיקטאַטאָר, האָט דעם יונגען הורדוס בעעהרט פאַר זיין אַרויסטריט מיט אַלערליי כבודים; די קינדער פון דעם יהודה׳שען פאָלק האָבען אָבער געטרויערט. זיי האָבען געזעהען, אַז דאָ וואַקסט אַ גיפטיגע

שלאנג, וואס געהט זיך איינזויגען אין דעם צעוועהטאגטען קערפער פון דער יודישער אומה און ארויספרעסען פון איהם דעם לעצטען טראפען בלוט. פון אלע זייטען האבען זיך אנגעהויבען הערען געשרייען געגען דעם חוצפה'דיגען ווילקיר פון דעם בלוטיגען אדומי, וועלכער האט זיך ערלויבט צו בעגעהן מיט יודישע פאטריאטען, ווי מיט פשוט'ע רויבער, און האט נישט איבערגעגעבען די פערמשפט'ע דעם סנהדרין, ווי דאס געזעץ האט געפאדערט. און ענדליך האבען די פרושים און די פארשטעהער פון דער אריסטאקראטיע אויסגעוועהלט פון זיך א דעפוטאציע, וואס האט זיך געווענדעט צו הורקנוס'ען און איהם אויפמערקזאם געמאכט אויף דער טרויעריגער לאגע, אין וועלכער ער געפינט זיך. „ביז ווי לאנג וועסטו אזוי רוהיג צוזעהען דאס אלץ, וואס דא קומט פאר? — האבען די אויסגעוועהלטע פון פאלק גע'טענה'ט צו זייער הערשער — ציי זעהסטו דען נישט, אז אנטיפאטאר מיט זיינע זיהן האבען צוטיילט צווישען זיך די גאנצע מאכט, ווערהענד דו רופסט דיך נאר קעניג און קענסט קיין זאך נישט אויפטאן? פערמאך־זשע נישט מעהר די אויגען דיינע, — דיין לאגע איז נישט אונגעפעהרליך, און דו טארסט דיך נישט אזוי לייכטזיניג בעציהען צו זיך אליין און צו דער קעניגליכער הערשאפט. נאר זיך אליין נישט אב מיט דער איבערצייגונג, אז אנטיפאטאר מיט זיינע זיהן פערטרעטען דיך כלומר'שט; קוק דיך צו און זעה, אז זיי אנערקענען זיך אפען פאר פולבערעכטיגטע הערשער. אט האט אנטיפאטאר'ס זוהן, הורדוס, פערבראכען געגען אונזער געזעץ, בעשטראפענדיג חזקיה'ן מיט זיינע חברים אהן א שום חקירה ודרישה. לויט אונזער תורה טאר מען אפילו דעם ערגסטען פערברעכער נישט בעשטראפען אהן א גערינטליכער אויספארשונג, און ער האט זיך ערלויבט דאס צו טאן אויף זיין אייגענער פעראנטווארטליכקייט, נישט האבענדיג פון דיר קיין שום פאלמאכט". צו די דאזיגע טענות זענען נאך צוגעקומען אויך די מוטער'ס פון די בעשטראפטע, וועלכע פלעגען טאג טעגליך בעלאגערן די טהירען פון בית המקדש, זיך ווארפען פאר די פים פון כהן גדול און בעשווערען איהם, צו משפט'ען הורדוס'ן פאר זיינע פערברעכערישע מעשים.

הורקנוס האט זיך דאן געזעהען געצוואונגען נאכצוגעבען. ער האט ערלויבט דעם סנהדרין צו משפט'ען הורדוס'ען, און אין זיין נאמען איז דער לעצטער אויפגעפאדערט געווארען צו קומען צום בעשטימטען טערמין אין סנהדרין, אום צו פערטיידיגען זיינע מעשים. הורדוס איז

געקומען אין דעם בעשטימטען טאג, אבער נישט, ווי קיין געוועהנלי-
כער בעשולדיגטער: געטראגען האט ער אויף זיך א פורפור-מאנטעל,
בעגלייט איז ער געוועזען פון א מיליטערישער סוויטע, און אויסער דעם
האט שוין הורקנוס פון פריהער נאך בעקומען א בריעף פון סעקסטוס
צעזאר, אין וועלכען דער יהודה׳עאישער הערשער ווערט אויפגעפאדערט
דורכאוים צו בעפרייען דעם רוימישען ליעבלינג. די מיטגליעדער פון
סנהדרין האבען אראבגעלאזען די אויגען צו דר׳ערד — קיינער פון זיי
האט נישט געוואגט ארויסצוטרעטען מיט׳ן בעשולדיגונגס-אקט געגען דעם
בעוואפענטען און פון דער רוימישער מאכט געשיצטען אנגעקלאגטען.
דאן האט זיך אויפגעהויבען דער עלטסטער און געלעהרנטסטער פון
סנהדרין, שמעיה, און זיך אנגענומען פאר דעם כבוד פון דער העכ-
סטער יהודה׳עאישער געריכטס-אינסטיטוציע; ער האט געזאגט: „בעשול-
דיגטע פלעגען זיך ביז אהער ווייזען פאר אונז מיט א דערשלאגען גע-
מיט, שווארץ געקליידט, — מיט טרויער אבווארטענדיג זייער אורטייל.
און דא שטעהט פאר אונז איינער, וואס ווערט בעשולדיגט אין א שווע-
רען פערברעך, — אין א פורפור-מאנטעל, ארומגערינגעלט מיט בעווא-
פענטע סאלדאטען, אזוי ווי גרייט אונז אלע צו דערשלאגען, אים פאל,
אויב מיר וועלען איהם פאר שולדיג ערקלערן! נאר נישט איהם טא-
דעל איך; איך טאדעל דעם קעניג און אייך, פארוואס איהר לאזט צו
אזא מין חוזק מאכען פון דער גערעכטיגקייט. ווייסט-זשע איהר אלע,
אז דער זעלביגער, פאר וועמען איהר ציטערט איצט, וועט אייך אלע-
מען אמאל איבערגעבען דעם תלין און די הענד״.

דער דאזיגער מוטיגער ארויסטריט האט געמאכט א שטארקען
איינדריק אויף אלע מיטגליעדער פון סנהדרין, און דאס גאנצע געריכט
איז גרייט געוועזען צוצוטרעטען צו דער בעשולדיגונג; דא האט זיך אבער
אריינגעמישט הורקנוס, וועלכער האט מורא געהאט, זיך אנצוהויבען
מיט דער רוימישער מאכט, און אויף זיין בעפעהל איז די זיצונג אב-
געלעגט געווארען. הורדוס האט זיך דערווייל בענוצט מיט דער געלע-
גענהייט און איז אנטלאפען קיין דמשק, וואו סעקסטוס צעזאר האט
איהם אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און בעשטימט פאר א מיליטע-
רישען קאמאנדיר (סטראטעג) איבער גאנץ צעלאסיריען (46).

איצט, אלס הויכער רוימישער בעאמטער, האט זיך הורדוס גע-
פיהלט אינגאנצען זיכער, און אט די זיכערהייט האט ער גלייך געוואלט
אויסנוצען, אום זיך נוקם צו זיין אן די יהודה׳עאישע פאטריאטען מיט

זײער סנהדרין. אין דער שפּיץ פון אַ רוימישער אַרמעע האָט זיך
הורדוס אַוועקגעלאָזען צו דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט און ער איז
שוין גרייט געווען זי צו בעפאַלען; דאָ זענען איהם אָבער אַרוים
אַנטקעגען זיין פאָטער, אַנטיפּאַטאָר, און זיין ברודער, פּאַזאעל, און
זיי האָבען איהם ערקלערט, אַז דער איצטיגער אָנפאַל קען שאַדען
די אינטערעסען פון זײער צוקינפטיגער פּאָליטישער קאַריערע. הורדוס
האָט זיך דאַן אומגעקעהרט מיט זיין חיל צוריק קיין גליל, און אַלס
צעלאָסירישער סטראַטעג האָט ער צו יענער צייט אַ סך אויפגעטאָן,
אויף צו שטיצען די מאַכט פון צעזאַר׳ס שטעל־פערטרעטער אין סיר־
יען, דערשטיקענדיג יעדען אויפשטאַנד פון די פערבליבענע פּאָמ־
פּעיאַנער.

די דאָזיגע האַרציגע איבערגעגעבענקייט פון אַנטיפּאַטאָר׳ס משפּחה
צו די צעזאַר׳יאַנער האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג, ווי די לעצטע זע־
נען געווען ביי דער מאַכט. נאָך דער גרויסער איבערקעהרעניש אין
דעם רוימישען מלוכה־לעבען, האָט זיך אָבער די לאַגע אינגאַנצען
געענדערט. יוליוס צעזאַר איז געפאַלען אַלס קרבן פון אַ בלוטיגער
פערשווערונג (44), און די אַלגעמיינע אונרוהען, וואָס האָבען אַרומ־
גענומען דער גאַנצער רוימישער אימפּעריע, האָבען טיעף אָנגעגריפען
אויך דער קלײנער יהודה. איין מיטגליעד פון דער פערשווערונג, דער
בּלומרשט׳ער „רעפּובּליקאַנער“. קאַסיוס לאָנגינוס, איז געקומען
צו לויפען קיין סיריען, אום צונויפצוזאַמלען גאָלד און סאָלדאַטען, און
אַזוי ווי יעדע סעקונדע האָט איהם געקענט אַרויסרייסען די מאַכט פון
די הענד, איז ער זיך בעגאַנגען מיט דער בעפעלקערונג נישט בעסער
פון דעם ערגסטען פּערסישען סאַטראַפּ. מיט בלוטיגע שטראָפען און
אכזריות׳דיגע צוואַנגס־מיטלען זענען אויפגעמאָהנט געוואָרען די אונגע־
הויערע אָבצאָהלונגען, וואָס דער רוימישער פּרעטענדענט האָט אַרויפ־
געלעגט אויף אַלע שיכטען פון פאָלק, און קומענדיג קיין יהודה האָ־
בען איהם אין דער אַרבייט פלייסיג געהאָלפען — די אדומי׳שע
פאָלקס־דריקער. די נעכטיגע איבערגעגעבענע צעזאַר׳יאַנער האָבען איצט
מיט דער געטריישאַפט פון שקלאַפען געדיענט צעזאַר׳ס מערדער, און
אויב ער האָט געפונען פאַר נויטיג צו שטיקען דעם יהודה׳שען פאָלק
און אַרויסצורייסען פון איהם מיט אכזריות׳דיגער געוואַלט דעם לעצטען
ביסען פון מויל, זענען זיי איהם בעהילפיג געווען אין זיין אַרבייט
און האָבען גלייך מיט איהם געפּייניגט און געשטיקט „זײערע“ אונטער־

טאַנען. ווען פיער יהודה׳עאישע שטעדט (לידא, עמאוס א. נ. א.)
האָבען נישט צוגעשטעלט צו דער בעשטימטער צייט דעם אַרויפגע=
לעגטען שטייער, האָט קאַסיוס געלאָזען בינדען אַלע דאָרטיגע איינ=
וואוינער און זיי פערקויפען פאַר שקלאַפען; אין דער זעלביגער צייט
האַט ער אָבער זעהר גוט געלעבט מיט אַנטיפאַטאָר׳ס משפחה און גאַנץ
גערן בעשטימט הורדוס׳ן אויף זיין פריהערדיגען פאָסטען, אויף דעם
פאָסטען פון אַ רוימישען סטראַטעג.

אין יהודה האָט זיך די שנאה צו די אדומי׳שע פיהרער נאָך
שטאַרקער צופלאַמט. דער אונגליקליכער שאָטענקעניג האָט זיך ענד=
ליך אויך אַרומגעזעהן, אַז די אדומ׳ער ווילען זיך אויף זיין האַלז
אַרויפזעצען, און דער הויף צוזאַמען מיט׳ן פאָלק האָבען אָנגעהויבען
צו זוכען אַ מיטעל, ווי אַזוי זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאַסטען
אַנטיפאַטאָר מיט זיינע זיהן. הורקנוס׳ס נאָהענטער יועץ איז געוואָרען
דער אַלטער יהוד׳עאישער קריגספיהרער מ אַ ל י ך — אַ איבערגעבע=
בענער פריינד פון דער חשמונאים=דינאַסטיע, און ער האָט פערקלערט
אַ פלאַן, צו פערגיפטען דעם הויפט=שולדיגען אין אַלע צרות, אַנטיפאַ=
טאָר׳ן. אין דער פערשווערונג האָבען זיך, אויסער מאַליכ׳ען, בעטיי=
ליגט אויך עטליכע הויף=דינער און מיליטער=בעאַמטע, און זיי האָט
זיך איינגעגעבען איבערצוקויפען דעם הויפישען שר המשקים (וויין=גיע=
סער) — דער לעצטער האָט אין אַנטיפאַטאָר׳ס בעכער אַריינגעשיט
סם (43). אָט די נקמה האָט אָבער די לאַגע נאָך פערערגערט:
הורדוס האָט זיך גלייך נוקם געווען פאַר זיין פאָטער׳ס טוידט, און
אויף זיין בעפעהל איז מ אַ ל י ך באַלד געטוידט געוואָרען פון רוימישע
סאָלדאַטען. די געבליבענע מיטגליעדער פון דער פערשווערונג האָ=
בען דאַן געפרובט אָרגאַניזירען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד; אויך דאָס
אָבער האָט זיך נישט איינגעגעבען, און הורדוס מיט זיין ברודער האָ=
בען דעם אויפשטאַנד בעצייטענס דערשטיקט. דאָס האָט אָבער נישט
אָבגעהאַלטען אַריסטאָבול׳ס לעבען=געבליבענעם זוהן, אַנטיגאָן, זיך
אַריינצורייסען אין יהודה, געשטיצט אויף דעם מיליטער פון זיין שוואָ=
גער, דעם פירשט פון חלקית, — דעם גליקליכען אדומ׳ער האָט
אָבער אויך דאָ דאָס גליק נישט פערלאָזען, און ער האָט צוקלאַפּט
די מחנה פון דעם חשמונאי׳שען פרעטענדענט. [illegible] האָט דעם שטאָל=
צען אדומ׳ער נאָכמעהר חוצפה צוגעגעבען, [illegible] איז אַריינגע=
טרעטען אין די טויערן פון ירושלים נאָך [illegible] ״, האָט

איהם הורקנוס, בעגלייט פון די אַנגעזעהענסטע פאָלקס־פאָרשטעהער געמוזט אונטערטראָגען אַ נצחון־קראַנץ (42). אַזוי איז כסדר געוואַקסען די מאַכט און די גרויסקייט פון אַנטיפּאַטער'ס יורש, און דער חשמונאי'שער הערשער האָט פאַר איהם וואָס ווייטער אַלץ מעהר מורא געקריגען. אום זיך צו בעוואָרענען פון דער געפאַהר האָט הורקנוס זיך געזעהען געצוואונגען צו מאַכען הורדוס'ען פאַר אַ מיט־גליעד פון זיין הויז, און ער האָט איהם געגעבען פאַר אַ פרוי זיין אייניקעל — די בעריהמטע שענהייט מרים. אַזוי איז דער אדומי־שער עבד אַריין אין'ם קעניגליכען הויז פון די חשמונאים, וואו ער האָט שפּעטער אויסגעריסען די לעצטע בלימעלעך פון דעם שענעם שטאַם און איהם ענדליך אינגאַנצען פערניכטעט.

און אין רוים איז דערוויילע פאָרגעקומען אַ נייע איבערקעהרעניש. די רעפּובליקאַנישע אַרמעע פון קאַסיוס און ברוטוס איז ביי פיליפּי צושלאָגען געוואָרען, און די רוימישע וועלט איז געלעגען פאַר די פיס פון אָקטאַוויאַן און מאַרק אַנטאָניוס (42). די מזרח־פּראָווינצען, צווישען זיי אויך יהודה, זענען אַרונטערגעפאַלען אונטער דער הערשאַפט פון דעם צווייטען, און אין די יהודה'אישע פּאַטריאָטען האָט צוריק אויפגעלעבט די האָפנונג, זיך ענדליך דאָך צו בעפרייען פון דער אדומי'שער ממשלה. ווען אַנטאָניוס איז געקומען קיין סיריען האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט אַ דעפּוטאַציע פון די אַנגעזעהענסטע יהודה'ער, וועלכע האָט איהם געשילדערט די טרויעריגע לאַגע פון לאַנד, און זיך בעקלאָגט אויף דער אוזורפּאַטארישער (פער־האַפּענדער, גזלני'שער) פּאָליטיק פון די אדומי'שע ברידער. הורדוס האָט אָבער אויך נישט גערוהט; דער איבערגעגעבענער רעפּובליקאַנער האָט זיך פלינק איבערגעוואָרפען אויף אַנטאָניוס'עס זייט, און די אַלע בעקלאָגונגען אויף איהם זענען גלייך צושוואומען געוואָרען. דער רוימישער מאַכטהאָבער האָט נישט אַנערקענט די טענות פון דער יהודה'־עאישער דעפּוטאַציע, און איבערגעלאָזען די השגחה איבער יהודה אין די הענד פון די אדומי'שע ברידער.

שפּעטער, ווען אַנטאָניוס האָט זיך געפונען אין עפעס, האָט זיך איהם ווידער פאָרגעשטעלט אַ יהודה'אישע דעפּוטאַציע — דאָס מאָל שוין פון הורקנוס'ען אַליין. די איצטיגע שלוחים פון דעם יהודה'־אישען עטנאַרך האָבען זיך משתדל געווען וועגען בעפרייען די יהודה'־ער, וואָס קאַסיוס האָט געהאַט געפאַנגען פאַר דעם נישט איינגע־

טראָגענעם אָבּצאָהל, און וועגען אײַנשליסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה די טעריטאָריומס, וואָס די טיר'ער האָבען פערכאַפּט. אַנטאָניוס האָט די בקשות ערפילט, און דאַגעגען האָט ער ווידער אָבּגעזאָגט די בקשה פון אַ נײַער יהודה'אישער דעפּוטאַציע, וואָס האָט זיך נאָכאַמאָל געפּרובט מ״יתדל זײַן וועגען בעזײַטיגען הורדוס'ען מיט זײַן ברודער פון דער יהודה'שער מאַכט. אַנטאָניוס איז, איבּעריגענס, בעפרײַנדעט געוועזען מיט דעם רוימער=פרײַנד אַנטיפּאַטאָר נאָך פון די צײַטען, ווען ער איז געוועזען אין יהודה אַלס אָפיציר אין דער אַרמעע פון דער פּראָקאָנסול גאַבּיניוס, און איצט, אַלס צווייטער הערשער פון דער רוימישער מלוכה, האָט ער געוויס קײן גרונד נישט געהאַט, צו בעזײַטיגען פון דער אונרוהיגער יהודה אַזעלכע איבּערגעגעבּענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען ווי אַנטיפּאַטאָר'ס זיהן. ער האָט איצט דעריבּער נאָך פערשטאַרקט זײער מאַכט, בעשטימענדיג זײ פאַר טעטראַרכען, ד. ה. פאַר די אָפיציעלע הערשער פון יהודה (41).

די הערשאַפט פון דעם מעכטיגען צווייטען טריאומוויר האָט זיך אָבּער באַלד פונאַנדערגעטרייסעלט. די אונגעהויערע פערשווענדערײַען פון די רוימישע מאַכט=האָבּער האָבּען אײַנגעשלונגען אוצרות מיט גאָלד, און דאָס אַלץ איז אַרויסגעפּרעסט געוואָרען פון די מזרח=פּראָווינצען אין דער פאָרם פון אונגעוועהנליכע שטײַערן, קאָנטריבּוציעס און גלאַט רויבּערײַען — אָהן אַ שום מאָטיוו. דאָס האָט ענדליך געמוזט אַרויסרופען בײַ די אונטערדריקטע אַ שטאַרקען פערלאַנג, זיך צו בעפרײַען, און ווען די העלדישע פּאַרטאַנער, אונטער דער אָנפיהרונג פון פּרינץ פּאַקאָרוס און דעם קריעגספיהרער באַרזאַפאַרנעס, האָבּען זיך פערשטאַרקט אין דער פאָדערשטער אַזיען, האָבּען זיך כמעט אַלע רוימישע וואַסאַלען (אונטערגעוואָרפענע פירשטען) געשטעלט אויף זײער זײַט. שטעהענדיג בײַ די ברעגען פון טײַך אפרת, האָבּען די פּאַרטאַנער געשטרעבּט צום מערב, צו סיריען און פּאַלעסטינא, און אין דער צײַט, ווען מאַרק אַנטאָניוס איז געלעגען אַ פערשכור'טער אין די אָרעמס פון דער פערפיהרערישער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ, זענען זײ אַלץ טיעפער און טיעפער אַרײַנגעדרונגען אין סיריען, האָבּענדיג שוין אין זײערע הענד פיניקיען און שטעהענדיג אויף דער שוועל פון יהודה. דעם דאָזיגען מאָמענט האָט אויסגענוצט דער לעצטער פּרעטענדענט פון דער השמונאים=דינאַסטיע, אַנטיגאָן, און האָט אָנגעהויבּען פיהרען אונטערהאַנדלונגען

מיט די פארטאנער וועגען העלפען איהם בעקומען דעם יהודה'שען טראן,
די פארטאנער האבען אנגענומען זיינע בעדינגונגען, און זענען אריין אין
לאנד מיט צוויי גרויסע מחנות: איינע, אונטער דער אנפיהרונג פון פא=
קארוס'ען, האט זיך געלאזען געהן גלייך מיט'ן ברעג פון ים, און די
צווייטע, אונטער בארזאפארנעס'ן, — אויפ'ן וועג קיין ירושלים. ביים
כרמל=בארג האבען זיך מאסען יהודה'ער פעראייניגט מיט דער פארטא=
נישער ארמעע, אלס מיטקעמפפער פאר דער בעפרייאונג פון דעם
אדומי'שען יאך; אויסער דעם האט אנטיגאן אליין אויך צוזאמענגענומען
ארום זיך א מחנה פון טויזענדער פריייוויליגע יהודה'עאישע פאטריאטען,
און האט זיך אריינגעריסען אין ירושלים. דא האט זיך צופלאקערט א
בלוטיגע שלאכט צווישען די אדומי'שע אנהענגער און דעם פאלק, וואס
איז אינגאנצען געשטאנען אויף דער זייט פון דעם חשמונאי'שען פרעטענ=
דענט, און האט פערנומען דעם בית=המקדש. הורדוס מיט זיין ברודער,
דאגעגען, האבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פאלאץ און אין
דער שטאדט=פעסטונג, פון וואנען זיי האבען זיך העלדיש געוועהרט גע=
גען דעם אנפאלענדען שטראם פון די פאלקס=מאסען, וואס האט זיך פון
מינוט צו מינוט פערגרעסערט מיט נייע מחנות עולי=רגל'ניקעם (פיליגרי=
מען; ס'איז געווען שבועות).

דערווייל איז איין מחנה פון די פארטאנער שוין געשטאנען ביי די
טויערן פון ירושלים, און איהר אנפיהרער, פאקארוס, האט פארגעלעגט
הורקנוס'ען מיט פאזאעל'ן, זיי זאלען, אלס שלוחים, אוועק צו בארזא=
פארנאס'ן אין לאגער, אום דארט איבערצורעדען מיט איהם וועגען די
פריעדענס=בעדינגונגען, און ווי נאר זיי זענען ארויס פון ירושלים האט
מען זיי געשמיעדט אין קייטען אלס געפאנגענע. הורדוס האט זיך גלייך
דערוואוסט דערפון, און נישט זעהענדיג קיין שום מעגליכקייט, זיך צו
פערטיידיגען, איז ער ביינאכט אנטלאפען פון שטאדט, מיטנעהמענדיג
מיט זיך אלע מיטגליעדער פון זיין פאמיליע — צווישען די האט זיך גע=
פונען אויך זיין כלה, מרים — און א קליינע מיליטערישע סוויטע. אין
וועג איז איהם עטליכע מאל אויסגעקומען זיך צו פערטיידיגען געגען
פערשיעדענע אנפאלער, ענדליך האט ער זיך אבער דאך דערשלאגען ביז
צו דער פעסטונג מאסאדע, ביים ברעג פון ים=המלח, וואו ער האט די
גאנצע פאמיליע איבערגעלאזען אונטער דער שוץ פון איבערגעגעבענע
סאלדאטען און דעם קאמענדאנט פון פעסטונג — זיין ברודער יוסף. ער
אליין איז דא אוועק אין דער נאבאטע'אישער הויפטשטאדט, פעטרא,

וועגען שליסען א אבמאך מיט דעם נאבאטעאישען קעניג.

און די פארטאנער האבען דערווייל גע'בעל=הבית'ועט אין לאנד.
פון די צוויי געפאנגענע, וועלכע זיי האבען איבערגעגעבען אנטיגאנען,
האט דער אדומי פאזאעל זיך אליין דאס לעבען גענומען, צושמעטערנדיג
דעם קאפ אן א פעלזען, און דער אלטער הורקנוס איז געבליבען אלס
געפאנגענער נאכדעם, ווי מ'האט געמאכט איבער איהם א אפעראציע,
וואס האט איהם אויף אייביג שוין אונפעהיג געמאכט צו פערנעהמען דעם
פאסטען פון א כהן=גדול: מ'האט איהם אבגעשניטען די אויערן (א בעל=
מום האט, לויט'ן דין פון דער תורה, קיין כהן=גדול נישט געטארט זיין).
שפעטער, ווען די פארטאנער האבען פערלאזען דאס לאנד, האבען זיי
דעם אונגליקליכען שאטען=קעניג מיטגעפיהרט מיט זיך קיין בבל, און
אנטיגאן האט זיך געפיהלט גאנץ פעסט אויף דעם יהודה'שען טראן; ער
האט געלאזען אויסגיעסען אייגענע מטבעות מיט דער אויפשריפט:
„מתתיהו, דער כהן=גדול און די יהודה'ער=געזעלשאפט" — אויף איין
זייט, און אויף דער צווייטער — „קעניג אנטיגאן". איהם איז אויך גע=
לונגען צו פערטרייבען די איבערגעבליבענע טיילען פון די רוימישע
גארניזאנען, אזוי אז יהודה איז אינגאנצען אבגערייניגט געווארען פון
פרעמדע סאלדאטען, און זי האט זיך געקענט אויף א קורצע צייט איבער=
געבען דער זיסער אילוזיע פון ווידער=ערווארבענער פאלשטענדיגער
פרייהייט נאך אזוי פיעל אינערליכע און אויסערליכע מלחמות.

באלד אבער האט זיך יהודה ווידער בעגעגענט אויג אין אויג מיט
איהר ביטערסטען פיינד, און שולדיג אין דעם איז, טיילווייז, געווען
אנטיגאן אליין. דער לעצטער חשמונאים=קעניג איז געווען א גאנץ קורצ=
זיכטיגער שטאאטסמאן און ער האט נישט פערשטאנען אויסצונוצען די
לאגע, וואס איז אייגענטליך געווען זעהר גינסטיג פאר איהם; דער רוי=
מישער הערשער פון די מזרח=פראווינצען אנטאניוס האט זיך בכלל גאנץ
ווייניג אינטערעסירט מיט זיינע אינערליכע ארומרייסענישען און די
רייצענדע קלעאפאטרא איז איהם פיעל ליבער געווען פון דער בייזער
מלחמה=געטין; די פארטאנער, ווידער, האבען געהאלטען אין איין
ארויסשטופען די רוימער פון זייערע איינגענומענע פאזיציעס, און וואלט
אנטיגאן פערשטעהן, אונטערצוהאלטען דעם גיפטיגען האס, וואס דאס
פאלק האט געטראגען אין הארצען צו די רוימער און צו דער אדומי'שער
משפחה, וואלטען איהם די רוימער אליין אויך געחנפה'ט, אום צו געפי=
נען אין איהם א שטיצע געגען די פארטאנער; ער האט דאס אבער

נישט פערשטאַנען, און אָנשטאָט צו פעראייניגען די פערשידענע פאַטריאָטישע מחנות, וואָס זענען צושפּרייט געווען איבער׳ן גאַנצען לאַנד, און אויסצובילדען פון זיי איין גאַנצע נאַציאָנאַלע אַרמעע, האָט ער זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען זיינע נקמה־געפיהלען געגען די אדומי־ער און געהאַלטען אין איין רודפ׳ען זייערע נאָהנטע און אָנהענגער. אַזוי האָט אַנטיגאָן פערבראַכט די דריי יאָהר פון זיין הערשען און קיין בעדייטענדען שריט נישט געמאַכט אויף צו פערפעסטיגען זיין לאַגע און געבען איהר אַ געוויסען זיכער׳ן באָדען, און אין דער זעלביגער צייט האָט זיין געגנער, הורדוס, קיין איין סעקונדע נישט גערוהט און קיין איינציגע גינסטיגע מינוט נישט דורכגעלאָזען.

נאָכדעם ווי זיינע אונטערהאַנדלונגען אין פּעטרא האָבען קיין ערפאָלג נישט געהאַט, האָט זיך הורדוס איינער אַליין געלאָזען וואַנדערן דורך די יהודה׳עאיש־אדומי׳שע מדבריות און איז ענדליך אָנגעקומען קיין מצרים. אין אַלעקסאַנדריע האָט ער געגלויבט צו געפינען זיין בעשיצער אַנטאָניוס; דער לעצטער איז אָבער גראָד אַוועק קיין רוים, און די קעניגין קלעאָפּאַטראַ לעגט איהם פאָר, ער זאָל אַריינטרעטען אין איהר אַרמעע אַלס קריעגס־פיהרער. דער אדומי׳שער העלד דאַנקט פאַר דעם כבוד און לאָזט זיך אויך אַוועק קיין רוים — איהם הערט נישט אויף צו שוועבען פאַר די אויגען די קרוין פון יהודה. אויפ׳ן ים שטעהט ער אויס אַ ביטערן קאַמפּף מיט שטורעמס און ברויזענדע חוואַליעס; ער קומט אָבער קיין רוים, און קומט — אין דער ריכטיגער צייט. די ביידע טריאומווירען האָבען געשלאָסען צווישען זיך אַ פעסטע פעראייניגונג, אַנטאָניוס מיט אָקטאַוויאַ׳ן זענען שלום און איינשטימיג אין אַלע הינזיכטען, און נאָכדעם ווי הורדוס שטעלט זיך פאָר דעם ערשטען און שילדערט איהם די אַלע געשעהענישען אין יהודה פאַר דער לעצטער צייט, בלייבט ביי ביידע בעשלאָסען, אָנצוערהערנען דעם רעוואָלוציאָנערען חשמונאי און צוריק צושטעלען די מאַכט פון די פריהערדיגע געזעצליכע הערשער; און אַזוי ווי הורקנוס געפינט זיך אין גלות, ווייט פון יהודה, בלייבט הורדוס דער איינציגער און פאַסענדסטער קאַנדידאַט אויף דעם יהודה׳שען טראָן. אַזוי האָט הורדוס בעוויזען אין אַ פערלויף פון זיבען טאָג צו בעפעסטיגען פאַר זיך אַלע פּאָזיציעס, און אַנערקענט צו ווערן פון דער ספּעציעלער פערזאַמלונג פאַר דעם געזעצליכען קעניג פון יהודה! נאָך דער דאָזיגער פייערליכער זיצונג פון סענאַט איז הורדוס

אין דער בעגלייטונג פון די טריאומווירען, קאָנסולען און דעם גאַנצען אַדעל אַריינגעפיהרט געוואָרען אין קאַפּיטאָליום, וואו ס'זענען געבראַכט געוואָרען קרבנות צו די געטער (40) — ווי מ'האָט זיך נוהג געווען ביים אַוועקלעגען אין אַרכיוו אַ סענאַט'ס־דעקרעט.

דער עהרגייציגער אדומי האָט ערריי̈כט זיין ציעל — ער האָט בעקומען פון דער מאַכט דעם קעניגליכען טיטול. דערמיט האָט זיך אָבער זיין אויפגאַבע נאָך נישט געענדיגט, און איהם איז נאָך פאָרגעשטאַנען אַ שווערען קאַמפּף דורכצומאַכען, ביז ער האָט בעקומען די מעגליכקייט צו געניעסען די פרוכט פון זיין ערפאָלג — צו ווערן דער ווירקליכער געקרוינטער הערשער פון יהודה. אַנטאָניוס בעמיהט זיך, אויפצוהאַלטען הורדוס'ן אין רוים און שענקט איהם די פריינדליכסטע אויפמערקזאַמקייט; דער לעצטער פערגעסט אָבער נישט איין מינוט וואָס איהם שטעהט נאָך פאָר, און פערלאָזט רוים. אין נייןאון דרייסיגסטען יאָהר זעצט זיך הורדוס אַרויס אין דעם פּאַלעסטינישען האַפען עכו, און מיט דער געלד־שטיצע, וואָס ער בעקומט גלייך פון אַ געוויסען רייכען יהודה'ער, דינגט ער זיך סאָלדאַטען און שטעלט זיך צונויף אַ קריעגס־אַרמעע. אַ קליינע מיליטערישע אונטערשטיצונג בעקומט ער אויך פון דעם רוימישען שטעל־פערטרעטער אין סיריען, ווענטידיוס, און מיט דער מחנה לאָזט ער זיך אַוועק קיין גליל, וואו ער נעהמט איין שטאָדט נאָך דער צווייטער; פון דאָרט וואַרפט ער זיך אַריבער אין דרום, אום צו בעפרייען זיין פאַמיליע פון דער פעסטונג מאַסאַדא, וועלכע איז בעלאַגערט געוואָרען פון אַנטיגאָנ'ס סאָלדאַטען. בעפרייט מאַסאַדא, טרעט הורדוס צו צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים; דאָ ווערט ער אָבער אָבגעשטויסען פון אַנטיגאָנ'ס אַרמעע. די אָרטיגע רוימישע מאַכט שטיצט איהם אויך גאַנץ שוואַך — דער גאַרניזאָן אין יהודה, אונטער דער אָנפיהרונג פון סילאָן, איז אונטערגעקויפט פון דעם חשמונאי'שען הערשער, און דער גרעסטער טייל פון דער גרויסער רוימישער אַרמעע אין סיריען איז פערנומען אין קאַמפּף מיט די פּאַרטאַנער.

הורדוס געפינט זיך אין אַ קריטישער לאַגע, און דאָס ווערט אויסגענוצט אין דער שוין איינגענומענער גליל. עס ברעכט דאָרטין אוים אַ נייער אויפשטאַנד, און הורדוס קען זיך קיין עצה נישט געבען מיט די פּאַטריאָטישע באַנדעס, וואָס בעהאַלטען זיך אין בערגער און הויהלען און מאַכען אָן פון דאָרטען שרעקליכע חורבונות אין זיין

קליינער ארמעע. דאס רייצט נאכמעהר אויף דעם אדומי'שען נאך נישט געקרוינטען הערשער, און ער הויבט אן בעהאנדלען די בעזיעגעטע מיט דער שוידערהאפטסטער און שרעקליכסטער אכזריות. צוויי טויזענד איינוואוינער פון פינף איינגענומענע שטעדטליך לאזט ער פערברענען לעבעדיגערהייד, זיינע סאלדאטען רייסען זיך אריין אין די ענטדעקטע הויהלען און שענדען און פייניגען און צורייסען אויף שטיקער הונדערטער פאמיליעס: מענער, פרויען און קינדער. און אויך דאס ווירקט גאנץ ווייניג — דער גרעסטער טייל פון די געפאנגענע וויל זיך נישט אונטערגעבען, און שטארבט מיט א בלוטיגער קללה אויף די ליפען. איין אלטער פאטריאט האט מיט זיינע אייגענע הענד אומגעהרג'עט אלע מיטגליעדער פון זיין פאמיליע און אראבגעווארפען זייערע קערפער'ס אין אבגרונד, זיך אליין מיטווארפענדיג צוזאמען מיט זיי. נישט ווייט פון דער ענטדעקטער מערה איז געשטאנען הורדוס אליין, און דער פאטריאטישער קינדער- און זעלבסט-מערדער האט אין זיינע לעצטע מינוטען נישט אויפגעהערט צו שילטען און צו בעליידיגען דעם „אדומי'שען עבד", חאטש דער לעצטער האט איהם צוגעזאגט פאלשטענדיגע אונבעריהרליכקייט.

ארום צוויי יאהר האט זיך געצויגען די דאזיגע מלחמה צווישען הורדוס'עס סאלדאטען און די יהודה'עאישע פאטריאטען. הורדוס האט בעקומען נייע צוויי לעגיאנען פון דער רוימישער ארמעע, וואס האט אונטע[ר] דער צייט בעוויזען, צו בעזיעגען די פארטאנער (38); שארף און ענערגיש ארויסטרעטען געגען אנטיגאנ'ען האבען נאך אבער די אונטערגעקויפטע רוימישע מיליטער-פיהרער אלץ נישט געוואלט. דאס האט בעוואויגען הורדוס'ן איבערצולאזען זיין מחנה אונטער דער אנפיהרונג פון זיין ברודער, יוסף, און ער אליין איז אוועק צו אנטאניוס'ען, וועלכער האט געהאט צו יענער צייט בעלאגערט די שטאדט סאמאסאטא, אין דער צובונטעוועטער פראווינץ קאמאגענע. דארט שטיצט הורדוס נישט ווייניג די אונטערנעהמונג פון זיין בעשיצער און בעקומט פון איהם דערפאר א בעדייטענדע הילף: אנטאניוס בעפעהלט זיין נייעם סירישען שטעלפערטרעטער, סאזיוס, ער זאל ענערגיש ארויסטרעטען צו הילף הורדוס'ען אין זיין קאמפף מיט דעם „פיינד פון רוים", אנטיגאן.

דער לעצטער האט זיך אבער דערווייל בענוצט מיט דער געלעגענהייט, וואס הורדוס איז געוועזן ווייט פון יהודה, און זיין ארמעע

האָט אָבגעהאַלטען איין נצחון נאָכ׳ן אַנדערן איבער די מחנות סאָלדאַטען פון דעם אדומי׳שען פּרעטענדענט. בײַ י ר י ח ו איז הורדוס׳עס מיליטער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון זײַן ברודער יוסף, אינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען, און אויף אַנטיגאָנ׳ס בעפעהל האָט מען דעם געפאַנגענעם יוספ׳ן אַליין — אָבגעהאַקט דעם קאָפּ. די יהודה׳עאישע פּאַטריאָטען האָבען איצט אָבגעצאָהלט זי י ע ר ע בעזיעגער מיט דער זעלבינער מאָס, מיט וועלכער יענע האָבען זיי געצאָהלט, און גאַנצע מחנות העראָד׳יאַנישע (הורדוס=העראָד) בעאַמטע אָדער אָנהענגער זענען געפּײַניגט און געטוידט געוואָרען. הורדוס האָט זיך דערוואוסט פון דעם אַלעמען נאָך אין אַנטיוכיאַ, און בײַ איהם איז בעשלאָסען געוואָרען, נישט בלויז צו ב ע ז י ע ג ע ן דעם פײַנד, נאָר איהם פּשוט צו פ ע ר נ י כ ט ע ן. זיך אַרײַנרײַסענדיג אין לאַנד מיט זײַנע נײַע רוימישע לעגיאָנען, האָט ער די צוריק אָבגענומענע שטעדט און דערפער פערפלייצט מיט׳ן בלוט פון דער פריעדליכער בעפעלקערונג, שוין נישט רעדענדיג וועגען די קעמפּפענדע פּאַטריאָטען, און אַט די טײַכען בלוט האָבען זיך געצויגען איבער׳ן גאַנצען לאַנד — ביז ירושלים.

צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים איז הורדוס צוגעטרעטען אין פריהלינג פון זיבען און דרײַסיגסטען יאָהר. צוזאַמען מיט די לעגיאָנען, וואָס האָבען זיך געפונען אונטער סאָזיוס׳עס אָנפיהרונג, האָט די בעלאַגערונגס=אַרמעע געצעהלט ביז הונדערט טויזענד מאַן פוסגעהער, רײַטער און אַרטילעריע=אָבטיילונגען; און ווען די גאַנצע אַרמעע איז געווען קאָנצענטרירט אַרום שטאָדט, האָט הורדוס ערשט אָנגעהויבען אויסצונוצען אַלע רעגעלן פון דער רוימישער קריגס=קונסט, וועלכע ער האָט ביז אַהער אַזוי גרינדליך שטודירט. ווי דער אַמאָליגער רוימישער קריגספיהרער פּאָמפּעיוס, האָט ער אויך געלאָזען אָנשיטען הויכע וואַלען און אויפשטעלען אויף זיי אונגעהויערע טורעמס מיט שלײַדער=מאַשינעס, און די צײַט, ווען עס איז פאָרגעקומען די דאָזיגע בעלאַגערונגס=אַרבײַט, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַראָבגעבראַכטע ספּעציאַליסטען, האָט הורדוס געפונען פאַר גינסטיג, אויף צו פײַערן זײַן חתונה מיט דער חשמונאַי׳שער פּרינצעסין, מיט וועלכער ער איז שוין לאַנג פער׳קנס׳ט געווען. פאָרגעקומען איז אַט די חתונה אין סאַמאַריאַ, — דאָרט האָט דער אדומי׳שער קאַנדידאַט אויף דער יהודה׳עאישער קרוין געפײַערט זײַן געזעצליכע פערבינדונג מיט דער שענער יהודה׳עאישער קעניגין=טאָכטער, וועלכער ער האָט שפּע-

טער דאס לעבען פערניכטעט און צום עשאַפאָט געפיהרט.

זיך אומקעהרענדיג צוריק אין לאַגער, איז הורדוס צוגעטרעטען
צו דער באָמבאַרדירונג פון די שטאָדט-מויערן. די בעלאַגערטע האָ-
בען זיך פערטהיידיגט מיט דעם גאַנצען גלות פון זייער ליעבע צו דער
חשמונאי'שער דינאַסטיע און האַס צו דעם בלוטיגען אדומ'ער; זיי
פלעגען זיך אַרויסרייסען פון שטאָדט דורך געהיימע, אונטערערדישע
וועגען, אָנפאַלען אויף די נעהנטערע מיליטער-אָבטהיילונגען, און צו-
שמעטערן די שלייַדער-מאַשינעס, און אויסער דעם האָבען זיי זאָגאַר
בעוויזען אויפצושטעלען פאַר דער צייט אַ נייע מויער-וואַנט. און דאָס
אַלץ איז פאָרגעקומען נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אַ בעדייטענ-
דער טהייל פון די אָנגעזעהענסטע פרושים האָט שוין דאַן געהאַט איינ-
געזעהען די אוננוצבאַרקייט פון דער כלומרשט'ער פערטהיידיגונג און
געראַטען, צו עפנען פאַר'ן שונא די טויערן פון שטאָדט!

פיערציג טאָג האָט זיך די בעלאַגערונג געצויגען. דאַן איז גע-
נומען געוואָרען די ערשטע פעסטונגס-וואַנט, און אין פופצעהן טאָג
אַרום — די צווייטע. אַנטיגאָן מיט דעם טהייל איבערגעבליעבענע פאַט-
ריאָטען האָבען זיך נאָך פערטהיידיגט אַ געוויסע צייַט אין דעם אוי-
בערשטען טהייל פון שטאָדט און אין די גרויסע הויפען פון בית
המקדש; די בעלאַגערער האָבען אָבער ענדליך די פונקטען אויך איינ-
גענומען, און צוזאַמען דערמיט איז ירושלים פערוואַנדעלט געוואָרען
אין אַ מורא'דיגער שחיטה-שטאָדט. די אויסגעמאַטערטע און צורייצטע
סאָלדאַטען האָבען זיך, ווי צעווילדעטע הונגעריגע וועלף, אַרויפגעוואָר-
פען אויף די בעזיגטע יהודה'ער. אַלט און יונג, פרויען און קינ-
דער, קעמפפענדע „פאַטריאָטען" און פריעדליכע איינוואוינער — אַלע-
מענס בלוט האָט זיך צונויפגעגאָסען און אויפ'ן מזבח זענען כהנים
פאַר קרבנות געבראַכט געוואָרען.

לאַנג האָבען די רוימישע סאָלדאַטען געווילדעוועט אין דער יהודה-
שער הויפטשטאָדט, און ענדליך איז געקומען דערצו, אַז הורדוס אַליין
האָט זיך געזעהען געצוואונגען, אָבצושטעלען די דאָזיגע שחיטות און
רציחות. הורדוס'ען האָט זיך נישט געוואָלט אַוועקשטעלען זיין טראָן אין אַ
שטאָדט פון חורבות און מתים, און ער האָט זיך מיט היץ געווענדעט צו
זיין רוימישען קאָלעגא, יענער זאָל זעהן איינשטילען זיינע סאָלדאַטען און
זיי אָבהאַלטען. „צי ווילט איהר דען אינגאַנצען פערניכטען אין שטאָדט —
האָט ער צו איהם געטענה'עט — יעדען שפור פון אַ לעבעדיגען מענשען

און פון א מענשליכער וואוינונג און מיך אוועקזעצען קע׳ [illegible] איבער א
טוידטען מדבר?״ און ווען די איצטיגע בעזיעגער האבען זיך אויך געוואלט
אריינרייסען אין די אינוועניגסטע צימערן פון בית=המקדש, ווי דער אמא=
ליגער פאמפעיוס האט געטאן, האט זיך זיי הורדוס געשטעלט אין וועג
און קאטעגאריש ערקלערט, אז ער וואלט אין דעם פאל זיך איינגאנצען
געמוזט אבזאגען פון דעם נצחון, וויל דאס פאלק, וואלט איהם קיינמאל
נישט מוחל זיין די שולד פון פערשוועכען גאט׳ס הויז. ווי ס׳ווייזט אויס,
האט אבער די ערקלערונג גאנץ ווייניג געווירקט, און די פאגראם=טעטיג=
קייט פון די זיעגער האט זיך ערשט דאן אבגעשטעלט, ווען הורדוס האט
יעדען איינציגען פון זיי בעפריעדיגט מיט פריוואטע רייכע מתנות. דא=
געגען האט דער נייער קעניג ארויסגעוויזען זיין גאנצע אכזריות בנוגע צו
דעם געפאנגענעם אנטיגאן. דעם לעצטען האט סאזיוס מיטגעפיהרט מיט
זיך קיין אנטיוכיא, וואו אנטאניוס אליין האט געזאלט בעשטימען זיין גורל.
זועלנדיג האבען דעם לעצטען יהודה׳עאישען מאנארך אין זיין טריאומף=
וואגען, איז אנטאניוס גענויגט געוועזן, איהם צו לאזען לעבען; דא האט
זיך אבער אריינגעמישט דער אדומי׳שער יורש פון דעם חשמונאים=טראן
און אויף זיין הייסען פערלאנג, איז אנטיגאן גלייך אין אנטיוכיא געטוידט
געווארען מיט דעם שענדליכסטען טוידט, וואס מ׳האט זיך דאן געקענט
פארשטעלען: מ׳האט איהם אראבגעהאקט דעם קאפ מיט א האק.

אזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער לעצטער הערשער פון דער
דינאסטיע, וואס האט בעשאפען די פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון
יהודה און געהערשט אין לאנד הונדערט מיט דריי יאהר.